

**Міністерство освіти і науки України
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації
та професійної освіти**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ: ОСВІТА І НАУКА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ТА ОСВІТНЬО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал «Соціальна робота та психологія: освіта і наука» засновано в 2023 році.

Виходить 2 рази на рік.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1183 від 11.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03947

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут» (вул. Годованця, буд. 13,
м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл., 32300, kр-peti@ukr.net, тел. (068) 176-96-17)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН № 1721 від 10.12.2024 р.

(Додаток 3) – спеціальність 110 Соціальна робота та консультування

Мова видання: українська, англійська, польська.

Рекомендовано Вченою радою НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
(протокол № 9 від 30.04.2026 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Палилюцько О. М. – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна

Члени редакційної колегії:

Акімякова Беата (Akimjakova Beata) – PhD, доцент, викладач університету, доцент, Католицький університет у Ружомберку, Словаччина

Василенко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, Україна

Завадська І. М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна

Марчак Т. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти Кам'янець-Подільський державний інститут, Україна

Олійник К. С. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, Україна

Попелюшко Р. П. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та консультативної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Романовська Л. І. – доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Україна

Хансен Наталія (Hanssen Natallia) – PhD, професор, професор спеціальної педагогіки, Університет Норд, Буда, Норвегія

Янка Бурсова (Janka Bursova) – PhD, доцент, викладач університету, доцент, Католицький університет у Ружомберку, Словаччина

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим.

Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення AntiPlagiarism.net.

ЗМІСТ

Гевчук Н. С., Жиляк Н. В., Шуханова К. І. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	7
Голова Н. І. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ З ОСОБАМИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ НА РІВНІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	14
Гончар І. Г., Ісаченко В. П. РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	19
Гончаренко О. В., Іонова І. М. КОНСУЛЬТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ТЕОРЕТИЧНІ Й ЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	25
Єнгаличева І. В., Нікітська Ю. М., Демиденко Т. М. МЕДІАЦІЯ У СТРУКТУРІ СУПЕРВІЗІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	30
Завадська І. М., Винниченко-Кумкова Л. О. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	37
Коломієць Л. І., Шульга Г. Б. ДІАГНОСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ Й ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	42
Коломієць О. Г., Байдюк Н. В. КОАЛІЦІЯ 1325 ЯК СУБ'ЄКТ АДВОКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ З ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ.....	47
Коляденко С. М., Ілліна О. В., Літяга І. В. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ РІШЕНЬ У ЛОКАЛЬНИХ БІЗНЕС-СТРУКТУРАХ.....	55
Кравченко О. О. КАНІСТЕРАПІЯ У РОБОТІ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ З ПТСР.....	61
Лаврук О. В., Олексюк Н. С., Бачинська О. М. СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	69
Лящ О. П., Яцюк М. В. ЕСТЕТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ «Я» У СТРУКТУРІ ПОЗИТИВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ІМІДЖУ ДІВЧИНИ.....	76
Мельник Л. П., Сербалюк Ю. В., Співак В. І. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАЛЕЖНИМИ ОСОБАМИ: МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ.....	82
Михайлик А. О., Палилюцько О. М. СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1920-Х РОКІВ.....	89
Мойсеюк В. П. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	96

Моргай Л. А. КОНСУЛЬТУВАННЯ, КОМУНІКАЦІЯ ТА ПАРТНЕРСТВО У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	102
Мороз О. В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	107
Овод Ю. В. ГРОМАДА ЯК ПРОСТІР СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ: НОВІ ПІДХОДИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	114
Попик Ю. В. ІНТЕГРАЦІЯ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ХМЕЛЬНИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	118
Попик Я. М. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	122
Столярик О. Ю. ЧИ ГОТОВІ МИ ДО РОБОТИ З ТРАВМОЮ? САМООЦІНКА ТРАВМОІНФОРМОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	126
Червоненко К. С., Сташук О. О. ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В ГРОМАДСЬКИХ ТА БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ: СТРУКТУРНО-КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ.....	134
Гуменюк І. Л., Марунчак О. В. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ПРАЦІ: СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ.....	141
Лозовий В. С., Дудченко В. С. РОСІЙСЬКА ПОЛІТИКА ІНДОКТРИНАЦІЇ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ЯК ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	146

CONTENTS

Hevchuk N. S., Zhyliak N. V., Shukhanova K. I. FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCIES IN ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE.....	7
Holova N. I. FEATURES OF CASE MANAGEMENT FOR INDIVIDUALS IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES AT THE LEVEL OF STATE SOCIAL POLICY.....	14
Honchar I. H., Isachenko V. P. REHABILITATION POTENTIAL OF THE INDIVIDUAL: PSYCHODIAGNOSTIC AND LEGAL ASPECTS.....	19
Honcharenko O. V., Ionova I. M. COUNSELING IN SOCIAL WORK: THEORETICAL AND ETHICAL ASPECTS.....	25
Yenhalycheva I. V., Nikitska Yu. M., Demydenko T. M. MEDIATION IN THE STRUCTURE OF SUPERVISORY ACTIVITY OF A SOCIAL WORKER.....	30
Zavadska I. M., Vynnychenko-Kumkova L. O. SOCIO-LEGAL ASPECTS OF ENSURING HUMAN RIGHTS UNDER MARTIAL LAW.....	37
Kolomiets L. I., Shulga H. B. DIAGNOSTIC COMPETENCE IN THE PROFESSIONAL TRAINING AND ACTIVITY OF SOCIAL WORK PROFESSIONALS.....	42
Kolomiets O. G., Baidiuk N. V. THE 1325 COALITION AS AN ADVOCACY ACTOR IN THE FORMATION OF LOCAL SOCIAL POLICY TO ADDRESS GENDER INEQUALITY.....	47
Koliadenko S. M., Illina O. V., Lityaga I. V. IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE SOLUTIONS IN LOCAL BUSINESS STRUCTURES.....	55
Kravchenko O. O. CANISTERAPY IN WORKING WITH COMBAT VETERANS WITH PTSD.....	61
Lavruk O. V., Oleksyuk N. S., Bachynska O. M. SOCIAL PARTNERSHIP AS A TOOL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES.....	69
Liashch O. P., Yatsyuk M. V. AESTHETIC REPRESENTATION OF THE “SELF” IN THE STRUCTURE OF A GIRL’S POSITIVE SOCIAL IMAGE.....	76
Melnyk L. P., Serbaliuk Yu. V., Spivak V. I. FEATURES OF SOCIAL WORK WITH INDIVIDUALS WITH ADDICTIONS: INTERNATIONAL CONTEXT.....	82
Mykhailyk A. O., Palyliulko O. M. SOCIAL SITUATION OF UKRAINIAN STUDENTS IN SOVIET UKRAINE IN THE 1920S.....	89
Moiseiuk V. P. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING THE PROFESSIONAL CULTURE OF SOCIAL WORKERS.....	96
Morhai L. A. COUNSELING, COMMUNICATION AND PARTNERSHIP IN SOCIO-PSYCHOLOGICAL REHABILITATION.....	102

Moroz O. V. NORMATIVE-LEGAL FRAMEWORK FOR REGULATING THE ACTIVITIES OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE.....	107
Ovod Yu. V. COMMUNITY AS A SPACE OF SOCIAL PROTECTION AND SOCIALIZATION: NEW APPROACHES IN SOCIAL WORK.....	114
Popyk Yu. V. INTEGRATION OF BASIC GENERAL MILITARY TRAINING INTO THE EDUCATIONAL PROCESS OF KHMELNYTSKYI NATIONAL UNIVERSITY.....	118
Popyk Ya. M. PSYCHOLOGICAL READINESS OF TEACHERS TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	122
Stoliaryk O. Yu. ARE WE READY TO WORK WITH TRAUMA? SELF-ASSESSMENT OF TRAUMA-INFORMED COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS.....	126
Chervonenko K. S., Stashuk O. O. READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR WORK IN PUBLIC AND CHARITABLE ORGANIZATIONS: A STRUCTURAL-COMPONENT ANALYSIS.....	134
Humenyuk I. L., Marunchak O. V. DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE OCCUPATIONAL SAFETY SYSTEM: SOCIAL DEVELOPMENT AND DIGITAL TRANSFORMATION.....	141
Lozovyi V. S., Dudchenko V. S. RUSSIAN POLICY OF EDUCATIONAL INDOCTRINATION IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE (INTERNATIONAL LEGAL ASPECT).....	146

УДК 37.035-058.86

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-1>

Гевчук Наталія Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
hevchuk@kpnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4067-0311

Жиляк Наталія Вікторівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
NatalieZhylyak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3772-6687

Шуханова Катерина Ігорівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
sz1m25.yashchuk@kpnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0000-6529-4626

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Вступ. У статті представлено особливості формування соціально-психологічних компетентностей у дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проаналізовано зарубіжні та вітчизняні програми набуття соціальних компетенцій, зокрема: «Культура життєвого самовизначення», «Формування навичок самостійного життя» для старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування. Представлено результати експериментального дослідження на базі Плужненської гімназії Хмельницької обласної ради. Дослідження передбачало визначення різних аспектів життя дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування: готовність до самостійного життя, спілкування з ровесниками, вчителями, інтернальність та екстернальність.

Мета роботи. Здійснити аналіз виявлення соціально-психологічних компетентностей у дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме: прийняття самостійних рішень, спілкування з ровесниками, вчителями та іншими людьми не тільки в закладі, а й поза ним, також виявлення переважаючого локусу контролю.

Висновки. За результатами комплексної оцінки, ми можемо відзначити, що дана категорія респондентів має низький рівень відповідальності у своїх поглядах, схильна до перекладання цієї відповідальності на інших осіб (батьки, друзі, однокласники і т.д.) проте, враховуючи вікові особливості досліджуваних, дають нам підстави стверджувати, що це ще не є критичною межею і ще є можливості для впливу на свідомість даної групи осіб, що ми будемо намагатися зробити в подальшому використовуючи один з таких методів.

Ключові слова: соціально-психологічні компетентності, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, формування соціально-психологічних компетентностей.

Hevchuk Nataliia Serhiivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Work,
Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University

Zhyliak Nataliia Viktorivna

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Educational and rehabilitation institution of higher education
«Kamianets-Podilskiy state institute»

Shukhanova Kateruna Ihorivna

Applicant for higher education
of the second master's level of higher education
Specialties I10 Social Work and Consulting,
Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCIES IN ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Introduction. This article examines the characteristics of the development of social and psychological competencies in orphans and children deprived of parental care. Foreign and domestic programs for acquiring social competencies are analyzed, specifically: "Culture of Life Self-Determination" and "Development of Independent Living Skills" for high school students at general education boarding schools for orphans and children deprived of parental care. The results of an experimental study conducted at the Pluzhne Gymnasium of the Khmelnytskyi Regional Council are presented. The study aimed to identify various aspects of the lives of orphans and children deprived of parental care: readiness for independent living, communication with peers and teachers, and internalization and externalization.

Purpose and objectives of the article. To analyze the identification of socio-psychological competencies in orphans and children deprived of parental care, specifically: independent decision-making, communication with peers, teachers, and others both within and outside the institution, as well as the identification of the predominant locus of control.

Results. Based on the results of a comprehensive assessment, we can note that this category of respondents exhibits a low level of responsibility in their views and tends to shift this responsibility onto others (parents, friends, classmates, etc.) However, given the age-related characteristics of the study participants, we have reason to believe that this is not yet a critical threshold and that there is still an opportunity to influence the mindset of this group, which we will attempt to do in the future using one of the following methods.

Key words: *social and psychological competencies, orphaned children, children deprived of parental care, development of social and psychological competencies.*

Вступ. Сучасні соціальні трансформації, що відбуваються в українському суспільстві, супроводжуються загостренням низки соціальних проблем, серед яких особливе місце займає проблема соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Втрата сімейного середовища, недостатність емоційної підтримки та обмежені можливості для формування позитивного досвіду міжособистісної взаємодії значною мірою впливають на психічний розвиток таких дітей і ускладнюють процес їх інтеграції у суспільство.

У цьому контексті особливої актуальності набуває формування соціально-психологічних компетентностей, які забезпечують здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми, регулювати власні емоції та поведінку, будувати конструктивні соціальні зв'язки й адаптуватися до різних життєвих ситуацій. Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розвиток таких компетентностей є одним із ключових чинників успішної соціалізації, формування самостійності, життєвої стійкості та готовності до дорослого життя.

Водночас специфічні умови виховання у закладах інституційного догляду або в альтернативних формах сімейного виховання зумовлюють особливості становлення соціально-психологічних навичок у цієї категорії дітей. Актуальність дослідження полягає у потребі теоретичного обґрунтування та практичного аналізу особливостей формування соціально-психологічних компетентностей у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням їхніх вікових, психологічних та соціальних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціально-психологічних компетентностей у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених у галузі психології, педагогіки та соціальної роботи. У наукових працях розглядаються питання соціалізації, адаптації, психоемоційного розвитку та соціально-педагогічної підтримки цієї категорії дітей.

Значна частина досліджень присвячена проблемі соціалізації дітей-сиріт. Зокрема, у працях С. Больмана та К. Шкурпат досліджується рівень соціалізації вихованців інтернатних закладів і пропонуються методики діагностики соціального розвитку дітей-сиріт. Автори підкреслюють, що порушення процесу соціалізації є однією з ключових проблем дітей, які зростають без батьківського піклування, оскільки вони часто мають обмежений досвід міжособистісної взаємодії та соціальної комунікації [1].

Питання соціально-психологічних особливостей розвитку дітей-сиріт також розглядаються у дослідженнях, присвячених їх психологічній реабілітації та адаптації. Так, дослідники відзначають, що виховання у закладах інституційного догляду часто супроводжується формуванням специфічних рис поведінки, підвищеною тривожністю, труднощами у встановленні довірливих стосунків та недостатнім розвитком емоційно-комунікативної сфери [3].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням формування довірливих взаємин і емоційної стабільності дітей-сиріт. Зокрема, Х. Стельмашук наголошує, що дефіцит батьківської турботи та емоційної підтримки може спричинити формування базової недовіри до світу, що ускладнює розвиток соціальних навичок, здатності до співпраці та ефективної міжособистісної взаємодії [2].

У науковій літературі значна увага приділяється також соціально-педагогічним умовам підтримки дітей-сиріт. Дослідники аналізують роль соціальних педагогів, соціальних працівників і прийомних сімей у процесі їх соціальної адаптації та формування життєвих компетентностей. Зокрема, підкреслюється необхідність створення сприятливого виховного середовища, яке забезпечує розвиток соціальної відповідальності, комунікативних навичок та самостійності дітей.

Окремі дослідження спрямовані на вивчення процесу адаптації дітей-сиріт у прийомних сім'ях. У них доводиться, що успішна соціальна адаптація передбачає формування адекватної системи взаємин із дорослими та однолітками, розвиток емоційної сфери, а також засвоєння соціальних норм і моделей поведінки [5].

Отже, аналіз наукових праць свідчить про значний інтерес дослідників до проблем соціалізації, соціально-психологічної адаптації та підтримки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Водночас питання цілісного формування соціально-психологічних компетентностей цієї категорії дітей, зокрема в умовах сучасних соціальних трансформацій та реформ системи опіки, потребує подальшого теоретичного осмислення й практичного дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз особливостей формування соціально-психологічних компетентностей у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначення чинників і умов, що сприяють ефективному розвитку цих компетентностей у процесі їх соціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальними по виявленню навичок сформованості чи несформованості соціальної компетентності у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на сьогодні є методи опитування, а саме анкетування та тестування, тренінгові програми.

Як приклад успішної програми набуття соціальної компетенції є досвід директора Центру досліджень з агресії при Сіракузькому університеті у штаті Нью-Йорк професора Арнольда Гольдштейна («Програма підготовки»). Також, не менш дієвою програмою є і курс «Культура життєвого самовизначення», розроблений Християнським дитячим фондом за підтримки ЮНІСЕФ в Україні в рамках проекту Впровадження в діяльність соціальних педагогів та практичних психологів середніх загальноосвітніх закладів інтегративної програми «Культура життєвого самовизначення». Ще одним прикладом успішної програми набуття соціальної компетенції є модульний курс «Формування навичок самостійного життя» для старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [1].

Керуючись вище зазначеним, нами було проведено експериментальне дослідження (констатувальний експеримент) на базі Плужненської гімназії Хмельницької обласної ради та формувальний експеримент – «Тренінг з формування навичок самостійного прийняття рішень у підлітків».

Цільовою групою експериментального дослідження були вихованці Плужненської гімназії Хмельницької обласної ради. Участь брали 14 здобувачів освіти – 8 хлопців та 6 дівчат у віці від 12 до 15 років. На етапі констатувального експерименту ми провели діагностичну роботу.

Нами була розроблена анкета з метою виявлення соціальних компетентностей у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме: прийняття самостійних рішень, спілкування з ровесниками, вчителями та іншими людьми не тільки в закладі, а й поза ним, також виявлення переважаючого локусу контролю.

Опитування було анонімним, особисті дані не розголошувалися. Для обробки результатів анкети,

ми структурували її у 3 блоки, що стосуються різних аспектів життя дітей.

1 блок – готовність до самостійного життя (1, 2, 8, запитання).

2 блок – спілкування з ровесниками, вчителями (3, 7, 9, 10 запитання).

3 блок – інтернальність, екстернальність (4, 5, 6, запитання).

Отримані, в процесі опитування дані, ми систематизували по кожному із запитань анкети, а результати відобразили в таблиці 1.

Отже, аналізуючи відповіді на запитання 1-го блоку – готовність до самостійного життя, можна зазначити, що хлопці більше хвилюються за майбутнє (7), ніж дівчата (5). Але спільним є те, що всі відчувають занепокоєння перед висловом «вихід у доросле життя», тобто існує певний страх перед невідомим, самостійним життям.

Щодо відповідей на запитання 3, 7, 9, 10, які включені до 2-го блоку – спілкування з ровесниками, вчителями, то вони виявились наступними: частіше конфліктують з ровесниками саме хлопці (8), дівчата рідше (5), така перевага хлопців в агресивності є природною, адже вони більше схильні до проявів самовираження та самостійності в даному віці; що стосується спілкування з домашніми дітьми, то і хлопцям (7) і дівчатам (6) це вдається легко.

Запитання 4, 5, 6 до 3-го блоку дають нам інформацію про інтернальність, екстернальність – характеристика вольової сфери людини, що відображає її нахил приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім обставинам або власним силам, здібностям. Отже, на запитання «Як ти думаєш, хто допоможе у подальшому, після виходу з інтернату?», 10 дітей сподіваються на рідних (5/5), і розраховують на власні сили хлопці (3), дівчата (1). У незнайомій ситуації, абсолютна більшість дітей розраховує на зовнішні обставини (14). Про те, хто повинен нести відповідальність за вчинки, хлопці вважають, що самі (2), що батьки та інші рідні (6); у дівчат ситуація інша (3/3). Звідси, бачимо яскраві ознаки екстерналізму.

Як логічне продовження анкетування, нами було проведено дослідження на визначення локусу контролю Дж.Роттера. Методика дослідження дозволяє порівняно швидко й ефективно визначити рівень сформованості суб'єктивного контролю як в однієї, так, водночас, і в кількох осіб. Мета обробки результатів – отримання показника локусу суб'єктивного контролю, тобто показника загальної інтернальності *Io*. Це сума співпадінь відповідей досліджуваного з відповідями, які наведено в ключі.

Таким чином, можливі два полярних типи особистостей залежно від локалізації контролю: екстернальний та інтернальний. Будь-якій людині властива певна позиція на континіумі від екстернального до інтернального типу.

0		44
екстернальний		інтернальний

Таблиця 1

Характеристика відповідей респондентів на запитання анкети за статтю

Запитання	Відповідь	Хлопці	Дівчата
1. Які відчуття в тебе викликає даний вислів «вихід у доросле життя»?	Занепокоєння (інтерес, нові труднощі)	7 1	5 1
2. Як часто ти замислюєшся про майбутнє життя?	Завжди Ніколи Дуже рідко	4 1 3	5 1
3. Чи легко тобі встановлювати контакт з домашніми дітьми?	Легко Твій варіант (так собі)	7 1	6
4. Як ти думаєш, хто допоможе у подальшому, після виходу з інтернату?	Сам/сама Твій варіант (батьки, опікуни, родичі)	3 5	1 5
5. Уяви собі ситуацію, що ти йдеш містом і тобі необхідно знайти певний музей, театр, а ти не знаєш де він знаходиться. Що ти зробиш?	Запитаю в перехожих	8	6
6. Хто, на твою думку, повинен нести відповідальність за твої вчинки?	Батьки, опікуни, родичі Твій варіант (самостійно)	2 6	3 3
7. Чи часто ти конфліктуєш з ровесниками?	Так завжди Іноді Твій варіант (дуже рідко)	5 3	2 3 1
8. Яких знань чи вмінь тобі не вистачає для самостійного життя поза інтернатом?	Знання про законодавство Навички побутового характеру Твій варіант (все є, не знаю, знання з математики, укр. мови)	3 3 1 1	1 1 1 3
9. Чи були ситуації, коли ти не міг/могла висловити свою думку?	Не пам'ятаю Твій варіант (іноді, ніколи)	2 4 2	3 2 1
10. Наскільки ти задоволений/на своїм життям по п'ятибальній шкалі?	4 – 5 балів (високий рівень) 2 – 3 бали (середній рівень)	6 2	4 2

Отриманий у процесі обробки результатів показник локусу контролю *Io* розшифровується відповідно до таблиці 2.

У цілому, чим більша величина інтернальності, тим менша екстернальність. Локус контролю, характерний для людини, є універсальним стосовно будь-яких типів подій і ситуацій, з якими їй доводиться стикатися. Один і той же тип контролю проявляється як у разі невдач, так і в разі досягнень, причому це спостерігається в різноманітних сферах життєдіяльності суб'єкта.

В нашому випадку домінують екстернали (9) і решта – інтерналі (5). Цей факт підтверджує правильність вибору діагностичного інструментарію та доцільність подальшої роботи з даною цільовою групою.

Для певного рівня локусу контролю користуються межами шкали інтернальності (табл. 4).

Результати нашого дослідження показали, що у всіх вихованців переважає середній рівень інтернальності, який властивий для більшості людей (рис. 1).

Таким чином, суб'єктивний локус контролю пов'язаний з відчуттям людиною своєї сили, відповідальності за те, що відбувається, із самоповагою, із соціальною зрілістю і самостійністю особистості.

За допомогою проведеної методики, ми можемо відзначити, що дана категорія учнів ще не є досить розвинутою у своїх поглядах на відповідальність і більш схильна до покладання цієї відповідальності на інших осіб, будуть то батьки, друзі, однокласники, проте, їхній вік нам дає підґрунтя говорити про те, що це ще не є критичною межею і ще є можливість для впливу на свідомість даної групи осіб, що ми будемо намагатися зробити в подальшому використовуючи один з таких методів.

Таблиця 2

Показник локусу контролю *Io*

Величина <i>Io</i>	Локус контролю
0-21	Екстернальний
22-44	Інтернальний

Таблиця 3

Узагальнення відповідей по методиці на визначення локусу контролю Дж. Роттера

№		Відповідь (згоден, не згоден)	Загальна сума збігань	Результат
1	+ -	2, 4, 11, 12, 13, 31, 34, 42 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 33, 35, 43	20	E
2	+ -	2, 11, 12, 17, 19, 25, 39, 42 5, 6, 10, 14, 18, 26, 28, 35, 41	17	E
3	+ -	2, 4, 11, 12, 15, 27, 31, 37, 42, 44 7, 8, 9, 10, 24, 30, 38, 40, 43	19	E
4	+ -	11, 13, 16, 20, 27, 36, 42 3, 7, 10, 23, 26, 35, 40, 43	15	E
5	+ -	2, 13, 27, 34, 42 8, 9, 10, 23, 28, 35, 41, 43	13	E
6	+ -	2, 12, 15, 17, 19, 29, 37, 39, 44 1, 5, 7, 10, 18, 23, 30, 41	17	E
7	+ -	2, 4, 12, 15, 17, 25, 34, 39 1, 5, 8, 9, 18, 24, 28, 35, 38, 40, 41, 43	20	E
8	+ -	2, 15, 19, 20, 22 5, 7, 10, 18, 23, 26, 35, 38, 41	14	E
9	+ -	2, 11, 13, 17, 19, 27, 32, 34 3, 6, 8, 10, 21, 23, 28, 35, 38, 41	18	E
10	+ -	2, 4, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 22 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 21, 23, 24	23	I
11	+ -	2, 4, 11, 13, 15, 22, 25, 27, 34, 44 6, 7, 8, 9, 10, 14, 18, 23, 28, 30, 35, 38, 41, 43	24	I
12	+ -	2, 11, 13, 15, 19, 22, 27, 29, 34, 36, 37, 42, 44 3, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 18, 21, 23, 26, 33, 35	26	I
13	+ -	2, 11, 13, 15, 17, 19, 20, 22, 25, 27, 29, 31, 32, 34, 36, 37, 39, 42 1, 5, 6, 8, 10, 21, 26, 30, 35, 38	28	I
14	+ -	2, 11, 12, 13, 16, 19, 20, 22, 25, 27, 29, 31, 34, 37, 42 5, 6, 7, 8, 14, 24, 33, 35, 43	24	I

Примітка: E – екстернальний, I – інтернальний.

Таблиця 4

Шкала інтернальності

Показник інтернальності (Io)	Рівень локусу контролю
0–11	Низький рівень інтернальності
12–32	Середній рівень інтернальності
33–44	Високий рівень інтернальності

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формування соціально-психологічних компетентностей у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є важливою умовою їх успішної соціалізації, адаптації до суспільного життя та підготовки до самостійного дорослого життя. Особливості життєвого досвіду цієї категорії дітей, зокрема відсутність стабільного сімейного середовища, емоційної підтримки та позитивних моделей міжособистісної взаємодії, значною мірою впливають на процес формування їх соціально-психологічних навичок.

У ході аналізу наукових досліджень встановлено, що соціально-психологічні компетентності дітей-сиріт включають розвиток комунікативних умінь, емоційної саморегуляції, здатності до співпраці, відповідальності, довіри до інших та формування адекватної самооцінки.

З метою підвищення ефективності формування соціально-психологічних компетентностей у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, доцільно запропонувати такі напрями роботи:

- впровадження спеціальних психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, емоційного інтелекту та соціальної взаємодії дітей;

- створення сприятливого виховного середовища, що сприяє формуванню довірливих стосунків між дітьми та дорослими;

- активізацію роботи практичних психологів і соціальних педагогів щодо розвитку навичок саморегуляції, самопізнання та конструктивної поведінки;

- залучення дітей до групових форм діяльності (тренінгів, ігор, проєктної роботи), що сприяють розвитку співпраці та відповідальності;

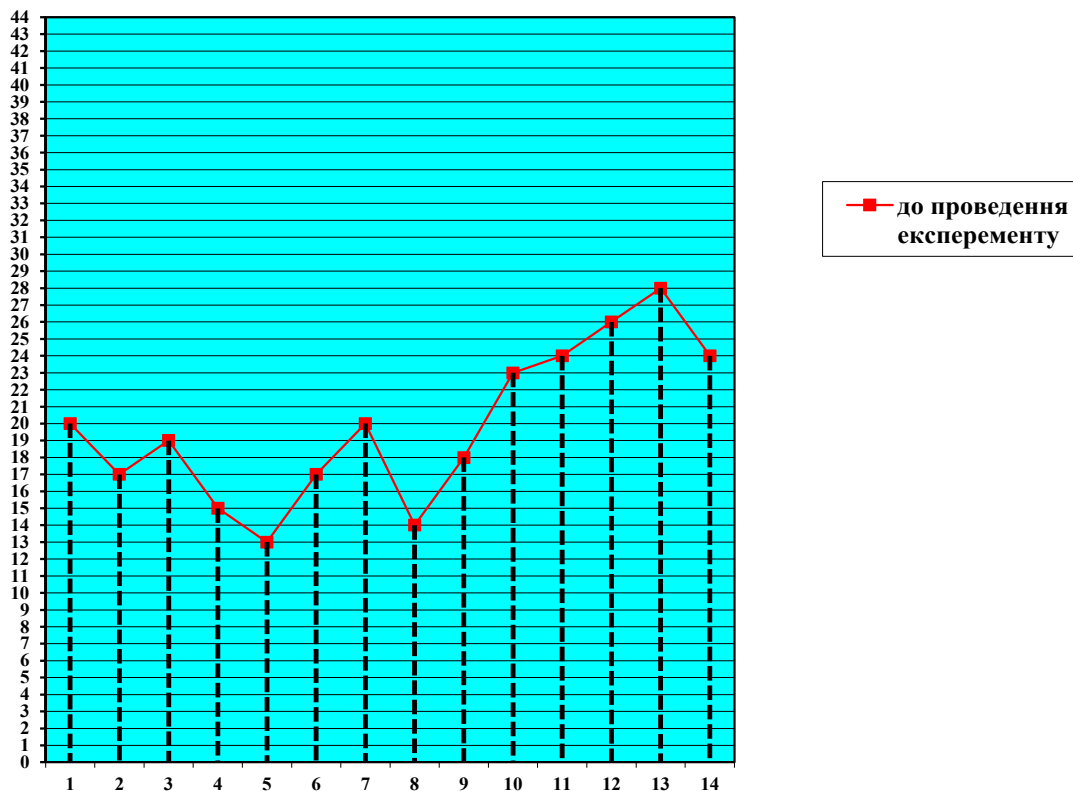

Рис. 1. Рівень локусу контролю респондентів до проведення експерименту

– підтримку альтернативних форм сімейного виховання, які створюють більш сприятливі умови для гармонійного соціально-психологічного розвитку дітей.

Таким чином, комплексний підхід до формування соціально-психологічних компетентностей дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

піклування, сприятиме підвищенню рівня їх соціальної адаптації, розвитку особистісного потенціалу та успішній інтеграції у суспільство. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та апробації ефективних програм розвитку соціально-психологічних компетентностей цієї категорії дітей у різних освітніх і соціальних середовищах.

Список літератури:

1. Больман, С., & Шкуропат, К. (2014). Методика вимірювання рівня соціалізації дітей-сиріт. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 1(1), 13–15. URL: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/view/311>
2. Стельмащук Х. Психологічні чинники особистісної стресостійкості дітей-сиріт. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. псих. наук за спеціальністю 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2019.
3. Шаумян О. Г., Машаріпова К. Б. Особливості соціально-психологічної реабілітації дітей-сиріт. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4(32). С. 1402–1414. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4\(32\)-1402-1414](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4(32)-1402-1414)
4. Kanwal A., Faiz Ullah, F. Enhancing Educational and Social Support for Orphaned Children: A Case Study of SOS Children's Village Faisalabad. Harf-O-Sukhan. 2024. Vol. 8(1), 445-460. Retrieved from <https://harf-o-sukhan.com/index.php/Harf-o-sukhan/article/view/1146>
5. Li S., Zhang Y., Wang X., & Yuan R. Association between life satisfaction, problem behaviours and psychological distress in orphaned adolescents: Exploring gender and orphanhood type discrepancies. *Child & Family Social Work*. 2023, 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1111/cfs.13138>

References:

1. Bolman, S., & Shkuropat, K. (2014). Methods for measuring the level of socialization of orphans. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology*, 1(1), 13-15. Retrieved from <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/view/311>
2. Stelmashchuk, Kh. (2019). Psychological factors of personal stress resistance of orphans (Candidate's thesis in Psychology, specialty 19.00.01 – General Psychology and History of Psychology). Ivan Franko National University of Lviv; Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

3. Shaumian, O. H., & Masharipova, K. B. (2024). Features of socio-psychological rehabilitation of orphans. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 4(32), 1402-1414. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4\(32\)-1402-1414](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4(32)-1402-1414)

4. Kanwal, A., Faiz, Ullah, F. (2024). Enhancing Educational and Social Support for Orphaned Children: A Case Study of SOS Children's Village Faisalabad. *Harf-O-Sukhan*. 2024. Vol. 8(1), 445-460. Retrieved from <https://harf-o-sukhan.com/index.php/Harf-o-sukhan/article/view/1146>

5. Li, S., Zhang, Y., Wang, X., & Yuan, R. (2023). Association between life satisfaction, problem behaviours and psychological distress in orphaned adolescents: Exploring gender and orphanhood type discrepancies. *Child & Family Social Work*, 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1111/cfs.13138>.

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 364-787.84

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-2>**Голова Наталія Іванівна**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет
nata_golova@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1097-8486

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ З ОСОБАМИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ НА РІВНІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Вступ. У статті обґрунтовані особливості використання кейс-менеджменту з особами у складних життєвих обставинах на державному рівні. Сучасні трансформаційні процеси в суспільстві – соціально-економічна нестабільність, повномасштабна війна, внутрішня міграція, зростання рівня безробіття та бідності – актуалізують проблему надання ефективної підтримки особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. В умовах реформування системи соціального захисту населення в Україні особливого значення набуває впровадження інноваційних підходів до організації соціальної роботи, зокрема технології кейс-менеджменту як інструменту міжвідомчої взаємодії та індивідуалізованого супроводу отримувачів соціальних послуг.

Мета роботи. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі особливостей використання кейс-менеджменту в роботі з особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також визначення шляхів удосконалення його застосування на рівні соціальної політики держави. Відповідно до мети, сформульовані завдання: 1. Визначити «кейс-менеджмент» як понятійну категорію. 2. Здійснити аналіз науково-теоретичної літератури з проблем реалізації «кейс-менеджменту» з особами у складних життєвих обставинах. 3. Проаналізувати особливості роботи кейс-менеджерів на рівні державного забезпечення, а саме етапи, моделі, принципи роботи з особами у складних життєвих обставинах.

Висновки. Досліджено, що проблемою «кейс-менеджменту» з особами у різних кризових ситуаціях, займалося багато науковців вітчизняної та зарубіжної науки. В науково-методичній літературі зустрічається багатогранність поняття «кейс-менеджменту» відповідно від об'єкта дослідження та сфери застосування. Визначені етапи роботи з клієнтами у складних життєвих обставинах: встановлення довірливих відносин, оцінка потреб, складання індивідуального плану допомоги; супровід з надання соціальних послуг, інтервенція фахівця з клієнтом, моніторинг і контроль виконання плану, підтримка та мотивація клієнта, оцінка результативності ведення випадку. Обґрунтовані моделі кейс-менеджменту: посередницька, клінічна (терапевтична), реабілітаційна, модель інтенсивного кейс-менеджменту, модель міждисциплінарної групи фахівців. Проаналізовані принципи роботи кейс-менеджера з особами у складних життєвих обставинах: індивідуалізований підхід, орієнтація на потреби клієнта, гнучкість, висока компетентність, конфіденційність та повага, професійна етика та ін.

Ключові слова: кейс-менеджмент, фахівець соціальної роботи, соціальна політика, складні життєві обставини, ведення випадку, супровід.

Holova Nataliya Ivanivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social Work and Social Pedagogy,
Khmelnytskyi National University

FEATURES OF CASE MANAGEMENT FOR INDIVIDUALS IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES AT THE LEVEL OF STATE SOCIAL POLICY

Introduction. The article substantiates the features of using case management with individuals in difficult life circumstances at the state level. Modern transformation processes in society – socio-economic instability, full-scale war, internal migration, increasing unemployment and poverty – actualize the problem of providing effective support to individuals in difficult life circumstances. In the context of reforming the social protection system in Ukraine, the implementation of innovative approaches to organizing social work is of particular importance, in particular, case management technology as a tool for interagency interaction and individualized support for recipients of social services.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to theoretically substantiate and practically analyze the features of using case management in working with individuals in difficult life circumstances, as well as to identify ways to improve its application at the level of state social policy. In accordance with the goal, the following tasks were formulated: 1. To define “case management” as a conceptual category. 2. To analyze the scientific and theoretical literature on the problems of implementing “case management” with individuals in difficult life circumstances. 3. To analyze the features of the work of case managers at the state level, namely the stages, models, principles of working with individuals in difficult life circumstances.

Results. It was studied that the problem of “case management” with individuals in various crisis situations was studied by many scientists of domestic and foreign science. In the scientific and methodological literature, the multifaceted concept of “case management” is found, depending on the object of research and scope of application. The stages of working with clients in difficult life circumstances are determined: establishing trusting relationships, assessing needs, drawing up an individual assistance plan; support in the provision of social services, specialist intervention with the client, monitoring and control of the implementation of the plan, client

© Голова Н. І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

support and motivation, assessment of the effectiveness of case management. Case management models are substantiated: mediation, clinical (therapeutic), rehabilitation, intensive case management model, interdisciplinary group of specialists model. The principles of case manager work with individuals in difficult life circumstances are analyzed: individualized approach, orientation to client needs, flexibility, high competence, confidentiality and respect, professional ethics, etc.

Key words: case management, social work specialist, social policy, difficult life circumstances, case management, support.

Вступ. У сучасних умовах соціальна політика держави спрямована на забезпечення соціального захисту, підтримки та інтеграції вразливих категорій населення, які опинилися в складних життєвих обставинах. Соціальні трансформації, економічні виклики, демографічні зміни та зростання ризиків маргіналізації значної частини громадян обумовили необхідність пошуку ефективних моделей соціального супроводу. Однією з таких моделей є кейс-менеджмент – індивідуалізований підхід до планування, координації та моніторингу соціальних послуг для клієнтів, які потребують комплексної підтримки.

Актуальність проблеми дослідження зумовлена також недостатнім рівнем науково-практичних розробок щодо механізмів впровадження кейс-менеджменту в українську систему соціального захисту, невирішеністю питань адаптації міжнародного досвіду до національних соціальних реалій та відсутністю чітких методичних рекомендацій для суб'єктів соціальної роботи. У зв'язку з цим дослідження особливостей використання кейс-менеджменту для осіб у складних життєвих обставинах є своєчасним та соціально значущим, оскільки сприятиме формуванню теоретично обґрунтованих підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення соціальної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему «кейс-менеджменту» як сучасного та ефективного методу соціальної роботи з безробітними та особами, які планують здобуття іншої професійної кваліфікації в Україні вивчали Л. Романовська, О. Нартюк, О. Тополь; необхідність спеціалізованої підтримки вимушених мігрантів з використанням методів «кейс-менеджменту» досліджували В. Багрій, А. Галай, М. Собчук, О. Савчук, І. Куліш; сутність «кейс-менеджменту як методу соціальної роботи» в процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери досліджувала О. Василенко, Н. Голова, А. Рідкодубська, Н. Голова; застосування «кейс менеджменту» в інклюзивній практиці розглядала К. Олійник, Ю. Возна, А. Жуковська, Ю. Овод; [4]. використання «кейс-менеджменту у груповій та індивідуальній роботі з особами в кризовій ситуації обґрунтовує Ю. Попик, Ю. Бриндіков, Г. Бевз; дослідження міждисциплінарної взаємодії у наданні інтегрованих соціальних послуг у територіальній громаді методами кейс-менеджменту вивчали Т. Лях, О. Беспалько, Т. Спіріна. Аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел дозволяє визначити кейс-менеджмент як професійну технологію соціальної роботи, спрямовану на організацію комплексної, клієнтоорієнтованої допомоги шляхом координації ресурсів і послуг з метою підвищення соціального функціонування та автономії особи [6, с. 71].

Мета дослідження. Відповідно до актуальності проблеми дослідження, можна визначити мету, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі особливостей використання кейс-менеджменту в роботі з особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також визначення шляхів удосконалення його застосування на рівні соціальної політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання кейс-менеджменту полягає у комплексній оцінці потреб особи, плануванні та організації індивідуалізованої допомоги, координації міжвідомчої взаємодії, забезпеченні доступу до необхідних ресурсів і послуг, моніторингу результатів соціального супроводу та сприянні соціальній адаптації й самостійності клієнта.

На думку, Ю. Попика, «Основним завданням кейс-менеджменту є розвиток особистісного потенціалу та підвищення можливості отримання соціальних послуг вирішуючи особисто свої життєві труднощі». Аналізуючи вислів науковця, слід зазначити, що головним завданням кейс-менеджменту є навчити людину, яка знаходиться у кризовій ситуації, вирішувати свої проблеми самостійно, або залучаючи мінімум до вирішення своїх питань фахівця із соціального супроводу. Тож, на отримувачів соціальних послуг покладається відповідальність за досягнення результатів та наступних прийнятих рішень [1, с. 16].

Визначивши завдання та мету кейс-менеджменту, проаналізуємо це визначення як понятійну категорію.

У працях Дж. Молекса, А. Робетса, кейс-менеджмент розглядається як: систематичний процес оцінки, планування, координації, моніторингу та оцінювання послуг, спрямованих на задоволення комплексних потреб клієнта. Н.Брек, визначає «кейс-менеджмент», як модель інтегрованого надання соціальних і медичних послуг, що забезпечує безперервність підтримки [7].

Слід зазначити, що у міжнародній практиці кейс-менеджмент широко застосовується у сфері охорони здоров'я, психосоціальної підтримки, роботи з сім'ями групи ризику, людьми з інвалідністю, бездомними, мігрантами тощо. Тому, загалом у зарубіжній науці кейс-менеджмент трактується як професійна технологія координації послуг, спрямована на досягнення максимальної автономії клієнта [2, с. 36].

Вітчизняний науковець Ю. Бриндіков, зазначає, що: «кейс-менеджмент-це технологія соціальної роботи та форма соціального супроводу осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах». Зокрема, в українських дослідженнях наголошується на його значенні як механізму реалізації державної соціальної політики та інструменту міжвідомчої взаємодії у системі соціального захисту населення [7, с. 149].

У вітчизняному контексті кейс-менеджмент часто ототожнюється із «соціальним супроводом», «веденням випадку» однак сучасні дослідники наголошують на його ширшому змісті – як управлінській та координаційній технології. З цього приводу, Н. Савченко, зазначає, що: «кейс-менеджмент має чітко визначений алгоритм: від виявлення потреб отримувача соціальних послуг до вирішення цих проблем». Тобто, це систематичний процес, кейс-менеджменту як методу соціальної роботи у професійній діяльності соціальних працівників в складних життєвих обставинах [5].

Таким чином, з точки зору зарубіжних і вітчизняних науковців, кейс-менеджмент – це професійна технологія соціальної роботи, що передбачає комплексну оцінку потреб клієнта, планування та координацію міжвідомчої допомоги, моніторинг результатів, що спрямований на відновлення або підвищення соціального функціонування та самостійності особи.

Кейс менеджмент, як метод соціальної роботи, передбачає такі етапи роботи з клієнтом у складних життєвих обставинах: встановлення довірливих відносин з клієнтом; виявлення та оцінка потреб клієнта; розроблення індивідуального плану допомоги; координація надання соціальних послуг; інтервенція фахівця соціальної роботи з клієнтом; забезпечення доступу до ресурсів; моніторинг і контроль виконання плану; підтримка та мотивація клієнта; оцінка результативності супроводу [9, с. 509–533].

М.Собчук, зазначає, що: «Під час роботи з клієнтом, фахівець соціальної роботи надає індивідуальні та групові консультації та психосоціальну підтримку, допомагаючи вразливим групам населення подолати складні життєві обставини та покращити якість свого особистого життя. Він вивчає та аналізує соціальні проблеми в територіальній громаді, визначає потреби, розробляє програми та впроваджує соціальні ініціативи для вирішення соціальних проблем» [1, с. 12–18].

У своїх працях, Л.Романовська, зазначає, що: «До здійснення кейс-менеджменту необхідно залучати мешканців територіальної громади та представників громад задля забезпечення їх участі у прийнятті управлінських рішень контролю за реалізацією інтервенцій. Також кейс-менеджмент забезпечує інтегрований підхід до вирішення проблеми територіальної громади й допомоги забезпечує індивідуальні потреби та соціальну підтримку сімей з дитиною, людиною похилого віку, внутрішньо переміщених осіб» [6, с. 70–74].

Моделі кейс-менеджменту – це організаційні підходи до надання комплексної допомоги клієнту шляхом координації послуг, ресурсів і фахівців. Основні моделі кейс-менеджменту:

1. Посередницька модель – соціальний працівник виступає як координатор і направляє клієнта до необхідних служб та установ.

2. Клінічна (терапевтична) модель: поєднання координації послуг із психосоціальною підтримкою.

3. Модель інтенсивного кейс-менеджменту (ICM): активна та тривала підтримка клієнта з високим рівнем потреб.

4. Модель міждисциплінарної команди (Assertive Community Treatment – АСТ): робота команди фахівців (соціальний працівник, психолог, лікар, юрист тощо).

5. Модель, орієнтована на сильні сторони клієнта: акцент на ресурсах клієнта, а не на його проблемах.

6. Реабілітаційна модель: допомога у відновленні соціального функціонування [10, с. 238].

На думку, Н. Савченко: «Професійна діяльність кейс-менеджера має також і експертний характер, адже передбачає оцінку потреб отримувача соціальних послуг, планування та моніторинг його діяльності. Тому, на наш погляд, саме професійна мобільність, як необхідна якість кей-менеджера, має допомогти швидко реагувати у непередбачуваних ситуаціях та у комплексному вирішенні проблеми, з якими звертається отримувач послуг». Також він зауважив, що: «Кейс-менеджери можуть працювати з людьми, які мають проблеми зі здоров'ям, з сім'ями з дитиною, особами, які опинились у складних життєвих обставинах через різні причини (домашнє населення, фінансові труднощі, сімейні проблеми психологічного характеру), з ветеранами та військовослужбовцями, вимушено переміщеними особами» [5].

Отже, ми можемо визначити ключові принципи роботи кейс –менеджера, який координує допомогу клієнту та супроводжує його до досягнення стабільності й самостійності.

1. Індивідуальний підхід. Кожен випадок розглядається окремо з урахуванням: життєвих обставин клієнта, ресурсів родини, соціального оточення, ризиків та потреб. На думку, Л. Романовської: «Основною перевагою кейс-менеджменту є індивідуальний підхід до проблеми кожного отримувача соціальних послуг» [4].

2. Комплексність і міжвідомча взаємодія: кейс-менеджер координує роботу різних служб, взаємодіє з медичними закладами, освітніми установами, службами зайнятості, залучає громадські організації

3. Орієнтація на потреби клієнта. Рішення приймаються разом із клієнтом, а не замість нього.

4. Партнерство та повага. Клієнт – активний учасник процесу допомоги.

5. Активізація ресурсів клієнта. Мета – не лише надати допомогу, а й: розвинути навички самостійності, підсилити сильні сторони.

6. Планування та поетапність. Робота ведеться за чітким алгоритмом: оцінка потреб; розробка індивідуального плану; реалізація заходів; моніторинг і корекція; завершення ведення випадку.

7. Безперервний моніторинг та оцінка результатів. Кейс-менеджер регулярно: аналізує зміни в ситуації; коригує план допомоги; оцінює досягнуті результати.

8. Професійна етика, обізнаність, конфіденційність кейс-менеджера. Робота базується на етичних

стандартах соціальної роботи: відповідальність, компетентність, дотримання законодавства, захист прав людини [4].

Отже, кейс-менеджмент у соціальній сфері – це **системний процес організації допомоги**, спрямований на вирішення складних життєвих обставин через координацію послуг та підтримку клієнта до досягнення стабільного результату.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У контексті сучасної соціальної політики України, зокрема в межах реалізації положень Закону України «Про соціальні послуги» та стратегічних документів, таких як Національна стратегія у сфері прав людини, кейс-менеджмент забезпечує: інтеграцію соціальних, медичних, освітніх і правових послуг; посилення міжсекторальної взаємодії (державних органів, громад, громадських організацій); підвищення рівня відповідальності за результати роботи з конкретним випадком; орієнтацію на відновлення соціальної спроможності особи чи сім'ї. Особливого значення кейс-менеджмент набуває в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, коли значна кількість громадян опинилася в ситуації вимушеного пере-

міщення, втрати житла, роботи чи соціальних зв'язків. У цьому контексті важливу роль відіграє діяльність Міністерство соціальної політики України щодо координації державної політики у сфері соціального захисту та розвитку системи соціальних послуг на рівні територіальних громад. Отже, кейс-менеджмент у соціальній політиці держави є не лише технологією індивідуальної роботи, а й стратегічним механізмом реалізації принципів адресності, доступності та комплексності соціального захисту.

Не зважаючи на розкриття проблеми дослідження, можна стверджувати, що є багато не вирішених дотичних питань, щодо впровадження кейс-менеджменту на рівні державного регулювання в практику соціальної роботи. Тому, подальші наукові розвідки доцільно зосередити на таких напрямках: розроблення та апробація моделей оцінювання ефективності кейс-менеджменту; вивчення практик країн Європейського Союзу щодо інтегрованого ведення випадку; окремої уваги потребує адаптація технології до роботи з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, сім'ями загиблих, особами з травматичним досвідом.

Список літератури:

1. Артеменко І. Е. Підготовка менеджерів соціальної роботи до застосування кейс-менеджменту у роботі з клієнтами. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 1(8). С. 12–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_4
2. Кейс-менеджмент внутрішньо переміщених осіб: методичні рекомендації / авт.-упоряд. Н. Є. Гусак. Київ, 2015. 36 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9361>
3. Лях Т., Спіріна Т., Дуля А., Горчинський Р. Аналіз потреб соціальних працівників щодо використання ними ІКТ у системі надання соціальних послуг (м. Київ, Україна). *International Journal of Research in E-learning*. 2022. Вип. 8(2). С. 1–21. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461>
4. Роз'яснення Мінрегіону України щодо стандарту доступності отримання послуг. URL: <https://auc.org.ua/novyna/rozyasnennya-minregionu-shchodo-standartiv-dostupnosti-ta-yakosti-poslug> (дата звернення: 12.02.2026).
5. Савченко Н. В. Державні послуги соціального супроводу у сфері зайнятості населення. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРИДУ. 2018. Вип. 3(75). Одеса : ОРИДУ НАДУ. С. 79–82 <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21> .
6. Савчук О. М., Галай А. О. Кейс-менеджмент у роботі з внутрішньо переміщеними особами. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2016. Т. 188. С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2016_188_15 (дата звернення: 11.02.2026).
7. Слосанська Г. І. Доступ до соціальних послуг в умовах децентралізації. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : зб. наук. праць за матеріалами V Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29–30 листопада 2016 р.). Тернопіль : Вектор, 2016. С. 149–157
8. Спіріна Т., Лях Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27(3). С. 224–228. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/41.pdf
9. Peck L., Scott R. Can Welfare Case Management Increase Employment? Evidence from a Pilot Program Evaluation. *The Policy Studies Journal*. 2005. Vol. 33. No. 4. P. 509–533 DOI: 10.1111/j.1541-0072.2005.00131.x.
10. Gursansky D., Kennedy R. Case Management: Policy, Practice and Professional Business. New York : Columbia University Press, 2023. 238 p.

References:

1. Artemenko, I.E. (2014). Pidhotovka menedzheriv sotsialnoi roboty do zastosuvannia keis-menedzhmentu u roboti z kliientamy [Training social work managers to use case management in working with clients]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy – Adult education: theory, experience, perspectives*. 1(8),12 http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_4 [in Ukrainian].
2. Husak, N.Ie. (Uporiad). (2015). Keis-menedzhment vnutrishno-peremishchenykh osib: metodychni rekomendatsii [Case management of internally displaced persons: methodical recommendations]. Kyiv <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/936> [in Ukrainian].

3. Liakh, T., Spirina, T., Dulia, A., & Horchynskyi, R. (2022). Analiz potreb sotsialnykh pratsivnykiv shchodo vykorystannia nymy IKT u systemi nadannia sotsialnykh posluh (Kyiv, Ukraine) [Analysis of the needs of social workers regarding their use of ICT in the system of providing social services (Kyiv, Ukraine)]. *Mizhnarodnyi zhurnal doslidzhen elektronnoho navchannia – International Journal of E-Learning Research*, 8.2, 1–21 [in Ukrainian] <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461>.
4. Roziasnennia Minrehionu Ukrainy shchodo standartu dostupnosti otrymannia posluh [Clarification of the Ministry of Regions of Ukraine regarding the standard of availability of services]. (2019). *Asotsiatsiia mist Ukrainy – Association of Cities of Ukraine*. Retrieved from <https://auc.org.ua/novyna/rozyasnennya-minregionu-shchodo-standativ-dostupnosti-ta-yakosti-poslug> [in Ukrainian].
5. Savchenko, N. V. (2018). Derzhavni posluhy sotsialnoho suprovodu u sferi zainiatosti naselennia [State social support services in the eld of population employment]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration*, 3(75), 79–82 [in Ukrainian] <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21>.
6. Savchuk, O. M., & Halai, A.O. (2016). Keis-menedzhment u roboti z vnutrishno peremishchenymy osobamy [Case management in work with internally displaced persons]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedagogichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota – Scientific notes. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 88, 70–74. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2016_188_15 [in Ukrainian].
7. Slozanska, H. I. (2016). Dostup do sotsialnykh posluh v umovakh detsentralizatsii [Access to social services in conditions of decentralization]. *Sotsialna robota: vyklyky sohodennia – Social work: today's challenges : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 149–157). Ternopil : Vektor. [in Ukrainian].
8. Spirina, T., Liakh, T., & Rohozhynska, V. (2020). Pryntsyipy mizhdystsyplinarnoi vzaiemodii u sotsialnii roboti [Principles of interdisciplinary interaction in social work]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 27(3), 224–228. Retrieved from http://www.aphn journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/41.pdf [in Ukrainian].
9. Peck, L., & Scott, R. (2005). Can Welfare Case Management Increase Employment? Evidence from a Pilot Program Evaluation. *The Policy Studies Journal*, 33(4), 509–533 DOI:10.1111/j.1541-0072.2005.00131.x.
10. Gursansky, D., & Ronald, J. (2003). *Case Management: Policy, Practice and Professional Business*. New York : Columbia University Press.

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 159.923.2-043.96-021.142.3:159.9.072:34](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-3>

Гончар Інна Григорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування,
Уманський національний університет
gigonchar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4316-8650

Ісаченко Вікторія Павлівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування,
Уманський національний університет
vikiisachenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0224-1214

РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Вступ. У статті ґрунтовно розглядається актуальна наукова проблема визначення та оцінювання реабілітаційного потенціалу особистості в умовах сучасних суспільно-політичних викликів, що зумовлені повномасштабною військовою агресією проти України. Масштабна травматизація цивільного населення та військовослужбовців, стрімке зростання кількості осіб з первинними та набутими обмеженнями життєдіяльності, а також загальне виснаження адаптаційних ресурсів нації потребують вивчення підходів для відновлення життєдіяльності людини.

Мета роботи на основі аналізу сучасного нормативно-правового забезпечення теоретично обґрунтувати зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості», в межах біопсихосоціальної моделі систематизувати його структурні рівні та визначити психодіагностичний інструментарій для їх оцінювання.

Наукова новизна. У дослідженні вперше на концептуальному рівні поєднано аналіз законодавства України у сфері охорони здоров'я та соціального захисту із конкретним діагностичним набором інструментів. Уточнено зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості», який запропоновано диференціювати за трьома взаємозалежними векторами: біологічний рівень (аналіз функціональних резервів систем організму та соматичного статусу); психологічний рівень (що включає мотиваційно-смысловий, емоційно-вольовий, когнітивний та особистісно-рефлексивний компоненти); соціальний рівень (охоплює адаптаційно-комунікативну, професійно-реалізаційну, сімейно-побутову та середовищну складові). Новизна полягає у розширенні наукового розуміння соціального компонента реабілітаційного потенціалу.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що реабілітаційний потенціал особистості є динамічною, багаторівневою характеристикою, яка залежить від синергії біологічних можливостей організму, стійкості психологічних конструктів та фасилітуючого впливу соціального оточення.

Ключові слова: реабілітаційний потенціал особистості, біопсихосоціальна модель, соціально-психологічна реабілітація, психодіагностика, функціональні обмеження, соціальна інтеграція, професійна ідентичність, правове забезпечення реабілітації.

Honchar Inna Hryhorivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy,
Social Work and Counseling,
Uman National University

Isachenko Viktoriia Pavlivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy,
Social Work and Counseling,
Uman National University

REHABILITATION POTENTIAL OF THE INDIVIDUAL: PSYCHODIAGNOSTIC AND LEGAL ASPECTS

Introduction. This article provides a thorough analysis of the pressing scientific issue of identifying and systematically assessing the rehabilitation potential of the individual in the context of contemporary socio-political challenges caused by the full-scale military aggression against Ukraine. The large-scale traumatization of civilians and military personnel, the rapid increase in the number of individuals with primary and acquired activity limitations, as well as the general depletion of the nation's adaptive resources, necessitate the study of approaches to restoring human functioning.

Purpose and objectives of the article. Based on an analysis of current legal and regulatory frameworks, the study aims to theoretically substantiate the concept of «rehabilitation potential of the individual», systematize its structural levels within a biopsychosocial model, and identify psychodiagnostic instruments for their assessment.

© Гончар І. Г., Ісаченко В. П., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Scientific novelty. For the first time at a conceptual level, the study combines a systemic analysis of Ukrainian health care and social protection legislation with a concrete set of diagnostic tools. The content of the concept “rehabilitation potential of the individual” is refined and proposed to be differentiated into three interrelated dimensions: Biological level (analysis of functional reserves of body systems and somatic status); Psychological level (including motivational-meaningful, emotional-volitional, cognitive, and personal-reflective components); Social level (covering adaptive-communicative, professional-realization, family-household, and environmental components). The novelty lies in expanding the scientific understanding of the social component of rehabilitation potential.

Results. The study confirms that the rehabilitation potential of the individual is a dynamic, multi-level characteristic dependent on the synergy of biological capacities, stability of psychological constructs, and the facilitating influence of the social environment.

Key words: *rehabilitation potential of the individual, biopsychosocial model, socio-psychological rehabilitation, psychodiagnosics, functional limitations, social integration, professional identity, legal framework of rehabilitation.*

Вступ. У сучасних умовах повномасштабної війни соціально-психологічна реабілітація стає важливою складовою підтримки здоров'я та якості життя у значній частини населення. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, приблизно 2,4–2,6 мільярда людей у світі живуть з умовами, що можуть вимагати реабілітаційної допомоги протягом життя, включно з фізичними, психічними чи соціальними функціональними обмеженнями, спричиненими хронічними захворюваннями, травмами чи старінням організму, війною. Це становить близько однієї третини населення планети, що значною мірою впливає на їхню здатність до повноцінної соціальної та професійної діяльності і загальний добробут [14].

Соціально-психологічна реабілітація включає як психотерапевтичні технології, так і соціально-психологічні інтервенції, що сприяють інтеграції людини у соціальне середовище та поверненню до активного життя, вона стає ключовим механізмом, що дозволяє людям адаптуватися, відновити психоемоційну рівновагу і життєву активність, а також знаходити нові соціальні ролі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади соціально-психологічної реабілітації та відновлення особистості в українському науковому дискурсі ґрунтовно досліджували Бриндіков Ю., Ковчина І., Семигіна Т., Заверико Н., Кравченко О., які акцентують увагу на суб'єктності людини та ролі соціального середовища у процесі ресоціалізації. Дослідженням реабілітаційного потенціалу особистості займаються: Пілецька Л. (детально описує психологічну структуру РПО як сукупність особистісних ресурсів, що забезпечують компенсацію обмежень та успішну реадаптацію); Ларіна Т. (акцентує увагу на мотиваційній складовій як провідній рушійній силі відновлення життєздатності особистості); Буковська О. (розкриває вплив мікросередовища та сімейних стосунків на процес відновлення). Водночас, не применшуючи цінності попередніх наукових досліджень, вважаємо, що є потреба у вивченні реабілітаційного потенціалу особистості крізь призму біопсихосоціальної моделі реабілітації.

Мета дослідження – на основі аналізу нормативно-правового забезпечення теоретично обґрунтувати зміст поняття «реабілітаційний потенціал особистості», в межах біопсихосоціальної моделі систематизувати його структурні рівні та визначити психодіагностичний інструментарій для їх оцінювання.

Завдання дослідження: 1) проаналізувати законодавчу базу щодо трактування понять «реабілітація» та «реабілітаційний потенціал особистості»; 2) розкрити структуру реабілітаційного потенціалу особистості на основі біопсихосоціальної моделі; 3) дібрати психодіагностичний інструментарій для верифікації показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через 9–12 місяців після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році поширеність симптомів стресу, тривоги та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед дорослого населення України досягла надзвичайно високого рівня. Виявлено, що 93% опитаних мали щонайменше один із вимірюваних психічних розладів на помірному або тяжкому рівні. Для порівняння, до вторгнення лише 20,8–27,7% респондентів повідомили про раніше діагностовані психічні розлади. Цей результат відображає як тяжкість життя в умовах війни, так і нестачу доступної та належної психіатричної й психологічної допомоги для українців, які страждають від наслідків війни [13]. З огляду на масштабність проблеми – це зумовлює критичну необхідність забезпечення населення доступними та якісними реабілітаційними і психосоціальними послугами.

Для більш чіткого й нормативно визначеного розуміння поняття «Реабілітаційний потенціал особистості» доцільно звернутися до законодавчого трактування цього поняття, оскільки воно встановлює офіційні підходи до його змісту та використання у практиці. Зокрема, у Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2020 р.) *реабілітація* визначається як комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем [8].

У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001) зазначено, що *соціальна реабілітація* – вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді [10].

Водночас у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006) *соціальна реабілітація* представлена ширше, як система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до

самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації; там представлено й зміст поняття психологічна реабілітація [7]. У цьому ж законі знаходимо визначення *психологічна реабілітація* – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості [7].

Важливо звернутися до Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (2025), де *психологічна реабілітація* визначається, як спрямована на сприяння відновленню, покращення функціонування особи та якості її життя шляхом поєднання психологічної і психотерапевтичної допомоги, діяльності з розвитку соціальних навичок та соціальної підтримки, залучення ресурсів громади [9].

Отже, узагальнюючи наведені законодавчі підходи, можна зробити висновки, що реабілітація є комплексною системою медичних, психологічних і соціальних заходів, спрямованих на відновлення функціонування людини, її соціального статусу, особистісних якостей та здатності до активної участі в житті суспільства. При цьому зміст і акценти цього поняття можуть змінюватися залежно від сфери застосування – медичної, соціальної чи психологічної, що підтверджує багатовимірний характер реабілітаційного процесу.

Для успішного реабілітаційного процесу важливим є визначення ресурсу особистості, тобто тієї основи з якою у подальшому має працювати фахівець – *реабілітаційний потенціал особистості*. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1338 «Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи» (2024 р.) *реабілітаційний потенціал* – комплекс біологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик людини, а також факторів соціального середовища, що дають змогу реалізувати її потенційні можливості до реабілітації [3].

У своєму дослідженні визначаючи складові реабілітаційного потенціалу особистості ми взяли за основу біопсихосоціальний підхід, який сьогодні активно запроваджується в Україні. Ця модель була прийнята Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) у 2002 році як підґрунтя для Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ) й задекларована у Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» у статті 8: «Система реабілітації ґрунтується на біопсихосоціальній моделі обмеження функціонування/життєдіяльності, реабілітаційній стратегії охорони здоров'я та Міжнародній класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я» [8]. У межах цього підходу людина розглядається як цілісна система, у якій взаємопов'язані біологічні, психологічні та соціальні компоненти. Отже, відповідно до біопсихосоціальної моделі ре-

абілітаційний потенціал особистості розглядаємо у трьох площинах: біологічна (структурні та функціональні порушення організму); психологічна (емоційні, когнітивні реакції та мотивація); соціальна (соціальні ролі, підтримка, інтеграція у середовище).

Зупинимося на кожній складовій детально, представивши основні показники та методи діагностики.

Біологічний рівень. Охоплює фізичні можливості організму, стан здоров'я, функції органів і систем, а також ступінь їхніх порушень. Аналізуються можливості організму реагувати на реабілітаційні заходи, включаючи оперативні втручання, використання медичних чи допоміжних засобів [4].

На думку дослідників [12] реабілітаційний потенціал в медичній площині – це концепція, яка ґрунтується на клінічних міркуваннях і виникає з прогнозів лікарів щодо того, наскільки покращиться стан пацієнта за допомогою реабілітаційних втручань [2, с. 239].

Біологічний рівень реабілітаційного потенціалу відображає функціональні резерви організму, ступінь збереженості структур і функцій, а також здатність фізіологічних систем до відновлення під впливом реабілітаційних заходів [11]. Отже, на цьому рівні оцінювання має охоплювати функції організму, структури тіла та обмеження активності. Біологічний рівень визначається лікарями фізичної та реабілітаційної медицини та членами мультидисциплінарної команди на підставі клінічного огляду, інструментальних досліджень та аналізу медико-соціальної документації.

Психологічний рівень. В межах дослідження цього ресурсу, аналізується мотивація людини, її здатність адаптуватися до змін у житті, емоційна стійкість. Психологічна готовність до реабілітації та прагнення досягти максимальної незалежності є важливими складовими успішного відновлення [4].

Пілецька Л. зауважує на тому, що психологічний реабілітаційний потенціал вказує на ті приховані у ньому самому особистісні ресурси, за рахунок яких можлива компенсація обмежених можливостей і найбільш повна реадаптація в новій для нього соціальній ситуації розвитку, а визначення ступеня прояву психологічного реабілітаційного потенціалу оцінюється такими його складовими, як емоційна стабільність, інтелектуальний і мотиваційний потенціал, особливості оточення і широта спілкування, професійна реалізованість і реабілітаційна компетентність [7].

Досліджуючи психологічний аспект реабілітаційного потенціалу, науковці також акцентують на мотиваційній складовій. Зокрема, Ларіна Т. зауважує, що основна потреба людини з інвалідністю на етапі реабілітації, відображає і її мотивацію і, як наслідок, ефективність реабілітаційних заходів, незважаючи на всі можливі реалізовані заходи медичної, технічної та соціальної реабілітації [6].

Буковська О., Гірченко О. до психологічного реабілітаційного потенціалу відносять такі показники: характеристики вищих пізнавальних психічних функцій; характеристики емоційно-вольових функ-

цій; характеристики провідних ціннісних орієнтацій, установок, мотивів, домагань, самооцінок; характеристики внутрішньої картини (моделі) хвороби; характеристики соціальної ситуації розвитку; характеристики професійних інтересів, нахилів та здібностей; характеристики домінуючого стилю діяльності; характеристики механізмів порушень психічної діяльності, отримані за допомогою спеціальних методів досліджень (електрофізіологічних і ін.) [1, с. 100].

Узагальнюючи вищесказане, наведемо основні показники та психодіагностичний інструментарій.

Мотиваційно-смісловий компонент – провідні потреби, мотивація до реабілітації, рівень домагань, прагнення автономності та незалежності, життєві цілі. Методики: Тест «Смісловиттєві орієнтації», Методика «Мотивація досягнення успіху та уникнення невдач» Т. Елерса, Шкала загальної самооцінки ефективності.

Емоційно-вольовий компонент – емоційна стабільність, рівень тривожності, здатність до саморегуляції, стресостійкість, сформованість вольових якостей, домінуючий емоційний фон щодо хвороби або обмежень. Методики: Шкала реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера, Опитувальник психологічної стійкості Connor-Davidson Resilience Scale, Опитувальник саморегуляції (Self-Regulation Questionnaire, SRQ).

Когнітивний компонент – стан вищих психічних функцій (увага, пам'ять, мислення), критичність мислення, здатність до планування, усвідомлення стану та можливостей реабілітації, реабілітаційна компетентність. Методики: Монреальська когнітивна оцінка (MoCA), Метод «Коректурна проба» (за Б. Бурбоном), Методика «Запам'ятовування 10 слів» (дослідження пам'яті).

Особистісно-рефлексивний компонент – самооцінка, рівень самоприйняття, адаптаційні механізми, стиль подолання труднощів (coping-стратегії). Методики: Шкала самооцінки Розенберга, Опитувальник копінг-стратегій Brief COPE, Опитувальник соціально-психологічної адаптації (SACQ) (Robert Baker).

Соціальний рівень. Враховується здатність людини повернутися до активного життя у суспільстві, продовжувати професійну діяльність, брати участь у соціальних заходах та отримувати доступ до необхідних ресурсів. Особливу увагу приділяють бар'єрам у середовищі, які можуть обмежувати життєдіяльність, та шляхам їх усунення [5].

Загалом, більшість науковців (Буковська О., Волкова О., Гірченко О. та інші), досліджуючи реабілітаційний потенціал особистості наголошують на вагомому впливі референтних груп на реабілітаційний процес, однак, ми вважаємо, що цей показник є дещо ширшим. На нашу думку, *соціальна складова реабілітаційного потенціалу особистості* – це сукупність зовнішніх і внутрішніх соціальних ресурсів особи (родина, професійна діяльність, громадська участь, підтримка суспільних інститутів, інфраструктура), що забезпечують її здатність до інтеграції у су-

спільство, виконання соціальних ролей, професійної самореалізації та активної участі у життєдіяльності. Вона критично важлива для повернення до активного життя, формування соціальних ролей і підтримки психоемоційного стану. Виокремимо основні складові та діагностику.

Адаптаційно-комунікативний компонент – рівень соціальної інтеграції, здатність до виконання соціальних ролей, включеність у суспільне життя, адаптація до змінених умов середовища, здатність до встановлення та підтримки соціальних контактів. Методики: Опитувальник соціальної адаптації (Social Adjustment Scale, SAS-SR) (Murna Weissman), Опитувальник вимірювання індивідуального соціального капіталу, Шкала оцінки обмежень життєдіяльності WHODAS 2.0, Методика соціально-психологічної адаптації особистості К. Роджерса – Р. Даймонда, Шкала соціальної підтримки (Social Support Questionnaire), Тест «Соціальна мережа особистості».

Професійно-реалізаційний компонент – здатність до трудової діяльності, професійна ідентичність, рівень працездатності, можливість повернення до професійної діяльності або перенавчання, оцінка професійних перспектив. Опитувальник професійної спрямованості особистості (Дж. Голланд), Методика оцінки рівня працездатності (за МКФ), Шкала професійної ідентичності (адаптація методики Л. Шнейдер).

Сімейно-побутовий компонент – характер стосунків у родині, рівень підтримки з боку близьких, наявність сприятливого мікроклімату, адаптованість житлового простору. Методики: Тест-опитувальник задоволеності шлюбом (В. Столін, адапт.), Шкала сімейної адаптації та згуртованості (FACES-III), Опитувальник соціальної підтримки (F-SozU, за Sommer & Fydrich).

Середовищно-інтегративний компонент – рівень фізичної доступності інфраструктури, користування технічними засобами реабілітації, залученість до громадського життя та дозвілля. Методики: Опитувальник якості життя (WHOQOL-BREF) (модуль соціальних стосунків та навколишнього середовища), Оцінка обмежень життєдіяльності та здоров'я (WHODAS 2.0) (розділ «Участь у житті суспільства»).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У ході дослідження було встановлено, що реабілітаційний потенціал особистості є складним інтегративним утворенням, що охоплює не лише фізичний стан здоров'я, а й внутрішні психологічні ресурси особистості та зовнішні фактори середовища, що підтверджує біопсихосоціальну модель. Отже, реабілітаційний потенціал особистості розглядається на трьох рівнях: біологічному (функціональна незалежність та резерви організму); психологічному (мотивація, емоційна стійкість, когнітивні та рефлексивні якості); соціальному (комунікативна активність, професійна ідентичність, сімейна підтримка та доступність середовища). Системна оцінка всіх рівнів реабілі-

таційного потенціалу особистості дозволяє фахівцям мультидисциплінарних команд прогнозувати ефективність втручань та розробляти максимально індивідуалізовані програми відновлення, що є особливо актуальним в умовах масової травматизації населення внаслідок війни.

Список літератури:

1. Буковська О. О., Гірченко О. Л. Реабілітаційний потенціал особистості. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22–23 червня 2018 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С. 98–101.
2. Волянський О. М., Кіх А. Ю., Чуча О. І. Визначення індивідуального рівня реабілітаційного потенціалу військовослужбовців з ампутаціями нижніх кінцівок у післягострий реабілітаційний період. *Ukrainian Journal of Military Medicine*. 2025. Т. 6, № 3. С. 239–249. [https://doi.org/6847/ujmm.2025.3\(6\)-239](https://doi.org/6847/ujmm.2025.3(6)-239) (дата звернення: 20.03.2026).
3. Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листоп. 2024 р. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2024-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2026).
4. Критерії життєдіяльності та МКФ: підхід до оцінювання повсякденного функціонування людини. *Міністерство охорони здоров'я України*: офіційний сайт. URL: <https://moz.gov.ua/uk/kriteriyi-zhittiyediyalnosti-ta-mkf-pidhid-do-ocinyuvannya-povsyakdenного-funkcionuvannya-lyudini> (дата звернення: 23.03.2026).
5. Ларіна Т. О. Соціально-психологічна реабілітація особистості: покрокове набуття життєздатності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 42. С. 139–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2018_42_15 (дата звернення: 13.03.2026).
6. Пілецька Л. Психологічна структура реабілітаційного потенціалу особистості у проектуванні життєвого шляху. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 3(56). С. 157–164. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-3-157-164>
7. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06 жовт. 2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 20.03.2026).
8. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03 груд. 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20> (дата звернення: 20.03.2026).
9. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 04 черв. 2024 р. № 3778-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20> (дата звернення: 20.03.2026).
10. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 20.03.2026).
11. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). *World Health Organization*: official website. URL: <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health> (дата звернення: 19.03.2026).
12. Lam Wai Shun P., Swaine B., Bottari C. Combining scoping review and concept analysis methodologies to clarify the meaning of rehabilitation potential after acquired brain injury. *Disabil Rehabil*. 2022. Vol. 44, No. 5. P. 817–825. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09638288.2020.1779825> (дата звернення: 19.03.2026).
13. Lushchak O., Velykodna M., Bolman S. et al. Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: a nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health – Europe*. 2024. Vol. 36. URL: [https://www.thelancet.com/journals/lanep/article/PIIS2666-7762\(23\)00192-8/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanep/article/PIIS2666-7762(23)00192-8/fulltext) (дата звернення: 19.03.2026).
14. Rehabilitation. *World Health Organization*: fact sheets. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation> (дата звернення: 19.03.2026).

References:

1. Bukovska, O. O., & Hircheko, O. L. (2018). Reabilitatsiynyi potentsial osobystosti [Rehabilitation potential of the personality]. In *Teoretychni ta praktychni aspekty rozvytku suchasnoi pedahohiky ta psykholohii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 98–101). Lviv: HO «Lvivska pedahohichna spilnota» [in Ukrainian].
2. Volianskyi, O. M., Kikh, A. Yu., & Chucha, O. I. (2025). Vyznachennia indyvidualnoho ravnia reabilitatsiynoho potentsialu viiskovosluzhbovtziv z amputatsiiamy nyzhnykh kintsivok u pisliahostryi reabilitatsiynyi period [Determination of the individual level of rehabilitation potential of military personnel with lower limb amputees during the post-acute rehabilitation period]. *Ukrainian Journal of Military Medicine*, 6(3), 239–249. <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/581/475> [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024). *Deiaki pytannia zaprovadzhennia otsyniuvannia povsiakdenного funktsionuvannia osoby: Postanova vid 15 lystop. 2024 r. № 1338* [Some issues of introducing the assessment of a person's daily functioning: Resolution of November 15, 2024, No. 1338]. Retrieved March 20, 2026, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2024-%D0%BF> [in Ukrainian].
4. Ministerstvo okhorony zdorov'ia Ukrainy. (2026). *Kryterii zhittiyediyalnosti ta MKF: pidkhid do otsyniuvannia povsiakdenного funktsionuvannia liudyny* [Vitality criteria and ICF: an approach to assessing daily functioning]. Retrieved March 23, 2026, from <https://moz.gov.ua/uk/kriteriyi-zhittiyediyalnosti-ta-mkf-pidhid-do-ocinyuvannya-povsyakdenного-funkcionuvannya-lyudini> [in Ukrainian].

5. Larina, T. O. (2018). Sotsialno-psykholohichna rehabilitatsiia osobystosti: pokrokovе nabuttia zhyttiezdatnosti [Socio-psychological rehabilitation of personality: step-by-step acquisition of viability]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 42, 139–147. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2018_42_15 [in Ukrainian].
6. Piletska, L. (2021). Psykholohichna struktura rehabilitatsiinoho potentsialu osobystosti u proektuvanni zhyttievoho shliakhu [Psychological structure of the personality's rehabilitation potential in the life path design]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, 3(56), 157–164. <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-3-157-164> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2005). *Pro rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 06 zhovt. 2005 r. № 2961-IV* [On rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine of October 6, 2005, No. 2961-IV]. Retrieved March 20, 2026, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada Ukrainy. (2020). *Pro rehabilitatsiiu u sferi okhorony zdorov'ia: Zakon Ukrainy vid 03 hrud. 2020 r. № 1053-IX* [On rehabilitation in the field of healthcare: Law of Ukraine of December 3, 2020, No. 1053-IX]. Retrieved March 20, 2026, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2024). *Pro systemu okhorony psykhnichnogo zdorov'ia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 04 cherv. 2024 r. № 3778-IX* [On the mental health care system in Ukraine: Law of Ukraine of June 4, 2024, No. 3778-IX]. Retrieved March 20, 2026, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). *Pro sotsialnu robotu z sim'iamy, ditmy ta moloddiu: Zakon Ukrainy vid 21 cherv. 2001 r. № 2558-III* [On social work with families, children and youth: Law of Ukraine of June 21, 2001, No. 2558-III]. Retrieved March 20, 2026, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> [in Ukrainian].
11. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). (2026). *World Health Organization: official website*. [https://doi.org/6847/ujmm.2025.3\(6\)-239](https://doi.org/6847/ujmm.2025.3(6)-239)
12. Lam Wai Shun, P., Swaine, B., & Bottari, C. (2022). Combining scoping review and concept analysis methodologies to clarify the meaning of rehabilitation potential after acquired brain injury. *Disability and Rehabilitation*, 44(5), 817–825. <https://doi.org/10.1080/09638288.2020.1779825>
13. Lushchak, O., Velykodna, M., Bolman, S., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., & Storey, K. B. (2024). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: a nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health – Europe*, 36, Article 100773. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>
14. Rehabilitation. (2026). *World Health Organization: fact sheets*. Retrieved March 19, 2026, from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation>

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 364.044.42

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-4>

Гончаренко Олена Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
golowko.elena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0006-3008-8149

Іонова Ірина Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ira_ionova@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9284-9308

КОНСУЛЬТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ТЕОРЕТИЧНІ Й ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Вступ. У статті узагальнено результати вітчизняних досліджень з проблеми консультування в соціальній роботі. Актуальність теми зумовлена стрімким зростанням кількості людей, які перебувають у складних життєвих обставинах або стресових умовах і потребують професійної допомоги у вирішенні своєї складної ситуації.

Мета роботи – здійснення аналізу теоретичних й етичних аспектів консультування в соціальній роботі.

Наукова новизна: у статті здійснено аналіз різних дослідницьких підходів до вивчення проблеми консультування в соціальній роботі; висвітлено консультування як щоденну практичну діяльність в соціальній роботі, яка охоплює різні види консультативної допомоги і надається клієнтам за допомогою різних форм; досліджено етичні норми взаємодії соціального працівника і клієнта в процесі консультування.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що наразі консультування в соціальній роботі визначається авторами і як соціальна послуга, і як напрям соціальної допомоги, і як технологія, і як комплекс заходів тощо. Доведено, що консультування в соціальній роботі є одним із видів професійної допомоги, яку надає практично кожен соціальний працівник, працюючи з людьми в кризовій ситуації чи життєвих обставинах. Визначено, що в основу консультування в соціальній роботі покладена спільна робота соціального працівника і клієнта над вирішенням проблеми шляхом досягнення поставлених цілей з урахуванням потреб, здібностей і ресурсів самого клієнта. Визначено, що процес консультування в соціальній роботі складається з інформування, допомоги клієнту в аналізі причин проблемної ситуації, з'ясуванні конфліктних зон, а також пошуку шляхів / варіантів вирішення проблеми, виходу зі складних життєвих обставин або подолання кризи. Зроблено акцент на аналізі системи вимог і принципів – загальних, професійних, етичних, які відображені в нормативних документах, зокрема кодексах професійної етики соціальних працівників, і висуваються до здійснення консультативної діяльності фахівців з соціальної роботи.

Ключові слова: соціальна робота, консультування, соціальна послуга, клієнт, складні життєві обставини, етичні вимоги.

Honcharenko Olena Volodymyrivna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities,
Sumy State Pedagogical A.S. Makarenko University

Ionova Iryna Mykolaivna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities,
Sumy State Pedagogical A. S. Makarenko University

COUNSELING IN SOCIAL WORK: THEORETICAL AND ETHICAL ASPECTS

Introduction. This article reviews domestic research on counseling in social work. The topic is highly relevant due to the rapid increase in the number of people facing difficult life circumstances or stressful conditions who require professional support to manage these challenges.

Purpose and objectives of the article. The aim of this study is to examine the theoretical and ethical aspects of counseling in social work.

Results. The theoretical analysis indicates that counseling in social work is currently understood by scholars both as a social service, a form of social assistance, a methodology, and a set of interventions, among other interpretations. It has been shown that counseling in social work constitutes a type of professional assistance provided by nearly every social worker when working with individuals in crisis or challenging life circumstances. It is emphasized that counseling in social work is based on a collaborative process between the social worker and the client, aimed at addressing problems by achieving established goals while taking into account the client's needs, abilities, and resources. The counseling process includes providing information, assisting the client in analyzing the causes

© Гончаренко О. В., Іонова І. М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

of the problematic situation, identifying areas of conflict, and exploring potential solutions or strategies to overcome difficult life circumstances or crises. Attention is also given to the analysis of the system of requirements and principles – general, professional, and ethical – outlined in regulatory documents, including codes of professional ethics for social workers, which guide the conduct of social work practitioners in their counseling activities.

Key words: social work, counseling, social service, client, difficult life circumstances, ethical requirements.

Вступ. Важливою складовою соціальної роботи є консультування. Потрапивши у життєву скруту, людина звертається до соціального працівника, який допомагає проаналізувати і зрозуміти ситуацію, забезпечує потрібною інформацією, надає фахову пораду, пропонує різні варіанти розв'язання проблеми і форми отримання допомоги, підтримує у прийнятті правильного рішення, допомагає визначити цілі і шляхи виходу зі скрутної ситуації тощо.

Особливої актуалізації консультування набуває у сучасному контексті, в якому через складні соціально-політичні умови, економічні труднощі і трансформації в різних соціальних структурах спостерігається стрімке зростання кількості людей, які перебувають у складних життєвих обставинах або стресових умовах і потребують професійної допомоги у вирішенні своєї складної ситуації. З огляду на зазначене, для ефектної роботи з клієнтами соціальним працівникам необхідні знання з основ консультування і володіння консультативними техніками й методиками, що на сьогодні є невід'ємною складовою сучасної соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Консультування є предметом дослідження різних галузей науки – психології, педагогіки, соціології, менеджменту, медицини та ін. В контексті соціальної роботи вивченням консультування займалися Н. Горішна, Л. Григор'єва, Л. Завацька, А. Капська, В. Кириленко, І. Кочергіна, К. Кулава, І. Пеша, О. Писаревська, Пожидаєва, Т. Семігіна, В. Сулицький і О. Швед, В. Тесленко, С. Харченко та ін. Сучасні форми і методи консультування в соціальній роботі вивчав Т. Титаренко, Л. Тищенко, Т. Хлівнюк і К. Кулава, І. Ясточкіна та ін. Однак аналіз наукової літератури свідчить про недостатню розробленість в науковій літературі проблеми консультування як практичної діяльності соціальних працівників.

Метою дослідження є аналіз теоретичних аспектів консультування в соціальній роботі, які виступають підґрунтям для щоденної практичної діяльності соціальних працівників, висвітлення етичних норм взаємодії з клієнтами в процесі консультування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом, слово «консультування» походить від латинського слова «consultare», що означає «радитись», «піклуватися». В українській мові це слово означає «порада, роз'яснення спеціаліста з будь-якого питання, бесіда з метою розширення і поглиблення знань». Серед перших галузей, які офіційно почали займатись консультативною практикою, варто назвати психологію й психотерапію. У соціальній роботі консультування стало одним з напрямків надання професійної допомоги клієнтам, які потребують соціальної підтримки.

Аналіз дослідницьких підходів до визначення консультування в соціальній роботі дає підстави стверджувати, що автори розглядають його по-різному: як різновид соціальної послуги, що має на меті «сприяти поліпшенню взаємин клієнта з соціальним середовищем, створенню психологічного комфорту в соціумі» (А. Капська) [5]; як один з напрямків надання професійної соціальної допомоги клієнтам, які мають різні проблеми, «шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з метою їх соціалізації, відновлення і оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, розробки соціальних норм спілкування» (Л. Завацька) [2]; як «процес взаємодії між двома або кількома людьми, в ході якої певні знання консультанта використовуються для надання допомоги тим, хто отримує консультацію» (Т. Алексєєнко, Ю. Жданович, І. Зверєва та ін.) [6]; як часто використовувану в соціальній роботі технологію, що має на меті «орієнтацію громадян, окремих осіб, сімей, груп, громад шляхом рад, вказівки на альтернативні форми надання допомоги, у визначенні цілей і забезпеченні необхідною інформацією» (В. Сулицький, О. Швед) [7] та ін.

У Державному стандарті соціальної послуги консультування (далі – Стандарт) консультування визначається як соціальна послуга і тлумачиться як «комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації особи/сім'ї до нових умов соціального середовища, спрямованих на усунення/приспосовування обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності, збереження та продовження соціальної активності особи / сім'ї» [1].

Зважаючи на те, що більшість дослідників розглядають досліджуване питання через призму діяльнісного аспекту, вважаємо за доцільне розуміти консультування в соціальній роботі як щоденну практичну діяльність соціального працівника, що здійснюється ним як самостійно (соціальна послуга консультування), так і в межах надання інших соціальних послуг. Метою консультування в соціальній роботі є забезпечення клієнтів своєчасною, доступною й якісною професійною підтримкою. Консультування дозволяє соціальним працівникам безпосередньо впливати на процес розв'язання проблем клієнтів, підсилювати їх стабільність і здатність до самостійного подолання життєвих труднощів.

Висвітлення консультативної діяльності як одного з видів професійної діяльності соціального працівника вимагає деталізації сутності й особливостей роботи консультанта як суб'єкта професійної взаємодії з клієнтом-об'єктом. Звернення до напрацьованих О. Пожидаєвої дозволяє визначити консультанта в соціальній роботі як «фахівця (компетентну особу), який здійснює консультативну діяльність з

метою інформування, допомоги та підтримки у знаходженні шляхів вирішення проблемних ситуацій клієнта». Клієнтом виступає «особа, яка звернулася з проханням про допомогу до відповідної соціальної служби чи спеціаліста і користується їх послугами»; в контексті консультування клієнт є «користувачем послуг і суб'єктом подолання власних проблем». На думку науковиці, консультування в соціальній роботі є процесом взаємодії соціального працівника (консультанта) і клієнта, спрямованим на «надання фахівцем допомоги у вирішенні різного типу проблем клієнта, зумовлене використанням особистісних і соціальних ресурсів, що передбачає встановлення запиту, з'ясування причин виникнення проблеми, оптимізацію можливостей клієнта в пошуку шляхів її вирішення» [4].

Звернення до Стандарту дозволяє визначити зміст консультування в соціальній роботі: допомога соціального працівника в аналізі життєвої ситуації клієнта, визначенні його основних проблем та альтернативних шляхів їхнього розв'язання; залучення клієнта до вирішення власних проблем шляхом спільного складання плану виходу зі складної життєвої ситуації та допомозі в його реалізації; надання інформації клієнту з питань соціального захисту населення; представлення інтересів клієнта; надання клієнту психологічної допомоги; корегування психологічного стану та поведінки клієнта в повсякденному житті; сприяння навчанню клієнта, формуванню і розвитку в нього соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; участь в організації і діяльності груп самопомоги; допомога клієнту в зміцненні/відновленні соціальних зв'язків – суспільно-корисних, сімейних, дружніх та ін.; сприяння в працевлаштуванні клієнта (у т. ч., проведення експертизи потенційних професійних здібностей отримувача послуги, здійснення професійної орієнтації та ін.); сприяння в отриманні клієнтом правової допомоги та інших соціальних послуг відповідно до виявлених потреб [1]. Консультування в соціальній роботі складається з інформування, допомоги в аналізі причин проблемної / кризової ситуації, з'ясуванні конфліктних зон, а також пошуку шляхів / варіантів розв'язання проблеми, виходу зі складних життєвих обставин або подолання кризи. В основу консультування покладена спільна робота соціального працівника і клієнта над вирішенням проблеми і досягнення цілей, виходячи з потреб, здібностей і ресурсів самого клієнта.

Автори (К. Кулава, В. Суліцький, О. Швед та ін.) акцентують на соціально-психологічному характері консультування в соціальній роботі, метою якого є здійснення фахівцем оцінки проблеми клієнта, аналіз її причин та визначення шляхів її вирішення, на основі чого відбувається надання «оперативної соціальної допомоги клієнту щодо вирішення його проблем соціального і соціально-психологічного характеру» [3]. Отримавши у процесі консультації інформацію / пораду / рекомендацію, клієнт реалізує її шляхом власних практичних дій, що допомагає вирішити його проблему. Результатом консульту-

вання має стати «відновлення й оптимізація соціальних функцій клієнта і формування соціальних норм спілкування». Консультування в соціальній роботі, яке базується на врахуванні індивідуальних потреб клієнта, спрямовується на покращення його ефективності управління своєю життєдіяльністю, розвиток в нього спроможності вирішувати власні проблеми, самостійно долати життєві негаразди, протистояти складним життєвим обставинам, формування й розвиток в нього особистісного потенціалу – можливостей / ресурсів, в т. ч. й адаптаційних [7].

При цьому соціальний працівник, який здійснює консультування клієнтів, в жодному разі не замінює психолога або соціолога, медичного або педагогічного працівника. Оскільки консультування в соціальній роботі має свою специфіку, що відрізняє його від консультування в інших сферах. Приміром, в соціальній роботі консультування фокусується на складних життєвих обставинах чи кризовій ситуації клієнта, соціальних ресурсах і системі його підтримки; тоді як психологічне консультування більше зосереджене на внутрішніх процесах клієнта, його особистісних проблемах, самопізнанні та емоціях. Хоча обидва види консультування мають спільну мету – допомогти людині, але в різних площинах, інтегруючи їх для комплексного вирішення проблеми клієнта. Тому соціальний працівник, за потреби, може залучати до консультативного процесу інших фахівців – психологів, юристів, медичних працівників, реабілітологів та ін.

Як наголошує О. Пожидаєва, соціальні працівники консультують своїх клієнтів з різних соціальних проблем. Це можуть бути питання зайнятості, соціального захисту і соціальної допомоги вразливим категоріям населення, соціальної профілактики негативних явищ тощо. Спектр консультування у соціальній роботі є доволі широким, що охоплює різні види консультативної допомоги (інформаційного, соціально-педагогічного, психологічного, правового, профілактичного та іншого спрямування) різним категоріям клієнтів, що надається за допомогою різноманітних форм (безпосередня бесіда з клієнтом, консультування по телефону, листування та ін.) [4]. Залежно від мети і завдань у Стандарті виділено такі види консультування: індивідуальне, групове, сімейне, соціально-психологічне, дистанційне, вуличне або в стаціонарних умовах, інформаційно-мотиваційне, соціально-психологічне, кризове, за принципом «рівний – рівному», орієнтоване на виконання завдань. Соціальна послуга консультування може надаватися разово, короткостроково, періодично або довгостроково. Відповідно до цього, у Стандарті виділяють короткотермінове, середньотривале і тривале консультування (застосовується в особливих випадках). Строки узгоджуються з клієнтом та/або його законним представником після визначення його індивідуальних потреб та зазначаються у договорі про надання соціальної послуги консультування [1].

Важливу роль в процесі консультування відіграє сам фахівець та його професійна підготовка. Уважа-

емо за необхідне зауважити на особистісних якостях соціального працівника, до яких відносимо: повагу до клієнта, емпатійне і доброзичливе ставлення до нього, емоційну стабільність, здатність до рефлексії, тактовність, відкритість. Серед професійних якостей варто виділити інтегративність, конкретність, чіткість мислення тощо. Виконуючи роль консультанта, соціальний працівник має володіти комунікативними навичками, що допоможуть налагодити взаємодію з клієнтом. Професійність соціального працівника у здійсненні консультативної діяльності передбачає розуміння проблеми клієнтів, вивчення і діагностування рівня їх проблем, надання соціальної і психологічної підтримки. Для ефективного вирішення проблем клієнта важливого значення набуває знання фахівцем українського законодавства (Конституція України, нормативно-правові документи у сфері соціального захисту населення, чинне трудове законодавство, законодавство з питань соціального страхування), що дозволить впливати на інших суб'єктів соціальної роботи (зокрема, на представників державних інституцій, громадських і благодійних організацій та ін.).

Консультування в соціальній роботі здійснюється відповідно до принципів, наведених в Державному стандарті. Йдеться про доступність в отриманні клієнтом даної послуги, підтримку його незалежності, гарантію захисту й безпеки як отримувача послуги консультування, забезпечення конфіденційності отриманої фахівцем від клієнта інформації, захисту його персональних даних. Соціальний працівник не має права передавати третім особам дані клієнтів, обговорювати або розголошувати подробиці / результати консультування. Консультант несе особисту професійну відповідальність за зберігання у таємниці інформації, що стосується його клієнтів [1].

Соціальний працівник здійснює консультування відповідно до етичних принципів, які включають безумовну повагу до гідності клієнта, його недоторканність. Під час надання консультативної допомоги фахівець керується принципами чесності і відкритості, що проявляється в його щирості у ставленні до клієнта. Відповідальність консультанта поширюється на організацію процесу консультування, забезпечення взаємодії з клієнтом (встановлення контакту, довірливих стосунків, забезпечення безпечної обстановки, створення атмосфери, що сприяє саморозкриттю клієнта, вибір адекватної позиції і ролі). Консультант несе відповідальність за власне самопочуття та за власні емоційні стани, що виникають у нього до, після або в процесі консультативної бесіди, за підвищення свого професійного рівня,

а також за відділення особистого від професійного. В обов'язки консультанта входить вирішення етично-правових питань, що стосуються конфіденційності, надання інформації іншим особам, ухвалення рішення про втручання у випадках небезпеки для клієнта тощо. Його відповідальність полягає в тому, щоб ретельно, чесно й уважно виконувати свої професійні обов'язки. Відповідальність клієнта в консультативному процесі полягає в прояві активності для вирішення проблем і поставлених завдань.

Утім, під час консультування соціальні працівники часто мають справу з дилемами – практичними, професійними, етичними, які ускладнюють процес надання соціальної послуги. Зважаючи на специфіку роботи соціального працівника, що передбачає врахування інтересів та індивідуальних потреб клієнта в контексті встановлених нормативно-законодавчих і стандартних рамок, обмежених ресурсів (фінансових, часових, кадрових) та етичних принципів, можуть виникати проблемні ситуації, що потребують ретельного аналізу та вибір оптимального рішення. Аналізуючи такі дилеми, В. Тесленко пропонує шляхи їх уникнення або мінімізації наслідків. Зокрема: конфлікт між дотриманням права клієнта на автономність прийняття рішень та обов'язком соціального працівника передбачати негативні наслідки й потребу захищати благополуччя особи (для пошуку компромісу запросити супервізора); дотримання конфіденційності у випадку загрози для клієнта та інших осіб (розв'язанням проблеми є звернення до законодавчих вимог, але із забезпеченням мінімально можливого витоку конфіденційних даних); конфлікт інтересів через відмінність моральних переконань соціального працівника від життєвих принципів клієнта, що ускладнює виконання фахівцем професійних обов'язків (запобігти проблемі допоможе дотримання дистанції між фахівцем і клієнтом, уникнення різких оціночних суджень з боку фахівця, що можуть спрацювати як каталізатор загострення проблеми, а також звернення до супервізора або більш досвідчених колег) та ін. [8].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що консультування у соціальній роботі відзначається низкою специфічних особливостей, що характеризує його сутність та ефективність у контексті соціальних змін і нових викликів. Цей процес охоплює різні аспекти взаємодії соціального працівника з клієнтом і спрямований на досягнення комплексних і сталих результатів, орієнтуючись на індивідуальні та групові потреби осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах або кризових ситуаціях.

Список літератури:

1. Державний стандарт соціальної послуги консультування: затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України 02.07.2015 № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
3. Основи соціального консультування : методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота / уклад.: К. О. Кулава. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2023. 44 с.

4. Пожидаєва О. В. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності. *Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Серія: Педагогічні науки*. 2012. № 1 (17). С. 22–25.
5. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської; 4-е вид. випр. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009.
6. Соціальна педагогіка : словник-довідник / [Т. Ф. Алексеєнко, Ю. М. Жданович, І. Д. Зверева та ін.] ; за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
7. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Вінніченко», 2023. 240 с.
8. Тесленко В. В. Роль консультування в сучасній соціальній роботі. *Пошуки обдарованості*. 2025. № 3 (98). С. 103–108. DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3\(98\)-13](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3(98)-13)

References:

1. Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy konsultuvannia [*State standard of social counseling service*] : zatverdzheno Nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy 02.07.2015 № 678 [in Ukrainian]
2. Zavatska L. M. (2008). Tekhnolohii profesiinoi diialnosti sotsialnoho pedahoha: navchalnyi posibnyk [*Technologies of professional activity of a social pedagogue*]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo», 240 s. [in Ukrainian]
3. Kulava K. O. (2023). Osnovy sotsialnoho konsultuvannia: metodychni rekomendatsii [*Basics of social counseling*]. Odesa. 44 s. [in Ukrainian]
4. Pozhydaieva O. V. (2012). Sutnist ta vydy konsultuvannia v sotsialno-pedahohichnii diialnosti [The essence and types of counseling in socio-pedagogical activities]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu : zb. nauk. pr. Seriya: Pedahohichni nauky*. № 1 (17). S. 22–25. [in Ukrainian]
5. Sotsialna pedahohika : pidruchnyk [*Social pedagogy*] / za red. A. Y. Kapskoi. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2009. [in Ukrainian]
6. Sotsialna pedahohika : slovnyk-dovidnyk [*Social pedagogy*] / [Т. Ф. Алиексיעнко, Ю. М. Zhdanovych, І. Д. Zvierieva та ін.]. Vinnytsia, 2009. 542 s. [in Ukrainian]
7. Sulitskyi V., Shved O. (2023). Konsultuvannia v sotsialnii roboti : navch.- metodychnyi posibnyk [*Social work counseling*]. Kyiv. 240 s. [in Ukrainian]
8. Teslenko V. V. (2025). Rol konsultuvannia v suchasni sotsialnii roboti [The role of counseling in modern social work]. *Poshuky obdarovanosti*. № 3 (98). S. 103–108. DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3\(98\)-13](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3(98)-13) [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 316.77:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-5>

Єнгалічева Ірина Віталіївна

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ira2100@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6824-9548

Нікітська Юлія Мирославівна

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
nikitska.y@vu.cdu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-0482-8011

Демиденко Тетяна Миколаївна

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
demydenkota@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4864-1512

МЕДІАЦІЯ У СТРУКТУРІ СУПЕРВІЗІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена потребою оновлення супервізійних підходів у соціальній роботі та необхідністю впровадження дієвих механізмів професійної підтримки фахівців. **Мета роботи** – теоретично обґрунтувати можливості інтеграції медіаційного підходу в супервізійну діяльність соціального працівника та визначити напрями його практичного застосування. **Наукова новизна:** проаналізовано наукові підходи до розуміння супервізії в соціальній роботі; визначено структурні компоненти супервізійної діяльності соціального працівника; розкрито сутність й принципи медіації як соціально-професійної технології; здійснено теоретичне обґрунтування інтеграції медіації у структурні компоненти супервізійної діяльності соціального працівника.

Висновки. Супервізія позиціонується як процес міжособистісної взаємодії, головним завданням якого є сприяння професійному розвитку соціального працівника. Структурними компонентами супервізійної діяльності соціального працівника визначено організаційно-правовий, функціональний, процесуальний, комунікативно-рефлексивний. Медіація у соціальній роботі розглядається як спеціальна процедура врегулювання конфліктів, спрямована на досягнення взаємоприйнятних рішень шляхом конструктивного діалогу між сторонами конфлікту. Медіаційний процес ґрунтується на таких принципах, як добровільна участь учасників, нейтральність і неупередженість медіатора, забезпечення конфіденційності, а також врахування інтересів усіх сторін. Інтеграція медіації у супервізійну практику забезпечує не лише вирішення конфліктів і професійну підтримку, але й підвищує загальний рівень компетентності та готовність соціальних працівників до ефективної роботи в складних соціальних умовах. Дієвими у супервізійному процесі є застосування медіаційних технік, таких як: активне слухання, перефразування, фасилітація діалогу, візуалізація тощо.

Ключові слова: супервізія, медіація, інтеграція, активне слухання, перефразування, фасилітація.

Yehalycheva Iryna Vitaliivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Nikitska Yuliia Myroslavivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Demydenko Tetyana Mykolaivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work,
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

MEDIATION IN THE STRUCTURE OF SUPERVISORY ACTIVITY OF A SOCIAL WORKER

Introduction. The relevance of the study is conditioned by the need to update supervisory approaches in social work and the necessity to implement effective mechanisms of professional support for specialists. **Purpose and objectives of the article.** The purpose of the study is to theoretically substantiate the possibilities of integrating a mediation approach into the supervisory activity of a social worker and to determine the directions of its practical application. Scientific novelty: scientific approaches to understanding supervision in social work have been analyzed; the structural components of a social worker's supervisory activity have been identified; the essence and principles of mediation as a socio-professional technology have been revealed; a theoretical substantiation of the integration of mediation into the structural components of a social worker's supervisory activity has been carried out.

Results. Supervision is positioned as a process of interpersonal interaction, the main task of which is to promote the professional development of a social worker. The structural components of a social worker's supervisory activity are defined as organizational-legal, functional, procedural, and communicative-reflective. Mediation in social work is considered a specific procedure for conflict resolution aimed at achieving mutually acceptable solutions through constructive dialogue between the parties to a conflict.

The mediation process is based on such principles as voluntary participation of the parties, neutrality and impartiality of the mediator, ensuring confidentiality, and consideration of the interests of all parties. The integration of mediation into supervisory practice ensures not only conflict resolution and professional support but also enhances the overall level of competence and readiness of social workers to perform effectively in complex social conditions. The application of mediation techniques in the supervisory process, such as active listening, paraphrasing, facilitation of dialogue, visualization, etc., is considered effective.

Key words: supervision, mediation, integration, active listening, paraphrasing, facilitation.

Вступ. Сьогодні соціальна робота в Україні розвивається в умовах ускладнення професійних завдань, збільшення кількості кризових випадків та загострення конфліктності як у взаємодії з клієнтами, так і всередині міжпрофесійних команд. За таких умов підвищується потреба у якісній супервізійній підтримці соціальних працівників як механізмі забезпечення професійної ефективності та профілактики професійного вигорання.

Водночас традиційні моделі супервізії, орієнтовані переважно на контрольну або навчальну функцію, не завжди повною мірою враховують необхідність конструктивного врегулювання професійних конфліктів, розвитку рефлексивних умінь і формування партнерської комунікації. У цьому контексті особливий значущості набуває медіація як соціально-професійна технологія, спрямована на врегулювання конфліктів, відновлення взаєморозуміння та пошук взаємоприйнятних рішень на засадах добровільності, нейтральності та поваги до гідності сторін.

Застосування медіації в супервізійній діяльності соціального працівника відкриває нові можливості, зокрема: сприяє формуванню безпечного професійного простору для аналізу складних випадків, зниженню рівня професійної напруги, розвитку навичок конструктивної комунікації та зміцненню довіри між учасниками супервізійного процесу. Крім того, медіація може виступати інструментом профілактики ескалації конфліктів у колективі та засобом підтримки професійної автономії соціального працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на публікаційну активність науковців з питань супервізії та медіації. Зокрема, становлення, розвиток та теоретичні основи супервізії досліджено у працях Н. Зобенько, О. Михальчук, Ю. Нікітської [6], Г. Лемко [15], Т. Спіріна, Т. Піцури [22] та ін. У дослідженнях В. Грицанюка, А. Іванів [3], І. Івженко [7], Л. Кальченко, Л. Школяр, Р. Світлого [9] та ін. розкрито питання надання супервізії фахівцям соціальної сфери. В. Корнешук, О. Пащенко [12], Т. Опалюк [17] зосереджують увагу на підготовці фахівців соціальної сфери до супервізійної діяльності. Практичні

основи застосування супервізії розкрито у працях В. Ісаченко [8], Н. Кривоконь [13], С. Ставкової [23] та ін.

Питання медіації як соціальної послуги та технології вирішення конфліктів висвітлено в наукових працях С. Бабаніна [1], Н. Голови [2], Д. Левченко, І. Окунєва, В. Поліщук [14], О. Яремко [24] та ін. У працях І. Єнгаличевої [5], О. Кірдан [10], Н. Коляди, В. Дубосару, Т. Коляди [11], В. Ровенської [20], О. Роговської [21] та ін. проаналізовано теоретико-методологічні підходи та практичні механізми реалізації медіації як інструменту розв'язання конфліктів. Практичні аспекти використання медіації в окремих ситуаційних контекстах висвітлено в дослідженнях О. Протас [19].

Доцільно зазначити про наявність нормативно-правової бази, що регламентує надання послуг супервізії та медіації. Це підтверджується низкою нормативних документів, затверджених Міністерством соціальної політики України. Йдеться, зокрема, про Закон України «Про соціальні послуги» [18], Державний стандарт соціальної послуги медіації [4] та Методичні рекомендації щодо проведення супервізії у соціальних службах [16].

Проте, незважаючи на підвищений інтерес до проблем супервізії та медіації в соціальній сфері, питання їх інтеграції залишається недостатньо розробленим. Наявні публікації переважно розглядають ці феномени окремо, не акцентуючи уваги на структурному включенні медіації до супервізійної діяльності як її функціонального компонента. Це зумовлює потребу в теоретичному обґрунтуванні місця медіації у структурі супервізії та визначенні її практичного застосування в професійній діяльності соціального працівника.

Враховуючи вищезазначене **мета дослідження** – теоретично обґрунтувати можливості інтеграції медіаційного підходу в супервізійну діяльність соціального працівника та визначити напрями його практичного застосування. Для досягнення поставленої мети доцільним є визначення та послідовне розв'язання таких завдань: аналіз наукових підходів до розуміння супервізії в соціальній роботі;

виокремлення структурних компонентів супервізійної діяльності соціального працівника; визначення змісту та принципів медіації як соціально-професійної технології; обґрунтування ролі медіації в структурі супервізійної діяльності та окреслення можливостей застосування медіаційних технік у процесі супервізії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел та практичний досвід дозволяє стверджувати, що супервізія в соціальній роботі розглядається як механізм підвищення професійної компетентності, засіб забезпечення якості надання соціальних послуг та профілактики професійного вигорання фахівців. У законі України «Про соціальні послуги» поняття супервізії подано як професійну підтримку працівників соціальної сфери спрямовану на подолання труднощів у професійній діяльності, підвищення ефективності робочих процесів, стимулювання мотивації до виконання професійних обов'язків, забезпечення дотримання етичних норм і стандартів надання соціальних послуг, профілактику професійного вигорання та надання емоційної підтримки [18].

У науковій літературі супервізія трактується не лише як форма контролю за професійною діяльністю, але й як комплексна соціально-педагогічна технологія, що поєднує підтримку, навчання та оцінювання практичної діяльності соціальних працівників [3; 22].

На думку Н. Кривоконя [13], супервізія виступає нормативно врегульованим процесом, який передбачає системне спостереження, аналіз та корекцію діяльності фахівця, забезпечуючи відповідність професійним стандартам та етичним принципам соціальної роботи. Цей підхід підкреслює значення формалізованих регламентів, процедур і стандартів, які створюють основу для системного впровадження супервізійної практики у соціальних службах України [16]. Н. Зобенько, О. Михальчук, Ю. Нікітська зазначають, що супервізія є комплексним процесом міжособистісної взаємодії, головним завданням якого є сприяння професійному розвитку соціального працівника: супервізор взаємодіє з колегою з метою підвищення ефективності його діяльності у наданні допомоги клієнтам [6, с. 28].

Водночас сучасні дослідники акцентують увагу на навчально-підтримувальному вимірі супервізії, який забезпечує професійне зростання соціального працівника, розвиток рефлексивних навичок та здатності до самостійного вирішення складних практичних ситуацій [12; 17]. І. Івженко зазначає, що супервізія відіграє важливу роль у профілактиці емоційного вигорання, що підкреслює її значення не лише як інструменту професійного контролю, а й як механізму психоемоційної підтримки фахівців [7].

Додатково, дослідники підкреслюють соціально-технологічний аспект супервізії, розглядаючи її як комплексну систему взаємодії між супервізором та соціальним працівником, що спрямована на покращення міжособистісних відносин, оптимізацію робочих процесів та підвищення ефективності інтер-

венцій у роботі з клієнтами [8; 9; 23]. Таким чином, супервізія постає багатовимірною категорією, що поєднує оцінку діяльності, підтримку професійного розвитку, навчання та управління ризиками, і яка здатна забезпечити інтеграцію професійних та етичних стандартів у практику соціальної роботи.

У наукових працях також наголошується на необхідності системного підходу до супервізії, який враховує як особистісні характеристики соціального працівника, так і специфіку клієнтських випадків, що дозволяє максимально ефективно реалізувати її потенціал у контексті підвищення якості соціальних послуг [6; 15].

Таким чином, наукове розуміння супервізії в соціальній роботі є комплексним і включає в себе три взаємопов'язані функції: *підтримувальну, навчальну та оцінювальну*, що забезпечують професійний розвиток, психологічне здоров'я та ефективність діяльності соціального працівника.

Доведено, що супервізійна діяльність соціального працівника структурно формується на основі взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують системність процесу та досягнення його цілей. Аналіз наукових джерел (І. Івженко, В. Грицанюк, А. Іванів, Т. Спіріна, Ю. Піцура, Н. Кривоконь, Г. Лемко, Н. Зобенько, О. Михальчук, Ю. Нікітська та ін.) дозволяє визначити наступні компоненти супервізійної діяльності соціального працівника: організаційно-правовий, функціональний, процесуальний, комунікативно-рефлексивний. Деталізуємо їх зміст.

Відтак, першим ключовим компонентом є *організаційно-правовий*, який включає нормативні документи, стандарти, регламенти та внутрішні інструкції, що визначають порядок проведення супервізії, права та обов'язки учасників процесу, а також відповідність професійній етиці [13; 16].

Другий компонент – *функціональний*, який охоплює три основні функції супервізії: підтримувальну, що спрямована на психологічне забезпечення соціального працівника та профілактику емоційного вигорання [7; 9]; навчальну, що передбачає розвиток професійних знань, навичок та компетентностей [3; 17]; та оцінювальну, яка полягає у системному аналізі практичних дій соціального працівника та контролі за дотриманням професійних і етичних стандартів [6; 22].

Третій компонент – *процесуальний*, який визначає методи, техніки та форми проведення супервізії, включно з індивідуальною та груповою формою, а також кейс-аналізом і рефлексійними практиками [15; 23]. Саме процесуальна організація дозволяє забезпечити системний підхід, контрольовану передачу знань та розвиток професійних умінь, а також ефективне вирішення конфліктних ситуацій у роботі з клієнтами та між колегами.

Четвертим компонентом є *комунікативно-рефлексивний*, що передбачає міжособистісну взаємодію між супервізором та соціальним працівником, побудовану на довірі, відкритості та дотриманні етичних принципів професійної діяльності [8; 12]. Цей компонент забезпечує розвиток рефлексивних здібнос-

тей фахівця, дозволяє усвідомлювати власні сильні та слабкі сторони, а також підвищує ефективність професійних рішень.

Отже, структурні компоненти супервізійної діяльності соціального працівника взаємопов'язані та забезпечують системність, ефективність та цілісність супервізійної практики у соціальній роботі.

Враховуючи багатовимірність та комплексність супервізійної діяльності, все більшу увагу дослідники звертають на інтеграцію додаткових інструментів, що підвищують її ефективність та сприяють конструктивному вирішенню професійних конфліктів. Одним із таких інструментів виступає медіація – соціально-професійна технологія, спрямована на врегулювання конфліктних ситуацій, встановлення партнерської взаємодії та створення безпечного професійного простору для рефлексії і аналізу складних випадків [3; 9].

Неоднозначність підходів до визначення медіації прослідковується у наукових працях. Н. Голова, Д. Левченко, І. Окунев, В. Поліщук та ін. визначають її як соціальну технологію, що інтегрує комунікативні, психологічні та організаційні методи для відновлення порушених взаємин та забезпечення ефективною взаємодією у професійному середовищі [2; 14]. О. Яремко наголошує, що медіація в територіальних громадах України виступає не лише процедурою вирішення конфліктів, а й соціальною послугою, що забезпечує захист прав та інтересів клієнтів [24].

У науковій літературі виділяють кілька базових принципів медіації, які визначають її як соціально-професійну технологію. До них належать: добровільність участі сторін, нейтральність та неупередженість медіатора, конфіденційність процесу, фокус на інтересах, а не на позиціях сторін, та пошук взаємовигідних рішень [10; 20; 21]. Крім того, О. Протас підкреслює, що медіація в роботі з дітьми та вразливими групами населення повинна базуватися на принципах безпеки, інклюзивності та поваги до особистісних прав, що робить її ефективним інструментом соціального супроводу [19].

Використання медіації в соціальній роботі передбачає системний підхід, який забезпечує одночасну реалізацію профілактичної, комунікативної та освітньої функцій. Зокрема, І. Єнгаличева відзначає, що медіація дозволяє формувати професійні компетентності соціальних працівників, розвивати соціальні навички та підвищувати рівень міжособистісної взаємодії [5].

Спираючись на наукові дослідження можна стверджувати, що медіація у супервізії дозволяє не лише підтримати психологічне здоров'я соціального працівника та попередити емоційне вигорання, а й забезпечує розвиток комунікативних компетентностей, навичок конструктивного вирішення конфліктів та етичної взаємодії з колегами та клієнтами [6; 7]. Таким чином, інтеграція медіаційного підходу в супервізійну діяльність не тільки доповнює традиційні функції підтримки, навчання та оцінювання, але й значно розширює її функціональний потенціал, підвищуючи ефективність професійної прак-

тики соціальних працівників у складних соціальних умовах.

Аналіз наукових джерел дозволяє визначити, що медіація інтегрується у всі структурні компоненти супервізійної діяльності соціального працівника, забезпечуючи посилення її функціонального потенціалу [2; 11]. Розглянемо детальніше, яким чином чином відбувається ця інтеграція.

Організаційно-правовий компонент. У цьому компоненті медіація реалізується через нормативне врегулювання та стандартизацію процесів супервізії. Законодавче закріплення права на медіацію як соціальної послуги та Державний стандарт соціальної послуги медіації [1; 4; 24] формують нормативну основу, що дозволяє супервізору легітимно впроваджувати медіаційні методики у роботу з фахівцями. Таким чином, організаційно-правовий компонент забезпечує структурованість, законність та стандартизованість застосування медіації в супервізійному процесі.

Функціональний компонент. Медіація інтегрується у функціональні аспекти супервізії через підтримку, навчання та оцінювання. Підтримувальна функція посилюється за рахунок застосування медіаційних технік, що сприяють емоційній стабільності соціального працівника, попередженню стресу та вигорання [7; 19]. Навчальна функція реалізується через розвиток комунікативних та конфлікторозв'язувальних компетентностей, що дозволяє соціальному працівнику ефективніше працювати з клієнтами та колегами [5; 10]. Оцінювальна функція супервізії посилюється за допомогою медіації, оскільки супервізор може системно аналізувати комунікативну поведінку фахівця та оцінювати її відповідність професійним стандартам і етичним принципам [20; 21].

Процесуальний компонент. У процесуальній площині медіація реалізується через конкретні методи та форми супервізії. До них належать кейс-аналіз з медіаційною фасилітацією, рольові ігри для відпрацювання конфліктних сценаріїв, моделювання переговорів та техніки активного слухання [11; 19]. Використання цих медіаційних методів дозволяє супервізору не лише контролювати професійну діяльність соціального працівника, а й створювати навчально-практичний простір для відпрацювання компетентностей та рефлексії.

Комунікативно-рефлексивний компонент. Медіація відіграє ключову роль у комунікативно-рефлексивному компоненті, оскільки спрямована на розвиток міжособистісної взаємодії, довіри та відкритого діалогу між супервізором і соціальним працівником [2; 5]. Завдяки медіаційним технікам соціальний працівник отримує можливість усвідомити власні емоційні та професійні реакції, навчитися конструктивно вирішувати конфлікти та підвищити ефективність комунікацій з клієнтами і колегами [14]. Цей компонент забезпечує рефлексивне усвідомлення дій та професійний розвиток, що підсилює якість супервізії та підвищує загальний рівень компетентності фахівця.

Таким чином, інтеграція медіації у всі структурні компоненти супервізії забезпечує комплексний розвиток процесу, поєднуючи нормативну основу, підтримку, навчання, оцінку, методичне забезпечення та міжособистісну взаємодію. Це створює умови для підвищення ефективності супервізії, зміцнення професійної автономії соціальних працівників і підвищення якості надання соціальних послуг [10; 11; 21; 24].

Доцільно визначити можливості застосування медіаційних технік у межах супервізійного процесу. У практичному вимірі супервізії інтеграція таких технік охоплює різні аспекти професійної взаємодії та сприяє підвищенню її ефективності й конструктивності. По-перше, це *техніки активного слухання та перефразування*, які допомагають соціальному працівнику усвідомити власні помилки, ресурси та можливості для вирішення проблемних ситуацій [19; 21].

По-друге, медіаційні методи включають *фасилітацію діалогу*, коли супервізор виступає посередником у обговоренні складних кейсів, стимулюючи співпрацю та конструктивне обговорення рішень [5;

11]. Це сприяє формуванню в соціального працівника навичок вирішення конфліктів та зміцнює професійну самооцінку.

По-третє, застосування медіаційних технік у супервізії дозволяє *формувати етичну та комунікативну культуру взаємодії*, що підвищує ефективність роботи з клієнтами та колегами, забезпечує дотримання професійних стандартів і підтримує рефлексивну практику [2; 14].

Таким чином, інтеграція медіації у супервізійну практику забезпечує не лише вирішення конфліктів і професійну підтримку, але й підвищує загальний рівень компетентності та готовності соціальних працівників до ефективної роботи в складних соціальних умовах [1; 4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розгляд медіації як складової супервізійної діяльності відкриває нові перспективи для теоретичного осмислення та практичного впровадження інноваційних підходів у соціальній роботі, що й обумовлює актуальність подальшого дослідження цієї проблеми.

Список літератури:

1. Бабанін С. В. Законодавче регулювання медіації як соціальної послуги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020 № 43. С. 18–21. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.4>.
2. Голова Н. І. Медіація як соціальна технологія в роботі соціального працівника: принципи реалізації та технологічні умови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. № 1 (349). Ч. 2. С. 106-116. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1\(349\)-2-106-116](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1(349)-2-106-116)
3. Грицанюк В. В., Іванів А. А. Супервізія як метод професійного зростання фахівців соціальної сфери. *Науковий часопис українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2024. Вип. 98. С. 33-37. DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.06>.
4. Державний стандарт соціальної послуги медіації. *Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.06.2024. № 269-Н*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24#Text> (дата звернення 26.02.2026.)
5. Єнгаличева І. В. Використання медіації в межах системного підходу в соціальній роботі. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2025. Випуск 105. С. 47-51. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.105.09>.
6. Зобенько Н. А., Михальчук О. О., Нікітська Ю. М. Супервізія як метод підвищення професійної та міжособистісної компетентності фахівця. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 3(222). С 26–31. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3\(222\)-26-31](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-26-31)
7. Івженко І. Супервізія як інструмент профілактики емоційного вигорання соціальних працівників. *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w Katowicach*. 2020. № 12. Р. 91-98. URL: <https://share.google/RZxT2Cec8Eq8et6XR>
8. Ісаченко В. Теоретико-методичні основи використання методу супервізії у закладах соціальної сфери. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. № 2. С. 71-75. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9913/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%20%20%86%d1%81%d0%b0%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%20%a1%d1%83%d0%bf%d0%b5%d1%80%d0%b2%d1%96%d0%b7%d1%96%d1%8f.pdf>
9. Кальченко Л. В., Школяр Л. В., Світлий Р. В. Супервізія як чинник збереження соціального здоров'я фахівців соціальної роботи. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4 (4). С. 358-371 DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-358-371](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-358-371).
10. Кірдан О. П. Медіація як складник соціальних навичок та фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 3 (144). Одеса. 2023. С. 96-100. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-3-15>.
11. Коляда Н., Дубосару В., Коляда Т. Технології медіації як напрям професійної підготовки соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 1 (4). С. 231-237. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(4\).2025.332170](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(4).2025.332170)
12. Корнешук В. В., Пашенко О. О. Підготовка майбутніх фахівців із соціальної роботи до супервізійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 74. С. 52-55. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.7>.
13. Кривоконь Н. І. Стандарти та регламенти супервізії в соціальній роботі. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. № 2 (14). С. 52-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2019_2_9
14. Левченко Д., Окунев І., Поліщук В. Аналіз наукових підходів до визначення поняття та моделей медіації як процедури вирішення конфліктів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. Вип. 1(77). С. 345-352 DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-345-352>

15. Лемко Г. І. Форми супервізії у соціальній роботі: системний аналіз теоретико-методичних підходів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 10 (50). С. 2051-2059. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10\(50\)-2051-2059](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-2051-2059)
16. Методичні рекомендації щодо проведення супервізії у соціальних службах. *Наказ Міністерства соціальної політики України від 05.01.2015. № 5*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0005739-15#Text> (дата звернення 26.02.2026)
17. Опалюк Т. Л. Супервізорство як чинник неперервності професійної освіти соціального працівника. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 21. Т. 3. С. 193-196. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-41>
18. Про соціальні послуги. *Закон України від 17.01.2019. № 2671-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 27.02.2026)
19. Протас О. Медіація як технологія соціального супроводу дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 52. Том 3. С. 178-183. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-26>
20. Ровенська В. В. Медіація як метод вирішення соціальних конфліктів в Україні. *Інтелект XXI. Бізнес та інтелектуальний капітал*. 2020. № 2. С. 189-194. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2-36>
21. Роговська О. Медіація як інструмент менеджменту в соціальній роботі: досвід України та світові практики. *Вісник ПДТУ. Серія соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Том 11 № 11. 9 с. URL: https://journals.urau.ua/vsgf_pstu/article/view/312097/303184
22. Спіріна Т. П., Піщура Т. Ю. Супервізія як складова соціальної роботи. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. 2016. Том 3. № 74. С. 152-155. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/2211/2016>
23. Ставкова С. До питання вивчення та використання супервізії як соціальної технології. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 3. С. 178-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2016_3_20
24. Яремко О. М. Право на медіацію як соціальну послугу: проблеми реалізації в територіальних громадах України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Випуск 78. Частина 2. С. 419-424. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.68>

References:

- Babanin, S. V. (2020) Zakonodavche rehulyuvannya mediatsiyi yak sotsial'noyi posluhy [Legislative regulation of mediation as a social service]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiya – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*. № 43. S. 18-21. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.4> [in Ukrainian].
- Holova, N. I. (2022) Mediatsiya yak sotsial'na tekhnolohiya v roboti sotsial'noho pratsivnyka: pryntsypy realizatsiyi ta tekhnolohichni umovy [Mediation as a social technology in the work of a social worker: principles of implementation and technological conditions]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky – Bulletin of the Luhansk National Taras Shevchenko University. Pedagogical Sciences*. № 1 (349). CH. 2. S. 106-116. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1\(349\)-2-106-116](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1(349)-2-106-116) [in Ukrainian].
- Hrytsanyuk, V. V., Ivaniv, A. A. (2024) Superviziya yak metod profesiynoho zrostannya fakhivtsiv sotsial'noyi sfery [Supervision as a method of professional growth of social sphere specialists]. *Naukovyy chasopys ukrayins'koho derzhavnoho universytetu imeni Mykhayla Drahomanova. Seriya 5. Pedagogichni nauky: realiyi ta perspektyvy. – Scientific journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects*. Vypusk 98. С. 33-37. DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.06> [in Ukrainian].
- Derzhavnyy standart sotsial'noyi posluhy mediatsiyi [State standard of social mediation service]. *Nakaz Ministerstva sotsial'noyi polityky Ukrainy vid 03.06.2024. № 269-N. – Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 03.06.2024. No. 269-N*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1160-24#Text> [in Ukrainian].
- Yenhalycheva, I. V. (2025) Vykorystannya mediatsiyi v mezhakh systemnoho pidkhodu v sotsial'niyi roboti [The use of mediation within the framework of a systemic approach in social work]. *Naukovyy chasopys UDU imeni Mykhayla Drahomanova. Seriya 5. Pedagogichni nauky: realiyi ta perspektyvy. – Scientific journal of the Mykhailo Dragomanov UDU. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects*. Vypusk 105. S. 47-51. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.105.09> [in Ukrainian].
- Zoben'ko, N. A., Mykhal'chuk, O. O., Nikit's'ka, YU. M. (2025) Superviziya yak metod pidvysychennya profesiynoyi ta mizhosobystisnoyi kompetentnosti fakhivtsya [Supervision as a method of improving the professional and interpersonal competence of a specialist]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of a modern teacher*. № 3(222). S. 26–31. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3\(222\)-26-31](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-26-31) [in Ukrainian].
- Ivzhenko, I. (2020) Superviziya yak instrument profilaktyky emotsiynoho vyhorannya sotsial'nykh pratsivnykiv [Supervision as a tool for preventing emotional burnout of social workers]. *Zeszyty naukowe wyzszej szkoły technicznej w katowicach – Scientific Journals of the Higher Technical School in Katowice*. № 12. R. 91-98. Retrieved from: <https://share.google/RZxT2Cec8Eq8et6XR> [in Ukrainian].
- Isachenko, V. (2019) Teoretyko-metodychni osnovy vykorystannya metodu superviziyi u zakladakh sotsial'noyi sfery [Theoretical and methodological foundations of using the supervision method in social institutions]. *Sotsial'na robota ta sotsial'na osvita – Social work and social education*. № 2. S. 71-75. Retrieved from: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9913/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%20%d0%86%d1%81%d0%b0%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%a1%d1%83%d0%bf%d0%b5%d1%80%d0%b2%d1%96%d0%b7%d1%96%d1%8f.pdf> [in Ukrainian].

9. Kal'chenko, L. V., Shkolyar, L. V., Svitlyy, R. V. (2024) Superviziya yak chynnyk zberezhennya sotsial'noho zdorov'ya fakhivtsiv sotsial'noyi roboty [Supervision as a factor in preserving the social health of social work specialists]. *Suspil'stvo ta natsional'ni interesy – Society and National Interests*. № 4 (4). S. 358-371. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-358-371](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-358-371) [in Ukrainian].
10. Kirdan, O. P. (2023) Mediatsiya yak skladnyk sotsial'nykh navychok ta fakhovykh kompetentostey maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv [Mediation as a component of social skills and professional competencies of future social workers]. *Naukovyy visnyk Pivdennoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*. Vypusk 3 (144). Odesa. S. 96-100. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-3-15>. [in Ukrainian].
11. Kolyada, N., Dubosaru, V., Kolyada, T. (2025) Tekhnolohiyi mediatsiyi yak napryam profesiynoyi pidhotovky sotsial'nykh pratsivnykiv [Mediation technologies as a direction of professional training of social workers]. *Sotsial'na robota ta sotsial'na osvita. – Social work and social education*. № 1 (4). S. 231-237. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(4\).2025.332170](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(4).2025.332170) [in Ukrainian].
12. Korneshchuk, V. V., Pashchenko, O. O. (2024) Pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv iz sotsial'noyi roboty do supervizynoyi diyal'nosti [Training of future social work specialists for supervisory activities.]. *Innovatsiyina pedahohika. – Innovative Pedagogy*. № 74. S. 52-55. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.7> [in Ukrainian].
13. Kryvokon', N. I. (2019) Standarty ta rehlamenti superviziyi v sotsial'niy roboti [Standards and regulations of supervision in social work]. *Problemy sotsial'noyi roboty: filozofiya, psykholohiya, sotsiolohiya – Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*. № 2 (14). S. 52-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2019_2_9 [in Ukrainian].
14. Levchenko, D., Okuneyev, I., Polishchuk, V. (2025) Analiz naukovykh pidkhodiv do vyznachennya ponyattya ta modeley mediatsiyi yak protsedury vyrishennya konfliktiv [Analysis of scientific approaches to defining the concept and models of mediation as a procedure for resolving conflicts]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of the University “KROK”*. Vyp. 1(77). S. 345-352. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-345-352> [in Ukrainian].
15. Lemko, H. I. (2025) Formy superviziyi u sotsial'niy roboti: systemnyy analiz teoretyko-metodychnykh pidkhodiv [Forms of supervision in social work: systematic analysis of theoretical and methodological approaches]. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi. – Scientific innovations and advanced technologies*. № 10 (50). S. 2051-2059. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10\(50\)-2051-2059](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-2051-2059) [in Ukrainian].
16. Metodychni rekomendatsiyi shchodo provedennya superviziyi u sotsial'nykh sluzhbakh [Methodological recommendations for conducting supervision in social services]. *Nakaz Ministerstva sotsial'noyi polityky Ukrayiny vid 05.01.2015. № 5 – Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 05.01.2015. No. 5.*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0005739-15#Text> [in Ukrainian].
17. Opalyuk, T. L. (2020) Supervizorstvo yak chynnyk neperernovnosti profesiynoyi osvity sotsial'noho pratsivnyka [Supervision as a factor of continuity of professional education of a social worker]. *Innovatsiyina pedahohika. – Innovative Pedagogy*. № 21. T. 3. S. 193-196. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-41> [in Ukrainian].
18. Pro sotsial'ni posluhy [On social services]. *Zakon Ukrayiny vid 17.01.2019. № 2671-VIII. – Law of Ukraine dated 17.01.2019. No. 2671-VIII.* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
19. Protas, O. (2022) Mediatsiya yak tekhnolohiya sotsial'noho suprovodu ditey, yaki perebuvalyut' v skladnykh zhyt'tyevykh obstavynakh [Mediation as a technology of social support for children in difficult life circumstances]. *Aktual'ni pytan'nya humanitarnykh nauk. – Current Issues in the Humanities*. Vyp 52. Tom 3. S. 178-183. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-26> [in Ukrainian].
20. Rovens'ka, V. V. (2020) Mediatsiya yak metod vyrishennya sotsial'nykh konfliktiv v Ukrayini. Intel'ekt KHKHI [Mediation as a method of resolving social conflicts in Ukraine]. *Biznes ta intelektual'nyy kapital. – Intellect XXI. Business and Intellectual Capital*. № 2. S. 189-194. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.36> [in Ukrainian].
21. Rohovska, O. (2024) Mediatsiya yak instrument menedzhmentu v sotsial'niy roboti: dosvid Ukrayiny ta svitovi praktyky [Mediation as a management tool in social work: Ukrainian experience and world practices]. *Visnyk PDTU. Seriya sotsial'no-humanitarni nauky ta publichne administruvannya. – Bulletin of the Ukrainian State Technical University. Series Social and Human Sciences and Public Administration*. Tom 11 № 11. 9 s. Retrieved from: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/312097/303184 [in Ukrainian].
22. Spirina, T. P., Pitsura, T. YU. (2016) Superviziya yak skladova sotsial'noyi roboty [Supervision as a component of social work]. *Zbirnyk naukovykh prats' «Pedahohichni nauky». – Collection of scientific papers «Pedagogical Sciences»*. Tom 3. № 74. S. 152-155. Retrieved from: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/2211/2016> [in Ukrainian].
23. Stavkova, S. (2016) Do pytan'nya vyvchennya ta vykorystannya superviziyi yak sotsial'noyi tekhnolohiyi [On the issue of studying and using supervision as a social technology]. *Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity. – Pedagogy and psychology of professional education*. № 3. S. 178-192. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2016_3_20 [in Ukrainian].
24. Yaremko, O. M. (2023) Pravo na mediatsiyu yak sotsial'nu posluhu: problemy realizatsiyi v terytorial'nykh hromadakh Ukrayiny [The right to mediation as a social service: problems of implementation in territorial communities of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu. – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Vypusk 78. Chastyna 2. S. 419-424. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.68> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 342.7:355.271(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-6>

Завадська Ірина Михайлівна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
irynazavadska80@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7680-9514

Винниченко-Кумкова Лілія Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державної служби та митної справи,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
liliya0604@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8921-8780

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Умови воєнного стану актуалізують потребу в переосмисленні механізмів забезпечення прав людини, оскільки саме в кризові періоди держава має одночасно гарантувати національну безпеку, громадський порядок і дотримання основоположних прав та свобод. Воєнний стан, будучи особливим правовим режимом, допускає тимчасове обмеження окремих прав, однак такі обмеження повинні відповідати принципам законності, пропорційності, необхідності та недискримінації. Соціально-правові аспекти цієї проблематики охоплюють не лише нормативне регулювання меж допустимих обмежень, а й практичні питання соціального захисту населення, забезпечення доступу до правосуддя, охорони прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, дітей, осіб з інвалідністю та інших уразливих категорій.

Метою роботи є комплексне дослідження соціально-правових аспектів забезпечення прав людини в умовах воєнного стану, з'ясування специфіки реалізації конституційних прав і свобод в умовах особливого правового режиму, а також визначення ключових напрямів удосконалення механізмів їх правового й соціального захисту. Особлива увага зосереджується на виявленні співвідношення між публічними інтересами держави та необхідністю збереження належного рівня гарантій прав людини в період збройної агресії.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні соціально-правових підходів до забезпечення прав людини в умовах воєнного стану через поєднання конституційно-правового, міжнародно-правового та соціального вимірів аналізу. Обґрунтовано, що ефективність захисту прав людини в умовах воєнного стану залежить не лише від якості нормативно-правового регулювання, а й від спроможності держави забезпечувати дієві соціальні механізми підтримки населення, оперативне реагування на порушення прав, інституційну координацію та доступність правової допомоги.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що забезпечення прав людини в умовах воєнного стану є складним багаторівневим процесом, який потребує збалансування інтересів безпеки держави та збереження демократичних правових стандартів. Доведено, що правові обмеження в умовах воєнного стану можуть бути виправданими лише за умови їх чіткого нормативного визначення, часової обмеженості та відповідності міжнародним зобов'язанням держави. Водночас ефективний захист прав людини неможливий без належного соціального забезпечення, підтримки вразливих груп населення, функціонування механізмів правового захисту та контролю за діяльністю органів публічної влади.

Ключові слова: права людини, воєнний стан, соціальний захист, доступ до правосуддя, правові обмеження, внутрішньо переміщені особи, вразливі групи, міжнародні стандарти, Україна, правовий захист.

Zavadska Iryna Mykhailivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Inclusive Education, Rehabilitation, and Humanities,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

Vynnychenko-Kumkova Liliia Oleksandrivna

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Public Service and Customs Affairs,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

SOCIO-LEGAL ASPECTS OF ENSURING HUMAN RIGHTS UNDER MARTIAL LAW

Introduction. Martial law conditions necessitate a reconsideration of the mechanisms for ensuring human rights, since it is precisely in times of crisis that the state must simultaneously guarantee national security, public order, and respect for fundamental

© Завадська І. М., Винниченко-Кумкова Л. О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

rights and freedoms. Martial law, as a special legal regime, permits the temporary restriction of certain rights; however, such restrictions must comply with the principles of legality, proportionality, necessity, and non-discrimination. The socio-legal aspects of this issue encompass not only the normative regulation of the limits of permissible restrictions, but also practical matters of social protection of the population, ensuring access to justice, safeguarding the rights of internally displaced persons, military personnel, children, persons with disabilities, and other vulnerable groups.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to provide a comprehensive examination of the socio-legal aspects of ensuring human rights under martial law, to clarify the specific features of the implementation of constitutional rights and freedoms under a special legal regime, and to identify the key directions for improving the mechanisms of their legal and social protection. Particular attention is focused on determining the correlation between the public interests of the state and the need to preserve an adequate level of human rights guarantees during a period of armed aggression.

Scientific novelty. The scientific novelty of the study lies in the generalization of socio-legal approaches to ensuring human rights under martial law through the combination of constitutional-legal, international-legal, and social dimensions of analysis. It is substantiated that the effectiveness of human rights protection under martial law depends not only on the quality of regulatory and legal framework, but also on the state's ability to provide effective social support mechanisms for the population, respond promptly to violations of rights, ensure institutional coordination, and maintain accessibility of legal aid.

Results. The study has established that ensuring human rights under martial law is a complex multi-level process that requires balancing the security interests of the state with the preservation of democratic legal standards. It has been proven that legal restrictions under martial law may be justified only if they are clearly defined normatively, limited in time, and consistent with the state's international obligations. At the same time, effective human rights protection is impossible without proper social security provision, support for vulnerable population groups, functioning mechanisms of legal protection, and control over the activities of public authorities.

Key words: *human rights, martial law, social protection, access to justice, legal restrictions, internally displaced persons, vulnerable groups, international standards, Ukraine, legal protection.*

Вступ. Актуальність проблеми зумовлена тим, що в умовах воєнного стану питання забезпечення прав людини набуває особливої суспільної та правової значущості. Сучасні безпекові виклики, пов'язані зі збройною агресією, спричиняють необхідність одночасного забезпечення державою обороноздатності, громадської безпеки та дотримання основоположних прав і свобод людини. За таких умов особливої уваги потребує дослідження меж допустимого обмеження прав, правових підстав їх запровадження, а також відповідності таких заходів принципам законності, пропорційності, необхідності та недискримінації. Водночас воєнний стан істотно впливає не лише на юридичні механізми реалізації прав людини, а й на систему соціального захисту, доступ до правосуддя, гарантування прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, дітей, осіб з інвалідністю та інших вразливих категорій населення.

Актуальність теми посилюється також потребою вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини. У сучасних умовах особливого значення набуває комплексний підхід до аналізу соціально-правових аспектів забезпечення прав людини, який дає змогу розглядати цю проблему не лише крізь призму нормативного регулювання, а й у контексті реального функціонування соціальних гарантій, ефективності державних інституцій та доступності правової допомоги. Саме тому дослідження соціально-правових аспектів забезпечення прав людини в умовах воєнного стану є своєчасним, науково значущим і практично важливим, оскільки спрямоване на пошук оптимального балансу між інтересами безпеки держави та необхідністю збереження демократичних правових стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасного наукового доробку дає підстави стверджувати, що проблема забезпечення прав людини в умовах воєнного стану вже сформувалася як самостійний міжгалузевий напрям досліджень, у межах

якого поєднуються конституційно-правовий, адміністративно-правовий, міжнародно-правовий і соціально-правовий підходи. Е. Наджафлі, Е. Кісилюк, О. Дубенко, С. Бурлаков, В. Ярмаки обґрунтували, що в умовах воєнного стану забезпечення прав людини має спиратися на конституційні та адміністративні механізми, а допустимість обмежень прав визначається їх законністю, часовою обмеженістю та спрямованістю на захист публічного інтересу [7]. О. Артеменко та А. Єросова довели, що Верховний Суд у сучасних умовах виконує роль інституційного гаранта прав і свобод людини та громадянина, забезпечуючи судовий контроль за правозастосуванням в умовах посилення дискреції держави [5]. О. М. Пилип'юк предметно дослідив адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на виїзд за межі України в умовах воєнного стану та встановив наявність нормативних колізій і прогалин у процедурах реалізації свободи пересування [4].

Соціально-правовий вимір проблеми послідовно розкрито у працях А. Федорової та О. Гамуляка, які довели, що в умовах повномасштабної війни найбільш уразливими залишаються соціальні права внутрішньо переміщених осіб, передусім право на соціальні виплати та житло [6]. У дослідженні С. Ю. Обрусної, Т. М. Кришталь, І. В. Іванової, В. В. Безверхого встановлено, що електронний суд став одним із ключових інструментів забезпечення права на справедливий суд в умовах воєнного стану, однак його ефективність обмежується технічними, організаційними та безпековими чинниками [3]. Аналогічно О. Шевчук, І. Компанієць, О. Волянська, О. Шовкопляс, В. Баранчук довели, що електронне адміністративне судочинство розширює доступ до судового захисту, але потребує подальшого нормативного вдосконалення та узгодження з практичними потребами воєнного часу [8]. Окремий важливий аспект висвітлено Ю. Ф. Івановим і М. В. Івановою, які встановили наявність прогалин

у гарантуванні трудових прав осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії, що безпосередньо пов'язує правозахисний і соціальний виміри досліджуваної проблеми [1].

Найвні публікації формують ґрунтовну теоретичну основу для подальших досліджень, однак вони переважно висвітлюють окремі сегменти проблеми. Це дає підстави стверджувати, що невирішеними раніше частинами загальної проблеми залишаються відсутність цілісного бачення соціально-правового механізму забезпечення прав людини в умовах воєнного стану; недостатня інтеграція конституційних, адміністративних, соціально-захисних і міжнародно-правових інструментів в єдину модель правового реагування; неповна розробленість механізмів захисту прав окремих вразливих груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб, осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії, осіб з інвалідністю, дітей, військовослужбовців та членів їхніх сімей; а також недостатнє дослідження практичної ефективності цифрових інструментів доступу до правосуддя в умовах тривалих безпекових обмежень. Саме ці аспекти доцільно покласти в основу статті про соціально-правові аспекти забезпечення прав людини в умовах воєнного стану.

Метою дослідження є вивчення соціально-правових аспектів забезпечення прав людини в умовах воєнного стану, визначення особливостей реалізації конституційних прав і свобод в умовах особливого правового режиму та окреслення шляхів удосконалення механізмів їх правового і соціального захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-правові аспекти забезпечення прав людини в умовах воєнного стану доцільно розглядати крізь призму взаємодії національних конституційних приписів, спеціального законодавства та міжнародних стандартів прав людини. Конституція України встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть запроваджуватися лише окремі обмеження прав і свобод із обов'язковим зазначенням строку їх дії, водночас низка прав не підлягає обмеженню навіть за екстраординарних умов. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» конкретизує правову основу, порядок запровадження та межі дії такого режиму. Ці положення узгоджуються з європейськими та універсальними міжнародними стандартами: стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права допускають відступ від окремих зобов'язань держави лише в межах, яких суворо вимагає ситуація, за умови тимчасовості, пропорційності та недискримінаційності відповідних заходів. Венеційська комісія у своїх підходах до надзвичайних повноважень послідовно виходить із того, що навіть під час війни верховенство права не втрачає чинності, а контроль за законністю й обґрунтованістю обмежень має бути посилені [2].

Науковий дискурс останніх років переконливо засвідчує, що воєнний стан не створює «простору поза правом», а, навпаки, загострює вимогу до

держави діяти в межах чітко окресленої правової процедури. У сучасних дослідженнях обґрунтовано, що обмеження прав людини в умовах воєнного стану є допустимими лише тоді, коли вони мають належну нормативну основу, відповідають легітимній меті захисту публічного інтересу та не руйнують саму сутність права. У цьому сенсі український і європейський досвід демонструють спільну тенденцію: в умовах воєнної загрози пріоритетним стає не лише захист державності, а й збереження конституційної ідентичності, правової визначеності та довіри до правових інститутів. Саме тому вітчизняна правова наука дедалі частіше розглядає забезпечення прав людини під час війни як складову стійкості конституціоналізму, а не як його тимчасове призупинення [7].

Окремим структурним елементом соціально-правового механізму виступає забезпечення доступу до правосуддя. В умовах воєнного стану саме судова влада повинна не лише підтримувати інституційну безперервність, а й гарантувати ефективний засіб юридичного захисту для осіб, права яких порушено внаслідок воєнних дій, переміщення, втрати майна, обмеження свободи пересування чи трудових спорів. Український досвід показує, що істотне значення для збереження доступу до правосуддя мають позиції Верховного Суду, адаптація територіальної підсудності, електронні форми комунікації із судом, функціонування ЄСІТС і розвиток електронного судочинства. Водночас дослідники обґрунтовано вказують, що цифровізація правосуддя не усуває всіх бар'єрів, а лише зменшує їх, оскільки її ефективність залежить від технічної доступності, безпеки даних, процесуальної визначеності та реальної спроможності вразливих осіб користуватися відповідними інструментами. Отже, в умовах воєнного стану доступ до правосуддя має забезпечуватися через поєднання інституційної стабільності судової системи з гнучкими цифровими рішеннями та належним процесуальним супроводом [5].

Не менш важливим є соціальний вимір забезпечення прав людини, оскільки воєнний стан трансформує не лише обсяг окремих свобод, а й умови реалізації соціальних прав. Найбільш уразливими в цьому контексті залишаються внутрішньо переміщені особи, цивільні особи, позбавлені особистої свободи внаслідок збройної агресії, військовослужбовці, члени їхніх сімей, особи з інвалідністю, діти та особи, які втратили житло чи джерела існування. Законодавство України вже містить спеціальні правові режими захисту цих категорій, проте практика їх реалізації виявляє значну залежність від адміністративної спроможності держави, міжвідомчої координації та доступності безоплатної правничої допомоги. Показово, що сучасні дослідження соціальних прав ВПО акцентують насамперед на проблемах житла, виплат, інтеграції в громади та судового захисту, а український Омбудсман у щорічній доповіді за 2024 рік окремо фіксує питання забезпечення прав військовозобов'язаних, осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, цивільних осіб, позбавлених

свободи, та інших груп, права яких зазнають підвищеного ризику в умовах війни. У цьому контексті розширення кола осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, є не технічним, а системним елементом правозахисної політики держави [6].

Європейський досвід у сфері захисту осіб, постраждалих від війни, показує, що ефективна правозахисна модель має поєднувати загальнообов'язкові мінімальні гарантії з гнучкими механізмами практичної реалізації на рівні держав і громад. Активізація в Європейському Союзі механізму тимчасового захисту для осіб, які виїхали з України, дала змогу забезпечити узгоджений набір прав, що включає дозвіл на проживання, доступ до ринку праці, житла, медичної допомоги та освіти для дітей. Станом на 2025 рік цей механізм продовжено до 4 березня 2027 року, а кількість осіб, які ним користуються в ЄС, перевищує 4,3 млн. Разом із тим Європейська агенція з основних прав слушно наголошує, що короткострокові рішення поступово вичерпують свій потенціал, а отже подальше забезпечення прав переміщених осіб потребує довгострокових політик у сферах житла, зайнятості, освіти, охорони здоров'я та інтеграції в місцеві громади. Для України цей досвід є принципово важливим, оскільки демонструє ефективність багаторівневої моделі захисту, де міжнародні гарантії не замінюють національні, а посилюють їх.

Водночас сучасна європейська та українська практика дедалі виразніше вказує на необхідність переходу від моделі суто «негативного» захисту прав, тобто запобігання їх порушенню, до моделі відновлення порушених прав і компенсації завданої шкоди. У цьому контексті принципового значення набуває міжнародна компенсаційна архітектура, що формується навколо Реєстру збитків для України при Раді Європи. Його поява означає інституціоналізацію підходу, за яким воєнно зумовлені втрати особи мають бути не лише зафіксовані, а й інтегровані в майбутній механізм відшкодування. Разом із тим європейські експертні матеріали наголошують, що міжнародні інструменти не можуть бути ефективними без узгодження з національними судовими і позасудовими засобами захисту, процедурами збору доказів, системою безоплатної правничої допомоги та спеціальними адміністративними сервісами для

постраждалих осіб. Саме тому для України першочергового значення набуває побудова цілісної соціально-правової моделі, в якій обмеження прав під час воєнного стану, доступ до правосуддя, соціальна підтримка, міжнародний захист і відшкодування шкоди розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиного правозахисного механізму.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження встановлено, що забезпечення прав людини в умовах воєнного стану є складним багаторівневим соціально-правовим процесом, ефективність якого визначається не лише якістю нормативного регулювання, а й реальним функціонуванням інституційних, судових і соціально-захисних механізмів. Обґрунтовано, що в умовах збройної агресії держава повинна забезпечувати баланс між потребами національної безпеки та обов'язком гарантувати основоположні права і свободи людини, не допускаючи надмірного, непропорційного чи дискримінаційного втручання в їх реалізацію. Доведено, що правомірність тимчасових обмежень прав у період воєнного стану можлива лише за умови їх чіткого нормативного визначення, часової обмеженості, відповідності конституційним приписам України та міжнародним стандартам у сфері прав людини. Встановлено, що особливого значення в цих умовах набувають доступ до правосуддя, безоплатна правнича допомога, цифрові інструменти судового захисту, а також належне соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, дітей, осіб з інвалідністю та інших уразливих категорій населення. Узагальнення українського та європейського досвіду засвідчує, що ефективна модель забезпечення прав людини в умовах воєнного стану має будуватися на засадах верховенства права, інституційної стійкості, міжвідомчої координації, соціальної спрямованості та поєднання національних і міжнародних механізмів правового захисту. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом механізмів захисту соціальних прав окремих вразливих груп в умовах війни, оцінюванням ефективності цифрових форм доступу до правосуддя, вивченням практики відшкодування шкоди, завданої воєнними діями, а також розробленням комплексної моделі соціально-правового реагування держави на довготривалі безпекові виклики та наслідки воєнного стану.

Список літератури:

1. Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Observance of the labour rights of persons who have been deprived of their personal liberty as a result of armed aggression. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2024. Vol. 106, No. 3. P. 65–79. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.06>
2. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr>.
3. Обрусна С. Ю., Кришталь Т. М., Іванова І. В., Безверхий В. В. Проблемні питання адміністративно-правового забезпечення функціонування електронного суду в місцевих судах в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 235–243. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.32>.
4. Пилип'юк О. М. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на виїзд за межі України в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-01-12>.

5. Artemenko O., Yerosova A. The Supreme Court as a guarantor of ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen. *Law. Human. Environment*. 2024. Vol. 15, No. 1. P. 9–22. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/1.2024.09>.
6. Fedorova A., Hamulák O. Social Rights of Internally Displaced Persons in Ukraine: New Challenges in The Context of Russian Full Scale Military Aggression. *International and Comparative Law Review*. 2023. Vol. 23, No. 2. P. 170–188. DOI: <https://doi.org/10.2478/iclr-2023-0019>.
7. Najafli E., Kisiliuk E., Dubenko O., Burlakov S., Yarmaki V. Ensuring Human Rights in Ukraine during Introduction of Martial Law: Constitutional and Administrative Aspect. *Syariah: Jurnal Hukum dan Pemikiran*. 2024. Vol. 24, No. 1. P. 52–72. DOI: <https://doi.org/10.18592/sjhp.v24i1.12527>.
8. Shevchuk O., Kompaniets I., Volianska O., Shovkoplias O., Baranchuk V. Electronic Administrative Judicial Procedure of Ukraine and the Right to Judicial Protection: Problems of Legal Regulation and Practical Issues. *Juridical Tribune – Review of Comparative and International Law*. 2024. Vol. 14, No. 1. P. 98–115. DOI: <https://doi.org/10.62768/TBJ/2024/14/1/06>.

References:

1. Ivanov, Yu.F., & Ivanova, M.V. (2024). Observance of the labour rights of persons who have been deprived of their personal liberty as a result of armed aggression. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 106(3), 65–79. <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.06>
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996, June 28). *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. *Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> [in Ukrainian].
3. Obrusna, S.Yu., Kryshchal, T.M., Ivanova, I.V., & Bezverkhyi, V.V. (2024). Problemni pytannia administratyvno-pravovoho zabezpechennia funktsionuvannia elektronnoho sudu v mistsevykh sudakh v umovakh voiennoho stanu [Problematic issues of administrative and legal support for the functioning of the electronic court in local courts under martial law]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 4, 235–243. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.32> [in Ukrainian].
4. Pylypiuk, O.M. (2024). Administratyvno-pravove zabezpechennia realizatsii prava hromadian na vyezd za mezhi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Administrative and legal support for the implementation of citizens' right to travel outside Ukraine under martial law]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of Modern Transformations. Series: Law, Public Administration and Administration*, 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-01-12> [in Ukrainian].
5. Artemenko, O., & Yerosova, A. (2024). The Supreme Court as a guarantor of ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen. *Law. Human. Environment*, 15(1), 9–22. <https://doi.org/10.31548/law/1.2024.09>
6. Fedorova, A., & Hamulák, O. (2023). Social rights of internally displaced persons in Ukraine: New challenges in the context of Russian full-scale military aggression. *International and Comparative Law Review*, 23(2), 170–188. <https://doi.org/10.2478/iclr-2023-0019>
7. Najafli, E., Kisiliuk, E., Dubenko, O., Burlakov, S., & Yarmaki, V. (2024). Ensuring human rights in Ukraine during introduction of martial law: Constitutional and administrative aspect. *Syariah: Jurnal Hukum dan Pemikiran*, 24(1), 52–72. <https://doi.org/10.18592/sjhp.v24i1.12527>
8. Shevchuk, O., Kompaniets, I., Volianska, O., Shovkoplias, O., & Baranchuk, V. (2024). Electronic administrative judicial procedure of Ukraine and the right to judicial protection: Problems of legal regulation and practical issues. *Juridical Tribune – Review of Comparative and International Law*, 14(1), 98–115. <https://doi.org/10.62768/TBJ/2024/14/1/06>.

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 378.6:[364.781.3:005.336.2]

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-7>**Коломієць Леся Ігорівна**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
kolomiiets lesia 77@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1309-5761

Шульга Галина Борисівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
shulgag@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3402-1494

ДІАГНОСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ Й ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Вступ. У статті розглянуто проблему формування і розвитку діагностичної компетентності у професійній підготовці й практичній діяльності фахівців із соціальної роботи. Зростання кількості складних життєвих обставин у сучасному суспільстві підвищує потребу у кваліфікованій соціальній допомозі, що зумовлює необхідність підготовки фахівців, здатних своєчасно виявляти соціальні проблеми, аналізувати їх причини та прогнозувати наслідки. Діагностична компетентність розглядається як важливий компонент професійної діяльності фахівця з соціальної роботи, що забезпечує обґрунтованість прийняття рішень й ефективність соціального втручання. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці українських учених, присвячені проблемам компетентнісного підходу у професійній підготовці й розвитку діагностичної компетентності фахівців соціальної сфери.

Мета роботи є аналіз сутності діагностичної компетентності у професійній підготовці та практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, а також емпіричне дослідження особливостей її сприйняття і рівня сформованості у здобувачів вищої освіти й соціальних працівників.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні теоретичного аналізу поняття діагностичної компетентності з результатами емпіричного дослідження, проведеного зі здобувачами вищої освіти спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна робота та консультування» та фахівців із соціальної роботи. На основі авторської анкети здійснено порівняльний аналіз розуміння соціальної і діагностичної компетентностей, визначено особливості їх сприйняття на різних етапах професійного становлення, а також проаналізовано результати самооцінювання рівня сформованості діагностичних умінь.

Висновки. Результати дослідження підтвердили, що діагностична компетентність є важливою складовою професійної діяльності фахівців із соціальної роботи. Виявлено, що здобувачі вищої освіти більше зосереджуються на комунікативних аспектах діяльності, тоді як фахівці з соціальної роботи акцентують увагу на аналітичних і практичних компонентах діагностичної діяльності. Отримані результати свідчать про необхідність посилення практикоорієнтованих елементів у професійній підготовці й розвитку системи професійної підтримки соціальних працівників.

Ключові слова: *діагностична компетентність, соціальна робота, професійна підготовка, соціальна діагностика, фахівці з соціальної роботи, здобувачі вищої освіти.*

Kolomiiets Lesia Igorivna

PhD of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Faculty of Pedagogy, Psychology and Professional Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Shulga Halina Borisovna

PhD of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Faculty of Pedagogy, Psychology and Professional Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

DIAGNOSTIC COMPETENCE IN THE PROFESSIONAL TRAINING AND ACTIVITY OF SOCIAL WORK PROFESSIONALS

Introduction. The paper addresses the issue of forming and developing diagnostic competence in the professional training and practical activity of social work practitioners. The increasing number of complicated life conditions in modern society needs the training of specialists capable of identifying social problems in a timely manner, analysing their origins, and predicting outcomes. Diagnostic

© Коломієць Л. І., Шульга Г. Б., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

competence is seen as an important component of a social worker's professional activity, as it ensures the validity of decision-making and the effectiveness of social intervention. The theoretical foundation of the study is the scientific work of Ukrainian scientists on the issues of competency-based professional training and the development of diagnostic competence in social sphere specialists.

Purpose and objectives of the article. The work's goal is to examine the essence of diagnostic competence in professional training and practical activity for social work experts, as well as to conduct empirical research on its perception and level of formation among higher education candidates and social workers.

The study's scientific uniqueness stems from the combination of theoretical analysis of the notion of diagnostic competence with the findings of an empirical study done with higher education students majoring in "Social Work", "Social Work and Counselling", and social work specialists. Based on the author's questionnaire, a comparative analysis of the understanding of social and diagnostic competences was conducted, the characteristics of their perception at various stages of professional development were determined, and the results of self-assessment of the level of development of diagnostic skills were analysed.

Results. The study's findings revealed that diagnostic competence is an important component of social workers' professional activities. Higher education students were found to focus more on the communicative parts of activity, whereas social work specialists focused on the analytical and practical components of diagnostic activity. The findings highlight the importance of strengthening practice-orientated elements in professional training as well as the development of a professional support structure for social workers.

Key words: *diagnostic competence, social work, professional training, social diagnostics, social work professionals, higher education students.*

Вступ. В умовах сучасних соціальних викликів і зростання кількості складних життєвих обставин значно підвищується потреба населення у соціальній і соціально-психологічній підтримці. Це зумовлює посилення вимог до професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, їх здатності своєчасно виявляти соціальні проблеми, аналізувати причини й прогнозувати можливі наслідки.

Важливе значення у цьому процесі має діагностична компетентність, яка забезпечує обґрунтованість професійних рішень і вибір адекватних форм соціального втручання. Соціальна діагностика дозволяє здійснювати комплексний аналіз життєвої ситуації клієнтів, визначати їх потреби і фактори ризику, що безпосередньо впливає на ефективність соціальної роботи. У зв'язку з цим формування діагностичної компетентності посідає важливе місце у системі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення особливостей формування і розвитку діагностичних компетентностей у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти, а також специфіки їх застосування у практичній діяльності фахівців із соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях у галузі соціальної роботи значна увага приділяється формуванню професійних компетентностей фахівців і розвитку їх діагностичної складової. Теоретичні засади компетентнісного підходу у професійній підготовці фахівців висвітлено у працях І. Зязюна, О. Дубасенюк, які розглядають компетентність як інтегративну характеристику особистості, що поєднує систему знань, умінь, цінностей і здатність ефективно діяти у професійних ситуаціях. Питання формування професійної компетентності фахівців соціальної роботи розкривають А. Капська, О. Карпенко, підкреслюючи її зв'язок із розвитком професійних умінь, практичного досвіду й особистісних якостей. Проблеми розвитку соціально-діагностичної компетентності фахівців соціальної сфери висвітлюються у працях Л. Гуцуляк, Л. Коломієць, Л. Кононенко, Г. Котломанітової, Л. Тимків, та інш. Соціальна діагностика розглядається як важливий компонент професійної діяльності, що забезпечує аналіз соціальної ситуа-

ції клієнта, виявлення причин соціальних проблем й обґрунтування шляхів їх подолання.

Водночас питання формування діагностичної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи та її застосування у практичній діяльності потребують подальшого наукового осмислення.

Мета дослідження полягає в аналізі діагностичної компетентності у професійній підготовці і практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, а також у визначенні їх значення для здійснення соціальної діагностики й надання соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі професійної підготовки фахівців із соціальної роботи важливого значення набуває формування компетентностей, що забезпечують здатність ефективного реагувати на складні соціальні ситуації, аналізувати потреби клієнтів і приймати обґрунтовані професійні рішення. Як зазначає О. Дубасенюк, сучасні суспільні трансформації зумовлюють необхідність компетентісних засад професійної підготовки, що передбачає безперервне оновлення знань, умінь і професійного досвіду фахівця [2].

У науковій літературі компетентність визначається як «здатність людини розв'язувати професійні завдання певного класу на основі наявних знань, умінь, навичок і досвіду діяльності» [3]. Дослідники виокремлюють різні види професійної компетентності: соціальну, психологічну, соціально-психологічну, комунікативну, правову, психолого-педагогічну та інші [4; 5]. Серед ключових функцій діяльності фахівця з соціальної роботи важливе місце займає діагностична функція, яка передбачає вивчення життєвої ситуації клієнта, аналіз його соціального оточення, виявлення причин соціальних проблем, визначення підстав для подальшого планування соціальної роботи [5, с. 28].

Реалізація цієї функції пов'язана зі застосуванням соціальної діагностики, яка виступає інструментом пізнання соціальних явищ і обґрунтування шляхів їх розв'язання. Соціальна діагностика може здійснюватися як на індивідуальному рівні, з метою виявлення труднощів конкретної особи чи сім'ї й визначення необхідних форм підтримки, так і на рівні соціальних груп чи спільнот для аналізу соціальних явищ

і процесів. На думку Л. Гуцуляк важливою її функцією є можливість прогнозування соціальних, економічних і соціально-психологічних наслідків прийнятих рішень [1, с. 46].

У сучасних дослідженнях діагностична компетентність фахівця з соціальної роботи розглядається як інтегративне утворення, що поєднує систему професійних знань, аналітичні й комунікативні уміння, здатність до критичного мислення й інтерпретації соціальної інформації [6]. На думку Л. Тимків, вона передбачає поєднання позитивного ставлення до діагностичної діяльності, соціально-психологічних знань і практичних умінь дослідження життєвих обставин дітей і сімей [7, с. 72]. Як зазначає Л. Коломієць, результати соціальної діагностики створюють інформаційну основу для виявлення причин складних життєвих обставин клієнтів, аналіз їхніх потреб і ресурсів, а також для планування та оцінювання ефективності соціального втручання [8].

Отже, діагностична компетентність є важливим чинником професійної підготовки і практичної діяльності фахівців із соціальної роботи, оскільки забезпечує комплексний аналіз соціальних ситуацій, виявлення причин соціальних проблем і прийняття обґрунтованих рішень щодо надання психосоціальної соціальної допомоги.

З огляду на це на етапі первинного дослідження проблеми з метою вивчення рівня сформованості діагностичної компетентності у здобувачів вищої освіти за спеціальностями «Соціальна робота», «Соціальна робота та консультування» і фахівців із соціальної роботи було застосовано метод анкетування. Для збору емпіричних даних використано авторську анкету, спрямовану на самооцінку соціальних і діагностичних компетентностей у процесі професійної підготовки і практичної діяльності з соціальної роботи.

Авторська анкета складалася з п'яти змістових блоків. Перший блок містив запитання щодо соціально-демографічних характеристик респондентів (вік, освітній статус, рік навчання або професійної діяльності з соціальної роботи). Другий блок включав питання, спрямовані на з'ясування розуміння респондентами сутності соціальної і діагностичної компетентностей фахівця з соціальної роботи. Наступні блоки передбачали самооцінювання рівня сформованості окремих компетентностей за п'ятибальною шкалою, визначення потреб у професійному розвитку й виявлення чинників, що впливають на розвиток діагностичної компетентності. Завершальна частина анкети містила шкальні твердження (за шкалою Лайкерта), спрямовані на оцінювання рівня сформованості окремих діагностичних умінь.

У дослідженні взяли участь 64 респонденти, серед яких здобувачі вищої освіти спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна робота та консультування» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та фахівці з соціальної роботи м. Вінниці та Вінницької області. Більшість становили жінки – 54 осіб (84,4%), чоловіки – 10 осіб (15,6%); вік респондентів – від 19 до 49 років.

Більшу частину вибірки становили здобувачі вищої освіти – 56 осіб (87,5%), 8 респонденти (12,5%) є практикуючими фахівцями з соціальної роботи (один із них поєднує професійну діяльність із навчанням). Серед здобувачів вищої освіти були представники 2-4 курсів СВО бакалавра і 1 курсу СВО магістра, переважно очної форми навчання. Стаж роботи фахівців із соціальної роботи варіює від менше 1 року до понад 10 років, що дає змогу врахувати досвід як початківців, так і більш досвідчених практиків. Така структура вибірки дає змогу проаналізувати особливості сформованості діагностичної компетентності на різних етапах професійного становлення, що в подальшому буде взяте за основу більш широкого дослідження проблеми.

Аналіз відповідей респондентів на змістові блоки анкети дозволив виявити особливості розуміння соціальної і діагностичної компетентностей, а також оцінити рівень їх сформованості у здобувачів вищої освіти і фахівців із соціальної роботи. Отримані результати свідчать, що здобувачі вищої освіти переважно пов'язують соціальну компетентність із комунікативними аспектами професійної діяльності, здатністю до ефективної взаємодії з клієнтами, емпатією і толерантністю. Натомість фахівці-практики розглядають її більш комплексно як інтеграцію професійних знань, умінь і досвіду, необхідних для розв'язання соціальних проблем клієнтів й організації соціального втручання.

Подібна тенденція простежується і в розумінні діагностичної компетентності. Більшість респондентів пов'язують її зі здатністю виявляти й аналізувати соціальні проблеми клієнтів, однак здобувачі вищої освіти частіше зосереджуються на окремих професійних умінях (визначення потреб клієнтів, аналіз життєвих обставин), тоді як фахівці з соціальної роботи підкреслюють системний характер діагностичної діяльності, що включає використання методів соціальної діагностики, інтерпретацію отриманої інформації й прийняття обґрунтованих рішень щодо соціального втручання. Серед ключових складових діагностичної компетентності респонденти найчастіше називали аналітичні уміння, здатність до збору й інтерпретації інформації, комунікативні навички і професійні знання у сфері соціальної роботи.

Самооцінювання рівня сформованості діагностичних компетентностей за п'ятибальною шкалою засвідчило загалом достатній рівень їх розвитку (середній показник – 4 бали). Водночас здобувачі вищої освіти продемонстрували дещо вищий бал самооцінювання (4,14 бали) порівняно з фахівцями з соціальної роботи (3,5 бали), що може пояснюватися більш критичним ставленням фахівців-практиків до власного професійного рівня, що змінювався у процесі практичної діагностичної діяльності. Респонденти зі студентського середовища також відзначили необхідність подальшого розвитку аналітичного мислення, опанування сучасних методів соціальної діагностики й розширення практичної підготовки, тоді як фахівці з соціальної роботи підкреслювали важливість підвищення кваліфікації, супервизійної

підтримки і методичного супроводу професійної діяльності.

Загалом результати дослідження засвідчують особливості у сприйнятті діагностичної компетентності на різних етапах професійного становлення і вказують на доцільність посилення практикоорієнтованих компонентів у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи і розвитку системи професійної підтримки практиків соціальної роботи.

Формування діагностичної компетентності – це цілеспрямований, системний і поетапний процес розвитку у майбутніх фахівців із соціальної роботи знань, умінь, навичок та якостей, необхідних для здійснення соціальної діагностики, аналізу життєвих ситуацій клієнтів і прийняття обґрунтованих професійних рішень. Діагностичну компетентність майбутніх фахівців зі соціальної роботи доцільно розглядати як єдність когнітивного (знання теоретичних основ і методів соціальної діагностики), операційно-діяльнісного (уміння застосовувати діагностичні інструменти, збирати й аналізувати інформацію), аналітико-інтерпретаційного (здатність до узагальнення результатів і прогнозування), комунікативного (можливість ефективно взаємодіяти з клієнтом у процесі діагностики) й рефлексивного (спроможність оцінювати власну діагностичну діяльність). Ефективність цього процесу залежить від створення відповідних психолого-педагогічних умов, зокрема, інтеграції теоретичної і практичної підготовки, врахування індивідуальних особливостей, використання інтерактивних методів навчання,

залучення здобувачів освіти до аналізу професійних ситуацій, організація супервізійної підтримки й професійної рефлексії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведе дослідження засвідчило, що діагностичні компетентності є важливим компонентом професійної діяльності фахівців із соціальної роботи й необхідною умовою ефективного надання соціальних послуг. Результати анкетування показали наявність певних особливостей у сприйнятті й самооцінюванні діагностичної компетентності здобувачами вищої освіти і соціальними працівниками. Здобувачі вищої освіти частіше акцентують увагу на комунікативних і особистісних аспектах професійної діяльності, тоді як фахівці з соціальної роботи підкреслюють значення аналітичних, методичних і практичних компонентів діагностичної діяльності. Отримані результати свідчать про необхідність посилення у змісті професійної підготовки фахівців із соціальної роботи аспектів, пов'язаних із розвитком аналітичних і діагностичних умінь, а також удосконалення системи підтримки професійного розвитку фахівців із соціальної роботи.

Перспективи досліджень вбачаємо у подальшому вивченні процесу формування діагностичних компетенцій у здобувачів вищої освіти і фахівців із соціальної роботи на різних етапах професійного становлення. Подальшого вивчення потребує також удосконалення змісту професійної підготовки і форм професійної підтримки, спрямованих на розвиток діагностичної складової соціальної роботи.

Список літератури:

1. Гуцуляк Л. Роль соціальної діагностики в проєктній діяльності. Ввічливість. *Humanitas*. 2025. № 1. С. 44–48. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.7>
2. Дубасенюк О. Підготовка майбутніх фахівців ЗВО на засадах компетентнісного підходу в умовах сучасних воєнно-політичних викликів // Компетентнісний підхід до підготовки фахівців економічного та технічного профілю у ЗФПО: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 20 грудня 2023 р.). Київ: Четверта хвиля. 2024. С. 128-129. URL: <https://surl.li/idogpm>
3. Зязюн І.А. Компетенції і компетентності – домінуючі складові психологічного досвіду особистості. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практична реалізація : матеріали методол. семінару (м. Київ, 3 квіт. 2014 р.). Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. Ч. 1. С. 19-32. URL: <https://surl.li/mtdyjr>
4. Капська А.Й., Волинська Л.В., Карпенко О.Г. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом. Київ : ДЦСМ, 2003. 87 с.
5. Карпенко О. Професійні функції соціального працівника як складова професійної компетентності. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2007. Вип. 20. С. 27-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_20_6
6. Кононенко Л.В., Котломанітова Г.О. Синергетичний підхід у формуванні соціально-діагностичної компетентності. Академічні візії. 2023. Випуск 17. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7774350>
7. Тимків Л. Діагностична компетентність соціальних працівників у роботі з дітьми та сім'ями. Публічне управління та соціальна робота. 2024. № 1. С. 70-75. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-11>
8. Kolomiets L. Features of the activities of social services specialists in Ukraine under modern challenges. *Personality and Environmental Issues*. 2025. № 4(3). С. 57-63. DOI: [https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4\(3\)-57-63](https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4(3)-57-63).

References:

1. Hutsuliak, L. (2025). Rol sotsialnoi diahnostryky v proiektanii diialnosti. [The role of social diagnostics in project activities]. *Humanitas*, 1, S.44–48. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.7> [in Ukrainian]
2. Dubaseniuk, O. (2024). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv ZVO na zasadakh kompetentnisnoho pidkhotu v umovakh suchasnykh voienno-politychnykh vyklykiv [Training of future specialists of higher education institutions based on a competency-based approach in the context of modern military-political challenges] Competency-based approach to training specialists of economic and technical profile in ZFPO: collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Kyiv, December 20, 2023). Kyiv: Chetverta hvylya, 128-129. Retrieved from <https://surl.li/idogpm> [in Ukrainian]

3. Ziaziun, I.A. (2014). Kompetensii i kompetentnosti – dominantni skladovi psykholohichnoho dosvidu osobystosti. [Competencies and competences are dominant components of a person's psychological experience]. Competency-based approach in education: theoretical foundations and practical implementation: materials of the methodological seminar (Kyiv, April 3, 2014). Kyiv: Institute of Gifted Children of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1, 19–32. Retrieved from <https://surl.li/mtdyjr> [in Ukrainian]
4. Kapska, A.I., Volynska, L.V., Karpenko, O.H. (2003). Komunikatyvna profesiina kompetentnist yak umova vzaiemodii sotsialnoho pratsivnyka z kliientom [Communicative professional competence as a condition for interaction between a social worker and a client]. Kyiv: DCSM. 87 s. [in Ukrainian]
5. Karpenko, O. (2007). Profesiini funktsii sotsialnoho pratsivnyka yak skladova profesiinoi kompetentnosti [Professional functions of a social worker]. *Psychological and pedagogical problems of a rural school*, 20, 27–34. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_20_6 [in Ukrainian]
6. Kononenko, L.V., Kotlomanitova, H.O. (2023). Synerhetychnyi pidkhid u formuvanni sotsialno-diahnostychnoi kompetentnosti [Synergistic approach in the formation of social diagnostic competence] *Academic visions*, 17. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7774350>. [in Ukrainian]
7. Tymkiv, L. (2024). Diahnostychna kompetentnist sotsialnykh pratsivnykiv u roboti z ditmy ta simiamy. [Diagnostic competence of social workers in working with children and families]. *Public administration and social work*. 1, 70–75. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-11>. [in Ukrainian]
8. Kolomiets, L. (2025). Features of the activities of social services specialists in Ukraine under modern challenges. *Personality and Environmental Issues*, 4(3), 57-63. DOI: [https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4\(3\)-57-63](https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4(3)-57-63). [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 364.4:316.346.2

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-8>

Коломієць Олена Германівна

доктор філософських наук,
доцент кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
kolomietsolena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1343-4268

Байдюк Наталія Василівна

головна фахівчиня із просвітницької діяльності
у сфері запобігання ГЗН ГО «Десяте квітня»,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри освітнього
менеджменту, артменеджменту
і соціальної роботи,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
bayduchka80@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2086-1847

КОАЛІЦІЯ 1325 ЯК СУБ'ЄКТ АДВОКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ З ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ

Вступ. В умовах війни та сучасних суспільних трансформацій зростає роль інституцій громадянського суспільства у забезпеченні соціальної згуртованості, захисті прав людини, адвокації вразливих груп населення та формуванні ефективних механізмів взаємодії між громадою, державою і міжнародними партнерами. У цьому контексті сформовані в регіонах Коаліції 1325, набувають важливого значення в інтеграції гендерно чутливих підходів у процеси вироблення та реалізації локальних політик.

Метою роботи є аналіз діяльності Коаліції 1325 як суб'єкта адвокаційної діяльності з формування локальної соціальної політики, спрямованої на подолання гендерної нерівності та визначення механізмів інтеграції гендерного підходу у практику діяльності територіальних громад під її впливом.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу діяльності Коаліції 1325 як суб'єкта адвокації в системі локального врядування, що дозволяє розкрити специфіку її впливу на формування соціальної політики з подолання гендерної нерівності

Висновки. Адвокаційна діяльність виступає важливим інструментом впливу громадянського суспільства на процес прийняття політичних рішень органами влади. Одним із ключових інструментів реалізації адвокації на регіональному рівні виступає громадський моніторинг виконання Обласного плану дій з реалізації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325. Моніторинг, здійснений Коаліціями 1325, доцільно розглядати не як ізольовану процедуру оцінювання, а як інтегрований компонент адвокаційної стратегії. Він забезпечує доказову основу для впливу на формування та вдосконалення локальної соціальної політики, спрямованої на подолання гендерної нерівності, а також сприяє інституціалізації принципів підзвітності, прозорості та гендерної чутливості політики. Результати моніторингу в Черкаській області дозволили розглядати Регіональну коаліцію «Черкащина 1325» як повноцінного суб'єкта впровадження, оцінки та формування регіональної гендерної політики.

Ключові слова: адвокація, соціальна політика, гендерна політика, Коаліція 1325, моніторинг, гендерний профіль громади.

Kolomiets Olena Germanivna

Doctor of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

Baidiuk Nataliia Vasylivna

Training & Mentorship Officer
NGO «The Tenth of April»
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

© Коломієць О. Г., Байдюк Н. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

THE 1325 COALITION AS AN ADVOCACY ACTOR IN THE FORMATION OF LOCAL SOCIAL POLICY TO ADDRESS GENDER INEQUALITY

Introduction. In the context of war and contemporary societal transformations, the role of civil society institutions has increased in ensuring social cohesion, protecting human rights, advocating for vulnerable population groups, and developing effective mechanisms of interaction between communities, the state, and international partners. In this context, the Coalitions 1325 established at the regional level are gaining particular importance in integrating gender-sensitive approaches into the processes of developing and implementing local policies.

Purpose and objectives of the article. The aim of the study is to analyze the activities of the Coalition 1325 as a subject of advocacy in the formation of local social policy aimed at overcoming gender inequality, as well as to identify the mechanisms for integrating a gender-sensitive approach into the practices of territorial communities under its influence.

The scientific novelty of the study lies in a comprehensive approach to analyzing the activities of the Coalition 1325 as an advocacy actor within the system of local governance, which makes it possible to reveal the specific features of its influence on the formation of social policy aimed at overcoming gender inequality.

Results. Advocacy serves as an important instrument through which civil society influences the decision-making processes of public authorities. One of the key mechanisms for implementing advocacy at the regional level is public monitoring of the implementation of the Regional Action Plan for the implementation of the United Nations Security Council Resolution 1325. Monitoring conducted by the Coalitions 1325 should be considered not as an isolated evaluation procedure but as an integrated component of an advocacy strategy. It provides an evidence base for influencing the development and improvement of local social policy aimed at overcoming gender inequality, and also contributes to the institutionalization of the principles of accountability, transparency, and gender sensitivity in public policy. The results of the monitoring conducted in the Cherkasy region make it possible to consider the Regional Coalition "Cherkashchyna 1325" as a full-fledged actor in the implementation, evaluation, and formation of regional gender policy.

Key words: *advocacy, social policy, gender policy, Coalition 1325, monitoring, gender profile of the community.*

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, зумовлені децентралізацією публічного управління, реформуванням системи соціальної політики та наслідками збройної агресії, актуалізують питання забезпечення гендерної рівності як складової сталого розвитку та демократичного врядування. Гендерна нерівність продовжує проявлятися у різних сферах суспільного життя – на ринку праці, у доступі до ресурсів, у представленості в органах влади, у сфері безпеки та соціального захисту. В умовах воєнного стану такий дисбаланс поглиблюються, що потребує системних, управлінських рішень на національному та локальному рівнях.

Міжнародною нормативною основою інтеграції гендерного виміру в політику безпеки та розвитку в Україні стала Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», ухвалена у 2000 році. Вона заклала підґрунтя для формування комплексного підходу залучення жінок до миротворчих процесів, процесів прийняття рішень, запобігання гендерно зумовленому насильству та врахування гендерних аспектів у післявоєнному відновленні. В Україні імплементація положень цього міжнародного документа здійснюється через Національний і Обласні плани дій, а також через розвиток мережових громадських ініціатив, серед яких особливе місце посідає Коаліція 1325.

Коаліція 1325 об'єднує громадські організації, експертні середовища та активісток, діяльність яких спрямована на просування порядку денного «Жінки, мир, безпека» на різних рівнях управління. В умовах розширення повноважень територіальних громад особливої ваги набуває її роль як суб'єкта адвокаційної діяльності у формуванні локальної соціальної політики.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення ролі громадського сектору у формуванні гендерно чутливої соціальної

політики. Отже, дослідження ролі Коаліції 1325 у формуванні локальної соціальної політики з подолання гендерної нерівності є важливим для розуміння сучасних процесів взаємодії держави та громадянського суспільства, а також для розроблення ефективних інструментів забезпечення гендерної рівності в умовах соціальних і безпекових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, що є предметом цього дослідження, знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, П. Чейн (2016) розкрито роль та обґрунтовано необхідність адаптації партиципативної демократичної моделі гендерного мейнстрімінгу до специфіки держав, що постраждали від війни. Акцентовано увагу на розширенні прав і можливостей жінок у процесах відбудови та миробудування. Автор наголошує, що наслідки збройних конфліктів поглиблюють розрив між інституціями громадянського суспільства та правлячими елітами, що зумовлює потребу у переосмисленні механізмів участі та посиленні інклюзивності публічної політики [11].

Р. Намуйонга, Я. Калікола, П. Кобусінг'є (2024) акцентовано увагу на вирішальній ролі громадських організацій, таких як UWONET, у просуванні гендерної рівності та прав жінок в Уганді. Доведено ефективність подолання бар'єрів гендерної нерівності, вкоріненої в культурні норми та інституційну політику країни, через реалізацію адвокаційних кампаній [14].

А. Міщенко, А. Пугач (2025) розкрито специфіку громадської адвокації у структурі зовнішньої політики України, обґрунтовано її значення у задоволенні оборонних потреб держави та виокремлено основні інструменти її реалізації (збір підписів, петиції, акції: мітинги, демонстрації, протести, пікети, презентації тощо) [6].

П. Покатасвим (2020) охарактеризовано суспільні функції адвокації в контексті місцевого самоврядування та визначено її основні принципи [7].

Т. Лях, В. Петрович, А. Спіріною (2022) проаналізовано інструментарій адвокаційних кампаній у практиці соціальної роботи та визначено їх структурно-функціональні характеристики. Автори обґрунтовують, що ефективне використання інструментів впливу на органи влади потребує системного підходу, який включає розроблення чітко структурованого плану адвокаційної кампанії, ґрунтовне знання чинного законодавства, орієнтацію в адміністративних процедурах, а також розуміння розподілу повноважень між її суб'єктами [5].

М. Лехолетовою, Т. Лях та Т. Спіріною (2022) досліджено процес організації адвокаційної кампанії щодо представлення інтересів вразливих груп населення – від ідентифікації соціальної проблеми та визначення цільової групи до оцінювання результатів адвокаційного впливу; також проаналізовано типові труднощі, що виникають у процесі реалізації адвокаційних кампаній. Окремим напрямом аналізу стало обґрунтування необхідності створення коаліцій та розвитку партнерських зв'язків, зазначено, що коаліційна модель підвищує легітимність адвокаційних вимог, посилює переговорні позиції, забезпечує синергію ресурсів та сприяє досягненню системних змін у соціальній політиці. Таким чином, адвокаційна кампанія розглядається як багаторівневий і колективний процес, що потребує стратегічного планування та міжсекторальної взаємодії [4].

Л. Гонюковою, Ю. Дупешко-Джус (2024) проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти у сфері прав людини та забезпечення гендерної рівності, зокрема в контексті розвитку муніципальної гендерної політики. Особливу увагу приділено питанням локалізації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325, а також наголошено на необхідності комплексного аналізу нормативно-правового забезпечення для адаптації європейських підходів до гендерної політики в процесі післявоєнного відновлення України [1].

Попри наявність окремих досліджень щодо впливу громадських організацій на мінімізацію гендерної нерівності, питання адвокаційного впливу Коаліції 1325 на процеси прийняття рішень у громадах потребує системного аналізу.

Метою дослідження є аналіз діяльності Коаліції 1325 як суб'єкта адвокаційної діяльності з формування локальної соціальної політики, спрямованої на подолання гендерної нерівності та визначення механізмів інтеграції гендерного підходу у практику діяльності територіальних громад під її впливом.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах децентралізації та воєнних викликів адвокаційні кампанії щодо формування локальної соціальної політики з подолання гендерної нерівності набувають стратегічного значення, оскільки саме на рівні територіальних громад приймаються рішення, що безпосередньо впливають на доступ до соціальних послуг і ресурсів. Вони забезпечують інтеграцію гендерного підходу у місцеві програми розвитку, бюджетування та систему соціального захисту, сприяючи зменшенню структур-

них дисбалансів. Адвокаційна діяльність посилює підзвітність органів місцевого самоврядування та формує механізми громадського контролю за виконанням гендерно орієнтованих зобов'язань. Крім того, вона створює умови для ширшої участі жінок у процесах прийняття рішень і підвищує інституційну спроможність громад щодо реагування на соціальні ризики з урахуванням принципів рівності та недискримінації.

У сучасному науковому дискурсі адвокація розглядається як інструмент впливу на публічну політику шляхом представлення та захисту інтересів певних соціальних груп, формування суспільного запиту на зміни та участі у процесах прийняття управлінських рішень [4; 5; 7]. Вона передбачає використання аналітичних, комунікаційних, правових і мобілізаційних механізмів з метою досягнення структурних змін.

У цьому контексті діяльність Коаліції 1325 можна інтерпретувати як форму інституціоналізованої громадської участі, спрямованої на інтеграцію гендерного підходу в систему локального управління.

Локальна соціальна політика, у свою чергу, постає як сукупність управлінських рішень та програм, що реалізуються органами місцевого самоврядування з метою забезпечення соціальної безпеки, підтримки вразливих груп населення та розвитку людського потенціалу. Її ефективність значною мірою залежить від врахування гендерних аспектів при плануванні бюджетів, розробленні цільових програм, організації соціальних послуг і здійсненні моніторингу їх результативності. Недостатня гендерна чутливість локальної політики призводить до відтворення структурної нерівності, посилення соціальних ризиків та обмеження доступу жінок до ресурсів і можливостей.

В умовах децентралізації саме територіальні громади стають ключовими майданчиками для впровадження гендерно орієнтованих практик управління. З одного боку, це створює нові можливості для врахування потреб різних соціальних груп; з іншого – виявляє потребу у професійній експертизі, методичній підтримці та адвокаційному супроводі. У цьому процесі Коаліція 1325 виступає посередником між громадянським суспільством і органами місцевого самоврядування, забезпечуючи трансляцію міжнародних стандартів у локальну політику. Особливо важливим є вивчення механізмів взаємодії громадського сектору з органами влади, інструментів впливу на розроблення локальних заходів, програм та оцінки їх результативності.

Збройні конфлікти, військова агресія та гуманітарні кризи мають диференційований вплив на жінок, чоловіків, дівчат і хлопців. Ухвалення Резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» стало концептуальним проривом у розумінні гендерного виміру безпеки в Україні. Традиційні підходи до безпеки, орієнтовані виключно на військовий компонент, є недостатніми без урахування соціальних, економічних і гендерних чинників. Жінки частіше зазнають бідності, мають нижчий рівень

доходів, несуть основний тягар неоплачуваної доглядової праці, що в умовах війни, переміщення значно ускладнює їх становище. Також, зростають ризики фізичного, психологічного, сексуального та економічного насильства, включаючи використання сексуального насильства як інструменту війни.

Таким чином, в умовах збройних конфліктів суттєво посилюється вразливість жінок. Однак їх не слід розглядати виключно як постраждалих, оскільки вони відіграють важливу роль у миротворчих процесах і переговорах, а також у післявоєнному відновленні.

А. Цюприк, В. Грицанюк зауважують, що залучення жінок до процесів миробудування сприяє підвищенню стійкості мирних домовленостей і забезпечує більш інклюзивний характер прийняття рішень у сфері врегулювання конфліктів [9].

Запровадження принципу гендерної рівності на рівні громад та інтеграція гендерного підходу в управлінські процеси сприяють зміцненню інституційної спроможності органів влади, підвищенню довіри громадян і покращенню якості життя населення. Адаптація міжнародних стандартів до національних реалій у поєднанні з розробленням локальних механізмів моніторингу та оцінювання створює підґрунтя для впровадження гендерно чутливих підходів до формування політик з урахуванням специфіки територіальних громад, що є важливою передумовою сталого розвитку українського суспільства.

Ухвалення Резолюції дає можливість інституціоналізувати гендерний підхід у сфері безпеки, миробудування та відновлення, забезпечивши нормативне підґрунтя для участі жінок у процесах прийняття рішень на всіх рівнях. Емпіричні дані міжнародних досліджень [2; 13; 10] засвідчують, що залучення жінок до процесів мирного врегулювання сприяє підвищенню стійкості досягнутих домовленостей та збільшує ймовірність забезпечення довготривалого миру.

Резолюція створює рамкові умови для інтеграції принципів рівності, недискримінації та захисту прав жінок у державні й регіональні політики, а також сприяє формуванню міжвідомчої координації у питаннях попередження насильства та реагування на його наслідки. Крім того, імплементація положень Вона стимулює розвиток системи моніторингу та оцінювання ефективності заходів, що підвищує підзвітність органів влади й забезпечує посилення адресної підтримки постраждалих груп населення.

Тому розробка обласних планів дій (ОПД) та їх реалізація виступають ключовим механізмом конкретизації положень Резолюції на регіональному рівні та адаптації її стратегічних цілей до особливостей територіальних громад. Саме через такі плани забезпечується операціоналізація принципів участі, захисту, запобігання та відновлення шляхом визначення чітких завдань, індикаторів результативності, відповідальних виконавців і ресурсного забезпечення. Обласні плани дій сприяють посиленню взаємодії між органами влади, правоохоронними структурами та інститутами громадянського суспільства.

Їх реалізація формує підґрунтя для переходу від декларативного визнання принципу гендерної рівності до його практичного впровадження у процесах регіонального управління та післякризового відновлення.

Моніторинг виконання Обласного плану дій з реалізації порядку денного «Жінки, мир, безпека», що здійснюється Коаліціями 1325, доцільно розглядати не лише як інструмент оцінювання ефективності політики, а й як складову системної адвокаційної діяльності. У цьому контексті моніторинг обласних планів дій, що здійснюється Коаліціями, виступає аналітичною базою для формування аргументованого впливу на процеси прийняття управлінських рішень на регіональному рівні.

По-перше, моніторинг виконує функцію збору та верифікації даних щодо ступеня реалізації заходів ОПД, їх відповідності задекларованим цілям і показникам результативності. Аналіз фінансування, інституційної спроможності виконавців, дотримання принципів гендерної чутливості дозволяє виявити розриви між формальним прийняттям документів і фактичною імплементацією. Такі дані створюють доказову основу (evidence-based advocacy), що є ключовим елементом сучасної адвокаційної стратегії.

По-друге, результати моніторингу трансформуються у рекомендації для органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. У цьому випадку адвокація реалізується через публічне представлення аналітичних звітів, експертні обговорення, круглі столи, консультацій з профільними департаментами, а також через участь у робочих групах з доопрацювання або коригування плану. Таким чином, моніторинг переходить із площини технічного контролю у площину політичного впливу.

По-третє, адвокаційний вимір моніторингу проявляється у підвищенні прозорості та підзвітності регіональних органів влади. Публічність результатів оцінювання сприяє формуванню суспільного запиту на якісну реалізацію гендерної політики, стимулює управлінські структури до усунення виявлених недоліків і запобігає формалізації виконання заходів. У цьому аспекті моніторинг виконує функцію механізму громадського контролю.

Моніторинг виконання плану дій з реалізації порядку денного «Жінки, мир, безпека» у Черкаській області, здійснений Регіональною коаліцією «Черкащина 1325», виступає інструментом оцінювання результативності локальної політики та водночас складовою системної адвокаційної діяльності, спрямованої на підвищення підзвітності органів влади.

Першочерговим етапом моніторингового процесу стало розроблення чіткого плану його реалізації, що передбачало визначення відповідальних осіб, встановлення графіка звітності, формування системи кількісних і якісних індикаторів, окреслення джерел інформації (офіційні звіти, вебсайти та сторінки установ і організацій), а також добір методів збору даних. До останніх належать інформаційні запити до органів влади, напівструктуровані інтерв'ю з членами коаліції, проведення фокус-групових дослід-

джен. Аналіз отриманої інформації здійснювався шляхом опрацювання адміністративних даних, застосування партисипативного підходу для виявлення проблем, бар'єрів і ризиків у реалізації Обласного плану дій, а також узагальнення кількісних і якісних показників та проведення експертної оцінки отриманих результатів.

Регіональна коаліція «Черкащина 1325» виступила не лише суб'єктом моніторингу Обласного плану дій, а й активним учасником його реалізації. Кількість завдань, у виконанні яких брали участь представниці Коаліції 1325 (громадські організації), становить 68,0 % від загальної кількості запланованих завдань Обласного плану дій (17 із 25). Крім того, долучилися до виконання 33 заходів, що становить 55,9 % від їх загальної кількості.

У результаті моніторингу було встановлено, що коаліція відіграє вагомий роль як суб'єкт адвокаційної діяльності у процесах формування та реалізації регіональної політики з імплементації порядку денного «Жінки, мир, безпека». Завдяки представництву в консультативно-дорадчих органах при Черкаській обласній військовій адміністрації та обласній прокуратурі коаліція забезпечує інституціалізовану участь громадянського суспільства у процесах прийняття управлінських рішень. Створення коаліційної платформи сприяло консолідації громадських організацій, що працюють у сферах безпеки, гендерної рівності та підтримки постраждалих від війни, а також дозволило об'єднати їх експертні та організаційні ресурси для реалізації спільних ініціатив.

Важливим результатом діяльності коаліції стало перетворення положень Обласного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на практичні інструменти реалізації політики на місцевому рівні. Адвокаційна діяльність коаліції сприяла збереженню комплексного бачення реалізації Резолюції, що охоплює питання участі жінок у процесах прийняття рішень, забезпечення безпеки, миробудування та післявоєнного відновлення. Важливим інструментом доказової адвокації стало проведення презентації Індексу гендерної рівності, що дозволило актуалізувати проблему гендерних диспропорцій у процесах відновлення та обґрунтувати необхідність інтеграції гендерного підходу у регіональну політику.

Моніторинг дав можливість визначити тенденції реалізації Обласного плану дій в Черкаській області:

- розвиток професійної спроможності жінок у секторі безпеки;
- інституціоналізацію тематики 1325 у системі державного управління;
- розвиток інклюзивної інфраструктури цивільного захисту;
- дієвість платформи партнерства – міжсекторального діалогу та співробітництва;
- забезпечення суспільного та політичного діалогу щодо постконфліктного відновлення;
- запровадження системної інформаційно-просвітницької роботи серед населення, спрямованої на підвищення обізнаності щодо запобігання насиль-

ству, механізмів захисту прав постраждалих осіб та доступних сервісів допомоги;

- посилення інституційної спроможності суб'єктів реагування, зокрема представників сектору безпеки, щодо попередження, виявлення та ефективної протидії гендерно зумовленому насильству в умовах війни;

- забезпечення функціонування механізмів координації діяльності інституцій, залучених до реалізації політики з питань гендерної рівності та виконання порядку денного «Жінки, мир, безпека»;

- розвиток інформаційно – просвітницьких кампаній щодо реалізації гендерної політики, виконання Резолюції РБ ООН 1325 та Національного плану дій «Жінки. Мир. Безпека»;

- розвиток навчальних програм для фахівців соціальної, медичної, освітньої сфер та фахівців сектору безпеки і оборони ін.

У результаті моніторингу також було виявлено низку викликів:

Не у всіх громадах Черкащини розроблені гендерні профілі громад, які відображають потреби, ресурси та бар'єри різних груп жінок і чоловіків. Їх відсутність істотно обмежує можливості органів місцевого самоврядування щодо формування адресної гендерної та інклюзивної політики.

Гендерний профіль як аналітичний інструмент забезпечує систематизоване уявлення про соціально-демографічну структуру населення, доступ до ресурсів, розподіл ролей, рівень зайнятості, стан здоров'я та специфічні потреби різних груп жінок і чоловіків [3; 8]. За його відсутності управлінські рішення ухвалюються без належного урахування гендерних розривів, що підвищує ризик відтворення структурної нерівності.

Наслідками відсутності гендерного профілю громади є:

- зниження якості стратегічного планування – відсутність систематизованих гендерно-дезагрегованих даних ускладнює розробку та коригування місцевих програм у сферах охорони здоров'я, зайнятості та соціального захисту.

- необґрунтованість бюджетних рішень – складність аргументації фінансування інклюзивних просторів, програм підтримки жінок і дівчат, заходів із забезпечення доступності та безпеки [12].

- відтворення гендерних розривів – ризик збереження структурної нерівності через ухвалення рішень без урахування специфічних потреб різних соціальних груп.

- низька інклюзивність публічних заходів – неврахування потреб жінок із дітьми, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій.

- ускладнений моніторинг і оцінювання політик – неможливість відстеження динаміки показників та оцінки впливу програм на становище жінок і чоловіків.

- послаблення інтеграції гендерного підходу в місцеву політику – формалізація принципу рівності без його реального впровадження у практику управління.

Отже, гендерний профіль громади є не формальним документом, а ключовим інструментом стратегічного управління. Його відсутність призводить до фрагментарності політики, неефективного розподілу ресурсів та відтворення гендерних дисбалансів, тоді як системне оновлення профілю створює підґрунтя для доказового планування, інклюзивності та сталого розвитку громади.

Також, результати моніторингу ідентифікували наступну низку питань, що потребують додаткової уваги:

- в межах консультативно дорадчих органів (КДО) за участі інститутів громадянського суспільства переважно розглядаються питання домашнього насильства, тоді як інші напрями ОПД 1325 (миробудування, відновлення, безпека, СНПК) залишаються поза увагою;

- проведено значну кількість безпекових аудитів та моніторингів інфраструктури, однак відсутня інформація щодо врахування гендерних аспектів та їх результатів під час ухвалення управлінських рішень щодо переобладнання об'єктів, що свідчить про певний розрив між здійсненням моніторингу та подальшим впровадженням практичних заходів;

- відсутність результатів аудиту безпеки громад впливає на можливість врахування гендерних та інклюзивних аспектів під час планування заходів із підвищення безпеки;

- аналіз фінансування виконання ОПД свідчить про недостатній рівень місцевого фінансування заходів, що зумовлює залежність від донорської підтримки та обмежує сталість реалізації запланованих заходів.

Крім того, процес моніторингу дозволив актуалізувати питання недостатнього врахування потреб окремих соціальних груп (внутрішньо переміщених осіб, жінок, які постраждали від сексуального насильства пов'язаного з війною, жінок-військовослужбовиць тощо), що посилює аргументацію щодо необхідності перегляду пріоритетів регіональної соціальної політики. Таким чином, аналітичні результати моніторингу є інструментом коригування політичних рішень, а Регіональна коаліція «Черкащина 1325» виступає активним суб'єктом адвока-

ційної діяльності з формування локальної соціальної політики з подолання гендерної нерівності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Адвокаційна діяльність виступає важливим інструментом впливу громадянського суспільства на процес прийняття політичних рішень органами влади. Одним із ключових інструментів реалізації адвокації на регіональному рівні виступає громадський моніторинг виконання Обласного плану дій з реалізації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325.

Адвокаційна діяльність громадянського суспільства є важливим інструментом впливу на формування та реалізацію соціальної політики, зокрема у сфері забезпечення гендерної рівності та безпеки. Громадський моніторинг виконання Обласного плану дій з реалізації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 є одним із дієвих інструментів цього процесу. Проведене дослідження засвідчує, що громадський моніторинг доцільно розглядати не лише як інструмент оцінювання ефективності реалізації запланованих заходів, а як інтегрований елемент адвокаційної стратегії. Його результати сприяють підвищенню рівня підзвітності органів влади, забезпечують прозорість управлінських процесів та створюють підґрунтя для врахування гендерно чутливого підходу під час формування та реалізації регіональної соціальної політики. Аналіз результатів моніторингу виконання Обласного плану дій у Черкаській області підтверджує зростання ролі громадських інституцій у процесах формування регіональної політики у сфері гендерної рівності. Зокрема, діяльність Регіональної коаліції «Черкащина 1325» демонструє її спроможність виступати не лише партнером органів влади, а й повноцінним суб'єктом впровадження, оцінювання та вдосконалення регіональної гендерної політики. Отже, інтеграція громадського моніторингу в систему адвокаційної діяльності сприяє підвищенню ефективності реалізації положень Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 на регіональному рівні, посилює участь громадянського суспільства у процесах публічного управління та створює передумови для більш системного врахування гендерних аспектів у політиці безпеки і розвитку громад.

Список літератури:

1. Гонюкова Л., Дупешко-Джус Ю. Нормативно-правове забезпечення гендерної політики на рівні територіальних громад в Україні: міжнародний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2024. 19(1). С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-12/22>
2. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Л. Г. Ковальчук та ін. Київ. 2017. 172 с. URL: <https://url.info/1rvF4>
3. Леоненко Н. А., Тюріна Д. М. Гендерний паспорт громади: український досвід у контексті європейських практик. *Вісник НУЦЗ України. Серія. «Державне управління»*. 2025. Вип. 2(23). С. 208–219. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/27318>
4. Лехолетова М., Лях Т., Спіріна Т. Алгоритм організації та проведення успішної адвокаційної кампанії із представництва інтересів. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9, No. 1. P. 67–78. URL: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25661>
5. Лях Т., Петрович В., Спірін А. Інструменти соціальної адвокації прав та інтересів вразливих груп населення. *Вісник гуманітарних наук. Humanitas*. 2022. № 3. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>
6. Міщенко А. Б., Пугач А. В., Громадська адвокація у структурі зовнішньої політики України. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 2025. № 16. С. 7–23. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.16.2025.344671>

7. Pokataev P. S. Suspilni funktsii advokatsii v konteksti mistsevoho samovriaduvannia. *Derzhava ta regioni*. 2020. № 2 (70). С. 173–178. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2020.2.29>
8. Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад: Наказ міністерства Соціальної політики від 27 грудня 2022 р. № 359/ Міністерство соціальної політики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359739-22#Text> (дата звернення: 14.01.2026).
9. Цюприк А. Я., Грицанюк В. В. План дій ООН щодо забезпечення участі жінок у миротворчих процесах. *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони: стан, проблеми, перспективи: матеріали VI Міжнародна наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 15 травня 2025 р.* Хмельницький: НАДПСУ, 2025. С. 436–440. URL: <https://urli.info/1rvGc>
10. Caprioli M. Gendered Conflict. *Journal of Peace Research*. 2000. Vol. 37(1). P. 51–68. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343300037001003>
11. Chaney P. Civil Society and Gender Mainstreaming: Empirical Evidence and Theory-Building from Twelve Post-Conflict Countries 2005–15. *World Development*. 2016. Vol. 83. P. 280–294. URL: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.01.010>
12. Karyu O., Hlynskyu N., Gvozd M., Horbal N., Skowron Ł., Golec E., Artyukhova N. Gender Profiles of Local Government Heads and Economic Capacity of Territorial Communities: Evidence from Ukraine. *Sustainability* 2025. Vol. 17(5). URL: <https://doi.org/10.3390/su17052090>
13. Krause J., Krause W., Bränfors P. Women's Participation in Peace Negotiations and the Durability of Peace. *International Interactions*. 2018. Vol. 44(6). P. 985–1016. URL: <https://doi.org/10.1080/03050629.2018.1492386>
14. Namuyonga R., Kalikola J., Kobusingye P. Role of Civil Society Organizations in Advocating for Gender Equality and Women's Rights in Uganda. A Case Study: Uganda Women's Network (UWONET). *Metropolitan Journal Of Social And Educational Research*. 2024. Vol. 4. P. 231–243. URL: <https://lnk.ua/uOBHrgE3w>

References:

1. Honiukova, L., Dupeshko-Dzhus, Yu. (2024) Normatyvno-pravove zabezpechennia hendernoї polityky na rivni terytorialnykh hromad v Ukraini: mizhnarodnyi aspekt [Regulatory and legal support of gender policy at the level of territorial communities in Ukraine: international aspect]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Derzhavne upravlinnia – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration*, 19(1), 67–73. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-12/22> [in Ukrainian].
2. Kovalchuk, L. H. et al. (2017) Zhinky. Myr. Bezpeka: Informatsiino-navchalnyi posibnyk z hendernykh aspektiv konfliktiv dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Women. Peace. Security: Information and training manual on gender aspects of conflicts for social sector specialists]. Kyiv, 172 p. Retrieved from: <https://urli.info/1rvF4> [in Ukrainian].
3. Leonenko, N. A., Tiurina, D. M. (2025) Hendernyi pasport hromady: ukraïnskyi dosvid u konteksti yevropeïskykh praktyk [Gender passport of the community: Ukrainian experience in the context of European practices]. *Visnyk NUTsZ Ukrainy. Seriiia "Derzhavne upravlinnia" – Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine. Series "Public Administration"*, 2(23), 208–219. Retrieved from: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/27318> [in Ukrainian].
4. Lekholetova, M., Liakh, T., Spirina, T. (2022) Alhorytm orhanizatsii ta provedennia uspishnoi advokatsiinoi kampanii iz predstavnytstva interesiv [Algorithm for organizing and conducting a successful advocacy campaign for representation of interests]. *Social Work and Education*, 9(1), 67–78. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25661> [in Ukrainian].
5. Liakh, T., Petrovych, V., Spirin, A. (2022) Instrumenty sotsialnoi advokatsii prav ta interesiv vrazlyvykh hrup naselennia [Tools of social advocacy for the rights and interests of vulnerable population groups]. *Vvichlyvist. Humanitas – Courtesy. Humanitas*, 3, 54–60. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8> [in Ukrainian].
6. Mishchenko, A. B., Puhach, A. V. (2025) Hromadska advokatsiia u strukturі zovnishnoi polityky Ukrainy [Public advocacy in the structure of Ukraine's foreign policy]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty – International Relations: Theoretical and Practical Aspects*, 16, 7–23. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.16.2025.344671> [in Ukrainian].
7. Pokataiev, P. S. (2020) Suspilni funktsii advokatsii v konteksti mistsevoho samovriaduvannia [Social functions of advocacy in the context of local self-government]. *Derzhava ta rehiony – State and Regions*, 2 (70), 173–178. <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2020.2.29> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii z realizatsii hendernoho pidkhodu ta pidkhodu, shcho bazuietsia na dotrymanni prav liudyny, na rivni terytorialnykh hromad : nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 27 hrud. 2022 r. № 359 [On approval of Methodological recommendations for the implementation of the gender approach and the human rights-based approach at the level of territorial communities: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated December 27, 2022, No. 359]. (2022). Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Available at: Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359739-22#Text> (accessed: 14.01.2026) [in Ukrainian].
9. Tsiupryk, A. Ya., & Hrytsaniuk, V. V. (2025). Plan dii OON shchodo zabezpechennia uchasti zhinok u myrotvorchykh protsesakh. In *Realizatsiia hendernoї polityky na suchasnomu etapi rozvytku sektoru bezpeky i oborony: stan, problemy, perspektyvy: Materialy VI Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*. Khmelnytskyi, May 15, 436–440. Retrieved from: <https://urli.info/1rvGc> [in Ukrainian].
10. Caprioli, M. (2000). Gendered Conflict. *Journal of Peace Research*, 37(1), 51–68. <https://doi.org/10.1177/0022343300037001003>

11. Chaney, P. (2016). Civil Society and Gender Mainstreaming: Empirical Evidence and Theory-Building from Twelve Post-Conflict Countries 2005–15. *World Development*, 83, 280–294. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.01.010>
12. Karyy, O., Hlynskyy, N., Gvozd, M., Horbal, N., Skowron, L., Golec, E., & Artyukhova, N. (2025). Gender Profiles of Local Government Heads and Economic Capacity of Territorial Communities: Evidence from Ukraine. *Sustainability*, 17(5). <https://doi.org/10.3390/su17052090>
13. Krause, J., Krause, W., & Bränfors, P. (2018). Women’s Participation in Peace Negotiations and the Durability of Peace. *International Interactions*, 44(6), 985–1016. <https://doi.org/10.1080/03050629.2018.1492386>
14. Namuyonga, R., Kalikola, J., & Kobusingye, P. (2024). Role of Civil Society Organizations in Advocating for Gender Equality and Women’s Rights in Uganda. A Case Study: Uganda Women’s Network (UWONET). *Metropolitan Journal of Social and Educational Research*, 4, 231–243. Retrieved from: <https://lnk.ua/uOBHrgE3w>

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 316-025.28-056.26:338.244.47:339.176(477.42)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-9>

Коляденко Світлана Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних технологій,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
svetlaya.uk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8947-6122

Ілліна Ольга Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних технологій,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
illinaolha@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9051-0538

Літяга Інна Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних технологій,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
innalet@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6210-4145

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ РІШЕНЬ У ЛОКАЛЬНИХ БІЗНЕС-СТРУКТУРАХ

Вступ. Запровадження інклюзивних стратегій у бізнесі відіграє важливу роль у досягненні соціальної гармонії та забезпеченні економічної стабільності в будь-якій країні. У статті висвітлено аналіз результатів дослідження стану впровадження інклюзивних рішень у локальних бізнес-структурах у Житомирській громаді. На основі діяльності двох провідних економічних компаній, таких як «Метро» та «Епіцентр» проаналізовано ефективність соціально-інклюзивних ініціатив.

Мета роботи. Метою роботи є опис дослідження існуючих інклюзивних практик у бізнес-структурах Житомирської територіальної громади, а також оцінка їхньої ефективності. Дослідження спрямоване на вивчення накопиченого досвіду з метою розробки нових стратегій для розвитку інклюзивного середовища на місцевому рівні.

Наукова новизна. Наукова значущість дослідження полягає у комплексному підході до вивчення та порівняльного аналізу впровадження соціальної інклюзії у локальному бізнес-середовищі Житомирської територіальної громади шляхом інтерв'ювання, аналізу застосовуваних форм і методів, порівняння підходів. Новизна також полягає у описі практичного досвіду реалізації соціальної інклюзії у діяльності компаній «Метро» та «Епіцентр» Житомирської територіальної громади, проведенні соціально-інклюзивного аудиту у зазначених бізнес-структурах та аналізі його результатів.

Висновки. Сучасний бізнес усе більше інтегрує принципи соціальної відповідальності й інклюзивності у свої корпоративні стратегії, розглядаючи їх як важливий інструмент сталого розвитку та зміцнення конкурентних позицій. Динаміка впровадження інклюзивних ініціатив демонструє зростаючу увагу бізнесу до питань соціальної відповідальності, рівних можливостей і інтеграції людей з інвалідністю та інших соціально вразливих груп у професійне середовище. Ефективна реалізація соціальної інклюзії у бізнесі потребує комплексного підходу, який передбачає зміни у інфраструктурі, організаційну трансформацію та вдосконалення корпоративної культури. Впровадження цифрових технологій, поліпшення комунікації та розширення програм підтримки соціально вразливих категорій населення сприятиме посиленню соціальної відповідальності бізнесу та створенню стійких інклюзивних стратегій.

Ключові слова: соціальна інклюзія, інклюзивні рішення, бізнес-структура, людина з інвалідністю, безбар'єрність, територіальна громада.

Koliadenko Svitlana Mykolaivna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Technologies,
Ivan Franko Zhytomyr State University

Illina Olha Volodymyrivna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Technologies,
Ivan Franko Zhytomyr State University

Lityaga Inna Volodymyrivna

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Technologies,
Ivan Franko Zhytomyr State University

IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE SOLUTIONS IN LOCAL BUSINESS STRUCTURES

Introduction. The implementation of inclusive strategies in business plays an important role in achieving social harmony and ensuring economic stability in any country. The article highlights the analysis of the results of a study of the state of implementation of inclusive solutions in local business structures in the Zhytomyr community. Based on the activities of two leading economic companies, such as «Metro» and «Epicenter», the effectiveness of socially inclusive initiatives is analyzed.

Purpose and objectives of the article. The aim of the work is to describe the study of existing inclusive practices in business structures of the Zhytomyr territorial community, as well as to assess their effectiveness. The research is aimed at studying the accumulated experience in order to develop new strategies for the development of an inclusive environment at the local level.

Results. Modern business is increasingly integrating the principles of social responsibility and inclusion into its corporate strategies, considering them as an important tool for sustainable development and strengthening competitive positions. The dynamics of the implementation of inclusive initiatives demonstrates the growing attention of business to issues of social responsibility, equal opportunities and integration of people with disabilities and other socially vulnerable groups into the professional environment. Effective implementation of social inclusion in business requires a comprehensive approach that involves changes in infrastructure, organizational transformation and improvement of corporate culture.

The introduction of digital technologies, improved communication, and expanded programs to support socially vulnerable groups will contribute to strengthening business social responsibility and creating sustainable inclusive strategies.

Key words: *social inclusion, inclusive solutions, business structure, person with disability, barrier-free access, territorial community.*

Вступ. Соціальна відповідальність бізнесу є ключовим чинником соціальної гармонії та економічної стійкості будь-якої країни. Особливо зростає її роль у соціальній підтримці населення в кризові періоди, пов'язані з військовими діями. Агресія росії проти України призвела до збільшення кількості осіб з інвалідністю, що в свою чергу зумовило необхідність більш широкого впровадження інклюзивних стратегій в бізнесових структурах. Концепція інклюзивного розвитку, яка виходить за рамки традиційних економічних підходів, пропонує цілісні рішення, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Це набуває особливого значення для соціальної підтримки населення під час війни. Саме необхідність удосконалення інклюзивних практик в бізнесових структурах в Україні зумовлює актуальність заявленої теми статті. На прикладі діяльності двох економічно потужних компаній «Метро» та «Епіцентр» у Житомирській громаді проаналізовано ефективність соціально-інклюзивних ініціатив. Дослідження фокусується на вивченні набутого досвіду для формування нових стратегій розвитку інклюзивного середовища на локальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблема соціальної інклюзії активно досліджується українськими науковцями, які розглядають цей процес з різних наукових позицій. Зокрема, Олена Макуха у праці «Соціальна інклюзія як важливий аспект інноваційного розвитку в просторовому плануванні» під час аналізу постійно наголошує на значенні інклюзії для сталого розвитку громад [4]. Дослідниця підкреслює необхідність урахування потреб різних соціальних груп, зокрема маргіналізованих верств населення та осіб з інвалідністю. Інклюзивне планування, на її думку, виступає важливим механізмом забезпечення доступу до ресурсів і можливостей повноцінної участі громадян

у суспільному житті, передусім через формування доступного житлового середовища. Авторка акцентує свою увагу на важливості міждисциплінарного підходу до просторового планування, який поєднує архітектурні та соціальні аспекти та передбачає співпрацю фахівців різних галузей, а саме: містобудування, соціальної роботи, психології та економіки. Такий підхід сприяє створенню стійких міських середовищ, що підвищують якість життя населення, зменшують соціальну напруженість і стимулюють економічний розвиток регіонів [3, с. 70–71].

Важливий внесок у дослідження проблем інклюзії здійснила Ганна Давиденко у праці «Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація». У своєму дослідженні авторка аналізує процеси цифрової інтеграції та доступності в Україні та закордоном, розглядає історичний розвиток соціальної інтеграції у взаємозв'язку з цифровізацією, а також оцінює сучасні проектні ініціативи у сфері цифрової доступності. Значну увагу приділено практикам цифрової інклюзії, зокрема впровадженню принципів універсального дизайну під час створення державних та освітніх вебресурсів, що забезпечує їхню доступність для осіб з інвалідністю. Авторка також аналізує ініціативи з підвищення цифрової грамотності населення, зокрема програму «Дія. Цифрова освіта», яка створює можливості онлайн-навчання для різних категорій громадян. Особливу увагу приділено міжнародним проектам, таким як програма AccessibleEU, спрямована на впровадження стандартів цифрової доступності в країнах Європейського Союзу. Дослідниця наголошує на необхідності розвитку інфраструктури доступу до цифрових послуг у сільській місцевості та малих містах, а також на потенціалі новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, для розширення можливостей доступу до цифрового контенту для людей з інвалідністю [1, с. 34–41; 155–163].

Проблематика соціальної інклюзії є предметом дослідження і в міжнародному науковому дискурсі. Зокрема, канадський педагог Майкл Фуллан (Michael Fullan) аналізує складність трансформацій у системі освіти та пропонує стратегії впровадження інноваційних змін [10]. Дослідник наголошує, що формування інклюзивного освітнього середовища неможливе без глибокого розуміння процесів освітніх змін та активної участі всіх суб'єктів освітнього процесу. Вчений підкреслює значення колективного лідерства, за якого адміністрація, педагоги, здобувачі освіти та їхні родини спільно беруть участь у створенні інклюзивного освітнього середовища. На його думку, ефективна реалізація інклюзії потребує не лише політичної підтримки, але й поступових змін у професійній культурі освітніх інституцій. Важливу роль у цьому процесі відіграють професійні педагогічні спільноти, які сприяють обміну досвідом і поширенню інклюзивних практик [9, с. 60–65].

Питання впровадження соціальної інклюзії у сфері економіки та бізнесу також посідає важливе місце в наукових дослідженнях. Наприклад, Віктор Опалько у статті «Соціально-економічна нерівність і формування нової парадигми інклюзивного розвитку в Україні» зазначає, що інклюзивний розвиток виступає важливим інструментом подолання соціально-економічної нерівності. На думку дослідника, у сучасних економічних умовах особливого значення набуває забезпечення рівного доступу до ресурсів, можливостей та результатів економічного зростання. Для цього необхідне впровадження державних політик, спрямованих на підтримку соціально вразливих груп населення та їхню активну участь в економічному житті. Автор підкреслює, що економічна інклюзія сприяє не лише зменшенню нерівності, але й підвищенню продуктивності та інноваційного потенціалу суспільства. Важливим напрямом подолання нерівності він вважає підвищення соціальної мобільності та розширення доступу населення до освіти, медичних послуг і зайнятості, а також підтримку малого та середнього підприємництва [7, с. 63–69]. Авторський колектив українських науковців у колективній монографії «Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу» розглядають інклюзивний розвиток як засіб подолання економічної нерівності [6]. Водночас кейси світових лідерів, як-от ІКЕА [8], Unilever [9] та інші, доводять, що інклюзивні бізнес-моделі суттєво покращують показники управління та соціальну згуртованість. Проте, механізми впровадження інклюзії безпосередньо у бізнес-середовище на локальному рівні вивчені недостатньо. Тому діяльність компаній «Метро» та «Епіцентр» у цьому контексті були вибрані нами об'єктом комплексного аналізу під час написання магістерського дослідження на тему «Соціальна інклюзія в бізнес-структурах громади» (керівник – Світлана Коляденко) [3].

Мета дослідження. Метою статті є проведення комплексного дослідження існуючих інклюзивних практик у бізнес-структурах Житомирської громади, а саме – компаніях «Метро» та «Епіцентр». аналіз

їхньої ефективності. Мета статті визначає певні завдання:

1. Проаналізувати теоретичні засади соціальної інклюзії, розкрити її концептуальні підходи та визначити значення для функціонування бізнес-структур у громаді.

2. Дослідити практичний досвід реалізації соціальної інклюзії у діяльності компаній «Метро» та «Епіцентр» Житомирської територіальної громади шляхом інтерв'ювання, аналізу застосовуваних форм і методів, порівняння їхніх підходів.

3. Проведення соціально-інклюзивного аудиту у зазначених бізнес-структурах та його аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У бізнес-середовищі інклюзія посідає важливе місце, оскільки сприяє формуванню позитивного соціально-психологічного клімату в колективах, підвищенню результативності діяльності компаній та зміцненню їхньої соціальної відповідальності. У межах Житомирської громади аналіз підходів до реалізації інклюзивної політики дає змогу оцінити їхній вплив на соціально-економічний розвиток регіону та інтеграцію вразливих категорій населення.

Дослідження передбачає вивчення та порівняльний аналіз підходів до впровадження соціальної інклюзії у двох провідних підприємствах Житомира. Основна увага зосереджується на практиках компаній «Метро» та «Епіцентр», які демонструють приклади реалізації інклюзивних ініціатив у локальному бізнес-середовищі. Їхній досвід є важливим для розуміння того, як інклюзивна політика впливає на діяльність підприємств і розвиток громади. Соціальна інклюзія як складова корпоративної культури сприяє забезпеченню рівних можливостей для працівників завдяки створенню адаптованого робочого середовища, реалізації спеціалізованих освітніх програм та підтримці вразливих груп населення. Дослідження також підкреслює значення розвитку інклюзивної інфраструктури, проведення тренінгів для персоналу та впровадження програм соціальної адаптації як ключових елементів ефективної інклюзивної політики компаній.

На першому етапі дослідження, нами був проведений Аналіз інвестицій у розвиток соціальної інклюзії за період 2019–2024 років (на жаль, фінансовий звіт компанії за 2025 рік не виставлений у вільному доступі на сайтах – автори), який дав змогу оцінити особливості підходів компаній до впровадження інклюзивних практик. Загальний обсяг інвестицій компанії «Метро» становив 22,5 млн. грн., тоді як «Епіцентр» інвестував 16,2 млн. грн. Це свідчить про більш активну участь компанії «Метро» у реалізації інклюзивних ініціатив. Важливу роль у забезпеченні доступності відіграють інфраструктурні рішення. Зокрема, компанія «Метро» спрямувала 1,5 млн. грн. на облаштування паркомісць для осіб з інвалідністю та 1,2 млн. грн. на встановлення пандусів. У свою чергу «Епіцентр» інвестував 1,0 млн. грн. у створення спеціалізованих паркомісць і 1,5 млн. грн. у встановлення пандусів. Це підтверджує прагнення обох компаній до формування безбар'єрного середо-

вища. Водночас компанія «Метро» здійснила більші інвестиції у створення адаптованих робочих місць (2,0 млн. грн.), тоді як у «Епіцентрі» цей показник становив 1,5 млн. грн. Така тенденція демонструє орієнтацію компанії «Метро» на підтримку працівників із соціально вразливих груп [2; 5].

Суттєві відмінності простежуються і в інвестиціях у навчальні програми. Компанія «Метро» реалізувала чотири освітні програми із загальним фінансуванням 3,5 млн. грн., тоді як «Епіцентр» впровадив три програми з бюджетом 2,8 млн. грн. Це свідчить про більш глибоку інтеграцію принципів інклюзії у корпоративну культуру «Метро». Окремим напрямом діяльності «Метро» стали менторські програми, на реалізацію яких було спрямовано 2,2 млн. грн. У компанії «Епіцентр» подібні програми поки що не отримали значного розвитку, що певною мірою обмежує можливість персоналізованої підтримки працівників.

Аналіз динаміки розвитку інклюзивних практик у 2021–2025 роках показав поступове зростання показників у обох компаніях. У 2021 році рівень впровадження інклюзивних практик у «Метро» становив 18 %, тоді як у «Епіцентрі» – 10 %. У 2022 році цей показник зріс відповідно до 22 % та 12 %, у 2023 році – до 25 % та 15 %. Найвищі показники зафіксовано у 2024 році: у компанії «Метро» – 30 % та 20 % у компанії «Епіцентр». Більше того, у 2025 році компанія «Метро», за версією кар'єрної платформи Harry Monday, одна із 25 українських компаній, що впроваджує системні інклюзивні рішення. Така динаміка свідчить про зростання уваги бізнесу до соціальної відповідальності та розвитку рівних можливостей. Дослідження також засвідчило, що підвищення рівня працевлаштування осіб з інвалідністю є важливим індикатором розвитку інклюзивної політики компаній. У «Метро» цього досягають через реалізацію навчальних програм та підтримку працівників, тоді як «Епіцентр» робить акцент на модернізації інфраструктури та розвитку соціальних ініціатив [2; 5].

Аналіз управлінської та нормативної документації показав, що стратегії розвитку компаній значною мірою визначаються їх бізнес-моделями та ринковими орієнтирами. Компанія «Метро» реалізує стратегію сталого розвитку, що передбачає цифровізацію бізнес-процесів, оптимізацію логістики та підвищення ефективності взаємодії з корпоративними клієнтами. Основна увага приділяється автоматизації закупівель, управлінню запасами та розвитку дистанційних сервісів для клієнтів малого і середнього бізнесу. Соціальна інклюзія посідає важливе місце у корпоративній політиці «Метро». Компанія активно впроваджує принципи рівних можливостей, адаптує робочі місця для осіб з інвалідністю та інвестує у навчальні і менторські програми.

Компанія «Епіцентр», своєю чергою, реалізує стратегію розвитку, що базується на розширенні торговельної мережі, диверсифікації асортименту та розвитку власних брендів. Значна увага приділяється модернізації торговельної інфраструктури та

підвищенню доступності магазинів. У цьому контексті активно впроваджуються принципи універсального дизайну: торговельні приміщення обладнуються автоматичними дверима, спеціальними паркомісцями для осіб з інвалідністю, інформаційними табличками зі шрифтом Брайля та іншими елементами безбар'єрного середовища.

Важливим елементом дослідження соціально-інклюзивних практик стало проведення інтерв'ю з представниками різних груп респондентів, що дало змогу отримати емпіричні дані про фактичний рівень доступності та ефективність упроваджених ініціатив. Використаний методологічний підхід передбачав глибоке вивчення суб'єктивного досвіду учасників, що дозволило оцінити не лише матеріально-технічні аспекти інклюзії, але й її соціально-психологічний вплив.

Керівники обох компаній підтвердили наявність сформованих стратегій корпоративної соціальної відповідальності, проте їхні пріоритети є різними. Компанія «Метро» реалізує комплексний підхід, що поєднує адаптацію робочих місць, упровадження освітніх програм для персоналу та створення рівних можливостей професійного розвитку для осіб з інвалідністю. Підприємство активно співпрацює з громадськими організаціями, які проводять тренінги та консультації з питань соціальної інклюзії, а також підтримує менторські програми для працівників із вразливих категорій. Натомість «Епіцентр» приділяє основну увагу забезпеченню фізичної доступності торговельного простору для клієнтів, зокрема через встановлення пандусів, автоматичних дверей, розширення проходів між стелажми та облаштування паркомісць для осіб з інвалідністю. Водночас компанія поступово розширює практики працевлаштування осіб з інвалідністю, хоча рівень адаптації робочих місць поки що поступається показникам «Метро».

Аналіз відповідей працівників з інвалідністю засвідчив, що рівень доступності робочого середовища в обох компаніях загалом оцінюється як задовільний, проте існують окремі аспекти, що потребують удосконалення. У компанії «Метро» співробітники позитивно відзначили наявність ергономічних меблів, адаптованих касових зон та можливість гнучкого графіка роботи. Також було підкреслено підтримку з боку керівництва і колег, що сприяє ефективній інтеграції працівників у робочий процес. Водночас у «Епіцентрі» працівники звернули увагу на обмежену кількість адаптованих робочих місць і необхідність модернізації окремих зон для забезпечення більш комфортних умов праці. Загалом обидві компанії демонструють прагнення до формування інклюзивного середовища, однак у «Метро» цей процес має більш структурований характер із чітко визначеними етапами адаптації персоналу.

Оцінювання ставлення працівників без інвалідності до інклюзивних ініціатив показало загальну підтримку цих процесів, однак водночас виявило низку проблем, пов'язаних із недостатньою поінформованістю та обмеженими можливостями для спе-

ціалізованого навчання. У компанії «Метро» рівень обізнаності персоналу щодо інклюзивного обслуговування виявився вищим завдяки наявності системних освітніх програм. У «Епіцентрі» інформування про інклюзивні практики має більш фрагментарний характер, що свідчить про потребу у впровадженні системних тренінгів і посиленні внутрішньої комунікації.

Вивчення досвіду клієнтів з інвалідністю дало змогу оцінити рівень фізичної та інформаційної доступності торговельних приміщень. У «Метро» позитивно оцінено ширину проходів між стелажми, наявність адаптованих санітарних приміщень та спеціальних візків для маломобільних покупців. Водночас клієнти звернули увагу на недостатню кількість зон відпочинку, що є важливим для людей, які не можуть тривалий час перебувати у стоячому положенні. У «Епіцентрі» відвідувачі відзначили зручність пересування торговельною залом, наявність паркувальних місць для осіб з інвалідністю та автоматичних дверей. Разом із тим серед недоліків було названо обмежену кількість контрастних навігаційних позначень та дрібний шрифт на цінниках, що ускладнює орієнтацію для осіб із порушеннями зору. Проблема доступності інформації для осіб із сенсорними порушеннями також залишається актуальною. Клієнти з порушеннями слуху звернули увагу на відсутність альтернативних каналів комунікації, зокрема текстових оголошень та інформаційних табло, які забезпечували б візуальне відображення важливої інформації. Особи з порушеннями зору, у свою чергу, наголосили на необхідності збільшення кількості тактильних позначок і використання цифрових інструментів для навігації. В обох компаніях поки що відсутні системні рішення, спрямовані на повноцінне забезпечення доступності інформаційного середовища для цих категорій споживачів.

Наступним етапом дослідження стало проведення соціально-інклюзивного аудиту, спрямованого на оцінювання доступності інфраструктури, рівня цифрової доступності та умов праці персоналу. Аудит охоплював аналіз фізичної, інформаційної та цифрової доступності, а також оцінку реалізації корпоративної соціальної відповідальності. Результати аудиту засвідчили наявність позитивних практик, серед яких: вигідне розташування об'єктів, облаштовані паркомісця для осіб з інвалідністю та окремі елементи цифрової інклюзії. Водночас було виявлено й певні проблемні аспекти: недостатню ширину проходів у деяких зонах торговельних залів, обмежену кількість зон відпочинку, недосконалість інформаційної навігації та недостатню адаптацію цифрових сервісів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило проаналізувати особливості впровадження соціальної інклюзії у діяльність бізнес-структур Житомирської громади на прикладі компаній «Метро» та «Епіцентр». Отримані результати засвідчили, що сучасний бізнес дедалі активніше інтегрує принципи соціальної відповідальності та інклюзивності у власні

корпоративні стратегії, розглядаючи їх як важливий чинник сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз інвестиційної діяльності компаній у сфері соціальної інклюзії показав, що обидві організації здійснюють системні кроки щодо створення безбар'єрного середовища, розвитку інклюзивної інфраструктури та підтримки соціально вразливих груп населення. Водночас встановлено, що компанія «Метро» демонструє більш комплексний підхід до реалізації інклюзивної політики, поєднуючи інфраструктурні зміни з розвитком освітніх програм, адаптацією робочих місць та впровадженням менторських ініціатив для працівників. Натомість компанія «Епіцентр» більше зосереджується на модернізації торговельної інфраструктури та забезпеченні фізичної доступності простору для клієнтів.

Порівняльний аналіз динаміки впровадження інклюзивних практик у свідчить про поступове зростання рівня соціальної інклюзії в обох компаніях. Така тенденція є показником підвищення уваги бізнесу до питань соціальної відповідальності, рівних можливостей та інтеграції людей з інвалідністю і представників інших соціально вразливих груп у професійне середовище.

Проведений якісний аналіз інтерв'ю показав, що компанії «Метро» та «Епіцентр» застосовують різні моделі реалізації соціальної інклюзії у бізнес-середовищі громади. Компанія «Метро» робить акцент на внутрішніх організаційних змінах, спрямованих на підготовку персоналу та адаптацію робочих місць, тоді як «Епіцентр» зосереджується передусім на підвищенні фізичної доступності торговельних просторів для клієнтів. Водночас обидві компанії демонструють позитивну динаміку у впровадженні інклюзивних практик. Подальший розвиток цих процесів пов'язаний із необхідністю активнішого використання цифрових технологій, удосконалення комунікації та розширення програм соціальної підтримки вразливих груп населення. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню рівня соціальної відповідальності бізнесу та формуванню довгострокових інклюзивних стратегій, що відповідають принципам універсального дизайну та рівних можливостей.

Результати соціально-інклюзивного аудиту підтвердили наявність як позитивних практик, так і певних проблемних аспектів у реалізації інклюзивної політики. До сильних сторін діяльності компаній можна віднести створення доступної інфраструктури, облаштування спеціалізованих паркомісць, впровадження окремих елементів універсального дизайну та розвиток соціальних ініціатив. Водночас виявлено потребу у подальшому вдосконаленні інформаційної навігації, цифрової доступності сервісів, а також розширенні програм соціальної адаптації та професійного розвитку працівників.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що ефективна реалізація соціальної інклюзії у бізнес-середовищі потребує комплексного підходу, який передбачає поєднання інфраструктурних змін, організаційних трансформ

мацій та розвитку корпоративної культури. Впровадження інклюзивних стратегій сприяє не лише підвищенню рівня соціальної відповідальності підприємств, але й формуванню більш згуртованих громад, розширенню можливостей працевлаштування та зміцненню соціально-економічного розви-

тку регіону. Таким чином, досвід компаній «Метро» та «Епіцентр» свідчить про поступове формування інклюзивних практик у бізнес-секторі Житомирської громади та підтверджує важливість інтеграції принципів рівності, доступності та поваги до різноманіття у сучасні корпоративні стратегії.

Список літератури:

1. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с. URL: https://vsei.vn.ua/images/Doc/Nauka/Inklusivna_osvita/cifrova-inklyuziya-ta-dostupnist-socialna-didzhtalizaciya.pdf (дата звернення: 13.03.2026).
2. Епіцентр К : офіційний сайт. URL: <https://epicentrk.ua> (дата звернення: 13.03.2026).
3. Іванюк Н. Соціальна інклюзія в бізнесі. *Актуальні проблеми соціальної сфери* : зб. статей студентів і викладачів / за заг. ред. С.М. Коляденко. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2024. Вип. 14, С. 63–69.
4. Макуха О. Соціальна інклюзія як важливий аспект інноваційного розвитку в просторовому плануванні. *Просторове планування для майбутнього України* : Всеукраїнська науково-практична конференція, 26 трав. 2023 р. Полтава, С.70-73. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/12876/1/zbirnyk%2026%20%20d1%82%20d1%80%20b0%20b2%202023-70-73.pdf> (дата звернення: 13.03.2026).
5. METRO : офіційний сайт. URL: <https://www.metro.ua/> (дата звернення: 13.03.2026).
6. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу : Монографія / за ред. Е.М.Лібанової. К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. С. 35-48, URL: https://www.idss.org.ua/index,https://idss.org.ua/monografi/nerivnist_2012.pdf (дата звернення: 13.03.2026).
7. Опалько В. В. Соціально-економічна нерівність і формування нової парадигми інклюзивного розвитку в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 38(2). С. 63-69. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/38_2_2019/15.pdf (дата звернення: 15.03.2026).
8. Рівність, різноманітність та інклюзивність перетворюють наше робоче місце на дім. *IKEA* : веб-сайт. URL: <https://www.ikea.com/ua/uk/this-is-ikea/work-with-us/rivnist-riznomanitnist-ta-inklyuziya-pub86a2cb59> (дата звернення: 15.03.2026)
9. Michael Fullan The New Meaning of Educational Change, *Teachers College Press*, 2016. 298p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_New_Meaning_of_Educational_Change.html?id=O1hdCwAAQBAJ&redir_esc=y#:~:text=Michael%20Fullan%E2%80%99s%20The%20New%20Meaning%20of%20Educational%20Change,and%20leading%20ideas%20for%20successful%20large-scale%20systemic%20reform (date of access:13.03.2026).
10. Unilever. Gender equity, equality and women’s empowerment. 2024. URL: <https://www.unilever.com/sustainability/equity-diversity-and-inclusion/gender-equality-and-womens-empowerment/> (date of access: 15.03.2026).

References:

1. Davydenko, H. (2023). *Tsyfrova inkluziia ta dostupnist: sotsialna didzhtalizatsiia: monohrafiia [Digital Inclusion and Accessibility: Social Digitalization: Monograph]*. Vinnytsia: TVORY [in Ukrainian].
2. Epitsentr K : ofitsiinyi sait [Epicenter K: official website]. *epicentrk.ua*. Retrieved from: <https://epicentrk.ua> [in Ukrainian].
3. Ivaniuk N. (2024). Sotsialna inkluziia v biznesi [Social inclusion in business]. *Aktualni problemy sotsialnoi sfery – Current problems in the social sphere*, 14, 63-69 [in Ukrainian].
4. Makukha O. (2023). Sotsialna inkluziia yak vazhlyvyi aspekt innovatsiinoho rozvytku v prostorovomu planuvanni [Social inclusion as an important aspect of innovative development in spatial planning]. *Prostorove planuvannia dlia maibutnoho Ukrainy – Spatial planning for the future of Ukraine*. Retrieved from <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/12876/1/zbirnyk%2026%20%20d1%82%20d1%80%20b0%20b2%202023-70-73.pdf> [in Ukrainian].
5. METRO : ofitsiinyi sait [METRO: official website]. *metro.ua/* Retrieved from <https://www.metro.ua/> [in Ukrainian].
6. Libanova, M.V. (Eds.). (2012). *Nerivnist v Ukraini: masshtaby ta mozhlyvosti vplyvu [Inequality in Ukraine: scope and possibilities of impact]*. K. : Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Opalko. V.V. (2019). Sotsialno-ekonomichna nerivnist i formuvannia novoi paradyhmy inkluzyvnoho rozvytku v Ukraini [Socio-economic inequality and the formation of a new paradigm of inclusive development in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 38(2), 63-69 [in Ukrainian].
8. Rivnist, riznomanitnist ta inkluzyvnist peretvoruiut nashe roboche mistse na domivku, *IKEA* : veb-sait [Equality, diversity and inclusion make our workplace a home. IKEA: website]. www.ikea.com/ua/uk/this-is-ikea/work-with-us/rivnist-riznomanitnist-ta-inklyuziya-pub86a2cb59 Retrieved from: <https://www.ikea.com/ua/uk/this-is-ikea/work-with-us/rivnist-riznomanitnist-ta-inklyuziya-pub86a2cb59> [in Ukrainian].
9. Michael Fullan (2016). The New Meaning of Educational Change. *Teachers College Press*.
10. Unilever. Gender equity, equality and women’s empowerment. (n.d.). www.unilever.com/sustainability/equity-diversity-and-inclusion/gender-equality-and-womens-empowerment/ Retrieved from <https://www.unilever.com/sustainability/equity-diversity-and-inclusion/gender-equality-and-womens-empowerment/>

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 615.851.8:636.7:616.89-008.454.4:355.1

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-10>**Кравченко Оксана Олексіївна**

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
okskravchenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9732-6546

КАНІСТЕРАПІЯ У РОБОТІ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ З ПТСР

Вступ. Стаття присвячена проблемі посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військовослужбовців і ветеранів, а також пошуку ефективних підходів до їх соціально-психологічної реабілітації. Узагальнено сучасні уявлення про клінічні прояви, чинники ризику та коморбідні стани при ПТСР, окреслено відмінності між ПТСР і гострим стресовим розладом. Особливу увагу приділено питанням діагностики, зокрема використанню валідованих інструментів – PC-PTSD-5, CAPS-5, PCL-5 та C-SSRS для оцінювання симптомів і суїцидального ризику. Показано, що наслідки травматичного досвіду істотно впливають на якість життя, соціальне та професійне функціонування ветеранів і членів їхніх родин, а труднощі реінтеграції можуть зберігатися протягом десятиліть після завершення бойових дій.

На основі аналізу зарубіжного досвіду США, Ізраїлю та Німеччини обґрунтовано доцільність запровадження інноваційних додаткових втручань, зокрема каністерапії та інших форм взаємодії людини і тварини як допоміжного засобу лікування ПТСР. Показано їх потенціал у зменненні вираженості симптомів, зменшенні соціальної ізоляції, підтримці мотивації до лікування та подоланні стигматизації психотерапевтичної допомоги у військовому середовищі. Наголошено на необхідності формування системної культури турботи про психічне здоров'я військових, розвитку програм реінтеграції, підтримки родин та дітей війни.

Результати дослідження можуть бути використані під час розроблення комплексних реабілітаційних програм для військовослужбовців з ПТСР, удосконалення клінічних протоколів діагностики та психотерапевтичної допомоги, а також запровадження втручань за участю тварин у практику соціально-психологічної підтримки ветеранів.

Ключові слова: каністерапія, посттравматичний стресовий розлад, соціально-психологічна реабілітація, учасники бойових дій.

Kravchenko Oksana Oleksiivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Social Pedagogy and Social Work Department,
Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University

CANISTERAPY IN WORKING WITH COMBAT VETERANS WITH PTSD

Introduction. The article addresses the problem of post-traumatic stress disorder (PTSD) among military personnel and veterans, as well as the search for effective approaches to their social and psychological rehabilitation. Contemporary views on the clinical manifestations, risk factors and comorbid conditions of PTSD are summarized, and distinctions between PTSD and acute stress disorder are outlined. Particular attention is paid to diagnostic issues, including the use of validated instruments such as PC-PTSD-5, CAPS-5, PCL-5 and the C-SSRS to assess symptom severity and suicide risk. The long-term consequences of traumatic experiences are shown to significantly affect the quality of life, social and occupational functioning of veterans and their families, while reintegration difficulties may persist for decades after the end of combat.

Based on an analysis of international experience from the United States, Israel and Germany, the article substantiates the feasibility of implementing innovative adjunctive interventions, in particular canine-assisted therapy and other forms of human-animal interaction as supportive means in PTSD treatment. Their potential in reducing symptom severity, decreasing social isolation, enhancing motivation for treatment, and overcoming the stigma associated with psychological care in military settings is highlighted. The importance of developing a systemic culture of mental health care for service members, programs of reintegration, and support for families and children affected by war is emphasized.

The results of this study can be used in designing comprehensive rehabilitation programs for military personnel with PTSD, improving clinical diagnostic protocols and psychotherapeutic care, as well as in the implementation of animal-assisted interventions within the practice of social and psychological support for veterans.

Key words: canine-assisted therapy, post-traumatic stress disorder, social and psychological rehabilitation, combatants/veterans.

Вступ. Терапія за участю тварин привернула значну увагу у цивільній та військовій системах охорони здоров'я, а також у сфері соціально-психологічної реабілітації. Наявні наукові дані підтверджують її ефективність для різних груп населення з хронічними захворюваннями, інвалідністю, а також для поранених чи хворих військовослужбовців, мобілізованих осіб і ветеранів. Каністерапія розглядається

як складова програм формування життєвих навичок у межах ерготерапії та має довгострокову мету – підвищення успішності реінтеграції ветеранів із посттравматичним стресовим розладом. (ПТСР) [1].

Актуалізуються дослідження з пошуку шляхів покращення фізичного, так і психологічного здоров'я шляхом взаємодії людини та тварини, а також механізмів, за допомогою яких тварини можуть покращити

© Кравченко О. О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

щити добробут та якість життя людей, зокрема ветеранів та демобілізованих осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема посттравматичного стресового розладу та можливостей його корекції засобами терапії за участю тварин активно досліджується сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями. У роботах J. A. O'Haire, M. G. Rodriguez, K. M. Spinazzola показано, що втручання, засновані на взаємодії людини і тварини, сприяють зниженню вираженості симптомів ПТСР, тривожності та депресії у ветеранів бойових дій. R. T. Yount, M. R. Olmert, S. Lee доводять позитивний вплив службових та терапевтичних собак на соціальне функціонування та якість життя військовослужбовців із ПТСР.

Окремі дослідження S. E. O'Haire, J. Guérin, A. Kirshner акцентують увагу на механізмах терапевтичної дії каністерапії, серед яких підвищення почуття безпеки, емоційна підтримка, стимуляція соціальної взаємодії та формування навичок саморегуляції. У роботах C. A. Stern, L. E. Hoffmann, B. Клоер показано, що взаємодія із собаками може супроводжуватися зниженням рівня фізіологічного стресу та нормалізацією показників нейроендокринної регуляції.

Проблематика ПТСР у військовослужбовців та ветеранів активно розробляється також у працях українських дослідників – Ю. Бридніков, Т. Марченко, Є. Потапчук, О. Сафін, О. Столярик, Л. Тарасенко, які підкреслюють необхідність комплексної соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій. Дослідження А. Войтовської, Н. Коляди, Н. Левченко, М. Міщенко, О. Сафіна, І. Чамлай та ін. свідчать про перспективність включення каністерапії до програм ерготерапії та психотерапевтичної підтримки осіб із ПТСР.

Незважаючи на наявні позитивні результати, більшість досліджень відзначають обмеженість доказової бази, невеликі вибірки та різноманітність методик. Це зумовлює потребу у подальших емпіричних дослідженнях ефективності каністерапії з використанням стандартизованих інструментів оцінювання та чітко визначених протоколів втручання.

Мета дослідження – охарактеризувати вплив каністерапії на процес соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій із посттравматичним стресовим розладом, а також визначити клінічні, соціальні та психологічні чинники прояву ПТСР і специфіку їх впливу на перебіг реабілітаційного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) формується внаслідок переживання подій, пов'язаних із реальною або потенційною загрозою життю, тяжким тілесним ушкодженням чи сексуальним насильством. Для ПТСР характерний тривалий, а в окремих випадках пожиттєвий перебіг, що зумовлюється повторюваним або пролонгованим впливом травматичних чинників. Такий вплив спричиняє розвиток у постраждалої особи відчуття безпорадності, інтенсивного страху та жаху. У клінічній та психотерапев-

тичній практиках важливо враховувати, що клінічні прояви ПТСР істотно залежать від типу травматичної події та її часових характеристик: реакції на одноразову травматичну подію суттєво відрізняються від симптоматики, що виникає після хронічного або повторюваного впливу травми. Динаміка розладу також варіює залежно від вікового періоду, у якому відбулася травматична подія [11].

До основних клінічних ознак посттравматичного стресового розладу належать повторне переживання травматичної події, уникання стимулів, пов'язаних із травмою, а також стійке відчуття загрози. Для опису більш складних клінічних форм, що розвиваються внаслідок тривалої або повторної травматизації, у Міжнародній класифікації хвороб 11-го перегляду (МКХ-11) виокремлено комплексний посттравматичний стресовий розлад. Цей стан характеризується тим, що поряд із базовими симптомами ПТСР спостерігаються хронічні порушення емоційної регуляції, стабільності ідентичності та міжособистісного функціонування [11].

Визначення ПТСР уперше з'явилося 1980 р. у третьому виданні Діагностичного і статистичного посібника із психічних розладів (DSM-III), де його класифікували як тривожний розлад, наголошуючи, що розвиток ПТСР відбувається після травматичної події, яка зазвичай виходить за межі звичного людського досвіду.

A. Ehlers та D. M. Clark (2000) уточнюють, що в межах когнітивних моделей тривоги є наслідком оцінювання загрози, що насувається, натомість ПТСР є розладом, суть якого – в пам'яті про подію, яка вже відбулася. Автори розв'язують цю дилему, пояснюючи, що ПТСР розвивається за умови, коли індивід обробляє травматичну подію та/або її наслідки так, що формується відчуття серйозної поточної загрози. Це супроводжується нав'язливими спогадами, повторними переживаннями події, симптомами збудження, тривожністю та іншими емоційними реакціями. На думку C. R. Figley (1985), наслідком травматичного досвіду є емоційний стан дискомфорту та стресу, спричинений спогадами про надзвичайну, катастрофічну подію, яка зруйнувала уявлення людини щодо власної невразливості перед небезпекою. Останніми десятиліттями посттравматичні реакції привертають значну увагу дослідників, особливо після визнання ПТСР окремою діагностичною категорією в DSM-III. Натепер більшість проведених у цій галузі досліджень зосереджені на психологічних наслідках війни або стихійних лих. Таким чином, саме інтенсивність події, а не особистісна вразливість визначає можливість розвитку у людини ПТСР [11].

Для фахівців (психологів, клінічних психологів, лікарів, соціальних працівників) особливо важливими є розуміння та своєчасне розпізнавання таких аспектів: визначення моменту, коли нормальна фізіологічна стресова реакція трансформується у посттравматичний стресовий розлад; усвідомлення чинників, що обумовлюють розвиток ПТСР після травматичної події; обґрунтований вибір стратегії

лікування або скерування пацієнта для отримання соціально-психологічної та спеціалізованої психіатричної допомоги [11].

Клінічна картина ПТСР представлено через мнемонічну формулу «TRAUMA» [11]:

T (Traumatic event) – травматична подія, під час якої особа пережила, стала свідком або дізналася про серйозне тілесне ушкодження (або його загрозу), загрозу смерті, сексуальне насильство (чи його загрозу), або багаторазово чи надзвичайно часто стикалася з травмувальними деталями таких подій.

R (Re-experiencing) – повторне переживання травматичної події (наявність одного чи більше симптомів), зокрема: нав'язливі спогади, повторювані тривожні сновидіння, дисоціативні реакції (наприклад, флешбеки), виражений психологічний дистрес або виразні фізіологічні реакції у відповідь на стимули, пов'язані з травмою.

A (Avoidance) – уникання (одного або обох типів): активні спроби уникати болісних спогадів, думок чи почуттів, пов'язаних із травмою, а також уникання зовнішніх нагадувань (видів діяльності, місць, людей, ситуацій), асоційованих із травматичним досвідом.

U (Unable to function) – симптоми зумовлюють значне порушення соціального, професійного або міжособистісного функціонування, унаслідок чого пацієнт істотно втрачає здатність до повсякденного функціонування.

M (Month / Mood) – клінічні прояви зберігаються понад один місяць і супроводжуються стійкими негативними змінами мислення та настрою, пов'язаними з травматичною подією.

A (Arousal) – виражене підвищення фізіологічного збудження та реактивності, пов'язане з травмою, що підтверджується наявністю двох або більше симптомів: дратівливості, спалахів гніву, ризикованої чи саморуйнівної поведінки, гіперпильності, підвищеної реакції переляку, труднощів концентрації уваги або розладів сну.

Посттравматичний стресовий розлад є одним із найпоширеніших психічних розладів: його річна поширеність становить близько 5 %, а поширеність протягом життя – приблизно 6 % населення. ПТСР удвічі частіше діагностується у жінок порівняно з чоловіками. Підвищені показники розладу спостерігаються серед осіб, які зазнали інтенсивного або повторного травматичного досвіду, зокрема серед військовослужбовців та працівників екстрених служб. Гострий стресовий розлад (ГСР) відрізняється від ПТСР насамперед тривалістю симптомів: при ГСР вони зберігаються від 3 днів до 1 місяця після впливу травматичної події, тоді як для ПТСР характерна їх персистенція понад один місяць [11].

Симптоми ПТСР визначаються за такими кластерами: нав'язливі повторювання переживання стресової ситуації (кошмари, неконтрольовані спогади, ефект «оживання досвіду»); уникання розмов, спогадів про травму (зусилля спрямовані на уникання думок про травму), а також уникання соціальних контактів; притуплення чутливості та негативні

зміни в когнітивних функціях (порушення пам'яті, обмежене переживання емоцій, «викривлений» світогляд); надмірна збудженість (ненормальна реакція на переляк). Зазвичай ПТСР характеризується апатією, втратою інтересу до діяльності, змінами сну та апетиту, втомою та, в деяких випадках, суїцидальними думками.

Для діагностики ПТСР потрібно враховувати досвід, який включає контакт зі смертю або загрозою смерті для себе чи інших, або порушення власної фізичної цілісності. Переживання події мало бути прямим та супроводжуватися почуттями жаху, страху та безпорадності, а також підвищеним збудженням та дисоціацією.

На основі наявних досліджень виявляються три різні моделі ПТСР: 1) тяжкі симптоми одразу після війни, що закінчуються одужанням; 2) хронічні симптоми, наявні до моменту огляду; 3) симптоми, що зникають і з'являються поперемінно.

Таку загальну класифікацію можна конкретизувати наступними характеристиками: систематичне відчуття виснаження, емоційної замкненості або оніміння; прагнення до соціальної ізоляції; дратівливість, неконтрольовані словесні сутички з іншими через дріб'язкові обставини, гіперактивність або панічні атаки, спалахи гніву, особливо в натовпі; прискорене серцебиття, відчуття жару; депресія, гнів, тривога, «тупотіння ногами»; пітливість, зміни дихання; безсоння, нічні кошмари та іноді насильницькі нічні жахи; гучні шуми та спека стають часто як тригери; проблеми з пам'яттю, труднощі з фокусуванням/концентрацією; аномія, мігрень, судоми та неконтрольований плач, негативна зміна настрою; стан постійного очікування загрози; негативні очікування щодо майбутнього та світу загалом, почуття провини та самозвинуваченням.

Диференційна діагностика посттравматичного стресового розладу передбачає врахування низки психічних розладів, клінічні прояви яких можуть частково перетинатися з симптоматикою ПТСР. При розладах адаптації стресор може бути будь-якого типу та інтенсивності, а не лише таким, що відповідає критерію А для ПТСР. В окремих випадках симптоматика може відповідати критеріям іншого психічного розладу (наприклад, тривожного або депресивного), що виник на тлі значного стресу; у таких ситуаціях діагноз встановлюється на користь основного розладу, а не ПТСР. Гострий стресовий розлад відрізняється від ПТСР тривалістю симптомів, які обмежуються періодом від 3 днів до 1 місяця після травматичної події. Для тривожних розладів та обсесивно-компульсивного розладу характерними є виражені тривожні переживання, панічні атаки, уникання певних ситуацій, обсесії та компульсії, однак вони не завжди мають чіткий зв'язок з травматичною подією. Великий депресивний розлад може супроводжуватися пригніченням настрою, анедонією та порушенням сну, проте його симптоматика не охоплює ключових критеріїв ПТСР, зокрема повторного переживання травми або уникання травмувальних стимулів. Розлади особистості зазвичай формуються

в підлітковому віці або на початку дорослого життя, мають хронічний перебіг і не пов'язані безпосередньо з конкретною травматичною подією. Дисоціативні розлади можуть виникати після травматичної події, однак провідними в їхній клінічній картині є стійкі дисоціативні симптоми, тоді як характерні для ПТСР флешбеки та симптоми повторного переживання можуть бути відсутніми або не домінувати. При конверсійних розладах на перший план виходять соматичні симптоми, що не мають органічного підґрунтя та виникають у травматичному або стресогенному контексті, однак їх клінічна структура не відповідає діагностичним критеріям ПТСР. При неврологічних станах, зокрема черепно-мозковій травмі, можуть спостерігатися порушення пам'яті, концентрації уваги, зміни поведінки та емоцій, які іноді нагадують прояви ПТСР; проте вони зумовлені органічним ушкодженням мозку й потребують окремої діагностичної оцінки [11].

Декілька метааналізів визначили низку емпірично підтверджених факторів ризику розвитку посттравматичного стресового розладу, які традиційно поділяють на претравматичні, перитравматичні та посттравматичні [11]. Претравматичні фактори ризику існують до настання травматичної події та можуть впливати як на підвищення ризику ПТСР, так і на зниження стійкості до нього. До них належать чинники, що передували травмі та пов'язані з особливостями темпераменту (емоційні проблеми в ранньому дитинстві, наявність попередніх психічних розладів), середовищем (низький соціально-економічний статус, низький рівень освіти, попередній досвід травми чи життєвих негараздів, нижчий рівень інтелекту, належність до етнічних або расових меншин, обтяжений сімейний анамнез психічних розладів), а також генетичними та фізіологічними чинниками (зокрема жіноча стать і молодший вік на момент дії травматичного чинника серед дорослих). Перитравматичні чинники стосуються досвіду, що формується під час або безпосередньо після травматичної події, та охоплюють емоційні, когнітивні і фізіологічні реакції. До них належать також особливості травматичної ситуації та середовища: тяжкість травми, сприйняття загрози життю, міжособистісне насильство, наявність фізичних ушкоджень, які пов'язані зі зростанням ймовірності розвитку ПТСР. Для військовослужбовців додатковими факторами ризику є участь у насильницьких діях, свідчення звірств або безпосередня участь у позбавленні життя противника. Посттравматичні фактори ризику охоплюють чинники, які виникають після травматичної події, зокрема негативні переконання і судження, обмежені навички подолання стресу, повторювані травматичні нагадування, а також подальші несприятливі життєві події. Показано, що ймовірність розвитку ПТСР у ветеранів, військовослужбовців та цивільного населення є у 2–3 рази вищою після перенесеної легкої черепно-мозкової травми.

Такі порушення впливають на соціальну, професійну та інші сфери життєдіяльності. Водночас на процес реінтеграції ветеранів впливають психо-

логічні, соціальні та фізичні чинники, які не є безпосереднім наслідком бойових дій, але їх потрібно враховувати і розуміти їхнє значення через комплексність та взаємовплив на організм людини. Фізичні: черепно-мозкові травми, травми опорно-рухового апарату, ампутації кінцівок, травми спинного мозку, хронічний біль або захворювання, інфекційні захворювання, порушення зору або слуху, фізична втома. Соціальні та психологічні: депресія, зловживання психоактивними речовинами, насильницька поведінка, безпритульність, дезадаптація, когнітивні порушення тощо. При розробці реабілітаційних та терапевтичних програм такі обставини теж потрібно враховувати.

Разом з тим комплексний ПТСР призводить до перманентних змін у хімічних процесах мозку, постійного виникнення дисоціативних станів, порушення нейропатологічних процесів, що впливають на мозок, кишечник, ендокринну та нейроендокринну системи, а також до змін у послідовності ДНК, що призводить до аутоімунних захворювань і фрагментації імунної системи, погіршення фізичного здоров'я, передчасної смерті та суїцидальних думок. Комплексний ПТСР може стати причиною схильності до ризикованої поведінки, і є пов'язаним з коморбідними психічними розладами та проблемами фізичного здоров'я, залежністю та самоушкодженням. Тому він потребує більш широкої оцінки та екліктичного підходу до лікування з боку фахівців в галузі травми [5].

ПТСР може мати значні ускладнення, які торкаються багатьох сфер життя. Розлад пов'язаний не лише з підвищеним ризиком суїциду, а й з вираженим погіршенням міжособистісних стосунків, професійного функціонування та загальної якості життя. Це сприяє хронізації симптомів. Крім психічних наслідків, ПТСР асоціюється з підвищеним ризиком розвитку хронічних соматичних захворювань, зокрема серцево-судинних, метаболічної дисрегуляції та аутоімунних патологій [11].

Важливим моментом є забезпечення своєчасної діагностики та лікування ПТСР на ранніх стадіях розвитку захворювання, що дозволяє зменшити страждання пацієнтів і покращити їхнє психічне та фізичне здоров'я. Хоча ПТСР може мати довгострокові наслідки, належне лікування вже на ранніх стадіях його розвитку може допомогти запобігти або пом'якшити такі наслідки. За відсутності лікування ПТСР може стати хронічним і призвести до погіршення проблем із здоров'ям, зниження працездатності та якості життя. Не менш важливою є реабілітація, оскільки вона допомагає пацієнтам відновитися після лікування і підготуватися до повноцінного життя шляхом подолання наслідків травми і повернення до нормальної діяльності [5].

Враховуючи, що кількість військовослужбовців невпинно зростає, відповідно потреба соціально-психологічної підтримки буде збільшуватися. Наразі державними структурами та громадськими об'єднаннями здійснюється пошук і розробляються методики діагностики та підтримки психічного

здоров'я. Окреме питання – підтримка родин військовослужбовців, розробка програм адаптації до сімейного життя після повернення із зони бойових дій; програми підтримки поранених військових, підготовка дітей до того, щоб вони могли адекватно сприймати спотворених від вибуху батьків або батьків без кінцівки; особливої значущості набуває питання підтримки родин загиблих або безвісті пропавших.

Серед труднощів у військових зі станом здоров'я та психічного стану є черепно-мозкові травми, наслідки яких є часто схожими на ПТСР, у тому числі це може бути дратівливість, імпульсивність і стійкі зміни особистості. Самогубство має місце, і кількість випадків збільшується. Це – швидкий темп проведення військових операцій, почуття відчуженості після повернення додому, проблеми на службі або вдома, біль і втрата працездатності, алкоголь і легкий доступ до зброї.

Вивчення зарубіжного досвіду роботи з ветеранами засвідчує, що наслідки війни вдаються взнаки після 30, а то й 50 років. Після війни у В'єтнамі багато ветеранів закінчили своє життя на вулиці – безробітними, безхатченками, алко- чи наркозалежними.

Визначено валідовані інструменти оцінки для виявлення ПТСР. Посттравматичний стресовий розлад є клінічним діагнозом, а не станом, який можна підтвердити за допомогою методів візуалізації або шляхом оцінювання лабораторних чи фізіологічних показників. Для скринінгу ПТСР у закладах первинної медичної допомоги широко застосовується Шкала первинної діагностики ПТСР за DSM-5 (PC-PTSD-5), що являє собою п'ятипунктову анкету з високими показниками чутливості та специфічності. За шкалою PC-PTSD-5 оцінюються травматичні стресори (критерій А), а також основні симптоми ПТСР, зокрема повторне переживання травми, уникання, гіперпильність, емоційне заціпеніння, почуття провини або самозвинувачення. Результати дослідження великої вибірки пацієнтів рівня первинної медичної допомоги (зокрема у відділеннях для ветеранів) засвідчили, що порогове значення у 4 бали є оптимальним для чоловіків, проте для жінок воно асоціюється з підвищенням частоти хибнонегативних результатів. У зв'язку з цим для жінок може бути доцільним використання нижчого порогового значення [11].

У клінічній практиці для скринінгу та діагностики посттравматичного стресового розладу застосовується низка стандартизованих психодіагностичних інструментів [11].

Шкала первинної діагностики ПТСР за DSM-5 (PC-PTSD-5) є п'яти пунктовою скринінговою анкету, призначеною для виявлення осіб з імовірним ПТСР на рівні первинної медичної допомоги; при позитивних результатах вона потребує подальшого уточнення діагнозу за допомогою структурованого інтерв'ю або опитувальників самооцінки.

Структуроване клінічне інтерв'ю CAPS-5 вважається «золотим стандартом» діагностики ПТСР;

воно дозволяє оцінити час початку симптомів, їхню тривалість, рівень суб'єктивного дистресу, а також вплив розладу на соціальне та професійне функціонування.

Опитувальник PCL-5 є 20-пунктовою стандартизованою шкалою самооцінки симптомів, побудованою відповідно до критеріїв DSM-5, і застосовується як для первинного виявлення осіб із підозрою на ПТСР, так і для моніторингу динаміки симптомів у процесі лікування.

Шкала Columbia-Suicide Severity Rating Scale (C-SSRS) використовується для оцінки суїцидального ризику: вона містить низку запитань, що дають змогу встановити наявність суїцидальних думок і намірів, оцінити ступінь їх небезпеки та визначити подальшу тактику ведення пацієнта.

Для встановлення точного діагнозу посттравматичного стресового розладу позитивні результати скринінгу за шкалою PC-PTSD-5 потребують подальшого клінічного оцінювання, бажано із застосуванням валідованих структурованих інтерв'ю, які проводяться лікарем-фахівцем. З цією метою рекомендовано використовувати клініцистом оцінювану шкалу ПТСР за DSM-5 (CAPS-5). Для моніторингу динаміки тяжкості симптомів ПТСР доцільно застосовувати такі інструменти, як шкала самооцінювання симптомів ПТСР (PCL-5) або структуроване клінічне інтерв'ю CAPS-5. Шкала PCL-5 забезпечує стандартизований діагностичний огляд симптоматики та широко використовується як у клінічній практиці, так і в наукових дослідженнях.

За даними Американської психологічної асоціації, приблизно половина пацієнтів одужує після проходження 15–20 сеансів травмофокусованої психотерапії. У разі наявності коморбідних розладів рекомендовано триваліший курс лікування. Темп, інтенсивність та тип психотерапії, орієнтованої на травму (зокрема когнітивно-поведінкова терапія, травмофокусована експозиційна терапія або терапія десенсибілізації та репроцесуалізації рухами очей – EMDR), можуть суттєво відрізнитися та визначаються клінічною симптоматикою пацієнта, його уподобаннями, а також стабільністю життєвих обставин [11].

Важливо накопичувати широкий спектр методик і технологій комплексної підтримки військових, формування культури нормального ставлення до потреби звернутися до лікаря чи психолога, як навчитися швидко відновлювати фізичні та душевні сили; з надання медичної допомоги у районі бойових дій; з відновлення після фізичної або емоційної травми, отриманої під час бою; з повернення солдатів до їхніх родин і реінтеграції; про дітей війни і родини, що опинилися в зоні бойових зіткнень тощо.

Серед різновидів реабілітаційних програм розглядаємо каністерапію як ефективний метод соціально-психологічної реабілітації. Дослідження впливу взаємодії між людьми та тваринами загалом та втручаннями за участю тварин забезпечує обґрунтування для використання взаємодії людини з тваринами як підтримки терапії травм у солдатів з ПТСР.

Враховуючи, що звернення за лікуванням часто стигматизується як ознака слабкості у військовій культурі, і ветерани часто можуть заперечувати наслідки свого травматичного досвіду, намагаючись уникнути цієї негативної стигми. Одним із нових додаткових втручань для лікування ПТСР є собака, спеціально навчена для допомоги у пом'якшенні симптомів ПТСР у ветерана, при цьому потенційно несе меншу стигму, ніж традиційне втручання.

Ці результати були підтвержені в дослідженні Сейєра та ін., яке виявило, що до 50% ветеранів відчувають труднощі з реінтеграцією до цивільного життя через різноманітні проблеми у стосунках та працевлаштуванні. Під час перехідного періоду після дійсної служби ветерани часто відчувають менше соціальної підтримки та посилюють соціальну ізоляцію, що може загострити проблеми з психічним або фізичним здоров'ям. Ветерани також відчували «втрату ідентичності» після звільнення з армії та повідомляли про труднощі з «вписуванням» у цивільне життя, що свідчить про те, що втрата ідентичності є центральною перешкодою для успішної реінтеграції цивільного населення.

Вирішення цих проблем для кращої підтримки психічного здоров'я ветеранів та успішної реінтеграції вимагає інноваційних втручань. Втручання за допомогою тварин є одним із таких підходів. Такий підхід визначають як втручання, які «навмисно включають або інтегрують тварин у охорону здоров'я, освіту та гуманітарні послуги (наприклад, соціальну роботу)». Замість того, щоб бути окремим методом лікування, людино-тваринна здебільшого використовуються як доповнення до більш традиційних форм терапії, лікування або навчання з метою покращення здоров'я та результатів навчання.

На основі вивчення зарубіжного досвіду США, Ізраїлю та Німеччини виокремлено ефективний вплив комунікації ветеранів та собак з терапевтичною метою, який може бути корисним у використанні в українських реаліях.

Серед задокументованих ефектів такої комунікації визначено: пом'якшення панічних атак та значне зменшення їхньої частоти з кількох разів на тиждень до початку використання каністерапії до їхньої відсутності після завершення реабілітаційної програми, покращення сну [7]; ветерани різного віку, з клінічними розладами та без них, спілкуються все більш позитивно, вербально та невербально, у присутності дружніх тварин; спостерігається підвищення концентрації та мотивації людини до виконання різних завдань; зменшення депресії, гніву, тривоги, агресії та сприяння позитивному настрою та відчуттю спокою, особливо до та під час стресових ситуацій; позитивний вплив на профілактику зловживання алкоголем; підвищувалася якість життя, зменшувалася депресія та спостерігалася краще соціальне функціонування.

Поряд із зниженням психологічного стресу також ефективність відображається у фізіологічних ефектах: пом'якшує стресові реакції людини, гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи, а також

вегетативної нервової системи; позитивно впливає на рівень кортизолу та серцево-судинні параметри (частота серцевих скорочень та кров'яний тиск), підвищення рівня гормону окситоцину та нейромедіатора дофаміну, реакції пробудження кортизолу, що інтерпретується як ознака кращого здоров'я та благополуччя [2].

Дослідження, що розглядають когнітивні функції та поведінку людини з гормональної точки зору, визначили гормон окситоцин як модератор соціальної прив'язаності, довіри, емоцій, розпізнавання та співпраці.

Окситоцин відіграє значну роль у регулюванні складної соціальної поведінки. Щоб ініціювати та підтримувати міжособистісні стосунки, людина повинна вміти розрізняти, що людина заслуговує на довіру, що вона буде в безпеці у своїй взаємодії з цією людиною. Це покращення може підвищити довіру до інших, сприяти прив'язаності та покращенню соціальних стосунків. Ці результати підтверджують використання окситоцину в лікуванні соціальної дисфункції, що виявляється у людей з посттравматичним стресовим розладом. Короткочасна взаємодія між собакою та її власником пов'язана зі значним підвищенням рівня окситоцину. Було виявлено, що цей рівень майже подвоюється як у компаньйона, так і у її власника після позитивно проведеного часу разом. Ці результати свідчать про те, що собака підвищує рівень окситоцину у ветерана, що може покращити соціальну взаємодію та допомогти у розвитку безпечного стилю прив'язаності.

Соціальна підтримка безпосередньо корелює із симптомами ПТСР. Ті, хто має соціальну підтримку, демонструють менше симптомів ПТСР та меншу тяжкість симптомів ПТСР. На соціальну підтримку негативно впливають гнів, емоційне оніміння та унікаюча прив'язаність. Все це можна вирішити шляхом дресирування собаки, що також може розглядатися як прийнятна форма лікування з мінімальною стигмою, яка зазвичай пов'язана з лікуванням психічного здоров'я. Собаки забезпечують безумовне позитивне ставлення, адже терапія за допомогою тварин сприяє збільшенню соціальної взаємодії, збільшенню вербалізації та покращенню здатності формувати людські стосунки [6].

Відтак ветерани, які працювали разом із собаками, повідомляють не лише про значне покращення симптомів посттравматичного стресового розладу, але й про покращення вторинних наслідків, таких як депресія, тривога та якість життя. Собаки діють як соціальні каталізатори, не лише покращуючи соціалізацію з широкою громадськістю, але й поглиблюючи міжособистісні стосунки в сім'ях. Собаки також допомагають зменшити соціальну ізоляцію ветеранів, підвищуючи їхню участь у соціальних зустрічах та сімейних заходах. Така підвищена залученість сприяє міцнішій взаємодії та зв'язкам у сім'ї, суттєво збагачуючи сімейну динаміку.

Сфера особистої сили охоплює різні прояви, включаючи посилене відчуття самостійності, підвищене відчуття сили та впевненості, а також транс-

формоване сприйняття себе як переможця, а не жертви. Наявність собаки у терапевтичних заходах значною мірою сприяє цим аспектам, підвищуючи впевненість в собі ветеранів та їхню особисту безпеку. Багато ветеранів розглядають свою собаку як «бойового товариша», подібного до товариша з військової служби, який забезпечує непохитну підтримку та завжди підтримує їх, що посилює їхнє відчуття безпеки та впевненості в собі.

Крім того, було доведено, що собаки зменшують залежність ветеранів від ліків для лікування психічних та фізичних розладів, що ще більше сприяє відчуттю особистої сили та автономії. Собаки зміцнюють емоційну стійкість, дозволяючи ветеранам впевнено долати щоденні труднощі та вважати себе здібними та сильними.

Аналогічно, під час гіперзбудження, викликаного ПТСР, заспокійлива присутність собаки може сприяти емоційному заземленню, дозволяючи ветеранам обробляти та розмірковувати над ширшими екзистенційними питаннями, тим самим сприяючи духовному дослідженню та зростанню. Крім того, боротьба з моральною травмою, що характеризується почуттями провини, сорому та викликом прощення, полегшується завдяки безумовній, неупередженій любові, яку надає собака [3].

Для вивчення думки ветеранів та військово-службовців, які перебувають у військовому шпиталі (м. Київ) на реабілітації, було проведено анонімне опитування протягом липня 2025 року. Опитування стосується ставлення пацієнтів до собак під час реабілітаційного процесу. Участь в опитуванні взяли 30 осіб.

На запитання «Чи любите Ви тварин?» – усі відповіді є позитивними. У більшості усі мали домашнього улюбленця. Заслуговує на увагу, що 100 % опитаних зазначили, що позитивно ставляться до ідеї участі собак у процесі лікування (реабілітації) в шпиталі. На запитання «Чи хотіли б виховувати собак під час перебування у шпиталі», то 90 % – відповіді «так», 10 % – відповідали «залежно від стану здоров'я». Усі відповіді засвідчують, що ніхто не має страху перебування із собаками.

Наступна анкета було використана з тими ж респондентами після проведення сеансів каністерапії в умовах шпиталю.

Було запропоновано обрати варіант відповіді, який характеризує стан настрою пацієнта до заняття

з собакою. Усі відповіді були з позначкою «нейтральний». Аналогічно на запитання «Ваш настрій після проведення заняття» – усі респонденти обрали «Покращився».

Пропонувалося оцінити за 5-ти бальною системою процес спілкування з собакою – усі відповіді оцінено на «5», співпраця з психологом – «5», оцінка кінетотерапії (рухової активності) – «5».

Аналіз наукових праць, які узагальнюють результати експериментальних досліджень щодо лікування ПТСР у ветеранів, дозволяють встановити, що каністерапія є ефективним методом соціально-психологічної реабілітації, а також додатковим методом терапії у закладі охорони здоров'я. Каністерапія пом'якшує тяжкість симптомів ПТСР та покращує психофізіологічний стан військовослужбовців та ветеранів [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений теоретичний аналіз дослідження підтверджує, що каністерапія є ефективним компонентом системи соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій із посттравматичним стресовим розладом. Взаємодія з терапевтичними собаками сприяє зменшенню вираженості симптомів ПТСР, покращенню емоційного стану, підвищенню мотивації до лікування, активізації соціальної взаємодії та формуванню навичок саморегуляції. Виявлено позитивний вплив каністерапії на якість сну, рівень тривожності, показники настрою та загальне суб'єктивне самопочуття ветеранів.

Отримані результати свідчать, що каністерапія може розглядатися як допоміжний метод у комплексних реабілітаційних програмах поряд із психотерапевтичними та медичними втручаннями. Її застосування є особливо важливим в умовах стигматизації звернення по психологічну допомогу серед військовослужбовців та ветеранів, оскільки втручання за участю тварин сприймаються як природніші та менш загрозливі.

Перспективними напрямами подальших досліджень є: розроблення стандартизованих програм каністерапії для осіб із ПТСР різного ступеня тяжкості; вивчення довготривалих ефектів каністерапії та її впливу на стійкість ремісії; порівняльний аналіз ефективності каністерапії у поєднанні з різними видами психотерапії; дослідження впливу каністерапії на членів сімей військовослужбовців і ветеранів; удосконалення методичних підходів до підготовки фахівців і тренування терапевтичних собак.

Список літератури:

1. Beck C. E., Gonzales F. Jr., Sells C. H., et al. The effects of animal assisted therapy on wounded warriors in an occupational therapy life skills program. *US Army Medical Department Journal*. 2012. P. 38–45.
2. Beetz A., Schöfmann I., Girgensohn R., Braas R., Ernst C. Positive effects of a short-term dog-assisted intervention for soldiers with post-traumatic stress disorder – a pilot study. *Sec. Veterinary Humanities and Social Sciences*. Volume 6 – 2019 | <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00170>
3. Knight M. P. Service dogs: A catalyst for post-traumatic growth among military veterans with PTSD. *People and Animals: The International Journal of Research and Practice*. 2024. Vol. 7, Iss. 1. Article 13. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/paj/vol7/iss1/13>
4. Leighton S. C., Rodriguez K. E., Jensen C. L., MacLean E. L., Davis L. W., Ashbeck E. L., Bedrick E. J., O'Haire M. E. Service dogs for veterans and military members with post-traumatic stress disorder: A nonrandomized controlled trial. *JAMA Netw Open*. 2024 Jun 3;7(6):e2414686. DOI: <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.14686>.

5. SCARS ON THEIR SOULS: PTSD and veterans of Ukraine = Шрами на їх душах: ПТСР і ветерани України. Матеріали доповіді на 3-му саміті перших леді і джентльменів «Ментальне здоров'я: крихкість і стійкість майбутнього», 06.09.2023 р.
6. Scotland-Coogan D. Relationships, socialization and combat veterans: The impact of receiving and training a service dog. *The Qualitative Report*. 2019. Vol. 24, No. 8. P. 1897–1914. DOI: <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2019.3590>.
7. Shiroff J. J., Gray K., Santulli G. M., DiDonato S., Kelly P. J., O'Rourke Fulford J. A qualitative exploration of the use of service dogs in veterans with post-traumatic stress disorder and traumatic brain injury. *Psychiatr Res Clin Pract*. 2022 Dec 21;5(2):40-50. DOI: <https://doi.org/10.1176/appi.prcp.20220029>
8. Коляда Н., Кравченко О., Левченко Н., Коляда Н. Каністерапія як метод соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. Вип. 2 (15). С. 24–30. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(15\).2025.343347](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(15).2025.343347)
9. Коляда Н., Кравченко О., Левченко Н., Коляда Н. Посттравматичний стресовий розлад як предмет наукових досліджень. *Соціальна робота та психологія: освіта та наука*. 2025. № 2. С. 22–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-4>
10. Кравченко О., Сафін О., Мась Н. Професійні вимоги до фахівця з каністерапії за рубежом. *Педагогічна наука і освіта XXI століття*. 2025. № 5. DOI: <https://doi.org/10.35619/pse.vi5.135>
11. Савельєва-Кулик Н. Посттравматичний стресовий розлад у практиці лікаря первинної ланки. *NeuroNews. Психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2025. № 10 (165). С. 18–25.

References:

1. Beck, C. E., Gonzales, F., Jr., Sells, C. H., et al. (2012). The effects of animal assisted therapy on wounded warriors in an occupational therapy life skills program. *US Army Medical Department Journal*, 38–45.
2. Beetz, A., Schöfmann, I., Girgensohn, R., Braas, R., & Ernst, C. (2019). Positive effects of a short-term dog-assisted intervention for soldiers with post-traumatic stress disorder – a pilot study. *Frontiers in Veterinary Science*, 6, Article 170. <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00170>
3. Knight, M. P. (2024). Service dogs: A catalyst for post-traumatic growth among military veterans with PTSD. *People and Animals: The International Journal of Research and Practice*, 7(1), Article 13. <https://docs.lib.purdue.edu/paij/vol7/iss1/13>
4. Leighton, S. C., Rodriguez, K. E., Jensen, C. L., MacLean, E. L., Davis, L. W., Ashbeck, E. L., Bedrick, E. J., & O'Haire, M. E. (2024). Service dogs for veterans and military members with post-traumatic stress disorder: A nonrandomized controlled trial. *JAMA Network Open*, 7(6), Article e2414686. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.14686>
5. *Scars on their souls: PTSD and veterans of Ukraine* [Shramy na yikh dushakh: PTSD i veterany Ukrainy]. (2023, September 6). Materials of the report at the 3rd Summit of First Ladies and Gentlemen «Mental Health: Fragility and Resilience of the Future».
6. Scotland-Coogan, D. (2019). Relationships, socialization and combat veterans: The impact of receiving and training a service dog. *The Qualitative Report*, 24(8), 1897–1914. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2019.3590>
7. Shiroff, J. J., Gray, K., Santulli, G. M., DiDonato, S., Kelly, P. J., & O'Rourke Fulford, J. (2022). A qualitative exploration of the use of service dogs in veterans with post-traumatic stress disorder and traumatic brain injury. *Psychiatric Research and Clinical Practice*, 5(2), 40–50. <https://doi.org/10.1176/appi.prcp.20220029>
8. Koliada, N., Kravchenko, O., Levchenko, N., & Koliada, N. (2025). Kanisterapiia yak metod sotsialno-psykholohichnoi rehabilitatsii uchasykiv boiovykh dii [Canistherapy as a method of socio-psychological rehabilitation of combatants]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, (2(15)), 24–30. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(15\).2025.343347](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(15).2025.343347) [in Ukrainian]
9. Koliada, N., Kravchenko, O., Levchenko, N., & Koliada, N. (2025). Posttravmatychnyi stresovyi rozlad yak predmet naukovykh doslidzhen [Post-traumatic stress disorder as a subject of scientific research]. *Sotsialna robota ta psykholohiia: osvita ta nauka*, (2), 22–26. <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-4> [in Ukrainian]
10. Kravchenko, O., Safin, O., & Mas, N. (2025). Profesiini vymohy do fakhivtsia z kanisterapii za rubezhem [Professional requirements for a canistherapy specialist abroad]. *Pedahohichna nauka i osvita XXI stolittia*, (5). <https://doi.org/10.35619/pse.vi5.135> [in Ukrainian]
11. Savelieva-Kulyk, N. (2025). Posttravmatychnyi stresovyi rozlad u praktytsi likaria pervynnoi lanky [Post-traumatic stress disorder in the practice of a primary care physician]. *NeuroNews. Psykhonevrolohiia ta neiropsykhiatriia*, (10(165)), 18–25. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 05.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 314.7:35.07:338.48

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-11>

Лаврук Олександр Валерійович

доктор наук з державного управління, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи,
професор кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
lavruk.olexandr@kpdi.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-7932-0036

Олексюк Наталія Степанівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
n_oleksiuk@tnpu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1538-1470

Бачинська Олена Миколаївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
helena_kozak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6994-469X

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Вступ. Соціальне партнерство функціонує одночасно як механізм громадського життя, що координує взаємодію між владою, бізнесом та громадськими організаціями, і як мережевий інструмент, який об'єднує ресурси, компетенції та інтереси різних учасників муніципального розвитку. Актуальність дослідження визначається необхідністю ефективного узгодження пріоритетів різних соціальних груп у процесі планування та реалізації стратегічних ініціатив громад.

Метою роботи є комплексний аналіз соціального партнерства як інструменту забезпечення сталого розвитку територіальних громад, визначення механізмів координації ресурсів та повноважень ключових суб'єктів муніципального розвитку, підвищення ефективності управлінських рішень, формування інституційної спроможності та зміцнення соціальної згуртованості громад у сучасних умовах децентралізації.

Наукова новизна. Дослідження підкреслює соціальне партнерство як системоутворюючий механізм розвитку громад та пропонує авторські інструменти оцінки його ефективності. Розроблено графічну модель механізму соціального партнерства, яка демонструє інтеграцію ресурсів, компетенцій і повноважень влади, бізнесу, громадських організацій і населення. Також запропоновано матричну модель суб'єктно-орієнтованої трансформації громади, що відображає формування соціально інтегрованої громади із високим рівнем соціальної згуртованості, довіри та спільними ціннісними орієнтирами. Особливу увагу приділено ролі ВПО і ветеранів війни як активних учасників партнерських процесів, що сприяє розширенню соціального капіталу, інтеграції громад і підвищенню інклюзивності місцевого управління.

Висновки. Соціальне партнерство забезпечує розвиток стійких та згуртованих громад, підвищує інституційну спроможність та сприяє довгостроковій соціально-економічній стабільності. Активна участь громадськості, ВПО, ветеранів війни та бізнесу дозволяє узгоджувати інтереси й ресурси, стимулює економічну діяльність і соціальну інтеграцію. Використання цифрових технологій і мережевих форм управління підвищує прозорість та оперативність управлінських процесів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку методичних підходів і показників сталого розвитку громад для підвищення практичної цінності наукових результатів і зміцнення стратегічної спроможності територіальних громад.

Ключові слова: соціальне партнерство, сталий розвиток, соціальні поля, інституційна спроможність, міжсекторальна взаємодія, стратегічне планування, державно-приватне партнерство.

Lavruk Oleksandr Valeriiovich

Doctor of Public Administration Sciences,
Associate Professor, Vice-Rector for Academic and Pedagogical Work,
Professor at the Department of Public Administration,
Management and Inclusive Economy,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»

Oleksyuk Natalia Stepanivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy,
Ternopil National Pedagogical Volodymyr Hnatiuk University

Bachynska Olena Mykolaivna

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Public Administration,
Management and Inclusive Economy,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskyi State Institute»

SOCIAL PARTNERSHIP AS A TOOL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Introduction. Social partnership functions simultaneously as a mechanism of public life, coordinating the interaction between authorities, business, and civil society organizations, and as a networking tool that integrates the resources, competencies, and interests of various stakeholders in municipal development. The relevance of the study is determined by the need for the effective alignment of priorities among different social groups during the planning and implementation of strategic community initiatives.

Purpose and objectives of the article. The aim of this research is to provide a comprehensive analysis of social partnership as a tool for ensuring the sustainable development of territorial communities, to identify mechanisms for coordinating resources and powers of key local development actors, to enhance the efficiency of management decisions, to build institutional capacity, and to strengthen social cohesion in communities under contemporary decentralization conditions.

Scientific novelty. The study emphasizes social partnership as a system-forming mechanism for community development and proposes original tools for assessing its effectiveness. A graphical model of the social partnership mechanism has been developed, demonstrating the integration of resources, competencies, and authorities of government, business, civil society organizations, and the population. Additionally, a matrix model of subject-oriented community transformation is proposed, reflecting the formation of a socially integrated community with high levels of social cohesion, trust, and shared value orientations. Particular attention is given to the role of internally displaced persons (IDPs) and war veterans as active participants in partnership processes, which contributes to the expansion of social capital, community integration, and increased inclusiveness in local governance.

Results. Social partnership promotes the development of resilient and cohesive communities, enhances institutional capacity, and contributes to long-term socio-economic stability. Active participation of the public, IDPs, war veterans, and business enables the coordination of interests and resources, stimulates economic activity, and fosters social integration. The use of digital technologies and networked management forms increases transparency and operational efficiency in governance processes. Further research may focus on developing methodological approaches and indicators for sustainable community development to enhance the practical value of scientific results and strengthen the strategic capacity of territorial communities.

Key words: *social partnership, sustainable development, social fields, institutional capacity, cross-sectoral interaction, strategic planning, public-private partnership.*

Вступ. Соціальне партнерство виступає як соціокультурне явище, яке вже стало значущим у західних країнах, тоді як в Україні перебуває на етапі становлення. Воно функціонує водночас як інститут громадського життя, що координує взаємодію влади та суспільства задля розвитку соціально-економічної сфери, та як мережевий механізм комунікації, де місцева влада, бізнес і громадські організації формують єдину систему формальних і неформальних зв'язків, обумовлених територіальними рамками та спільними інтересами у розвитку громади [8].

Дослідження соціального партнерства актуальне через його здатність узгоджувати потреби і пріоритети різних соціальних груп. Ця проблематика цікавить не лише науковців у галузі соціології, економіки та політології, але й практиків управління та політиків, які прагнуть знаходити ефективні підходи до координації дій влади, бізнесу і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціального партнерства як інструменту сталого розвитку територіальних громад знайшло відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які розглядають цю проблематику в контексті децентралізації, публічного управління, регіонального розвитку та міжсекторної взаємодії.

Серед українських дослідників варто виокремити науковців, які безпосередньо аналізують соціальне партнерство у вимірі розвитку територіальних громад. Зокрема, О. Паламарчук, І. Візнюк, І. Габа, С. Долинний та Л. Токар [6] обґрунтовують роль соціального партнерства як стратегічного інструменту розвитку громад, підкреслюючи його значення для реалізації підходів сталого розвитку, підвищення самодостатності територій та активізації участі громадян у місцевому самоврядуванні. У свою чергу, А. Браунагель і Д. Анфілов [3] розгля-

дають соціальне партнерство як складову парадигми сталого розвитку міст і регіонів, підкреслюючи його значення у досягненні збалансованого розвитку. Вагомий внесок у дослідження сталого розвитку територіальних громад зробила К. Блішук [2], яка обґрунтовує необхідність комплексного поєднання економічних, соціальних та екологічних складових розвитку, а також ефективного управління ресурсами на місцевому рівні. Liliana B. Andonova, Moira V. Faul, Dario Piselli [11] аналізують партнерства як ключовий інструмент досягнення цілей сталого розвитку та механізм багаторівневого врядування. Водночас, через складну соціально-економічну ситуацію в нашій країні, низка питань пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку територіальних громад залишаються не вирішеними і потребують подальших досліджень.

Метою дослідження є системний аналіз соціального партнерства як інструменту забезпечення сталого розвитку територіальних громад, зокрема визначення механізмів інтеграції ресурсів, компетенцій та повноважень ключових суб'єктів локального розвитку для підвищення ефективності управлінських процесів, формування інституційної спроможності, зміцнення соціальної згуртованості та забезпечення стратегічної стійкості територіальних громад в умовах децентралізації та сучасних соціально-економічних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах формування нової парадигми місцевого розвитку соціальне партнерство виступає важливим чинником підвищення ефективності управлінських процесів, оскільки забезпечує інтеграцію ресурсів, компетенцій і можливостей різних акторів. Це сприяє формуванню комплексного підходу до розвитку територіальних громад, що поєднує економічні, інфраструктурні, екологічні та соціальні аспекти. Залучення бізнесу дозволяє активізувати інвестиційну діяльність, стимулювати розвиток підприємництва та створення робочих місць, тоді як участь громадськості забезпечує врахування інтересів населення, підвищує прозорість управління та рівень довіри до влади.

У контексті сталого розвитку територіальних громад соціальне партнерство виконує системоутворюючу функцію, оскільки сприяє збалансуванню короткострокових і довгострокових цілей розвитку. Воно забезпечує впровадження принципів раціонального використання ресурсів, екологічної відповідальності, економічної ефективності та соціальної справедливості. Такий підхід дозволяє громадам не лише реагувати на поточні виклики, а й формувати стратегічне бачення власного розвитку, орієнтоване на підвищення конкурентоспроможності та якості життя.

Крім того, соціальне партнерство сприяє формуванню сприятливого інституційного середовища для розвитку громади, зокрема через розвиток механізмів участі, підтримку локальних ініціатив, стимулювання міжсекторної співпраці та впровадження принципів відкритого врядування. Це створює пере-

думови для посилення інноваційного потенціалу територій, підвищення їх інвестиційної привабливості та здатності до саморозвитку.

Територіальні громади функціонують як специфічний соціально-економічний простір, у межах якого відбувається взаємодія ключових акторів локального розвитку – органів публічної влади, суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства. Динаміка розвитку громади детермінується характером і якістю взаємозв'язків між зазначеними суб'єктами, рівнем інституційної спроможності та ступенем їхньої залученості до процесів стратегічного планування і реалізації публічної політики.

Соціальний простір громади є внутрішньо диференційованим і структурованим через сукупність взаємопов'язаних соціальних полів. Відповідно до концепції П'єр Бурдьє, соціальне поле постає як багатовимірний простір позицій, у межах якого кожна позиція визначається через систему координат, що відображає розподіл різних видів капіталу (економічного, соціального, культурного, символічного). У цьому контексті соціальне поле передбачає наявність об'єктивно зумовлених зв'язків між позиціями акторів, які можуть набувати форм кооперації, конкуренції, альянсу або конфлікту. Такі зв'язки є структурно обумовленими та значною мірою автономними від індивідуальних характеристик конкретних осіб, що займають відповідні позиції.

Функціонування соціальних полів у межах територіальної громади створює передумови для трансформації традиційної ієрархічної моделі управління у більш гнучку мережеву систему взаємодії. Така трансформація сприяє інтеграції різних секторів у єдиний комунікативний та інституційний простір, формуванню механізмів горизонтальної координації та підвищенню рівня соціальної згуртованості. У цьому контексті поступово відбувається інституціоналізація соціального партнерства як системної форми співпраці між владою, бізнесом і громадськістю, що забезпечує узгодження інтересів ключових суб'єктів розвитку територіальної громади. Саме така модель взаємодії формує підґрунтя для консолідації ресурсів і підвищення ефективності управлінських рішень на муніципальному рівні.

За сучасних умов суспільно-економічної нестабільності та викликів повоєнної трансформації значення соціального партнерства суттєво зростає. Його формування набуває стратегічного характеру, оскільки саме інституціоналізована система взаємодії влади, бізнесу та громадськості здатна забезпечити консолідацію ресурсів, координацію інтересів і узгодження стратегічних пріоритетів розвитку. У такому вимірі соціальне партнерство виступає важливим інструментом мобілізації територіального, людського та інвестиційного потенціалу громад, підвищення адаптивності локальних економік та забезпечення сталого соціально-економічного відновлення (рис. 1).

Запропонована графічна модель відображає соціальне партнерство як багаторівневу інтегровану

Рис. 1. Модель механізму соціального партнерства

Джерело: розроблено авторами.

систему взаємодії ключових соціальних акторів, спрямовану на забезпечення сталого розвитку та самодостатності територіальної громади.

У центрі моделі розміщено механізм соціального партнерства, який виступає системоутворювальним ядром. Він включає сукупність інструментів узгодження інтересів і спільної діяльності суб'єктів партнерства, зокрема соціальний діалог, переговори, угоди, спільні програми, проекти та механізми співуправління. Саме через цей механізм здійснюється інтеграція ресурсів, компетенцій і повноважень різних сторін партнерства.

Першим ключовим суб'єктом у моделі виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, які формують інституційно-нормативне середовище соціального партнерства. Їх функції полягають у розробленні та впровадженні нормативно-правових актів, визначенні стратегічних пріоритетів розвитку громади, розподілі бюджетних ресурсів та ініціюванні соціально-економічних програм.

Другим суб'єктом є бізнес, який забезпечує економічну основу соціального партнерства. Його участь реалізується через інвестиції, створення робочих місць, сплату податків і фінансування соціально значущих проєктів, що безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток громади.

Третій блок представлений громадськими організаціями та волонтерськими структурами, які виконують функцію соціального посередництва та адвокації інтересів населення. Вони ідентифікують актуальні соціальні проблеми, ініціюють громадські проєкти, надають соціальні послуги та здійснюють громадський контроль за діяльністю влади і бізнесу.

Четвертим елементом системи є населення територіальної громади, яке виступає одночасно як носій соціальних потреб і як активні учасники процесів розвитку. Їхня участь реалізується через громадську активність, ініціативи, участь у прийнятті рішень та механізми соціального контролю.

Результатом взаємодії всіх суб'єктів у межах механізму соціального партнерства є формування якісно нового стану територіальної громади, що проявляється у зростанні добробуту населення, посиленні соціальної згуртованості, підвищенні інституційної стійкості та забезпеченні довгострокового сталого розвитку. Таким чином, модель демонструє, що соціальне партнерство функціонує як відкрита соціально-економічна система, в межах якої узгодження інтересів органів влади, бізнесу, інститутів громадянського суспільства та населення сприяє ефективній реалізації стратегій розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

У цьому контексті особливої ваги набуває визначення передумов, які забезпечують формування ефективної партнерської взаємодії та сприяють трансформації територіальної громади у згуртовану місцеву спільноту. Партнерська взаємодія між ключовими суб'єктами місцевого розвитку, дотримання норм і правил спільного проживання у межах громади, наявність інституційно розвинутого громадського сектору, а також відповідальна діяльність органів місцевого самоврядування формують комплекс базових умов для такої трансформації. За цих умов громада набуває рис соціально інтегрованої системи, здатної до ефективної самоорганізації, колективного прийняття рішень та забезпечення сталого місцевого розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Матрична модель суб'єктно-орієнтованої трансформації громади

Джерело: розроблено авторами.

Зазначена трансформація проявляється через сукупність взаємопов'язаних соціальних характеристик, серед яких ключове значення мають:

- високий рівень соціальної згуртованості мешканців громади;
- формування спільних ціннісних орієнтирів, норм взаємодії та колективної ідентичності;
- утвердження довіри між різними групами стейкхолдерів;
- інтегрованість членів громади у локальний соціально-економічний простір та їх активна участь у формуванні й реалізації стратегічних напрямів розвитку громади;
- прояв громадянської ініціативності та активна участь у суспільному житті;
- розвиток механізмів самоорганізації, кооперації та партнерської взаємодії між суб'єктами місцевого розвитку [1].

Важливим елементом розвитку партнерської взаємодії на місцевому рівні в сучасних умовах є активне залучення ВПО та ветеранів війни до суспільного життя територіальних громад. Масове переміщення населення та значне зростання кількості осіб, які повертаються з військової служби, зумовлюють необхідність формування нових механізмів соціальної інтеграції та включення цих соціальних груп до процесів місцевого розвитку. Залучення ВПО і ветеранів до процесів прийняття рішень, реалізації місцевих ініціатив, громадських консультацій та розроблення стратегій розвитку громади сприяє не лише їх соціальній адаптації та реінтеграції, але й формуванню більш інклюзивної моделі місцевого

управління. Участь цих груп населення у громадській діяльності, волонтерських ініціативах, підприємницьких проєктах, діяльності громадських організацій і консультативно-дорадчих органів при ОМС сприяє розширенню соціального капіталу громади, зміцненню горизонтальних зв'язків між різними соціальними групами та підвищенню рівня взаємної довіри [10].

Особливої уваги потребує залучення ветеранів війни, які володіють значним управлінським, організаційним та лідерським потенціалом, сформованим у процесі військової служби. Їх участь у громадському житті, діяльності ветеранських організацій, реалізації соціальних та економічних ініціатив може виступати важливим ресурсом для розвитку громад, сприяти формуванню культури відповідальності, солідарності та взаємопідтримки.

Взаємодія ОМС та бізнесу є складним і багатофакторним процесом, що зумовлено різними цілями та пріоритетами цих інститутів. Для ОМС пріоритетним є забезпечення життєдіяльності та розвитку громади, зокрема соціальної складової, що проявляється у вимогах до корпоративної соціальної відповідальності бізнесу та участі у соціальних проєктах. Бізнес, навпаки, орієнтований на ефективне вкладення капіталу та отримання прибутку, що робить додаткові соціальні витрати на початкових етапах реалізації проєктів потенційним ризиком для інвестиційних планів.

Різниця у підходах ОМС та бізнесу є природною і не повинна перешкоджати співпраці. Навпаки, партнерство дозволяє більш ефективно досягати спіль-

них цілей: забезпечення соціально-економічного розвитку громад, підвищення інвестиційної привабливості та підтримки відновлення в умовах воєнного та поствоєнного періоду. Узгоджена взаємодія між місцевою владою та приватним сектором виступає ключовим чинником реалізації як соціальних, так і економічних пріоритетів громади.

Взаємодія ОМС та громадськості є ключовим чинником забезпечення сталого розвитку територіальної громади, оскільки вона формує підґрунтя для узгодження інтересів різних соціальних груп, підвищення якості управлінських рішень та зміцнення демократичних інститутів на місцевому рівні. У сучасних умовах децентралізації влади така взаємодія набуває особливої актуальності, оскільки сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів громади та забезпечує прозорість і підзвітність діяльності ОМС.

Окремої уваги заслуговує використання цифрових технологій як інструменту розширення участі громадськості. Електронне урядування, відкриті дані та онлайн-платформи для громадської участі значно спрощують комунікацію між владою та громадянами, підвищують оперативність зворотного зв'язку та забезпечують ширше залучення населення до управлінських процесів. Водночас ефективність таких інструментів залежить від рівня цифрової грамотності населення та доступності відповідної інфраструктури [5].

Крім того, реалізація проєктів державно-приватного партнерства (ДПП) на місцевому рівні неможлива без ефективної взаємодії між ОМС та приватним сектором, особливо за умов обмеженого фінансування для нового будівництва або підтримки існуючої соціальної та комунальної інфраструктури. У післявоєнній відбудові країни приватний сектор

відіграватиме ключову роль, а формат ДПП може стати оптимальним інструментом для реалізації транспортних, соціальних та інших інфраструктурних проєктів. Успіх таких ініціатив залежатиме від готовності місцевої влади до партнерства, прозорості прийняття рішень та створення сприятливого інвестиційного середовища, тоді як приватний бізнес забезпечить необхідні інвестиції та партнерські стосунки [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальне партнерство є системоутворюючим механізмом сталого розвитку територіальних громад, що забезпечує інтеграцію ресурсів, компетенцій та повноважень ОМС, бізнесу та громадськості. Ефективна партнерська взаємодія сприяє комплексному розвитку територій, поєднуючи економічні, інфраструктурні, соціальні та екологічні складові, підвищуючи інституційну спроможність і соціальну згуртованість громад. Активне залучення ВПО, ветеранів війни та широкої громадськості розширює соціальний капітал, підвищує адаптивність територій та сприяє формуванню інклюзивної моделі муніципального управління. Використання мережеских форм управління та цифрових технологій у партнерських процесах забезпечує прозорість, підзвітність та оперативність прийняття управлінських рішень, а узгоджена взаємодія з бізнесом сприяє реалізації інфраструктурних та соціально-економічних проєктів і довгостроковій стійкості розвитку громад.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на розробку методичних підходів та індикаторів сталого розвитку громад, що дозволить підвищити практичну цінність досліджень та сприятиме формуванню стратегічно спроможних та соціально згуртованих громад.

Список літератури:

1. Бахтиєв Р. Стратегія розвитку відповідального партнерства та усвідомленого проживання в територіальній громаді. URL: <https://surl.li/uqejxk>
2. Бліщук К.М. Сталый розвиток територіальних громад у контексті децентралізаційних змін. *Економічний проєкт*. 2024. № 19. С. 104–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-19>
3. Браунагель А.В., Анфілов Д.Ю. Соціальне партнерство як елемент сталого розвитку міст. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-6>
4. Горстка О.В. Центри соціального партнерства як елемент організаційної структури публічно-приватної співпраці на місцевому рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 9. С. 167–171. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.9.167>
5. Колянюк О.В. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. № 65. С. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-65-16>
6. Паламарчук О., Візнюк І., Габа І., Долинний С., Токар Л. Соціальне партнерство як стратегічний інструмент розвитку територіальних громад. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Т.2. № 13. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618_0715.2\(13\).2024.316710](https://doi.org/10.31499/2618_0715.2(13).2024.316710)
7. Поліщук В.А., Олексюк Н.С., Бачинська О.М. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб в приймаючі громади: соціально-економічний аспект. *Управління змінами та інновації*. 2023. №6. С. 5-9. DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2023-6-1>
8. Тереняк Л., Куземко А. Сутність і особливості соціального партнерства органів місцевого самоуправління, громадських організацій та представників бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2025. № 3. С. 24–29. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(2\)-3](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(2)-3)
9. Федюк В. Партнерство і співпраця влади і бізнесу на місцевому рівні – запорука успішного розвитку громад. URL: <https://surl.li/iiiqxa>

10. Шапошнікова І.В., Пристай І.Р. *Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-04>

11. Partnerships for Sustainability in Contemporary Global Governance: Pathways to Effectiveness / ed. by L. B. Andonova, M. Faul, D. Piselli. London : Routledge, 2023. 288 p.

References:

1. Bakhtiev, R. *Stratehiia rozvytku vidpovidalnoho partnerstva ta usvidomlenoho prozhyvannia v terytorialnii hromadi* [Strategy for the development of responsible partnership and conscious living in the territorial community]. Retrieved from <https://surl.li/uqcxjk> [in Ukrainian].

2. Blishchuk, K. M. (2024). *Stalyi rozvytok terytorialnykh hromad u konteksti detsentralizatsiinykh zmin* [Sustainable development of territorial communities in the context of decentralization reforms]. *Ekonomichnyi prostir*, 19, 104–107. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-19> [in Ukrainian].

3. Braunagel, A. V., Anfilov, D. Yu. (2022). *Sotsialne partnerstvo yak element staloho rozvytku mist* [Social partnership as an element of sustainable urban development]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-6> [in Ukrainian].

4. Horstka, O. V. (2024). *Tsentry sotsialnoho partnerstva yak element orhanizatsiinoi struktury publichno-pryvátnoi spivpratsi na mistsevomu rivni* [Centers of social partnership as an element of the organizational structure of public-private cooperation at the local level]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 9, 167–171. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.9.167> [in Ukrainian].

5. Kolyanko, O. V. (2021). *Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia z hromadskistiui* [Interaction of state authorities and local self-government with the public]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 65, 116–122. <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-65-16> [in Ukrainian].

6. Palamarchuk, O., Viznyuk, I., Haba, I., Dolynnyi, S., & Tokar, L. (2024). *Sotsialne partnerstvo yak stratehichniy instrument rozvytku terytorialnykh hromad* [Social partnership as a strategic tool for the development of territorial communities]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(13). [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316710](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316710) [in Ukrainian].

7. Polishchuk, V. A., Oleksiuk, N. S., Bachynska, O. M. (2023). *Intehratsiia vnutrishnio peremishchenykh osib v pryimachi hromady: sotsialno-ekonomichnyi aspekt* [Integration of internally displaced persons into host communities: socio-economic aspect]. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, 6, 5–9. <https://doi.org/10.32782/CMI/2023-6-1> [in Ukrainian].

8. Terenyak, L., Kuzemko, A. (2025). *Sutnist i osoblyvosti sotsialnoho partnerstva orhaniv mistsevoho samoupravlinnia, hromadskykh orhanizatsii ta predstavnykiv biznesu* [Essence and features of social partnership between local governments, NGOs, and business representatives]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 3, 24–29. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(2\)-3](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(2)-3) [in Ukrainian].

9. Fedyuk, V. *Partnerstvo i spivpratsia vlady i biznesu na mistsevomu rivni – zaporka uspishnoho rozvytku hromad* [Partnership and cooperation between authorities and business at the local level – a key to successful community development]. Retrieved from <https://surl.li/iiiqxa> [in Ukrainian].

10. Shaposhnykova, I. V., Prystay, I. R. (2024). *Stratehii ta vykyky intehratsii vnutrishnio peremishchenykh osib u terytorialnykh hromadakh v umovakh voiennoho stanu* [Strategies and challenges of integrating internally displaced persons into territorial communities under martial law]. *Publichne upravlinnia ta administruvannia*, 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-04> [in Ukrainian].

11. Andonova, L. B., Faul, M., Piselli, D., eds. (2023). *Partnerships for Sustainability in Contemporary Global Governance: Pathways to Effectiveness*. London: Routledge.

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 159.9:616.89:7.032.1

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-12>**Лящ Оксана Павлівна**

доктор психологічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського
oksanalyash7@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1317-4398

Яцюк Марія Валеріївна

кандидат психологічних наук, доцент
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»
yatsyuk.m@academia.vn.ua
ORCID ID: 0000-0002-2393-9964

ЕСТЕТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ «Я» У СТРУКТУРІ ПОЗИТИВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ІМІДЖУ ДІВЧИНИ

Вступ. У сучасному соціокультурному просторі, насиченому цифровими технологіями та візуальними комунікаціями, естетична репрезентація «Я» трансформується з індивідуально-психологічного феномену на ключовий ресурс формування позитивного іміджу дівчини. Соціальні мережі, алгоритмічна культура оцінювання та трансляція стандартів краси створюють напруження між автентичністю самовираження та зовнішнім тиском, що актуалізує потребу в цілісному аналізі цього феномену.

Мета роботи – дослідити особливості естетичної репрезентації «Я» у структурі позитивного іміджу дівчини та визначити взаємозв'язок між зовнішньою привабливістю, самооцінкою і психологічними особливостями особистості.

Наукова новизна. У статті вперше системно розглянуто естетичну репрезентацію «Я» як інтегральний психологічний конструкт, що поєднує філософсько-культурні, особистісні та соціально-психологічні виміри. Поглиблено наукові уявлення про роль декоративної косметики не лише як засобу декору, а як інструмента соціальної комунікації та маркера внутрішнього самоприйняття. Емпірично верифіковано існування соціального стереотипу щодо «денного макіяжу» як «золотого стандарту» іміджу, а також виявлено кореляційні зв'язки між стратегіями використання косметики та структурою самоствавлення дівчат.

Висновки. Результати дослідження засвідчили, що естетична репрезентація «Я» в юнацькому віці є суперечливим процесом: понад 50% дівчат демонструють низький рівень самоповаги та очікування негативної оцінки, що робить їхню самооцінку вразливою. Доведено, що гармонійний позитивний імідж формується не через наближення до абстрактних ідеалів краси, а через узгодженість реального, ідеального та соціального «Я», де помірне естетичне підкреслення (денний макіяж) виступає маркером внутрішньої гармонії та соціальної компетентності. Надмірна залежність від макіяжу або повне його ігнорування є маркерами порушення самоствавлення. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інтегративної моделі естетичної складової позитивного іміджу.

Ключові слова: естетична репрезентація, позитивний імідж, Я-концепція, образ тіла, самоприйняття, макіяж, соціальне порівняння, автентичність, вдячність тілу, юнацький вік.

Liashch Oksana Pavlivna

Doctor of Psychological Science,
Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Yatsyuk Mariia Valeriivna

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology,
Public Higher Educational Establishment «Vinnytsia Academy of Continuing Education»

AESTHETIC REPRESENTATION OF THE “SELF” IN THE STRUCTURE OF A GIRL’S POSITIVE SOCIAL IMAGE

Introduction. In the contemporary sociocultural space, saturated with digital technologies and visual communications, the aesthetic representation of the «Self» transforms from an individual psychological phenomenon into a key resource for shaping a girl’s positive image. Social networks, the algorithmic culture of evaluation, and the dissemination of beauty standards create tension between the authenticity of self-expression and external pressure, which highlights the need for a comprehensive analysis of this phenomenon.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to investigate the features of the aesthetic representation of the «Self» in the structure of a girl’s positive image and to determine the relationship between external attractiveness, self-esteem, and psychological characteristics of the personality.

Scientific novelty. The article systematically examines, for the first time, the aesthetic representation of the «Self» as an integral psychological construct that combines philosophical-cultural, personal, and socio-psychological dimensions. It deepens scientific understanding of the role of decorative cosmetics not merely as a means of adornment, but as a tool of social communication and a marker of internal self-acceptance. The existence of a social stereotype regarding «daytime makeup» as the «golden standard» of image

is empirically verified, and correlational relationships between strategies of cosmetic use and the structure of self-attitude in girls are identified.

Results. The results of the study indicate that the aesthetic representation of the «Self» in adolescence is a contradictory process: over 50% of girls demonstrate low levels of self-esteem and an expectation of negative evaluation, which makes their self-perception vulnerable. It has been proven that a harmonious positive image is formed not through approaching abstract ideals of beauty, but through the alignment of the real, ideal, and social «Self,» where moderate aesthetic enhancement (daytime makeup) serves as a marker of internal harmony and social competence. Excessive dependence on makeup or its complete disregard are markers of self-attitude disturbances. Prospects for further research lie in the development of an integrative model of the aesthetic component of a positive image.

Key words: *aesthetic representation, positive image, self-concept, body image, self-acceptance, makeup, social comparison, authenticity, body gratitude, adolescence.*

Вступ. У сучасному соціокультурному просторі естетична репрезентація «Я» набуває статусу не лише індивідуально-психологічного феномену, а й важливого соціально-комунікативного ресурсу, що визначає специфіку формування позитивного іміджу дівчини. В умовах глобалізації, цифровізації та візуалізації культури (особливо через соціальні мережі), зовнішній вигляд, стиль самопрезентації, тілесність та естетичні коди стають інструментами соціальної ідентифікації, соціального капіталу та символічного визнання.

Позитивний імідж дівчини у сучасному суспільстві дедалі більше формується через візуально-естетичні маркери – привабливість, стиль, тілесну доглянутість, відповідність або творче переосмислення нормативних стандартів краси. Дослідження демонструють, що сприйняття фізичної привабливості суттєво впливає на соціальні оцінки особистості, приписування компетентності, моральності та успішності [3]. Водночас надмірна орієнтація на зовнішню репрезентацію може спричинити феномени об'єктивації, зниження самооцінки та формування залежної самооцінки [5].

У межах сучасних досліджень естетична складова самопрезентації розглядається як стратегічний ресурс соціальної взаємодії [6]. Особливої актуальності це набуває для дівчат юнацького віку, у яких відбувається інтенсивне становлення ідентичності, формування тілесного образу та інтеграція зовнішнього й внутрішнього «Я». Саме на цьому етапі виникає напруження між автентичністю самовираження та нормативним тиском соціальних стандартів. Додатковий вимір проблеми пов'язаний із впливом цифрового середовища. Соціальні мережі створюють простір постійної візуальної експозиції та порівняння, що посилює значущість естетичного самоконструювання [10]. Алгоритмічна культура «лайків» і візуальної оцінки трансформує естетичну репрезентацію «Я» з внутрішнього образу у публічний проєкт іміджу.

Попри наявність численних досліджень окремих аспектів – Я-концепції, образу тіла, гендерних стандартів краси чи соціальної самопрезентації – недостатньо розробленою залишається проблема естетичної репрезентації «Я» у структурі позитивного іміджу дівчини як цілісного психологічного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження естетичної репрезентації «Я» в структурі позитивного іміджу дівчини перебувають на пере-

тині психології особистості, соціальної психології, гендерних та медіадосліджень, вивчаючи зв'язок між Я-концепцією, образом тіла, стандартами краси та цифровими самопрезентаціями. Естетична складова іміджу є психосоціальним конструктом, що інтегрує самосприйняття, соціальні очікування та культурні коди. Концепція «можливих Я» пояснює інтеграцію стандартів краси в образ бажаного «Я» як мотиваційний чинник [8], хоча їх недосяжність спричиняє внутрішні конфлікти. Теорія самопрезентації у цифрову епоху набуває нового значення: соціальні мережі стають простором безперервного конструювання враження, де естетичні маркери задовольняють потребу в соціальному прийнятті [4].

Теорія об'єктивації [5] показує, що орієнтована на зовнішність культура формує самоцінювання жінок через призму сприйняття іншими, перетворюючи естетичну репрезентацію на механізм самоконтролю. Інтенсивне використання соцмереж корелює з незадоволеністю тілом [4]. Гендерно-критичні підходи розглядають стандарти краси як соціально сконструйовані регулятивні механізми [11].

Цифрове середовище має амбівалентний вплив: посилюючи соціальне порівняння та знижуючи самооцінку [2], воно водночас через позитивний зворотний зв'язок підвищує відчуття прийняття [10]. Відсутність інтегративної моделі естетичної складової позитивного іміджу зумовлює необхідність подальших досліджень.

Метою дослідження є вивчення естетичної репрезентації «Я» у структурі позитивного іміджу дівчини та взаємозв'язку між зовнішньою привабливістю, самооцінкою та психологічними особливостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен краси має глибоку філософську традицію, що сягає античності, де поняття «*kalos*» поєднувало зовнішню вроду з моральною досконалістю та гармонією світу. Вже тоді окреслилися два вектори осмислення: об'єктивістський (краса як симетрія, міра, число, що згодом кристалізувалося в ідею «золотого перетину») та суб'єктивістський (софісти з їхньою тезою «людина – міра всіх речей», що легітимізувала релятивність естетичних оцінок). Платон надав красі трансцендентного виміру, де тілесна врода – лише відображення абсолютної досконалості, заклавши дуалізм внутрішнього та зовнішнього. Подальша суб'єктивізація естетики у Канта (незацікавлене задоволення) та Шопенгауера (краса як прояв «волі до життя») підготувала ґрунт для психологічного

аналізу тілесної привабливості в контексті гендерної комунікації та еволюційної доцільності [3, 6].

У сучасній психології естетична репрезентація особистості немислима без аналізу «Я-тілесного» як фундаментального компонента самосвідомості. Спираючись на традицію Вільяма Джемса про тілесний досвід як першооснову емпіричного «Я», сучасні дослідники розглядають «Я-тілесне» як інтегральне утворення, що включає перцептивний, когнітивний та емоційно-ціннісний компоненти. У структурі Я-концепції тілесне «Я» традиційно співіснує в трьох модальностях: реальне, соціальне (дзеркальне) та ідеальне. Розбіжність між реальним та ідеальним тілесним «Я» є класичним джерелом внутрішнього напруження, однак новітні дослідження суттєво поглиблюють це розуміння, вводячи поняття автентичності як критичного параметра естетичної репрезентації [8].

Згідно з моделлю SAFE (State Authenticity as Fit to Environment), відчуття автентичності виникає за умови відповідності середовища можливостям вільного самовираження. Д. Боравські з колегами [1] емпірично довели, що експозиція ідеалізованих зразків краси не просто підвищує незадоволеність тілом, а безпосередньо знижує відчуття автентичності (state authenticity) у жінок. Медіатором цього ефекту виступає саме розрив між актуальним та ідеальним тілесним «Я». Це принципове уточнення: неможливість відповідати нав'язаним стандартам загрожує не лише самооцінці, а самому відчуттю «бути собою».

Психологічною основою формування іміджу виступають естетичні почуття – стійкі, усвідомлені утворення, що інтегрують культурний досвід та систему цінностей, надаючи сприйняттю власної зовнішності емоційного забарвлення. Сучасний науковий дискурс фіксує концептуальний зсув від вивчення виключно негативних аспектів (невдоволення, сором) до аналізу позитивного образу тіла, де ключовим конструктом виступає «вдячність тілу» (body appreciation) – здатність цінувати своє тіло поза домінуючими естетичними канонами.

Дослідження Р. Перлоф демонструє важливість цього конструкту у взаємозв'язку з перфекціоністською самопрезентацією (perfectionistic self-presentation) [9]. Якщо риса перфекціонізму описує внутрішнє прагнення до досконалості, то перфекціоністська самопрезентація фокусується на зовнішніх поведінкових проявах: демонстрація власної досконалості та приховування недоліків. Автори виявили, що високий рівень перфекціоністської самопрезентації прямо передбачає низьку задоволеність тілом, і цей зв'язок частково опосередковується низьким рівнем «вдячності тілу». Це підкреслює, що нав'язливе прагнення «виглядати бездоганно» блокує здатність цінувати свою природну тілесність.

Естетична репрезентація формується в соціальному контексті, який класично описує «Трипартитна модель впливу» (сім'я, однолітки, медіа) [7]. Особливу роль відіграють соціальні медіа, які створюють унікальне середовище для соціального порів-

няння. Дослідження Джамін Фардулі показують, що навіть усвідомлюючи шкідливість ідеалізованого контенту, молодь продовжує зазнавати його негативного впливу [4]. При цьому дівчата з високою інтерналізацією ідеалів краси можуть відкидати навіть «бодіпозитивний» контент через інтерналізовану стигму щодо ваги. Цифрове середовище додало новий вимір – публічну цифрову оцінку (лайки, коментарі), яка тісно корелює з рівнем занепокоєності образом тіла.

З метою вивчення особливостей естетичної репрезентації «Я» як чинника формування позитивного іміджу дівчат було організовано емпіричне дослідження, яке проводилося на базі 2 закладів вищої освіти. Вибірку склали 65 дівчат віком 18–20 років. Дослідження реалізовувалося у два етапи. На першому етапі застосовано методи бесіди та включеного спостереження в природних умовах (процес створення професійного макіяжу). Спостереження дозволило зафіксувати невербальні прояви (зміни міміки, пантоміміки, тембру голосу) як індикаторів емоційного стану та самооцінки. Бесіда включала відкриті питання щодо мотивації звернення до візажиста, частоти використання косметики та самооцінки власної привабливості. Другий етап передбачав психодіагностичне обстеження з використанням комплексу методик: Методика полярних профілів (семантичний диференціал); Опитувальник самоставлення В. Століна; Опитувальник Т. Лірі; Методика кольорових асоціацій (модифікація тесту Еткінда-Люшера) на основі трьох серій фотографій: без макіяжу, з денним макіяжем, з яскравим вечірнім макіяжем; Модифікований тематичний апперцептивний тест (ТАТ) з використанням полярних профілів для оцінки фотозображень.

За результатами бесіди з дівчатами, які звернулися за професійним макіяжем, виявлено суперечливу тенденцію: 90% респонденток, не маючи об'єктивних вад зовнішності, демонстрували впевненість у «магічній силі краси» («Врода дає впевненість»), «З макіяжем я з принцеси перетворююсь на королеву»), одночасно акцентуючи незадоволеність окремими елементами власної зовнішності. Це засвідчує дію механізму соціального порівняння та інтерналізацію завищених стандартів привабливості, що поглиблює розрив між реальним та ідеальним «Я-тілесним».

Спостереження зафіксувало виразні зміни під час та після нанесення макіяжу: покращення постави, поява впевнених рухів, зміна тембру голосу. Це підтверджує, що макіяж виступає не декором, а засобом естетичної репрезентації, який активує стан «соціальної бажаності» та тимчасово підвищує самооцінку через самоатрибуцію позитивних якостей.

За критерієм ставлення до декоративної косметики виділено два психотипи. Тип А (активні користувачки): дівчина використовує макіяж щодня як «щит» або інструмент самовираження; їхня естетична репрезентація має демонстративний характер, спрямований на соціальне визнання. Тип Б (пасивні користувачки): дівчина ігнорує косметичку через

невпевненість («мене не впізнають», «хлопцям не подобаюся») або світоглядні переконання; їхня репрезентація мінімалістична, що часто пов'язано зі страхом не відповідати створеному за допомогою макіяжу образу.

Дані, отримані за методикою полярних профілів, конкретизували попередні спостереження (рис 1). Лише 16,9% дівчат демонструють високий рівень визнання себе красивими, що свідчить про завищену самооцінку та акцентуацію на фізичному «Я». Переважна більшість (75,4%) оцінюють свою красу на середньому рівні, що вказує на залежність самооцінки від зовнішніх оцінок та модних еталонів. Тривожним є показник невпевненості у собі: лише 15,4% мають високий рівень, тоді як 21,5% – низький, що має зв'язок із високими показниками залежності від думки інших та підкреслює вразливість позитивного іміджу, побудованого виключно на зовнішній атрибутиці.

Психодіагностичне обстеження за опитувальником В. Століна поглиблює це розуміння: виявлено

критично низький рівень самоповаги у 50,8% досліджуваних. Показовим є розподіл за шкалою «очікування позитивного ставлення від інших»: 75,4% дівчат мають низький рівень, що свідчить про відсутність базової довіри до соціуму та очікування негативної оцінки. У поєднанні з високим рівнем самозвинувачення (23,1%) та низьким рівнем самопевненості (52,3%) це формує внутрішній конфлікт: прагнення до позитивної естетичної репрезентації (через макіяж, моду) блокується глибинним неприйняттям себе. Отримані дані підтверджують висновки про те, що зовнішня репрезентація не завжди є відображенням внутрішнього благополуччя, а часто виступає компенсаторним механізмом, покликаним подолати розрив між реальним та ідеальним «Я» в умовах хронічного очікування негативної оцінки з боку оточення.

Проведені асоціативні експерименти (ТАТ та кольорові асоціації) уможливили верифікацію соціальних стереотипів щодо впливу макіяжу на сприйняття особистості. Як засвідчують дані рис. 2, най-

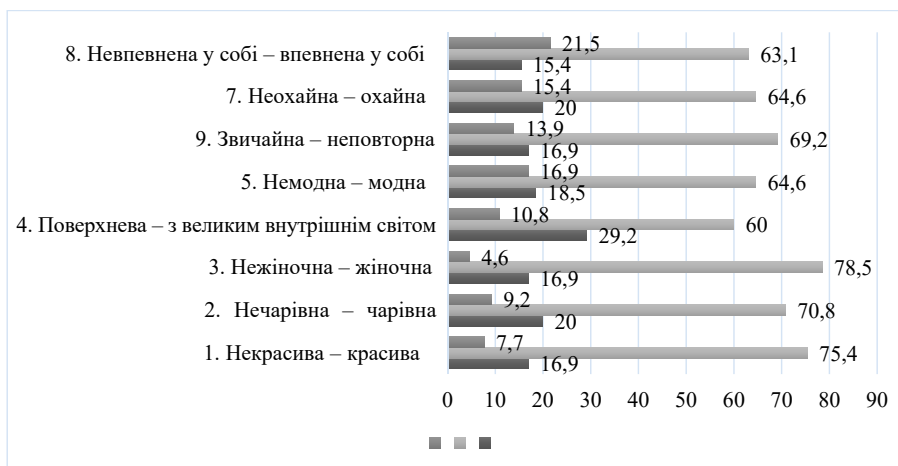

Рис. 1. Розподіл показників за методикою полярні профілі, у %, N = 65

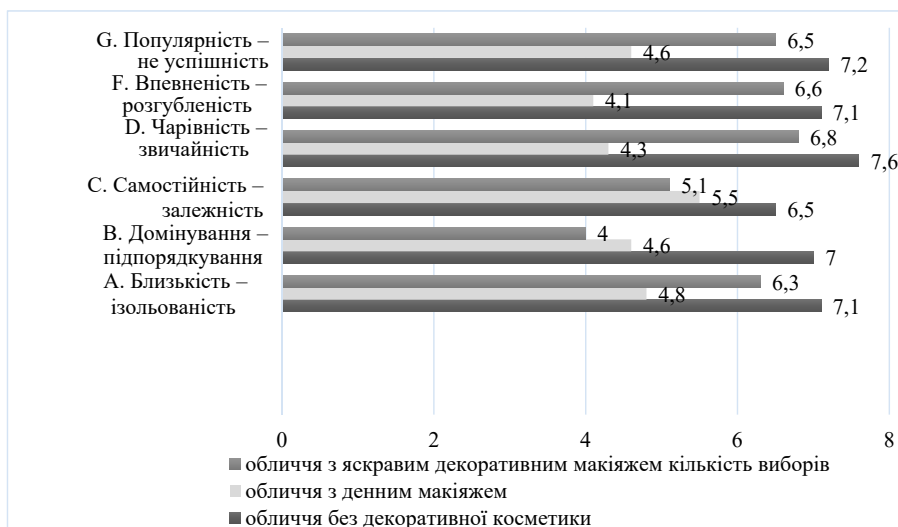

Рис. 2. Розподіл оцінок середніх балів за тематичним апперцептивним тестом (max – 10, N=65)

вищі оцінки за параметрами чарівності, впевненості та успішності отримали обличчя з денним макіяжем, що сприймається як «золотий стандарт» – засіб підкреслення природних даних, який викликає довіру.

Обличчя без макіяжу стійко асоціюються з ізольованістю, звичайністю та невпевненістю, тоді як яскравий макіяж у респонденток провокує амбівалентну реакцію: високі бали за домінування поєднуються з нижчими – за близькість та чарівність, що свідчить про сприйняття його як «бойового забарвлення», яке психологічно дистанціює.

Кольороасоціативний експеримент суттєво поглибив ці висновки. Обличчя без макіяжу найчастіше асоціювалися з фіолетовим, коричневим, сірим та чорним кольорами, що в індивідуальних розкладах респондентів посідали позиції «поганого настрою» та були найменш улюбленими; семантично вони описуються як «нерішучість», «пасивність», «замкнутість». Натомість обличчя з денним макіяжем асоціювалися із синім та жовтим – кольорами гарного настрою, що символізують спокій, доброзичливість і відкритість. Обличчя з яскравим макіяжем отримали найбільше асоціацій із червоним кольором активності та домінування, однак також і з чорним та фіолетовим, що вказує на сприйняття такої репрезентації як агресивної, надмірно демонстративної, такої, що викликає недовіру.

Кореляційний аналіз виявив значущі зв'язки між показниками самоствавлення та оцінкою різних типів макіяжу. Встановлено позитивний кореляційний зв'язок між рівнем інтегральної шкали самоприйняття та позитивною оцінкою фото з денним макіяжем ($r = 0,24$; $p \geq 0,05$), що означає: дівчата з вищим рівнем самоприйняття обирають помірний макіяж як інструмент гармонійної естетичної репрезентації, спрямований на підкреслення, а не спотворення автентичного «Я». Водночас виявлено зворотний кореляційний зв'язок між рівнем самоприйняття та оцінкою фото без макіяжу ($r = -0,38$; $p \geq 0,01$), а також з оцінкою фото з яскравим макіяжем ($r = -0,21$; $p \geq 0,01$). Це засвідчує існування двох полярних, однаково неконструктивних стратегій естетичної репрезентації: повна відмова від «прикрашання» (можливий прояв заниженої самооцінки або захисної позиції) та надмірне, демонстративне використання косметики (компенсація внутрішньої невпевненості через прагнення до домінування). Обидві стратегії, згідно з отриманими даними, не сприяють формуванню позитивного, соціально прийнятного іміджу,

натомість гармонійна репрезентація реалізується виключно через помірковане естетичне підкреслення, узгоджене з внутрішнім самоприйняттям.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Естетична репрезентація «Я» у дівчат юнацького віку є складним, суперечливим процесом. З одного боку, спостерігається високе усвідомлення соціальної значущості зовнішності та прагнення до її покращення за допомогою декоративної косметики. З іншого боку, значна частина досліджуваних (понад 50%) демонструє низькі показники самоповаги, впевненості та прийняття себе, що робить їхню самооцінку вразливою до зовнішніх оцінок і стандартів.

Емпірично підтверджено існування соціального стереотипу «макіаж «дорівнює» успіх/впевненість». Однак виявлено важливий нюанс: найбільш позитивний імідж (високі оцінки за чарівністю, впевненістю, успішністю та емоційна привабливість) пов'язаний не з відсутністю макіяжу і не з його надлишком, а з помірним, «денним» макіяжем. Він сприймається як маркер внутрішньої гармонії, впевненості та соціальної компетентності.

Доведено, що естетична репрезентація є не лише зовнішнім проявом, але й глибоко пов'язана із структурою самоствавлення. Гармонійний позитивний імідж формується на основі адекватної самооцінки та самоприйняття, що дозволяє дівчині використовувати засоби естетизації (макіаж, стиль) для підкреслення власної індивідуальності, а не для компенсації внутрішніх конфліктів. Надмірна залежність від «ефекту макіяжу» або повна його демонізація є маркерами порушення самоствавлення та перешкоджають формуванню цілісного, автентичного іміджу.

Таким чином, естетична репрезентація позитивного соціального іміджу дівчат постає як багаторівневий феномен, що інтегрує філософсько-культурний, особистісно-психологічний та соціально-психологічний рівні. Гармонійний позитивний імідж формується не за умови наближення до абстрактного ідеалу, а за умови узгодженості реального, ідеального та соціального «Я» на основі прийняття власної тілесної унікальності та розвиненої здатності до вдячності своєму тілу.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці інтегративної моделі естетичної репрезентації, яка б пояснювала структуру та функції естетичної складової в системі позитивного іміджу.

Список літератури:

1. Borawski D., Niebieszczański T., Kucypera E., Lipska K., Ginalska K., Dutkiewicz D. Wisdom and socio-cognitive mindfulness as predictors of loneliness in late adulthood: The mediating role of meaning in life. *Aging & Mental Health*. 2025. 29 (7). 1189–1197. DOI: <https://doi.org/10.1080/13607863.2025.2453600>
2. Butler J., Judith P. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. Routledge. New York. 1990. 217 p.
3. Dion K., Berscheid E., Walster E. (1972). What is beautiful is good. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1972. Vol. 24 № 3. P. 285–290. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0033731>
4. Fardouly J., Vartanian L. R. Social media and body image concerns: Current research and future directions. *Current Opinion in Psychology*. 2016. № 9. P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.005>
5. Fredrickson B. L., Roberts T.-A. Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*. 1997. Vol. 21 № 2. P. 173–206. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x>

6. Langlois J. H., Kalakanis L., Rubenstein A. J., Larson A., Hallam M., Smoot M. Maxims or myths of beauty? A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*. 2000. Vol. 126. №3. P. 390–423. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.3.390>
7. Leary M. R. Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior. *Westview Press*. 1996. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429497384>
8. Markus H., Nurius P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*. 1986. Vol. 41. №9. P. 954–969. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.9.954>
9. Perloff R. M. The dynamics of persuasion: Communication and attitudes in the 21st century (6th ed.). *Routledge*. 2014. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315657714>
10. Tiggemann M., Slater A. (2013). NetGirls: The Internet, Facebook, and body image concern in adolescent girls. *International Journal of Eating Disorders*. 2013. Vol. 46. № 6. P. 630–633. DOI: <https://doi.org/10.1002/eat.22141>
11. Wolf N. The beauty myth: How images of beauty are used against women. *William Morrow and Company*. 1991.

References:

1. Borawski, D., Niebieszczański, T., Kucypera, E., Lipska, K., Ginalska, K., & Dutkiewicz, D. (2025). Wisdom and socio-cognitive mindfulness as predictors of loneliness in late adulthood: The mediating role of meaning in life. *Aging & Mental Health*, 29 (7), 1189–1197. <https://doi.org/10.1080/13607863.2025.2453600>
2. Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. *Routledge*.
3. Dion, K., Berscheid, E., & Walster, E. (1972). What is beautiful is good. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24 (3), 285–290. <https://doi.org/10.1037/h0033731>
4. Fardouly, J., & Vartanian, L. R. (2016). Social media and body image concerns: Current research and future directions. *Current Opinion in Psychology*, 9, 1–5. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.005>
5. Fredrickson, B. L., & Roberts, T.-A. (1997). Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21 (2), 173–206. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x>
6. Langlois, J. H., Kalakanis, L., Rubenstein, A. J., Larson, A., Hallam, M., & Smoot, M. (2000). Maxims or myths of beauty? A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 126 (3), 390–423. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.3.390>
7. Leary, M. R. (1996). Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior. *Westview Press*. <https://doi.org/10.4324/9780429497384>
8. Markus, H., & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41 (9), 954–969. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.9.954>
9. Perloff, R. M. (2014). The dynamics of persuasion: Communication and attitudes in the 21st century (6th ed.). *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781315657714>
10. Tiggemann, M., & Slater, A. (2013). NetGirls: The Internet, Facebook, and body image concern in adolescent girls. *International Journal of Eating Disorders*, 46 (6), 630–633. <https://doi.org/10.1002/eat.22141>
11. Wolf, N. (1991). *The beauty myth: How images of beauty are used against women*. *William Morrow and Company*.

Дата першого надходження статті до видання: 04.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 364.4-021.462

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-13>

Мельник Людмила Пилипівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
melnyk.lyudmyla@kpnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3563-3137

Сербалюк Юрій Володимирович

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
serbalyuk.yuriy@kpnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-8914-2261

Співак Віталій Іванович

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
spivak@kpnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-1843-562X

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАЛЕЖНИМИ ОСОБАМИ: МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ

Вступ. Поширення адиктивної поведінки в сучасному суспільстві є складною соціальною проблемою, що виходить за межі медико-психологічного підходу та потребує системного соціального реагування. Залежність руйнує соціальні зв'язки, ускладнює адаптацію особистості, негативно впливає на сімейні відносини й підвищує соціальні ризики в громадах. У цих умовах соціальна робота відіграє ключову роль у комплексній підтримці, ресоціалізації та захисті прав залежних осіб. Актуальність проблеми посилюється змінами міжнародних підходів – переходом від каральних і стигматизуючих моделей до людиноцентризованих, доказових і правозахисних практик, що зумовлює потребу їх наукового осмислення, адаптації до національного контексту та підвищення професійної готовності соціальних працівників.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей соціальної роботи із залежними особами з урахуванням міжнародного досвіду.

Наукова новизна. Уточнено соціальну роботу із залежними особами як міждисциплінарний процес. Виокремлено людиноцентризовані та правозахисні підходи (зменшення шкоди, низькопорогові сервіси). Обґрунтовано, що ефективність зумовлюється міждисциплінарною взаємодією, житловою стабільністю та фаховою підготовкою соціальних працівників, а розвиток – адаптацією цих моделей до українського контексту.

Висновки. Дослідження показало, що соціальна робота із залежними особами є багатовимірною діяльністю, що виходить за межі медичного підходу та інтегрує соціальні, психологічні, правові й культурні аспекти допомоги. Зарубіжний досвід засвідчує тенденцію відходу від каральних і стигматизуючих моделей на користь людиноцентризованих, доказових і правозахисних практик. Ефективність соціальної роботи визначається міждисциплінарною взаємодією, доступністю низькопорогових сервісів, житловою стабільністю та професійною підготовкою соціальних працівників.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, залежність, адиктивна поведінка, ресоціалізація, соціальна адаптація, міжнародний досвід.

Melnyk Lyudmila Pylypivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

Serbaliuk Yuriy Volodymyrovych

PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

Spivak Vitalii Ivanovych

PhD in Psychology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

FEATURES OF SOCIAL WORK WITH INDIVIDUALS WITH ADDICTIONS: INTERNATIONAL CONTEXT

Introduction. The spread of addictive behavior in contemporary society is a complex social problem that goes beyond the medical and psychological approach and requires a systemic social response. Addiction undermines social ties, complicates personal adaptation, negatively affects family relationships, and increases social risks within communities. Under these conditions, social work plays a key role in providing comprehensive support, resocialization, and the protection of the rights of people with addictions. The relevance of this issue is further intensified by changes in international approaches, namely, the shift from punitive and stigmatizing models to person-centered, evidence-based, and rights-based practices, which necessitates their scholarly reflection, adaptation to the national context, and the enhancement of social workers' professional preparedness.

Purpose and objectives of the article. Purpose of the study is to examine the specific features of social work with people with addictions, taking into account international experience.

Scientific novelty. Social work with people with addictions is conceptualized as an interdisciplinary process. Person-centered and rights-based approaches, including harm reduction and low-threshold services, are identified. It is substantiated that effectiveness is determined by interdisciplinary interaction, housing stability, and the professional training of social workers, while further development depends on adapting these models to the Ukrainian context.

Results. The study demonstrates that social work with people with addictions is a multidimensional activity that extends beyond a purely medical approach and integrates social, psychological, legal, and cultural dimensions of assistance. International experience indicates a clear shift away from punitive and stigmatizing models toward person-centered, evidence-based, and rights-based practices. The effectiveness of social work is determined by interdisciplinary cooperation, the accessibility of low-threshold services, housing stability, and the professional training of social workers.

Key words: *social work, social worker, addiction, addictive behavior, resocialization, social adaptation, international experience.*

Вступ. Поширення різних форм залежної (адиктивної) поведінки в сучасному суспільстві набуло масштабів складної соціальної проблеми, що виходить за межі суто медичної або психологічної площини та потребує системного соціального реагування. Залежність негативно впливає не лише на фізичний і психічний стан особистості, а й призводить до руйнування соціальних зв'язків, зниження рівня соціальної адаптації, маргіналізації, порушення сімейних відносин і зростання соціальних ризиків у громадах. У цих умовах соціальна робота із залежними особами набуває особливої значущості як інструмент комплексної підтримки, ресоціалізації та захисту прав людини. Актуальність проблеми зумовлена також трансформацією підходів до роботи із залежними особами у міжнародній практиці, де спостерігається відхід від каральних, стигматизуючих та виключно абстиненційно-орієнтованих моделей на користь людиноцентризованих, доказово обґрунтованих і правозахисних підходів. Існує потреба у науковому осмисленні сучасних підходів, їх адаптації до національного соціально-правового контексту та підвищенні професійної готовності соціальних працівників до роботи з клієнтами, які перебувають на різних етапах готовності до змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної роботи із залежними особами ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні соціальних, психологічних, правових та етичних підходів, що відображено у працях вітчизняних і зарубіжних науковців та нормативно-правових документах. Базові теоретичні засади соціальної роботи як професійної діяльності та наукової галузі висвітлено у працях Л. Тюпті та І. Іванової [4], де соціальна робота розглядається як система цілеспрямованих дій, спрямованих на підтримку вразливих груп населення, розвиток їхнього потенціалу та подолання складних життєвих обставин. Подібну позицію розвиває І. Савельчук [3], акцентуючи увагу на еволюції теорії та практики соціальної роботи, її гнучкості та здатності реагувати на актуальні соціальні виклики.

Нормативно-правові аспекти соціальної роботи в Україні визначені Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [2]. Водночас законодавча база лише частково відображає сучасні міжнародні тенденції роботи із залежними особами, що зумовлює потребу в науковому аналізі зарубіжного досвіду.

Психологічні аспекти роботи із залежними особами детально розкрито у працях І. Чугуєвої, Л. Мухіної та А. Ляшка [5], де залежність розглядається як складне соціально-психологічне явище, пов'язане з порушенням саморегуляції, дезадаптацією та руйнуванням міжособистісних зв'язків.

Суттєвий внесок у формування етичних і професійних стандартів соціальної роботи із залежними особами зроблено Національною асоціацією соціальних працівників (НАСП) [1]. Кодекс етики НАСП визначає принципи поваги до гідності клієнта, недискримінації, конфіденційності та адвокації прав людини, що є особливо важливими у роботі з людьми із залежністю та кокурентними розладами.

У сучасній міжнародній літературі значна увага приділяється доказово обґрунтованим підходам, зокрема стратегії зменшення шкоди, яка розглядається як комплексна соціально-орієнтована модель підтримки. Ці положення ґрунтовно представлені у документах Міжнародна організація зниження шкоди [7] та матеріалах Канадська асоціація психічного здоров'я [8].

Метою дослідження є дослідження особливостей соціальної роботи із залежними особами з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна робота є важливою складовою сучасного суспільства, спрямованою на підтримку та захист вразливих категорій населення. Вона поєднує в собі теоретичні знання та практичні навички, спрямовані на подолання соціальних проблем, покращення якості життя та сприяння соціальній інтеграції людей.

Як зазначають Л. Тюптя та І. Іванова, соціальна робота сформувалася як професійна діяльність у

відповідь на суспільну потребу в організації системи соціальної підтримки населення. Історія її виникнення та розвитку базується на поступовому вдосконаленні уявлень суспільства і окремих людей про сутність, структуру та специфіку діяльності, спрямованої на допомогу людині. Соціальна допомога пройшла еволюційний шлях від філантропічних ініціатив підтримки вразливих груп та осіб, які опинилися у складних життєвих ситуаціях через соціальні або особисті проблеми, до формування системи професійної соціальної роботи. Нині вона орієнтована не лише на надання необхідної підтримки громадянам, а й на розвиток їхніх компетенцій, здатності самостійно планувати життя та мобілізувати внутрішні ресурси для подолання життєвих криз [4].

Соціальна робота як наукова дисципліна виконує кілька ключових функцій. По-перше, вона визначає та пояснює зміст і закономірності практичної діяльності соціальних працівників, надаючи теоретичну основу для їх професійної роботи. По-друге, соціальна робота відзначається високою мобільністю та гнучкістю, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в соціальному середовищі та враховувати пріоритетність актуальних проблем практичної діяльності. По-третє, вона є доступною для викладання та засвоєння в університетах та інших освітніх закладах, які готують соціальних працівників, забезпечуючи необхідну базу знань і навичок. Водночас практика соціальної роботи є постійним процесом оновлення та вдосконалення не лише діяльності соціальних служб, закладів та громадських організацій, а й методів підготовки фахівців, впливаючи на формування компетентності соціальних працівників та підвищення ефективності їх професійної діяльності [3, с. 436–451].

Згідно із Законом України «Про соціальну роботу» [2], до суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю належать як фізичні, так і юридичні особи, а також організації, які здійснюють діяльність із надання соціальної підтримки, захисту прав та розвитку зазначених категорій населення. До цієї групи входять уповноважені установи, спеціалісти соціальної сфери, громадські та благодійні об'єднання, релігійні організації, надавачі соціальних послуг серед фізичних і юридичних осіб, а також волонтери, які беруть участь у реалізації соціальних програм та ініціатив.

До складу системи уповноважених органів входять органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, центри соціальних служб із їхніми спеціалізованими підрозділами, а також служби у справах дітей. Ці інституції відповідають за координацію та організацію роботи соціальних працівників, а також забезпечують впровадження соціальних програм на національному та місцевому рівнях.

Об'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю виступають самі сім'ї, діти та молодь, а також професійні та інші колективи, а також уразливі категорії населення, що потребують соціальної підтримки. Соціальна робота спрямована на покращення їхнього соціального становища, адаптацію до соціального середовища, розвиток життєвих навичок та зміцнення соціальної згуртованості.

Водночас багатоманітність об'єктів і сфер соціальної роботи зумовлює необхідність виокремлення окремих напрямів професійної діяльності, що мають підвищену соціальну значущість та потребують спеціалізованих підходів і методів втручання. До таких напрямів належить соціальна робота із залежними особами, яка посідає особливе місце в системі соціальних послуг у зв'язку з поширеністю різних форм залежної поведінки та її комплексним впливом на особистість, сім'ю та суспільство загалом [2].

Залежність як соціально-психологічне явище виходить за межі суто медичної проблематики та набуває ознак складної соціальної проблеми, що супроводжується порушенням соціальних зв'язків, дезадаптацією, маргіналізацією та зниженням якості життя людини. У цьому контексті соціальна робота із залежними особами спрямована не лише на подолання наслідків залежності, а й на відновлення соціального функціонування клієнтів, формування мотивації до змін, мобілізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів, а також підтримку їхніх родин та найближчого соціального оточення [5].

Психологічна залежність є саморуйнівним явищем психіки, що проявляється у порушенні емоційно-вольової саморегуляції. Щоб відновити відчуття внутрішньої рівноваги та психологічного захисту, людина звертається до використання певних речовин або автоматичних, компульсивних дій. Такий стиль поведінки призводить до проблем із соціальною адаптацією, поступового руйнування особистості, а також може спричинити загострення психічних та спадкових захворювань.

У сучасній психології частіше застосовується поняття «адикція», яке описує стан свідомості, що характеризується нав'язливою потребою у певній діяльності та неможливістю самостійно її припинити. По суті, адиктивна поведінка пов'язана з прагненням людини відійти від реального життя через зміну свого психічного стану [5].

У сучасній психологічній науці адиктивну поведінку класифікують за кількома критеріями, серед яких провідним є ступінь її соціальної прийнятності та потенційної небезпеки. У цьому контексті розрізняють форми адикції, що є відносно прийнятними для суспільства, та соціально небезпечні залежності. До соціально схвалюваних або толерованих форм адикції відносять захоплення духовними практиками та медитаціями, стан закоханості, інтенсивну творчу діяльність, трудовголізм, а також заняття екстремальними видами спорту. Водночас соціально небезпечні адикції пов'язані з високим рівнем ризику для особистості та оточення і включають ігрову залежність, компульсивне переїдання, токсикоманію, інтернет-залежність, наркотичну залежність та інші деструктивні форми адиктивної поведінки.

Іншим важливим критерієм типологізації залежностей є засоби, за допомогою яких відбувається адикція. Узагальнено їх поділяють на три групи:

психоактивні речовини (алкоголь, наркотики), певні види діяльності або активності (гра, робота, хобі), а також людей, предмети чи явища навколишньої дійсності, що викликають інтенсивні емоційні переживання. Залежно від цього виокремлюють фармакологічні (хімічні), субстанціональні (нехімічні) та харчові залежності, які відрізняються механізмами формування та впливом на особистість [5].

Фармакологічні, або хімічні, залежності охоплюють такі форми адикції, як наркоманія, алкоголізм, тютюнопаління та токсикоманія, для яких характерне безпосереднє втручання психоактивних речовин у біохімічні процеси організму. Субстанціональні, або нехімічні, залежності не пов'язані з уживанням речовин, проте мають не менш виражений деструктивний вплив на особистість. Вони спричиняють емоційне й нервово перенапруження, астеноневрогічні та психоемоційні розлади, соматичні захворювання, порушення міжособистісної комунікації, інтимно-особистісних стосунків і соціальної адаптації загалом. До цієї групи належать гемблінг (лудоманія), трудовоголізм, спортивна адикція та залежність від фізичних вправ, надмірна орієнтація на «здоровий спосіб життя» й альтернативні методи оздоровлення, захоплення екстремальними видами діяльності, компульсивне витрачання коштів і шопінг, схильність до невиправданого ризику, комп'ютерна та інтернет-залежність, адиктивний фанатизм (релігійний, спортивний, музичний), ургентна адикція, нав'язливий духовний пошук, адиктивне колекціонування, гаджет-адикція, залежність від мобільних телефонів, телевізійна адикція, залежність від реклами, комунікаційна адикція, адикції стосунків (любовні, сексуальні, уникання), а також б'юті-адикція як залежність від зовнішньої привабливості.

Харчові залежності посідають проміжне місце між хімічними та нехімічними формами адикції, оскільки у процесі їх формування поєднуються як поведінкові, так і біохімічні механізми, що зумовлює складність їх подолання та потребу в комплексному підході соціальної та психологічної допомоги [5, с. 9–10].

Соціальна робота із залежними людьми зосереджена на ресоціалізації та соціальній адаптації після лікування, допомагаючи відновити соціальні навички, побудувати нові стосунки, переосмислити цінності та інтегруватися в суспільство, долаючи наслідки асоціальної поведінки через психологічну підтримку, навчання самостійності та формування відповідальності. Це комплексний процес, що включає роботу як на індивідуальному рівні (самооцінка, мотивація, навички прийняття рішень), так і з оточенням (сім'я, громада).

Згідно зі стандартами Національної асоціації соціальних працівників (НАСП) [1], професійна діяльність у сфері роботи із залежними особами передбачає наявність у фахівців ґрунтовних знань про фізіологічні та нейропсихологічні механізми формування залежності, що дозволяє краще розуміти поведінку клієнтів і особливості перебігу

адиктивних розладів. Важливим компонентом є також обізнаність у юридичних аспектах соціальної роботи, зокрема щодо прав клієнтів, питань конфіденційності, примусового лікування та міжвідомчої взаємодії. Окрему увагу НАСП приділяє підготовці соціальних працівників до роботи з кокурентними (подвійними) діагнозами, коли залежність поєднується з психічними розладами, що вимагає комплексного, міждисциплінарного підходу та координації з медичними й психологічними службами.

У зарубіжній практиці застосовуються доказово обґрунтовані методи втручання, які відповідають стандартам професійної діяльності соціальних працівників. До таких належать:

- когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) – спрямована на зміну деструктивних моделей мислення та поведінки, що підтримують вживання психоактивних речовин;

- мотиваційне інтерв'ювання (МІ) – комунікативний підхід, що допомагає особам подолати внутрішню амбівалентність щодо змін та сприяє переходу через стадії змін у відповідності до моделі транс-теоретичного підходу.

- біфевіоральна терапія для пар і 12-крокова фасилітація – інтеграція підтримки родини/соціального кола для зміцнення соціальних зв'язків, що сприяє підтримці тверезості;

- короткі інтервенції та методи зменшення шкоди – мети яких полягають у зниженні ризикової поведінки та підтримці клієнта в безпечніших практиках, коли повна відмова від вживання ще не досягнута;

Підхід громадського підкріплення (ППП) – підхід, що змінює соціальне оточення як фактор, що підтримує позитивну поведінку та нові соціальні мережі, підтримуючи стабільність змін після завершення активного лікування [9].

Ці підходи відповідають стандартам Національної асоціації соціальних працівників (НАСП), які підкреслюють важливість міждисциплінарної співпраці, оцінювання, втручання, професійного розвитку та адвокації клієнта як складових практики з особами з розладами, пов'язаними із вживанням речовин. Соціальні працівники у зарубіжних системах підготовки та практики також приділяють увагу культурній компетентності, етичним аспектам та ефективності вибору втручання у відповідності до індивідуальних характеристик клієнта [7].

Зарубіжний досвід соціальної роботи із залежними людьми формувався під впливом міждисциплінарного підходу та орієнтації на комплексну допомогу особистості. Цей досвід базується на інтегрованих моделях, що поєднують медичну допомогу, психологічну підтримку та соціальну адаптацію. Серед провідних підходів можна виділити стратегії «зменшення шкоди», модель «зустріч клієнта там, де він є» та інтегровану допомогу (Контекстно орієнтований догляд).

У сучасній міжнародній практиці соціальної роботи з людьми із залежністю провідне місце займає підхід зменшення шкоди, який розглядається

не лише як сукупність медичних заходів, а як комплексна соціально-орієнтована модель підтримки, заснована на принципах прав людини, соціальної справедливості та недискримінації. Відповідно до стратегії Міжнародної організації зниження шкоди на 2022-2025 роки, зменшення шкоди охоплює політики, програми та практики, спрямовані на мінімізацію негативних медичних, соціальних і правових наслідків, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин та дією репресивної наркополітики [7].

Модель зменшення шкоди виступає як доказово-обґрунтований, клієнтоорієнтований підхід, метою якого є мінімізація негативних медичних, психологічних та соціальних наслідків, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин, незалежно від того, чи припиняє особа вживання повністю [8].

Цей підхід ґрунтується на принципах гуманізму, недискримінації та поваги до гідності людини, які реалізуються через неморальне, неконресивне (без примусу) та безоціночне надання послуг. Така перспектива відходить від традиційних модельних парадигм, що орієнтовані виключно на абстиненцію або моральне осудження, і розглядає реальність вживання як соціально й індивідуально обумовлене явище, яке не завжди можна або доцільно одразу зупинити.

У рамках цієї моделі соціальна робота розглядає суб'єкта як активного агента власного життя, здатного вибирати найбільш прийнятні для себе стратегії зниження ризиків і шкоди, що виникають унаслідок вживання. Інтервенції спрямовані не на нав'язування певного результату (як-от безумовна відмова від вживання), а на розширення можливостей клієнта для збереження здоров'я, безпеки та соціального функціонування [8].

Одним із найпоширеніших напрямів соціальної роботи у межах підходу зменшення шкоди є розвиток низькопорогових соціальних і медичних сервісів, доступних для людей, які вживають наркотики. До таких сервісів належать програми обміну шприців і голівок, кімнати безпечного споживання, послуги з тестування речовин (**перевірка речовин на чистоту/склад**), а також програми профілактики передозувань. У цих програмах соціальні працівники виконують функції соціального консультування, кризового втручання та перенаправлення клієнтів до інших соціальних інституцій.

Важливим прикладом зарубіжного досвіду є житлові програми без вимоги абстиненції (Житло насамперед), які застосовуються у Канаді, Фінляндії, Нідерландах та США. У межах цих програм соціальні працівники забезпечують стабільне житло для людей із залежністю та супроводжують їх у вирішенні соціальних, правових і психологічних проблем. Дана стратегія підкреслює, що стабільні житлові умови суттєво знижують соціальні ризики, пов'язані з бездомністю, насильством та криміналізацією [7].

У зарубіжній практиці соціальної роботи з людьми, які мають залежність від психоактивних речовин, широко застосовується модель «зустріч

там, де людина є». Ця модель є концептуальною основою підходу зменшення шкоди і передбачає надання соціальної допомоги з урахуванням реального життєвого контексту клієнта, його поточного стану, мотивації та готовності до змін, без примусу до негайної абстиненції.

На відміну від традиційних абстиненційно орієнтованих програм, модель «зустріч там, де людина є» виходить із принципу, що відмова від вживання не може бути попередньою умовою отримання соціальної підтримки. Соціальний працівник приймає клієнта таким, яким він є на даному етапі життя, та зосереджується на зменшенні соціальних, медичних і правових ризиків, пов'язаних із вживанням речовин [10].

Ключовою особливістю моделі є «зустріч там, де людина є» – зустріч клієнта там, де він наразі знаходиться, що означає активне залучення осіб у процес допомоги без умов, що можуть відштовхнути або стигматизувати. Це сприяє формуванню довірливих відносин, зниженню бар'єрів доступу до підтримки, підвищенню охоплення послугами, і як наслідок – поліпшенню здоров'я та соціального благополуччя людей, котрі використовують психоактивні речовини [7].

У країнах Західної Європи, Канаді та США модель «зустріч там, де людина є» реалізується через низькопорогові соціальні сервіси, зокрема:

- вуличну соціальну роботу та аутрич-програми;
- центри зменшення шкоди;
- програми обміну шприців і профілактики передозувань;
- соціальний супровід людей без постійного житла [10].

У межах цих програм соціальні працівники не ставлять за мету негайне «виправлення» поведінки клієнта, а працюють над покращенням якості життя, стабілізацією соціального становища та поступовим підвищенням готовності до змін. Такий підхід дозволяє налагодити довірчі відносини між клієнтом і фахівцем, що вважається ключовою умовою ефективною соціальної роботи.

Модель «зустріч там, де людина є» ґрунтується на базових цінностях соціальної роботи – повага до гідності особистості, самовизначення клієнта та соціальна справедливість. У зарубіжній науковій літературі вона розглядається як відповідь на негативні наслідки криміналізації та стигматизації людей із залежністю. Застосування цієї моделі дає змогу соціальним працівникам виступати не як агенти соціального контролю, а як партнери та адвокати клієнтів, які опинилися у вразливому соціальному становищі [10].

Підхід Контекстно-орієнтованої допомоги, що розвивається у системі соціальної допомоги Великої Британії та ґрунтується на принципах персоналізації, міжвідомчої взаємодії та орієнтації на реальні потреби людини в її соціальному середовищі.

Контекстно-орієнтована допомога передбачає надання соціальної допомоги з урахуванням соціального, економічного, сімейного та культурного контексту життя особи, а не лише її окремої проблеми

чи діагнозу. У межах цього підходу клієнт розглядається як активний учасник процесу допомоги, а не як пасивний отримувач послуг. Важливим принципом є відмова від уніфікованих рішень на користь індивідуального планування підтримки, що відповідає реальним умовам життя людини.

У британській системі соціальної допомоги такий підхід тісно пов'язаний із реалізацією положень **Закон про соціальний догляд 2014**, який підкреслює значення персоналізованої допомоги та інтеграції соціальних і медичних сервісів.

У межах Контекстно-орієнтованої допомоги соціальний працівник відіграє роль ключового координатора допомоги, відповідального за оцінювання складних потреб клієнта, розроблення індивідуального плану підтримки та координацію між різними службами. До таких служб можуть належати медичні заклади, служби психічного здоров'я, житлові організації, служби зайнятості та громадські організації.

Такий підхід особливо важливий у роботі з людьми із залежністю, оскільки їхні потреби зазвичай є багатовимірними та виходять за межі суто медичного лікування. Соціальний працівник у цьому випадку забезпечує цілісність допомоги, сприяє безперервності підтримки та запобігає фрагментації послуг [6].

Зарубіжний досвід свідчить про відхід від суто каральних і медикалізованих моделей роботи із залежними людьми. У країнах Європи, Північної Америки та Австралії соціальна робота дедалі більше орієнтується на людиноцентровану модель, у межах якої клієнт не розглядається як «девіантний» або «соціально небезпечний», а як носій прав і суб'єкт соціальних відносин. Міжнародна організація з питань зменшення шкоди наголошує, що ефективна соціальна робота не повинна вимагати припинення вживання наркотиків як умови отримання допомоги, адже це посилює стигматизацію та соціальне виключення [7].

Відповідно до норм Закону України «Про соціальну роботу» [2], Україна здійснює активну міжнародну взаємодію у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях. Така співпраця орієнтована на обмін професійним досвідом, упровадження інноваційних підходів і вдосконалення результативності соціальних програм.

Повноваження щодо укладання міжнародних угод і налагодження безпосередніх контактів із соціальними службами, науковими та освітніми установами інших країн, а також міжнародними організаціями та фондами покладено на центральний орган виконавчої влади, який формує державну політику у сфері сім'ї та дитинства, відповідні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, а також органи місцевого самоврядування – сільські, селищні та міські ради. Реалізація такого механізму забезпечує інтеграцію національної системи соціальної роботи в міжнародний простір, сприяє підвищенню професійного рівня фахівців і розвитку ефективних практик соціальної підтримки сімей, дітей та молоді [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У ході дослідження з'ясовано, що соціальна робота із залежними особами є складним, багатовимірним видом професійної діяльності, який виходить за межі суто медичного підходу та потребує інтеграції соціальних, психологічних, правових і культурних компонентів допомоги. Аналіз зарубіжного досвіду засвідчив, що провідною тенденцією сучасної соціальної роботи з людьми із залежністю є відхід від каральних, абстиненційно-орієнтованих і стигматизуючих моделей на користь людиноцентрованих, доказово обґрунтованих і правозахисних підходів. Доведено, що ефективність соціальної роботи із залежними особами значною мірою визначається рівнем міждисциплінарної взаємодії, доступністю низькопорогових сервісів, стабільністю житлових умов, а також професійною підготовкою соціальних працівників. Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язувати з емпіричним вивченням ефективності впровадження підходів зменшення шкоди та контекстно-орієнтованої допомоги в українській практиці соціальної роботи, аналізом готовності соціальних служб до роботи з клієнтами без вимоги абстиненції, а також дослідженням професійних компетентностей соціальних працівників у сфері роботи з кокурентними розладами. Окремий науковий інтерес становить розроблення моделей інтегрованої соціальної підтримки, орієнтованих на ресоціалізацію, житлову стабільність і зниження стигматизації людей із залежністю в умовах сучасних соціальних викликів.

Список літератури:

1. Кодекс етики Національної асоціації соціальних працівників. URL : <https://surl.li/yyqrgj>
2. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 42, ст.213. Редакція від : 27.09.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.
3. Савельчук І. Сутнісні й змістові характеристики становлення теорії та практики соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, No. 4, pp. 436-451.
4. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота : теорія і практика : Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.
5. Чугуєва І. Є., Мухіна Л. М., Ляшко А. В. Психологія роботи із залежними станами. Методичні рекомендації та матеріали для самостійної роботи студентів. з дисципліни Психологія роботи із залежними станами. Миколаїв, 2022. 101 с.
6. Firmin, Carlene. Contextual Safeguarding and Child Protection. 1st ed. Taylor and Francis. 2020. URL: <https://www.perlego.com/book/1494714/contextual-safeguarding-and-child-protection-rewriting-the-rules-pdf>

7. Harm Reduction International. Harm Reduction International Strategy 2022–2025: Strategy Framework. URL: https://hri.global/wp-content/uploads/2022/10/HRI_StrategicPlan_V5.pdf.
8. Harm Reduction: Canadian Mental Health Association. URL : <https://ontario.cmha.ca/harm-reduction/>.
9. How Social Workers Help Substance Abusers Beat Addiction. 2022. URL: <https://family-intervention.com/blog/how-social-workers-help-substance-abusers-beat-addiction/>.
10. Kaluzeviciute-Moreton G., Lloyd C. (2024) Meeting the Client Where They Are Rather Than Where I'm At': A Qualitative Survey Exploring CBT and Psychodynamic Therapist Perceptions of Psychotherapy Integration. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2024-56267-001>

References:

1. National Association of Social Workers. (2017). *Code of ethics of the NASW* [Kodeks etyki NASW]. Retrieved from <https://surl.li/gyqrgj>
2. Pro sotsialnu robotu z simiamy, ditmy ta moloddu : Zakon Ukrainy. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 42, Art. 213. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> [in Ukrainian].
3. Savelchuk, I. (2020). Sutnisni y zmistovi kharakterystyky stanovlennia teorii ta praktyky sotsialnoi roboty [Essential and content characteristics of the formation of social work theory and practice]. *Social Work and Education*, Vol. 7, No. 4, pp. 436–451 [in Ukrainian].
4. Tiuptia, L. T., & Ivanova, I. B. (2008). *Sotsialna robota: teoriia i praktyka* [Social work: theory and practice] (2nd ed.). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Chuhuieva, I. Ye., Mukhina, L. M., & Liashko, A. V. (2022). *Psykhohiia roboty iz zaleznykmy stanamy. Metodychni rekomendatsii ta materialy dlia samostiinoi roboty studentiv* [Psychology of working with addictive states. Methodological recommendations and materials for independent student work]. Mykolaiv [in Ukrainian].
6. Firmin, C. (2020). *Contextual safeguarding and child protection* [Contextual safeguarding and child protection]. London: Taylor & Francis. Retrieved from <https://www.perlego.com/book/1494714/contextual-safeguarding-and-child-protection-rewriting-the-rules-pdf>
7. Harm Reduction International. (2022). *Harm Reduction International Strategy 2022–2025: Strategy framework*. Retrieved from https://hri.global/wp-content/uploads/2022/10/HRI_StrategicPlan_V5.pdf
8. Canadian Mental Health Association. (2022). *Harm reduction* [Harm reduction]. Retrieved from <https://ontario.cmha.ca/harm-reduction/>
9. How Social Workers Help Substance Abusers Beat Addiction. (2022). Retrieved from <https://family-intervention.com/blog/how-social-workers-help-substance-abusers-beat-addiction/>
10. Kaluzeviciute-Moreton, G., & Lloyd, C. (2024). Meeting the client where they are rather than where I'm at': A qualitative survey exploring CBT and psychodynamic therapist perceptions of psychotherapy integration. Retrieved from <https://psycnet.apa.org/record/2024-56267-001>

Дата першого надходження статті до видання: 16.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 94(477) «1920/1929»:316.344.34-057.875:37.014.54

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-14>

Михайлик Артур Олександрович

кандидат історичних наук,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Step.Rudanskiy@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3189-6535

Палилюк Оксана Михайлівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
palelulko1980@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9314-0461

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1920-Х РОКІВ

Вступ. Соціальні трансформації в Радянській Україні 1920-х років пов'язані з більшовицькою окупацією та встановленням режиму, який радикально змінив роль держави в економіці, формах власності та культурному дискурсі, впливаючи на повсякденне життя населення. Ці процеси особливо яскраво проявилися в освітній сфері, зокрема у вищій освіті, де пролетаризація вишів, чистки за соціальним походженням та перевірки студентів обмежували доступ до освіти й формували нові механізми соціальної стратифікації.

Студентство як верства суспільства відображало ключові конфлікти ідентифікації та адаптацію до радянських норм, що робить аналіз його соціального становища інструментом для розуміння ширших трансформацій українського соціуму під час радянзації. У контексті соціальної роботи це дозволяє розкрити механізми ідеологічної маніпуляції свідомістю, які використовувалися для придушення опору та інтеграції індивідів у тоталітарну систему. Такі практики актуальні для сучасної соціальної реабілітації, оскільки пояснюють ностальгію за комуністичним минулим і опір інноваціям у період суспільних змін, властиві певним групам населення в Україні.

Історіографія теми фрагментарна, з домінуванням радянських наративів, що обмежує вивчення повсякденних практик опору та адаптації. Нові дослідження заповнюють ці прогалини, сприяючи глибшому розумінню формування інтелігенції в репресивних умовах і розробці ефективних стратегій соціальної роботи з групами, травмованими тоталітарним досвідом.

Комуністична доктрина проголошувала створення безкласового суспільства, заснованого на принципах універсальної рівності та вільного від майнових і соціальних конфліктів життя. За допомогою державного тиску та тотальної масової пропаганди партійне керівництво намагалося переконати українців у тому, що таке суспільство не лише є метою далекого майбутнього, а й уже реалізовано в межах Радянського Союзу. В реалізації цього завдання вагома роль відводилася саме інтелігенції, особливо гуманітарній, тому підготовка фахівців у закладах вищої освіти мала на меті сформувати «нову радянську інтелігенцію», лояльну до влади і готову просувати комуністичну ідеологію в соціум.

Мета роботи полягає у вивченні внутрішньої соціальної політики комуністичного режиму в період формування сталінізму в Україні через призму повсякденних умов життя та навчання студентів вищих навчальних закладів як індикаторів суспільних трансформацій.

Висновки. Результати дослідження включають реконструкцію соціального становища українського студентства в Радянській Україні 1920-х років. На основі аналізу правового регулювання соціальної політики визначено її роль у системі репресивних практик більшовицької влади, а також ключові принципи державного втручання у життя цієї соціальної групи. Отримані висновки розкривають механізми соціальної стратифікації та ідеологічної адаптації, що актуальні для сучасної соціальної роботи з групами, які переживають травму тоталітарного минулого, сприяючи розробці стратегій реабілітації та інтеграції.

Ключові слова: соціальне становище, комуністична ідеологія, Радянська Україна, пропаганда, соціальна нерівність, українське суспільство.

Mykhailik Artur Oleksandrovych

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Inclusive Education,
Rehabilitation and Humanities of Education and rehabilitation
institute of higher education «Kamianets-Podilskyi state institute»

Palyliulko Oksana Mykhailivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Inclusive Education,
Rehabilitation and Humanities of Education and rehabilitation
institute of higher education «Kamianets-Podilskyi state institute»

© Михайлик А. О., Палилюк О. М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

SOCIAL SITUATION OF UKRAINIAN STUDENTS IN SOVIET UKRAINE IN THE 1920S

Introduction. Social transformations in Soviet Ukraine during the 1920s were linked to Bolshevik occupation and the establishment of a regime that radically altered the state's role in the economy, forms of ownership, and cultural discourse, profoundly impacting the daily lives of the population. These processes were particularly evident in the educational sphere, especially higher education, where the proletarianization of universities, purges based on social origin, and student vetting restricted access to education and shaped new mechanisms of social stratification.

As a social stratum, the student body reflected key conflicts of identification and adaptation to Soviet norms, making the analysis of its social position a tool for understanding broader transformations in Ukrainian society during Sovietization. In the context of social work, this reveals mechanisms of ideological manipulation of consciousness used to suppress resistance and integrate individuals into the totalitarian system. Such practices remain relevant for contemporary social rehabilitation, as they explain nostalgia for the communist past and resistance to innovations during periods of societal change, characteristic of certain population groups in Ukraine.

The historiography of the topic is fragmentary, dominated by Soviet narratives, which limits the study of everyday practices of resistance and adaptation. New research fills these gaps, contributing to a deeper understanding of the formation of the intelligentsia under repressive conditions and the development of effective social work strategies for groups traumatized by totalitarian experiences.

Communist doctrine proclaimed the creation of a classless society based on principles of universal equality and a life free from property and social conflicts. Through state pressure and total mass propaganda, the party leadership sought to convince Ukrainians that such a society was not only a goal of the distant future but had already been realized within the Soviet Union. In accomplishing this task, a significant role was assigned to the intelligentsia, particularly the humanities one; thus, the training of specialists in higher education institutions aimed to form a «new Soviet intelligentsia» loyal to the authorities and ready to promote communist ideology in society.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to examine the internal social policy of the communist regime during the formation of Stalinism in Ukraine through the lens of students' everyday living and learning conditions in higher education institutions as indicators of societal transformations.

Results. The results of the study include a reconstruction of the social position of Ukrainian students in Soviet Ukraine during the 1920s. Based on an analysis of the legal regulation of social policy, its role within the system of Bolshevik repressive practices has been identified, along with the key principles of state intervention in the life of this social group. The findings reveal mechanisms of social stratification and ideological adaptation that are relevant for contemporary social work with groups experiencing trauma from the totalitarian past, facilitating the development of rehabilitation and integration strategies.

Key words: *social status, communist ideology, Soviet Ukraine, propaganda, social inequality, ukrainian society.*

Вступ. Соціальне становище включає в себе економічні характеристики (рівень доходу, володіння майном, матеріальне забезпечення), правовий статус (права та обов'язки), професійні та освітні ознаки (фах, кваліфікація, рівень освіти) та демографічні особливості (стать, вік, сімейний стан тощо). Протягом 1920-х років соціальне становище студентства в Радянській Україні зазнало змін у всіх з них, однак найбільш помітними стали трансформації економічного і правового характеру.

Загалом, у Радянській Україні в 20-х роках ХХ ст. чітко простежується поглиблення соціального розшарування суспільства [3; 13; 15], в той час як в розвинутих країнах світу, навпаки, відбувалося нівелювання соціальних і майнових меж між представниками різних суспільних верств. Разом з тим, одним з провідних ідеологічних наративів комунізму є теза про соціальну рівність та розбудову «безкласового» суспільства як провідних переваг соціалістичного ладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою джерельної бази статті стали документи фонду 1, описів 6 і 20 Центрального державного архіву громадських об'єднань і україніки. Використано також матеріали фонду 22, опис 1, справа 13 названого архіву.

Стаття ґрунтується також на матеріалах Державного архіву Вінницької області. Так, опрацьовано документи фонду П-29 («Вінницький окружний комітет КП(б)України Подольської губернії»), опису 1 цього архіву. Опрацювання фондів Державного архіву Хмельницької області дало змогу зробити ряд висновків щодо студентства Поділля в 1920-х роках. Це, зокрема, матеріали фонду Р. 195,

опис 1, справа 2, присвячені історії Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту (зараз – Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»).

Значний обсяг інформації щодо соціального становища в СРСР міститься у колективній монографії Р. Бауера, А. Інкелеса та К. Клухона [24]. Як правило, західні автори до початку ХХІ досліджували радянське суспільство в цілому, не відокремлюючи українські землі й не розглядаючи їх особливості. Серед них – праці Е. Кімергінга [27], Ш. Фіцпатрік [25], Г. Алексопулоса [23], Л. Віоли [28], А. Грасіосі [26], Д. Шерера [29].

Сучасна українська історіографія проблеми представлена працями Є. Горюнової [4], Н. Лаас [12], А. Новікової [14], О. Мовчан [13], Г. Стародубця та В. Стародубець [16]. Ґрунтовний і комплексний аналіз значення студентів-педагогів Радянської України в модернізації вищої освіти республіки між Першою та Другою світовими війнами здійснено в монографії О. Комарницького [9].

2021 р. надруковано працю, підготовлену співробітниками Інституту історії України НАН України, де автори наголошують, що соціальне становище здобувачів вищої освіти в Радянській Україні протягом 1920-х років відповідало загальному контексту соціального поступу республіки в умовах розбудови сталінського варіанту тоталітаризму [7, с. 423].

Разом з тим, праці, яка б системно з'ясувала соціальне становище радянських студентів у 20-х роках ХХ ст., досі не створено.

Мета дослідження. Метою статті є реконструкція соціального становища студентів вищих навчаль-

них закладів у Радянській Україні 1920-х років через аналіз майнової, правової та соціальної дискримінації як механізмів формування фахівців, лояльних до комуністичної влади та здатних просувати більшовицьку ідеологію в суспільство. Дослідження розкриває ці практики як інструменти ідеологічної адаптації, актуальні для розуміння травматичного досвіду тоталітаризму та розробки стратегій соціальної реабілітації сучасних груп з подібними викликами інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом всього існування Радянського Союзу соціальне становище будь-якої верстви напряму залежало від держави, яка визначала місце цієї верстви в комуністичній ідеології. Як відомо, найбільш революційним «класом» теоретики марксизму визначали пролетаріат, далі йшло селянство і за ним – інтелігенція, до якої, власне, здобувачі вищої освіти входились найближче.

Від моменту більшовицької окупації України владні структури виокремлювали як привілейовані верстви політичну й партійну еліту, кадри ЧК/ДПУ/НКВС, міліцейських службовців, бійців Червоної армії та так званих «жертв контрреволюції». Усі інші верстви зазнавали утисків і опинялися на нижчих щаблях суспільної піраміди. Головним орієнтиром для визначення статусу особи, подібно до доіндустріальної доби, слугувало соціальне походження та попередні заняття до Жовтневої революції 1917 року. З початку більшовицької окупації українське суспільство чітко поділилося на тих, кого «експлуатували» до революції, й на самих «експлуаторів». Завдяки інтенсивному пропагандистському тиску більшовизму значна частина українців незабаром почала з підозрою дивитися на колишніх «гнобителів». Такий підхід аж ніяк не сприяв єдності населення республіки, оскільки класова приналежність визначалася більш важливою за національну і ця теза всіляко просувалася засобами пропаганди і агітації.

У перші роки функціонування радянської держави інтелігенція в офіційному ідеологічному та соціальному дискурсі більшовицької влади трактувалася як складова буржуазного соціального прошарку. З цією метою було запроваджено спеціальне поняття «буржуазні спеціалісти», яке використовувалося для позначення осіб із фаховою підготовкою, здобутою в дореволюційний період. Упродовж 1920-х років ця група посідала відносно автономне й водночас привілейоване становище в соціальній ієрархії радянського суспільства, що зумовлювалося об'єктивною потребою держави в їхніх професійних знаннях та управлінському досвіді. Водночас наявність високої кваліфікації не забезпечувала цим фахівцям статусу ідеологічно «своїх»: у масовій партійній свідомості вони й надалі сприймалися як соціально чужий і потенційно ворожий елемент. У межах такого сприйняття в політичній лексиці 1920-х років поширення набув термін «інтелігенщина», який виконував функцію стигматизації та застосовувався для позначення осіб, асоційованих із політичною

невизначеністю, ідейною нестійкістю та ліберальними світоглядними орієнтаціями. Про це свідчать перші кроки нової влади відразу після Жовтневої революції, коли 18 листопада 1917 р. було заборонено службовцям нараховувати платню вищу, аніж середня зарплату працівникам. Втім, вже 29 квітня 1918 р. спеціалістам було запроваджено підвищену оплату праці [12, с. 35].

З 1921 р. почав діяти загальногромадянський податок, який структурував тогочасне суспільство в залежності від використання найманої праці, що відповідало уявленням більшовицької влади про соціальні справедливості. Згідно нього всі його платники поділялися на три групи: 1) наймані працівники; 2) ті, хто отримували, з точки зору держави, високі доходи, володіли власністю, однак не використовували найману працю; 3) ті, хто наймав додаткових працівників займаючись торгівлею і промислами [17, арк. 88]. Це був перший податок радянської влади, який сплачувався грошима. Цікаво, що його невиконання часто пояснювалося недоліками і прорахунками агітаційно-пропагандистської роботи на місцях, а не економічними факторами [5, арк. 33].

Одним з головних видів соціальної дискримінації в радянській державі було позбавлення виборчих прав для певних категорій громадян. Студенти, як соціальна спільнота, хоча й не належали до цієї категорії, однак деякі з них цілком могли належати до родини особи, визнаної т. зв. «позбавленцем», а через це також мати проблеми з працевлаштуванням, нарахуванням пенсійного утримання, підвищення оподаткування, вступом до кооперативних об'єднань тощо [2, с. 20].

Здобуття вищої освіти в Радянській Україні суворо регламентувалася, а її здобувачі поділялися на різні групи в залежності від походження і соціального статусу батьків. Вихідців з робітничих і селянських родин більшовицька влада прагнула будь-що протиставити вихідцям з інтелігенції чи родин службовців, всіляко підкреслювалося різниця у майновому становищі здобувачів. 1918 р. більшовики заявили, що вища освіта доступна усім громадянам з 16 років незалежно від статі і національності. Однак, з березня 1924 р., було встановлено систему квот, яка регламентувала вступ до вишів і за допомогою якої влада прагнула зараховувати в студенти лише вихідців з робітничого класу і комуністів [8, с. 54].

Студенти вищих навчальних закладів (до яких відносилися і технікуми) – вихідці з пролетаріату і незалежного селянства – могли розраховувати на стипендію, розмір якої визначався на кожний рік особливою постановою ВУЦВК (державна стипендія) та залежав ще від результатів індивідуальної перевірки кожного стипендіату на основі особливого положення про соціальне забезпечення. Після закінчення навчання кожний, хто отримував стипендію мав відпрацювати за отриманою спеціальністю півтора роки за кожний рік отримання стипендії. Слухачі т. зв. «робітничих факультетів» (робфаків) перебували на державному утриманні й прирівнювалися до курсантів військових навчальних закладів. Окрім того, вони мали забез-

печуватися обмундируванням: взуттям, білизною і постільними речами [18, арк. 159].

Згідно Постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету і ради народних комісарів УРСР «Про стипендії Губвиконкомів у навчальних закладах» від 26 січня 1924 р., на 1924/1925 бюджетний рік 650 студентів навчальних закладів професійної освіти і комуністичних університетів мали отримати стипендії, однакові з державними стипендіями у вишах, у розмірі 18 рублів на місяць. Гроші мали надходити на депозитний рахунок Народного комісаріату просвіти в особливій касі Народного комісаріату фінансів. Так, у першому кварталі 1925/1926 навчального року вишам Одеси було перераховано коштів на виплату 2844 стипендій, кожна по 18 руб. на місяць. На другий квартал планувалося виплатити 2781 стипендію [21, арк. 49].

В середині 1920-х років біля 30 відсотків студентства в Радянській Україні платила за навчання в повному обсязі, біля 45 відсотків – частково звільнялася від оплати і біля 25 відсотків не платили нічого [21, арк. 51].

Окремою постановою Ради Народних Комісарів про вищі технічні учбові заклади від четвертого червня 1920 р. визначалося, що їх студенти і викладачі прирівнювалися у відношенні забезпеченням продовольством до військових учбових закладів. Причому самі норми встановлювалися Комітетом з робітничого забезпечення при Народному Комітеті Продовольства УССР [6, арк. 19].

Не зважаючи на наявність стипендій та певних соціальних гарантій з боку комуністичної держави, майновий стан останнього залишався протягом 1920-х років на низькому рівні, що визнавалося на офіційному рівні. У докладі в ЦК КП(б)У під назвою «Підсумки прийому у виші, побут і завдання студентства» заступник комісара освіти Української СРР Ян Ряппо пише: «Безсумнівно, що становище нашого пролетарського студентства неможливо порівняти навіть з голодуючою частиною студентства старих часів», «Потрібно зі всією наполегливістю підкреслити грізну небезпеку фізіологічного виснаження, втрати і загибелі здоров'я в нашого студентства: 34% всього пролетарського студентства хворі на туберкульоз», «Проведені дослідження життя студентів дали приголомшливі цифри: 12% студентства харчується один раз на день обідом, що складається з тарілки супу з $\frac{3}{4}$ фунту (біля 250 гр. – авт.) чорного хліба і чашки чаю; 32% їдять двічі на день і тільки решта харчується відносно пристойно», «Гуртожиток студентів знаходиться у самому невтішному стані – тіснота, сирість, темнота, відсутність елементарних зручностей – ось звичайна картина студентського життя» [18, арк. 12].

Про важкі умови життя та навчання студентів Шепетівського педагогічного технікуму йшлося на VIII Шепетівській окружній партійній конференції 13–17 грудня 1928 р. Після ряду антирадянських виступів учнів навчального закладу конференція вирішила «...піти шляхом хоча б мінімального задоволення соціально-економічного стану студентства.

Що ми на сьогодні маємо? На сьогодні виконання цих рішень – глас волаючого в пустелі». Показово, що визнання бездіяльності влади зовсім не засмутило виступаючого, який звично пояснив антирадянську активність майбутніх педагогів тим, що «ми ще не навчилися вловлювати існуючі настрої в інтелігенції, що ми до цього часу не можемо вести за собою інтелігенцію» [22, арк. 114].

Матеріальне забезпечення студентів Інституту ім. К. Маркса також було далеко не блискучим, як свідчить заява одного з курсантів на ім'я Голови ВУЦВК Петровського від 18 квітня 1924 р. Майбутній агітатор скаржився на скрутне матеріальне становище. Отримуючи 150 руб. платні, як стверджує автор заяви, його «...бюджет все ж таки дефіцитний». 20 руб. він віддавав у вигляді членських внесків у партію, профспілки, клуб, повітрофлот і т.д., 43 руб. становила квартплата, 60 руб. – харчування (на 3-х чоловік), дрібний ремонт взуття, одягу і т.д. – біля 18 руб. Всього – 141 руб. З решти 9 руб., пише курсант, потрібно ще придбати газети, а на підручники грошей не вже зоставалося [19, арк. 25].

Більшість студентів Комуністичного університету ім. Артема (існував протягом 1922–1932 роках у Харкові – авт.) проживало в гуртожитку, хоча були й такі, які жили на окремих квартирах. Бюджет студентів складався з держстипендії, додаткового заробітку, профстипендії і т.д. у середньому за жовтень – грудень 1924 р. складав у 17% відсотків студентства – від 5 до 8 руб. на місяць, у 11% – від 8 до 10 руб., 61% – від 10 до 13 руб. і в 11% – більше 13 руб. на місяць [20, арк. 45].

Упродовж 1920-х років вкрай важким було матеріальне становище студентства Кам'янець-Подільського. Здобувачі Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, які мешкали в інтернаті вишу (відкритий 1922 р.) за браком меблів часто доводилося спати на підлозі і столах, а з настанням холодів більшість з них мусила розійтися по приватних квартирах. Не вистачало навіть відер, студенти були змушені умиватися снігом [10, с. 43].

17 жовтня 1924 р. секретар ЦК КП(б)У Медведєв у партійній переписці писав про жахливий стан побуту студентів Харкова (насамперед – Харківського фінансово-економічного технікуму). Вони жили у підвальних приміщеннях, за відсутності скла у вікнах і проламаних стін. У холодну пору року і за поганої погоди їх чекали холод і хвороби. Тому чиновник просив якнайшвидше вжити заходи щодо переселення студентів у більш придатні для життя приміщення [19, арк. 60].

Кожний студент УРСР міг розраховувати на медичну допомогу на загальних умовах. В тих містах, де існували медичні університети, виділялися ще й окремі ліжко-місця для стаціонарного лікування. Так, у Києві 1924 р. стаціонарну допомогу надавали в Клінічному інституті (20 ліжок) та в університетській клініці (40 ліжок), у Харкові – 10 ліжок для потреб туберкульозних хворих і 5 – у венерологічному інституті. В Одесі стаціонарну допомогу, окрім загальних медичних закладів, студентам нада-

вали ще у 3-й Радлікарні (15 ліжок) і 2-й Радлікарні (15 ліжок). Студентам надавалося право користуватися амбулаторним прийомом у всіх туберкульозних і венерологічних закладах республіки на загальних умовах [21, арк. 26].

Правда, з середини 1920-х років соціальні умови здобувачів вищої освіти дещо покращились, хоча в доповіді ЦК КП(б)У за 1928 р. вказувалося «на виключно важкі житлові умови студентства», що «деякі студенти сплять на підлозі в одній залі, разом чоловіки і жінки» [8, с. 64].

Одним із ключових інструментів соціального тиску в радянській Україні були так звані «чистки» (або «розвантаження», як їх цинічно називали більшовики), що охоплювали всі сфери суспільного життя: від державних установ і партійних структур до навчальних закладів та інших організацій. Перша така кампанія 1921 р. завершилася відрахуванням понад 11 тис. студентів із закладів вищої освіти республіки, а наступного року цей показник зріс ще на 1,5 тис. осіб [8, с. 47].

Назва цієї репресивної політики відображає намір комуністичного режиму принизити гідність громадян, підкреслити свою владу та штучно розколоти суспільство, провокуючи постійну тривогу за майбутнє й вимушену демонстрацію лояльності до партії та її ідеології. Ці акції проводилися планово: за відсутності реальних «ворожих елементів» їх штучно «створювали», аби досягти квот, встановлених вищим керівництвом. Зокрема, у 1924–1925 навчальному році в закладах Одеської губернії планувалося відрахувати 45% студентів Одеського медичного інституту, 30% – Одеського політехнічного інституту, 18% – Інституту народної освіти та 10% – Одеського сільськогосподарського інституту [20, арк. 54].

Такі «чистки» відбувалися у всіх закладах вищої освіти Радянської України. 1924 р. комісар Кам'янець-Подільського сільськогосподарського

інституту І. Кіндрат повідомляв, що «непролетарський елемент», який в деяких групах складав більше третини студентів, було «вичищено» й виключено з інституту [1, с. 178].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз соціального становища студентства в Радянській Україні 1920-х років чітко відображає глибокі соціальні зрушення, зумовлені радянизацією. Насамперед, комуністична влада запровадила значну соціальну диференціацію, тісно пов'язану з походженням родини студента до революції. Ця система базувалася на правових нормах, що забезпечували лояльність до влади та нейтралізували потенційний опір. Особи, визнані ворожими до режиму, втрачали соціальні гарантії, право на працю та засоби для утримання сім'ї. Соціальне походження стало ключовим детермінантом життєвих перспектив і навіть виживання – риса, типова для доіндустріальних суспільств. Окрім ідеологічного виховання, таке розшарування унеможливило соціальну консолідацію українців, сприймаючи будь-які форми самоорганізації як загрозу стабільності влади.

Значною проблемою здобувачів вищої освіти були важкі матеріально-побутові умови навчання, що визнавалося на офіційному рівні. Вони були прямим наслідком внутрішньої політики московського більшовизму щодо окупованих українських територій та поразки Національно-демократичної революції 1917–1921 рр.

Така політика більшовицької держави щодо окупованих територій, зокрема України, передбачала формування « нової людини » комуністичного типу – фанатично лояльної до влади, з штучно імплантованими цінностями та світоглядом, що радикально відрізнялися від традицій європейського гуманізму. А студентство, особливо гуманітарне, розглядалося партійними вождями як провідник комуністичної ідеології, що посилювало соціальний тиск на нього і обмежувало інтелектуальну свободу.

Список літератури:

1. Алешенко М. І. Подільська аграрно-технічна академія: сторінки історії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1997. № 1 (3). С. 173–188.
2. *Вибірчі інструкції ЦВК СРСР та ВУЦВКу*. Дніпропетровськ: Поліграфтрест, 1927. 44 с.
3. Ганжа О. І. Соціальна структура радянського суспільства 20–30-х років: спроба теоретичного переосмислення. *Український історичний журнал*. 1993. № 4/6. С. 13–24.
4. Горюнова Е. Початок масових політичних репресій в кримському селі у 20-х роках ХХ ст. *Культура народів Причорномор'я*, 2002. № 31. С. 88–92.
5. Державний архів Вінницької області, ф. П-40, оп. 1. спр 179.
6. Державний архів Хмельницької області, ф. Р. 195, оп. 1, спр. 2.
7. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. *Україна й українці в постімперську добу (1917–1939)*. Київ: Академперіодика, 2021. 620 с.
8. Жезицький В. Й. *Політичні репресії на Поділлі в 20–30-х рр.: загальні тенденції і регіональні особливості*. (Дис. канд. істор. наук). Інститут історії України НАН України. Київ, 1997. 182 с.
9. Комарніцький О. Б. *Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр.: монографія*. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.
10. Комарніцький О. Б., Комарніцька Л. М. Житлові умови студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у 20-ті рр. ХХ ст. *Поділля в добу непу (1921 – 1928) : зб. матеріалів II Всеукр. наук. іст.-краєзнавч. конф.* Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2021. С. 42–46.

11. Лаас Н. Соціальна стратифікація радянського суспільства: концептуальні пошуки в англійській історіографії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей*. Київ, 2008. №14. С. 104–116.
12. Литвин В. О. Історія України. Новітній час 1914–2014 рр. : у 3 т., 4 кн. Т. 3. Київ : Наукова думка, 2016. 495 с.
13. Мовчан О. М. Життєвий рівень міського населення УСРР у 20-ті роки ХХ ст. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. Вип. 16. С. 272–295.
14. Новікова А. О. Соціальна опіка в Харкові (кінець 1919 – 1934 рр.): історіографія проблеми. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія і географія»*, 2014. № 51. С. 173–178.
15. Присяжнюк О. М. Соціально-економічне розшарування селянства України в умовах нової економічної політики (1921–1928 рр.). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 66. С. 136–139.
16. Стародубець Г., Стародубець В. Інститут «позбавленців» як об'єкт репресивної політики більшовицької влади 1920-х років. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»*, 2018. № 3. С. 36–40.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань і українців, ф. 1, оп. 20, спр. 749.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань і українців, ф. 1, оп. 20, спр. 1777.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань і українців, ф. 1, оп. 20, спр. 1852.
20. Центральний державний архів громадських об'єднань і українців, ф. 1, оп. 20, спр. 2005.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань і українців, ф. 1, оп. 20, спр. 2009.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань і українців, ф. 1, оп. 20, спр. 2882.
23. Alexopoulos G. *Rights and Passage; Marking Outcasts and Making Citizens in Soviet Russia, 1926–1936*; Ph. D. diss., Chicago, 1996. 348 p.
24. Bauer R., Inkeles A., & Kluckhohn C. *How the Soviet system works: Cultural, psychological and social themes*. New York: Vintage books, 1961. 315 p.
25. Fitzpatrick S. Construction of Social Identity on Soviet Russia. *Journal of Modern History*, 1993. № 65 (4). P. 745–770.
26. Graziosi A. *The Great Soviet Peasant War: Bolsheviks and peasants, 1917 – 1933*. Cambr., Mass.: Harvard UP, 1996. 77 p.
27. Kimerling E. Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918–1936. *The Russian Review*, 1982. № 41 (1). P. 24–46.
28. Viola L. *Peasant Rebels under Stalin: Collectivization and Culture of Peasant Resistance*. Oxford University Press. N.Y., Oxford, 1996. 312 p.
29. Shearer D. Stalin at War, 1918–1953. Patterns of Violence and Foreign Threat. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 2018. № 66 (2). P. 188–217.

References:

1. Alieshchenko, M. I. (1997). Podilska ahrarno-tekhnichna akademiia: Storinky istorii [Podolian Agrarian and Technical Academy: Pages of history]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Istorychni nauky*, 1(3), 173–188. [in Ukrainian]
2. Vyborchi instruktсии TsVK SRSR ta VUTsVKu [Electoral instructions of the CEC of the USSR and VUTsVK]. (1927). Polihraftrest. [in Ukrainian]
3. Hanzha, O. I. (1993). Sotsialna struktura radianskoho suspilstva 20–30-kh rokiv: Sproba teoretychnoho pereosmyslenia [Social structure of Soviet society in the 1920s–1930s: An attempt at theoretical reinterpretation]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (4–6), 13–24. [in Ukrainian]
4. Horiunova, E. (2002). Pochatok masovykh politychnykh represii v krymskomu seli u 20-kh rokakh XX st. [The beginning of mass political repressions in Crimean villages in the 1920s]. *Kultura narodiv Prychornomia*, (31), 88–92. [in Ukrainian]
5. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti [State Archive of Vinnytsia Region], f. P-40, op. 1, spr. 179. [in Ukrainian]
6. Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archive of Khmelnytskyi Region], f. R-195, op. 1, spr. 2. [in Ukrainian]
7. Yefimenko, H. H., Kulchytskyi, S. V., Pyrih, R. Ya., Skalskyi, V. V., & Yakubova, L. D. (2021). *Ukraina y ukrain-tsi v postimpersku dobu (1917–1939)* [Ukraine and Ukrainians in the post-imperial era (1917–1939)]. *Akademperiodyka*. [in Ukrainian]
8. Zhezytskyi, V. Y. (1997). *Politychni represii na Podilli v 20–30-kh rr.: Zahalni tendentsii i rehionalni osoblyvosti* [Political repressions in Podillia in the 1920s–1930s: General trends and regional features] (Doctoral dissertation, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy). [in Ukrainian]
9. Komarnitskyi, O. B. (2017). *Studenty-pedahohy u modernizatsii vyshchoi osvity radianskoi Ukrainy u 1920–1930-kh rr.* [Student teachers in the modernization of higher education in Soviet Ukraine in the 1920s–1930s]. *Ruta*. [in Ukrainian]
10. Komarnitskyi, O. B., & Komarnitska, L. M. (2021). Zhytlovi umovy studentiv Kamianets-Podilskoho instytutu narodnoi osvity u 20-ti rr. XX st. [Living conditions of students of Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education in the 1920s]. In *Podillia v dobu NEPu (1921–1928): Zbirnyk materialiv II Vseukrainskoi nauково-istorychnoi kraieznavchoi konferentsii* (pp. 42–46). FOP Melnyk A. A. [in Ukrainian]

11. Laas, N. (2008). Sotsialna stratyfikatsiia radianskoho suspilstva: Kontseptualni poshuky v anhlomovnij istoriohrafii druhoi polovyny XX – pochatku XXI st. [Social stratification of Soviet society: Conceptual studies in English-language historiography of the late 20th – early 21st century]. *Ukraina XX st.: Kultura, ideolohiia, polityka*, (14), 104–116. [in Ukrainian]
12. Lytvyn, V. O. (2016). *Istoriia Ukrainy. Novitnii chas 1914–2014 rr.* (Vol. 3). Naukova dumka. [in Ukrainian]
13. Movchan, O. M. (2007). Zhyttievyi riven miskoho naseleennia USRR u 20-ti roky XX st. [Living standards of the urban population of the Ukrainian SSR in the 1920s]. *Problemy istorii Ukrainy: Fakty, sudzhennia, poshuky*, (16), 272–295. [in Ukrainian]
14. Novikova, A. O. (2014). Sotsialna opika v Kharkovi (kinets 1919–1934 rr.): Istoriografia problemy [Social welfare in Kharkiv (late 1919–1934): Historiography of the problem]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriia: Istoriia i heohrafiia*, (51), 173–178. [in Ukrainian]
15. Prysiashniuk, O. M. (2012). Sotsialno-ekonomichne rozsharuvannia selianstva Ukrainy v umovakh novoi ekonomichnoi polityky (1921–1928 rr.) [Socio-economic stratification of Ukrainian peasantry under the NEP]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*, (66), 136–139. [in Ukrainian]
16. Starodubets, H., & Starodubets, V. (2018). Instytut “pozbaventsiv” yak obiekt represyvnoi polityky bilshovytskoi vlady 1920-kh rokov [The institution of “disenfranchised persons” as an object of Bolshevik repressive policy in the 1920s]. *Podilska starovyna*, (3), 36–40. [in Ukrainian]
17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan i ukrainiky [Central State Archive of Public Organizations and Ukrainianica], f. 1, op. 20, spr. 749. [in Ukrainian]
18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan i ukrainiky [Central State Archive of Public Organizations and Ukrainianica], f. 1, op. 20, spr. 1777. [in Ukrainian]
19. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan i ukrainiky [Central State Archive of Public Organizations and Ukrainianica], f. 1, op. 20, spr. 1852. [in Ukrainian]
20. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan i ukrainiky [Central State Archive of Public Organizations and Ukrainianica], f. 1, op. 20, spr. 2005. [in Ukrainian]
21. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan i ukrainiky [Central State Archive of Public Organizations and Ukrainianica], f. 1, op. 20, spr. 2009. [in Ukrainian]
22. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan i ukrainiky [Central State Archive of Public Organizations and Ukrainianica], f. 1, op. 20, spr. 2882. [in Ukrainian]
23. Alexopoulos G. (1996). *Rights and Passage; Marking Outcasts and Making Citizens in Soviet Russia, 1926–1936*; Ph. D. diss., Chicago, 348 p. [in English].
24. Bauer R., Inkeles A., & Kluckhohn C. (1961). *How the Soviet system works: Cultural, psychological and social themes*. New York: Vintage books, 315 p.
25. Fitzpatrick S. (1993). Construction of Social Identity on Soviet Russia. *Journal of Modern History*, № 65 (4). P. 745–770.
26. Graziosi A. (1996). *The Great Soviet Peasant War: Bolsheviks and peasants, 1917–1933*. Cambr., Mass.: Harvard UP, 77 p.
27. Kimerling E. (1982). Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918–1936. *The Russian Review*, № 41 (1). P. 24–46.
28. Viola L. (1996). *Peasant Rebels under Stalin: Collectivization and Culture of Peasant Resistance*. Oxford University Press. N.Y., Oxford, 312 p.
29. Shearer D. (2018). Stalin at War, 1918–1953. Patterns of Violence and Foreign Threat. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, № 66 (2). P. 188–217.

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 159.9:364

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-15>**Мойсеюк Василь Петрович**

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи
та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
moyseuk02@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4366-2402

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Вступ. Стаття присвячена дослідженню психологічних аспектів формування професійної культури соціальних працівників. Оскільки саме від високого рівня володіння фахівцями професійними знаннями, вміннями і навичками, сформованості професійно-важливих якостей залежить продуктивність, якість їхньої роботи, успішність та результативність виконання професійних обов'язків. Професійна культура дозволяє соціальним працівникам досягнути високих результатів у професії, оскільки передбачає глибоке розуміння процесів, критичне осмислення досвіду та прагнення до досконалості. Вона забезпечує можливість фахівцям відчувати себе впевнено, комфортно й розкуто у своїй професійній діяльності, усвідомлюючи свою важливу роль та відповідальність. Опанування соціальними працівниками навичок професійної культури обмововлює їхню самоактуалізацію, резильєнтність та професійне довголіття.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей та виявленні психологічних чинників, що впливають на формування професійної культури соціальних працівників.

Наукова новизна. Розкриття особливостей впливу психологічних чинників, що сприяють формуванню професійної культури соціальних працівників.

Висновки. Констатовано, що психологічні чинники мають важливе значення у формуванні професійної культури майбутніх соціальних працівників. Їхня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з емоційними переживаннями, участі у вирішенні різного роду проблем людей та забезпеченні їхніх життєво необхідних потреб. Тому сформованість відповідних психологічних якостей та установок є критично важливими для результативної, ефективної та етичної практики соціальних працівників.

Виокремлено та проаналізовано чинники професійної культури соціальних працівників: співчуття та емпатія, рефлексія і самоусвідомлення, повага до різноманітності і толерантність, саморегуляція та емоційна стійкість, міжособистісна компетентність та комунікативні навички, відповідальність та етична свідомість.

Ключові слова: соціальні працівники, професійна культура, психологічні аспекти професійної культури, професіогенез, чинники професійної культури.

Moiseiuk Vasyly Petrovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Social Work, Psychology
and Sociocultural Activity named after T. Sosnovska,
Educational and rehabilitation institution of higher education
«Kamianets-Podilskyi state institute»

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING THE PROFESSIONAL CULTURE OF SOCIAL WORKERS

Introduction. The article is devoted to the study of psychological aspects of the formation of professional culture of social workers. Since it is the high level of professional knowledge, skills and abilities of specialists, the formation of professionally important qualities that determine the productivity and quality of their work, the success and effectiveness of their professional duties. Professional culture allows social workers to achieve high results in the profession, as it involves a deep understanding of processes, critical reflection on experience and the pursuit of excellence. It enables professionals to feel confident, comfortable and relaxed in their professional activities, realising their important role and responsibility. Mastering the skills of professional culture by social workers determines their self-actualisation, resilience and professional longevity.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to study the features and identify the psychological factors that influence the formation of professional culture of social workers.

Scientific novelty. The article reveals the peculiarities of the influence of psychological factors that contribute to the formation of the professional culture of social workers.

Results. It is stated that psychological factors are important in the formation of the professional culture of future social workers. Their professional activities are directly related to emotional experiences, participation in solving various kinds of people's problems and meeting their vital needs. Therefore, the formation of appropriate psychological qualities and attitudes is critical for the effective, efficient and ethical practice of social workers.

The factors of the professional culture of social workers are identified and analysed: compassion and empathy, reflection and self-awareness, respect for diversity and tolerance, self-regulation and emotional stability, interpersonal competence and communication skills, responsibility and ethical awareness.

Key words: *social workers, professional culture, psychological aspects of professional culture, professional genesis, factors of professional culture.*

Вступ. Сучасне українське суспільство характеризується значною кількістю соціальних проблем, а саме: бідність, насильство, залежності, вимушена міграція, війна, проблеми людей з особливими потребами та ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, кризові ситуації тощо. Саме соціальні працівники є фахівцями, які покликані допомагати людям, які потрапили у складні життєві обставини. Це вимагає від них не тільки високого рівня володіння теоретичними знаннями, практичними вміннями і навичками, але і глибокого розуміння етичних норм, толерантності, дотримання принципів соціальної справедливості, здатності критично мислити, поваги до особистості клієнта, доброзичливості, емпатії і резильєнтності.

Воєнні дії на території України значно загострили існуючі складні соціальні проблеми та стали причиною появи нових, що потребує від соціальних працівників особливої уваги, чутливості, адаптивності та глибокої рефлексії травматичного досвіду постраждалих категорій населення. Сформованість професійної культури у соціальних працівників, обумовлює їх здатність ефективно надавати психологічну допомогу, здійснювати консультативну і посередницьку діяльність, працювати над вирішенням кризових ситуацій клієнтів в екстремальних умовах праці, сприяти соціальній адаптації і соціалізації постраждалих.

Формування професійної культури у соціальних працівників є не просто одним із основних завдань, а нагальною потребою нашого суспільства, спрямованою на забезпечення ефективної та якісної соціальної підтримки громадян, сприяння його розвитку та забезпечення соціальної стабільності та гуманних взаємовідносин між людьми. Усвідомлення актуальності цієї проблеми є першим кроком до розробки та впровадження ефективних методик і стратегій освіти, спрямованих на формування і підготовку відповідальних та висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, здатних гідно відповідати на виклики сучасності.

Варто зазначити, що актуальність дослідження проблеми формування професійної культури соціальних працівників обумовлена наступними протиріччями: новими соціокультурним умовами, що характеризуються потребою у висококваліфікованих фахівцях соціальної роботи, та відсутністю методологічної та методичної бази для забезпечення цієї потреби; завищені очікуваннями суспільства від соціальних працівників та їх реальними можливостями і статусом; особистісними переконаннями, цінностями фахівців і професійними вимогами, принципами, стандартами соціальної роботи; академічною підготовкою і вимогами сучасної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійної культури соціальних працівників є важливою та актуальною, про що свідчить ряд наукових досліджень у цьому напрямку.

Вивченню змісту, структури та деяких аспектів формування професійно-психологічної культури у фахівців соціономічного профілю присвячені наукові праці В. Аристової, Г. Балла, О. Видри, О. Винославської, Н. Волошко, І. Євстаф'євої, Н. Ісаєвої, Л. Колмогорової, І. Малісової, О. Моткова, Н. Певзнер, П. Перепелиці, Н. Пророк, В. Рибалки, З. Становських, Т. Тарасової, С. Шандрук, та інших. Проблема формування професіоналізму особистості спонукала на проведення наукових розвідок у цьому напрямку науковців: В. Бодрова, К. Гуревича, Є. Клімова, Г. Ложкіна, Б. Ломова, А. Маркової, В. Шадрікова. Дослідження сутнісних аспектів феномену «професійна культура» представлені у наукових працях І. Ісаєва, В. Гриньової, Н. Крилової, М. Лукшевича, Д. Маркевича, Г. Соколової, Л. Різника та ін.

Проте цілісного і системного дослідження психологічних аспектів формування професійної культури соціальних працівників нами не виявлено. На наш погляд, здійснення такого дослідження є актуальним та викликає науковий інтерес, зокрема, необхідності розкриття особливостей впливу психологічних чинників, що сприяють формуванню професійної культури соціальних працівників.

Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей та виявленні психологічних чинників, що впливають на формування професійної культури соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійної культури соціальних працівників обумовлює розвиток їх професійної ідентичності, усвідомлення своєї ролі та місії у суспільстві, допомагає визначити власні цінності та правильні орієнтири у професійній діяльності. Сформованість у фахівців соціальної сфери високої професійної культури сприяє підвищенню престижу та довіри до їхньої професії у суспільстві, а позитивний імідж соціальної роботи дає можливість залучити до навчання талановиту, прогресивну молодь, забезпечує їхню особистісну, професійну самореалізацію та розвиток соціальної сфери у цілому.

Відповідно до інтерпретації культурологічного словника, професійна культура «характеризує якість і рівень професійної діяльності, що залежать від соціально-економічного стану суспільства і сумлінності в оволодінні відповідними навичками, знаннями певної професії та їх практичному використанні» [3, с. 173]. Науковець А. Капська зазначає, що професійна культура, окрім необхідних знань, практичних умінь і навичок вміщує у собі певні особистісні якості, норми ставлення до різ-

них складових професійної діяльності [1]. Натомість, О. Музальов стверджує, що саме культурологічна освіченість особистості є важливим фактором формування професійної культури фахівця. На його думку, вона сприяє адаптації до навколишніх умов соціального середовища, активно змінює соціально-психологічні особистісні чинники, спрямовує і регулює духовні, моральні установки та професійні орієнтації особистості з притаманною їй здатністю до постійного самоствердження, самовдосконалення і творчості [8, с. 150]. Вчена Т. Щеголева доводить, що професійна культура є результатом професіоналізму, який обумовлений науковою організацією праці, інтелектом, його морально-психологічним станом, службовим і педагогічним етикетом [10, с. 15].

Варто зазначити, що на сформованість професійної культури фахівців соціальної сфери, значно впливає професіогенез особистості. Який полягає у безперервному, цілісному процесі їх розвитку і становленні як професіонала. Він бере свій початок з моменту обрання та прийняття майбутньої професії і триває впродовж усієї активної трудової діяльності людини, аж до її припинення. Результатом професійного розвитку є досягнення фахівцем високого рівня професіоналізму, професійної культури, самореалізації та успішності його професійної діяльності через оволодіння професійно-важливими вміннями і навичками, опанування культурою здоров'я, здатністю до стресостійкості у складних умовах праці [5, с. 85; 6, с. 438].

Професія соціальних працівників відноситься до системи «людина-людина». Їхня професійна діяльність спрямована на організацію та забезпечення підтримки та управління різними соціальними процесами, що часто вимагає від них полярних якостей, а саме: здатності бути вимогливим і у той же час уважним, доброзичливим; строго дотримуватись правових та етичних норм і вміння швидко діяти і орієнтуватися у неординарних ситуаціях; швидко приймати рішення в екстремальних ситуаціях і строго дотримуватись технологічного регламенту; бути взірцем культури поведінки і спілкування та рішуче реагувати на їхнє порушення [2, с. 48].

Варто зазначити, що професійна культура особистості може формуватися як неконтрольовано, так і під цілеспрямованим впливом на особистість зовнішніх і внутрішніх чинників. З однієї сторони, це може відбуватися через спеціально створених, сприятливих психологічних умов у процесі професійної підготовки студентів у ЗВО з метою формування і розвитку у них структурних компонентів професійної культури, з іншої – розвитку у соціальних працівників мотиваційно-ціннісної сфери та її компонентів, що сприяє розвитку внутрішніх складових їхнього професійного становлення, підвищення рівня самосвідомості у процесі професійної підготовки.

Науковець О. Пахомова, до важливих функціональних особливостей професійної культури як системи відносять такі властивості особистості:

- 1) здатність до самооновлення, саморозвитку;
- 2) породження нових способів і форм задоволення потреб і інтересів людини, що адаптують культуру до мінливих умов буття;
- 3) породження особистісного розвитку та творчої ініціативи у спеціалізованій сфері діяльності;
- 4) підвищення рівня консолідації і взаєморозуміння членів суспільства, соціального досвіду, системи ціннісних установок особистості [8].

Ключову роль у формуванні професійної культури відіграють психологічні чинники, тому що саме вони визначають внутрішні установки, міжособистісну взаємодію, мотивацію та загальну атмосферу у колективі. Професійна культура інтегрує у собі не просто комплекс правил чи рекомендацій, а є живим організмом, який формується з думок, поведінки, прагнень та емоцій людей.

Психологічні чинники мають важливе значення і у формуванні професійної культури соціальних працівників. Їхня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з емоційними переживаннями, участі у вирішенні різного роду проблем людей та забезпеченні їхніх життєво необхідних потреб. Тому сформованість відповідних психологічних якостей та установок є критично важливими для результативної, ефективної та етичної практики. Достатній рівень сформованості конструктивних внутрі-особистісних і соціальних ресурсів у фахівців соціальної сфери, ведення здорового способу життя забезпечить їм можливість протидіяти негативним ризикам у їх професії, зберегти своє здоров'я та обумовить успішність професійної діяльності [9, с. 68].

Аналіз наукових праць просвячених проблемі формування професійної культури, результати власних досліджень дозволили нам виокремити, на наш погляд, основні психологічні чинники професійної культури соціальних працівників (рис. 1).

Співчуття та емпатія передбачає: розуміння переживань інших (здатність глибоко розуміти перспективи і труднощі своїх клієнтів, їхній емоційний стан є фундаментальною для соціального працівника); співчутливе ставлення (прояв щирої турботи і підтримки по відношенні до людей, які потребують допомоги забезпечує встановлення довірливих відносин); уникнення емоційного вигорання (здатність зберігати емпатію, не запобігати надмірній емоційній залученості, що може призвести до «вигорання»).

Повага до різноманітності і толерантність проявляється: у прийнятті відмінностей (повазі та розумінні різної етнічної, культурної, релігійної ідентичності, гендерних та інших особливостей клієнтів є необхідною умовою професійної діяльності); уникненні стереотипів та упереджень (критичне осмислення власних упереджень та готовність працювати з людьми незалежно від їхнього походження чи статусу); підтримці соціальної справедливості та прав людини (глибоке усвідомлення у важливості рівних прав і можливостей для всіх членів суспільства).

Рефлексія і самоусвідомлення інтегрує: розуміння власних переконань і цінностей (усвідомлення того, як власні цінності можуть впливати на професійну

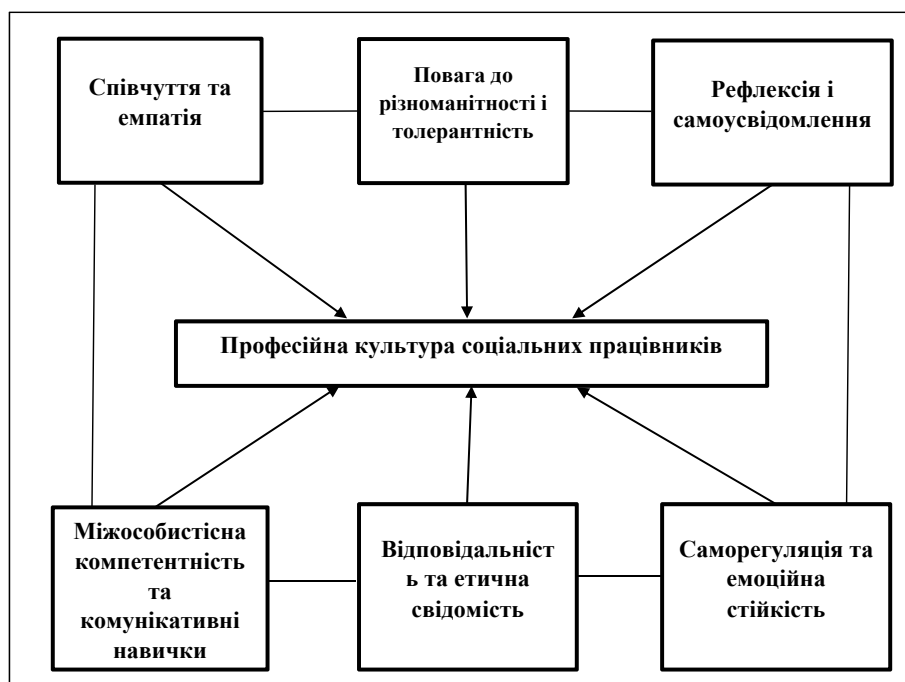

Рис. 1. Чинники професійної культури соціальних працівників

практику); здатність до самоаналізу (систематична рефлексія своїх дій, рішень та емоційних реакцій для постійного вдосконалення); усвідомлення особистих обмежень (об'єктивна та критична оцінка своїх можливостей, а також розуміння меж власної компетентності).

Саморегуляція та емоційна стійкість полягає: у здатності справлятися зі стресом (у своїй професійній діяльності соціальні працівники часто попадають під вплив негативних стрес-чинників, тому вміння ефективно протидіяти їм є важливим для збереження професійного здоров'я); збереженні професійної дистанції (здатність підтримувати необхідну дистанцію з клієнтами, для забезпечення об'єктивності та уникнення емоційного перевантаження); розвитку стратегій самодопомоги (володіння методами відновлення емоційного балансу та запобігання «вігору»). Уміння соціальних працівників протидіяти негативним стрес-чинникам, які містять у собі їхню професію значно впливає на якість та результативність їхньої професійної діяльності, успішну адаптацію та стресостійкість у складних умовах праці [10, с. 102].

Міжособистісна компетентність та комунікативні навички передбачають: активне слухання (вміння уважно слухати і розуміти потреби клієнтів), ефективне спілкування (здатність зрозуміло і чітко висловлювати свої думки, а також адаптувати стиль спілкування до особливостей аудиторій), підтримання та встановлення контакту (вміння налагоджувати довірливі стосунки з клієнтами та колегами); навички вирішення конфліктів та посередництва (здатність допомагати клієнтам у вирішенні їхніх проблем та розв'язанні конфліктних ситуацій).

Відповідальність та етична свідомість охоплює: глибоке розуміння етичних принципів соці-

альної роботи (знання та дотримання етичного кодексу професії соціального працівника); відповідальність за свої рішення і дії (усвідомлення важливості прийнятих рішень для життя і благополуччя клієнтів); прагнення до професійного зростання (постійне навчання та вдосконалення своїх знань та навичок).

Формування цих психологічних чинників є важливими елементами професіоналізму соціальних працівників та важливою умовою для оволодіння ними професійною культурою. Професійна активність та практичний досвід соціальних працівників повинні бути спрямовані на розвиток емпатії, самоусвідомлення, толерантності, емоційної стійкості та інших важливих психологічних якостей, необхідних для гуманної та успішної професійної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Психологічні чинники мають важливе значення у формуванні професійної культури соціальних працівників. Їхня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з емоційними переживаннями, участі у вирішенні різного роду проблем людей та забезпеченні їхніх життєво необхідних потреб. Тому сформованість відповідних психологічних якостей та установок є критично важливими для результативної, ефективної та етичної роботи фахівців соціальної сфери.

На основі проведеного теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми формування професійної культури нами виокремлено та проаналізовано чинники професійної культури соціальних працівників, а саме: співчуття та емпатія, рефлексія і самоусвідомлення, повага до різноманітності і толерантність, саморегуляція та емоційна стійкість, міжособистісна компетентність та комунікативні навички, відповідальність та етична свідомість.

Перспективою наших подальших досліджень стане розробка програми формування професійної культури майбутніх соціальних працівників, визначення оптимальних моделей супервізії для різних категорій соціальних працівників та сфер їхньої діяльності.

Список літератури:

1. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. Київ: УДЦССМ. URL: https://www.google.com/search?sca_esv=6a33239e80267d72&sxsrf=АНТn8zr5vx
2. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство». URL: <https://score.ac.ukreader32306170>
3. Корінний М. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. К.: Україна. URL: <https://www.Kamenyar.com.ua/component/jshopping/rozprodazh/korinnyi-mmshevch>
4. Мойсеюк В. П. Розвиток професійно-особистісних якостей майбутніх соціальних педагогів через волонтерство. Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості [електронне видання] : Збірник матеріалів круглого столу з міжнародною участю, Кам'янець-Подільський – Ломжа, 19 березня 2025 р. / Наукова редакція: Зоя Шарлович, Мар'ян Тріпак, Оксана Палилюк, Марина Волошук. Видавництво: MANS w Łomży, 2025. С. 83–87. DOI 10.58246/WSPN4523
5. Мойсеюк В. П. Професійна компетентність соціальних працівників як основна умова збереження їх професійного здоров'я. Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи: збірник матеріалів II-ї науково-практичної конференції за міжнародною участю / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Том 2. С. 437-440. URL: <https://nung.edu.ua/sites/default/files/2025-04/%D0%97%D0%>
6. Мойсеюк В. П. Здоров'я фахівців соціальної сфери як чинник успішності їх професійної діяльності. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2024. Вип. 2. С. 66-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-12>
7. Мойсеюк В. П., Столяренко О. Б., Жилияк Н. В. Наукові основи формування резильєнтності соціальних працівників і психологів. Інклюзія і суспільство, НРЗВО Кам'янець-Подільський державний інститут. Вип. 1(9). 2025. С. 100–106. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2025-1-12>
8. Музальов О. Теоретико-методичні засади формування професійної культури у процесі навчально-виховної діяльності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. № 3. С. 141–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_3_18.
9. Пахомова, О. (2019). Культурологічний підхід до проблеми професійного становлення майбутнього психолога. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (14). URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%p>
10. Щеголева Т. Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I

References:

1. Kapska, A.Y. Sotsialna robota: deiaki aspekty roboty z ditmy ta moloddu: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Social work: some aspects of working with children and youth: Educational and methodological manual]. Kyiv: UDCSSMM. Retrieved from: https://www.google.com/search?sca_esv=6a33239e80267d72&sxsrf=АНТn 8z r5vxG. [in Ukrainian].
2. Kokun, O. M. Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia: Monohrafiia [Psychology of professional development of a modern specialist: Monograph]. Kyiv: State Enterprise «Information-analytical agency». Retrieved from: <https://score.ac.ukreader32306170>. [in Ukrainian].
3. Korinnyi, M. Korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk z kultury [Short encyclopedic dictionary of culture] / M. M. Korinnyi, V. F. Shevchenko. Kyiv: Ukraine. Retrieved from: <https://www.Kamenyar.com.ua/component/jshopping/rozprodazh/korinnyi-mmshevch>. [in Ukrainian].
4. Moiseyuk, V. P. (2025). Rozvytok profesiino-osobystisnykh yakosteï maibutnykh sotsialnykh pedahohiv cherez volonterstvo. Sotsialno-psykholohichna robota: innovatsii, stratehii ta mozhlyvosti [Development of professional and personal qualities of future social educators through volunteering. Social and psychological work: innovations, strategies and opportunities [electronic edition]: Collection of materials of the round table with international participation, Kamianets-Podilskyi – Lomza, March 19, 2025 / Scientific editor: Zoya Sharlovych, Maryan Tripak, Oksana Palilyulko, Maryna Voloshchuk. Publisher: MANS w Łomży, P.83-87. DOI 10.58246/WSPN4523. [in Ukrainian].
5. Moiseyuk, V. P. (2025). Profesiina kompetentnist sotsialnykh pratsivnykiv yak osnovna umova zberezhenia yikh profesiinoho zdorovia. [Professional competence of social workers as a basic condition for maintaining their professional health]. Modern strategies for sustainable development of the state and society: scientific horizons and prospects: collection of materials of the II scientific and practical conference with international participation / scientific editors O. V. Chepelyuk, V. D. Filippova, V. M. Demchenko. Khmelnytskyi: KhNTU, Volume 2. P. 437–440. URL: <https://nung.edu.ua/sites/default/files/2025-04/%D0%97%D0%>. [in Ukrainian].
6. Moiseyuk, V. P. Zdorovia fakhivtsiv sotsialnoi sfery yak chynnyk uspishnosti yikh profesiinoï diialnosti [Health of social sphere specialists as a factor of success of their professional activity]. *Social work and psychology: education and science*. (2024). Issue 2. P. 66–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-12>. [in Ukrainian].
7. Moiseyuk, V. P., Stolyarenko, O. B., Zhylyak, N. V. (2025). Naukovi osnovy formuvannia rezyliientnosti sotsialnykh pratsivnykiv i psykholohiv. [Scientific foundations of the formation of resilience of social workers and psychologists]. Inclusion and society, Kamianets-Podilskyi State Institute of Higher Education, Issue 1(9), P. 100-106. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2025-1-12>. [in Ukrainian].

8. Muzalyov, O. Teoretyko-metodychni zasady formuvannya profesiinoi kultury u protsesi navchalno-vykhovnoi diialnosti [Theoretical and methodological principles of the formation of professional culture in the process of educational activity]. *Pedagogy and psychology of professional education*, 3, 141–151. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_3_18. [in Ukrainian].

9. Pakhomova, O. (2019). Kulturolohichni pidkhid do problemy profesiinoho stanovlennia maibutnoho psykholoha. [A cultural approach to the problem of professional development of a future psychologist]. *Collection of scientific papers «Problems of modern psychology»*, (14). Retrieved from: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%p>. [in Ukrainian].

10. Shchegoleva T. L. Formuvannya profesiinoi kultury maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi vyvchennia dystsyplin humanitarnoho tsyклу. [Formation of professional culture of future border guards officers in the process of studying disciplines of the humanitarian cycle]: author's abstract of the dissertation ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.04. Khmelnyskyi. Retrieved from: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 364-786:[364-785+316.77+005.591.452](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-16>**Моргай Лілія Анатоліївна**

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
соціальної роботи та консультування,
Уманський національний університет
morgai.liliya@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6550-1389

КОНСУЛЬТУВАННЯ, КОМУНІКАЦІЯ ТА ПАРТНЕРСТВО У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Вступ. Сучасний розвиток суспільства супроводжується низкою соціальних викликів, що зумовлюють необхідність посилення системи соціально-психологічної підтримки населення. Зростання кількості осіб, які пережили кризові та травматичні події, зокрема наслідки військових дій, вимушеного переселення та втрати соціальних зв'язків, все це потребує удосконалення підходів до соціально-психологічної реабілітації.

Соціально-психологічна реабілітація розглядається як комплексний процес відновлення внутрішніх ресурсів людини, подолання наслідків травматичного досвіду та відновлення її здатності до повноцінного функціонування у суспільстві. Важливу роль у цьому процесі відіграють консультування, професійна комунікація та партнерська взаємодія між суб'єктами соціальної допомоги.

Мета роботи. Дослідження роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні ролі консультування, комунікації та партнерства у соціально-психологічній реабілітації та визначення їх значення для підвищення ефективності реабілітаційної допомоги.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку консультування, комунікації та партнерства як інтегрованих складових соціально-психологічної реабілітації. У роботі уточнено значення консультативної допомоги у реабілітаційному процесі, визначено роль професійної комунікації у формуванні довіри та психологічної безпеки клієнта, а також розкрито значення міжсекторального партнерства у забезпеченні комплексності та безперервності реабілітаційної допомоги. Розвинуто наукові уявлення про інтеграцію мультидисциплінарного підходу у системі соціально-психологічної реабілітації.

Висновки. Отже, соціально-психологічна реабілітація є важливим напрямом соціальної допомоги, спрямованим на відновлення психологічного благополуччя, соціальної активності та адаптаційних можливостей особистості, яка пережила кризові або травматичні події. У сучасних умовах зростання соціальних викликів особливого значення набуває удосконалення підходів до організації реабілітаційної допомоги.

Дослідження показало, що важливими складовими ефективною соціально-психологічної реабілітації є консультування, професійна комунікація та партнерська взаємодія. Консультування допомагає людині усвідомити проблемну ситуацію та активізувати власні ресурси, а ефективна комунікація сприяє формуванню довіри та психологічної безпеки у взаємодії між фахівцем і клієнтом.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, консультування, професійна комунікація, партнерська взаємодія, психосоціальна підтримка, мультидисциплінарний підхід, соціальна робота.

Morhai Liliia Anatoliivna

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy,
Social Work and Counseling,
Uman National University

COUNSELING, COMMUNICATION AND PARTNERSHIP IN SOCIO-PSYCHOLOGICAL REHABILITATION

Introduction. The modern development of society is accompanied by a number of social challenges that require strengthening the system of socio-psychological support for the population. The growing number of people who have experienced crisis and traumatic events, including the consequences of military actions, forced displacement, and the loss of social ties, necessitates the improvement of approaches to socio-psychological rehabilitation.

Socio-psychological rehabilitation is considered a comprehensive process aimed at restoring a person's internal resources, overcoming the consequences of traumatic experiences, and renewing their ability to function fully in society. An important role in this process is played by counseling, professional communication, and partnership interaction between the subjects of social assistance.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to theoretically substantiate the role of counseling, communication, and partnership in socio-psychological rehabilitation and to determine their importance for improving the effectiveness of rehabilitation assistance.

Scientific novelty. The scientific novelty of the research lies in the theoretical substantiation of the interrelation between counseling, communication, and partnership as integrated components of socio-psychological rehabilitation. The study clarifies the significance of counseling in the rehabilitation process, determines the role of professional communication in building trust and ensuring the client's psychological safety, and reveals the importance of intersectoral partnership in ensuring the comprehensiveness and continuity of

© Моргай Л. А., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

rehabilitation assistance. The scientific understanding of integrating a multidisciplinary approach into the system of socio-psychological rehabilitation has been further developed.

Results. Socio-psychological rehabilitation is an important area of social assistance aimed at restoring psychological well-being, social activity, and the adaptive capabilities of individuals who have experienced crisis or traumatic events. In modern conditions of increasing social challenges, improving approaches to the organization of rehabilitation assistance becomes especially important.

The study has shown that counseling, professional communication, and partnership interaction are essential components of effective socio-psychological rehabilitation. Counseling helps individuals understand their problematic situations and activate their internal resources, while effective communication contributes to building trust and ensuring psychological safety in the interaction between the specialist and the client.

Key words: *socio-psychological rehabilitation, counseling, professional communication, partnership interaction, psychosocial support, multidisciplinary approach, social work.*

Вступ. Сучасні соціальні виклики, зокрема тривали кризові процеси, військові події та зростання кількості людей, які пережили травматичний досвід, актуалізують проблему розвитку ефективних механізмів соціально-психологічної реабілітації. У цих умовах особливої ваги набуває комплексна система підтримки, спрямована на відновлення психологічного благополуччя, соціальної активності та адаптційних можливостей особистості. Значна кількість осіб потребує не лише психологічної допомоги, але й соціального супроводу, відновлення соціальних зв'язків та інтеграції у нові умови життєдіяльності.

У сучасній практиці соціальної роботи дедалі більшого значення набувають консультування, професійна комунікація та партнерська взаємодія як важливі складові соціально-психологічної реабілітації. Саме консультативна допомога дозволяє визначити потреби клієнта та активізувати його внутрішні ресурси, ефективна комунікація забезпечує формування довірливих відносин між фахівцем і клієнтом, а партнерство між різними установами сприяє комплексності та безперервності реабілітаційної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика консультування, комунікації та партнерської взаємодії у соціально-психологічній реабілітації знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, окремі аспекти цієї проблеми розглянуто у дослідженнях І. Кулик [3], С. Максименка [4], О. Мальцевої, А. Шувалової [5], Т. Титаренко [8] та ін. Це пояснюється тим, що зазначена проблематика залишається актуальною в сучасних умовах та є предметом подальших наукових досліджень.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування ролі консультування, комунікації та партнерства у соціально-психологічній реабілітації та визначення їх значення для підвищення ефективності реабілітаційної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-психологічна реабілітація спрямована на відновлення психологічного стану особистості, її соціальної активності та здатності до повноцінного функціонування у суспільстві. Важливу роль у цьому процесі відіграють консультування, професійна комунікація та партнерська взаємодія, які забезпечують формування довіри, підтримку клієнта та активізацію його внутрішніх ресурсів. Поєднання цих складових сприяє підвищенню ефективності реабілітаційної допомоги та створює умови для

успішної соціальної інтеграції особистості. Розглянемо ці аспекти більш детально.

Консультування – це базовий інструмент реабілітації. Саме через консультативну взаємодію відбувається первинне виявлення проблем, формування довірливого контакту та визначення індивідуальної траєкторії відновлення особистості. У сучасній науковій літературі консультування розглядається як професійно-організований процес допомоги, спрямований на підтримку людини у складних життєвих обставинах, подолання кризових станів та активізацію її адаптивного потенціалу [8].

У контексті соціально-психологічної реабілітації консультування має інтегративний характер, поєднуючи психологічні, соціальні та педагогічні компоненти підтримки. Воно спрямоване не лише на зменшення емоційного напруження, а й на відновлення здатності особистості до повноцінного соціального функціонування, прийняття рішень та самостійного подолання труднощів.

У межах реабілітаційного процесу консультування виконує низку взаємопов'язаних функцій: *діагностична функція* – передбачає визначення психологічного стану клієнта, його актуальних потреб, рівня дезадаптації та наявних ресурсів. Саме на цьому етапі формується первинна оцінка ситуації, що дозволяє розробити індивідуальний план реабілітації [8]; *підтримувальна функція* – спрямована на стабілізацію емоційного стану, зниження рівня тривожності, страху та внутрішньої напруги. Дослідження свідчать, що своєчасна психологічна підтримка значно зменшує ризик розвитку посттравматичних реакцій; *корекційна функція* – пов'язана зі зміною деструктивних переконань. У сучасній практиці активно застосовуються когнітивно-поведінкові підходи, що довели свою ефективність у роботі з травматичним досвідом; *ресурсна функція* – полягає в актуалізації внутрішніх можливостей особистості, формуванні життєстійкості; *орієнтаційна функція* – сприяє визначенню подальших життєвих перспектив, плануванню діяльності та відновленню відчуття контролю над власним життям; *мотиваційна функція*, яка формує готовність клієнта до активної участі в реабілітаційному процесі; *координаційна функція*, що забезпечує узгодження консультативної роботи з іншими видами соціальної допомоги.

Важливо пам'ятати, що ефективне консультування базується на наступних принципах: добровільності; конфіденційності; безоцінного прийняття;

професійної компетентності; партнерської взаємодії; культурної чутливості.

Особливої уваги потребує принцип партнерства, оскільки сучасна модель реабілітації передбачає активну участь клієнта у визначенні цілей і шляхів відновлення. Такий підхід відповідає концепції суб'єктності в соціальній роботі та сприяє підвищенню ефективності втручань.

Консультації в системі соціально-психологічної реабілітації сприяє: зменшенню проявів тривожності та депресивних станів; формуванню конструктивних механізмів; відновленню соціальних зв'язків; підвищенню рівня життєстійкості; зміцненню внутрішнього відчуття безпеки. Саме ефективне консультування виступає центральним механізмом відновлення особистісного потенціалу та соціальної активності, забезпечуючи перехід від стану кризової дезадаптації до поступової реінтеграції у суспільство.

Комунікація у соціально-психологічній реабілітації є не лише інструментом передачі інформації, а складною системою міжособистісної взаємодії, що забезпечує формування довіри, відчуття психологічної безпеки та підтримки. У науковому дискурсі комунікація розглядається як процес встановлення та розвитку взаєморозуміння між суб'єктами взаємодії, що має емоційний, когнітивний та поведінковий виміри [4].

У межах соціально-психологічної реабілітації комунікація виконує інтегративну функцію, поєднуючи консультативну, підтримувальну та координаційну складові допомоги. Вона створює простір для відкритого діалогу, сприяє усвідомленню клієнтом власного стану та формуванню мотивації до змін.

Однією з ключових характеристик реабілітаційної комунікації є її спрямованість на формування довіри. Особи, які пережили травматичний досвід, нерідко демонструють підвищений рівень настороженості, недовіри до соціальних інституцій та труднощі у встановленні близьких контактів. Це зумовлює необхідність створення психологічно безпечного середовища взаємодії [5].

Професійна комунікація фахівця у сфері соціально-психологічної реабілітації повинна відповідати низці критеріїв: емпатійність – здатність розуміти емоційний стан клієнта та співпереживати йому без втрати професійної позиції; толерантність – повага до індивідуального досвіду, переконань і цінностей клієнта; культурна чутливість – врахування соціокультурних особливостей особистості, її соціального статусу та контексту життєвих обставин; доступність і зрозумілість – використання мови, адаптованої до рівня сприйняття клієнта; орієнтація на активне слухання – уважне сприйняття не лише змісту висловлювань, а й емоційного підтексту [4].

Активне слухання розглядається як одна з базових навичок професійної взаємодії у соціальній роботі, оскільки воно забезпечує глибше розуміння переживань клієнта та сприяє формуванню партнерських відносин [1]. Особливої уваги потребує комунікація з особами, які пережили кризові або

травматичні події. У таких випадках необхідним є травма-чутливий підхід, що передбачає: уникнення звинувачувальних формулювань; дотримання принципу «не нашкодь»; повагу до меж особистості; підтримку автономії клієнта. Згідно з сучасними підходами до психосоціальної підтримки, комунікація має бути спрямована на відновлення відчуття контролю над власним життям та формування внутрішньої безпеки. У цьому контексті професійна позиція фахівця полягає не у домінуванні, а у фасилітації процесу саморозуміння та самовідновлення [6].

Якість взаємодії між фахівцем і клієнтом безпосередньо впливає на результат реабілітації. Дослідження у сфері психологічної допомоги підтверджують, що рівень довіри, співпраці та взаєморозуміння – є одним із провідних позитивних змін [8].

У соціально-психологічній реабілітації ефективна комунікація: підвищує мотивацію клієнта до участі у програмі; сприяє відкритості у висловлюванні переживань; знижує рівень психологічного опору; зміцнює внутрішні ресурси та життєстійкість.

Отож, комунікація є не допоміжним, а системоутворювальним чинником реабілітаційного процесу. Вона забезпечує не лише обмін інформацією, а й створює терапевтичний простір, у межах якого відбувається відновлення довіри, формування суб'єктної позиції клієнта та його поступова соціальна інтеграція.

Партнерство у сфері соціально-психологічної реабілітації передбачає узгоджену взаємодію: державних установ (органів соціального захисту, центрів надання адміністративних послуг, служб у справах дітей); медичних закладів, що забезпечують лікувально-реабілітаційні та психотерапевтичні послуги; освітніх організацій, які сприяють соціалізації та відновленню освітньої траєкторії клієнта; соціальних служб, що здійснюють соціальний супровід і кейс-менеджмент; громадських та благодійних організацій, які надають гуманітарну та психосоціальну підтримку; волонтерського сектору, що розширює ресурсні можливості допомоги; сім'ї клієнта, яка виступає важливим чинником емоційної підтримки та соціальної стабілізації.

За даними досліджень у сфері психосоціальної підтримки в умовах війни, саме міжсекторальна співпраця забезпечує доступність послуг, оперативність реагування та адресність допомоги [5]. Практичним механізмом реалізації партнерської взаємодії є формування мультидисциплінарних команд. Такий підхід дозволяє поєднати професійні компетентності різних спеціалістів і забезпечити цілісний вплив на психологічний та соціальний стан клієнта. Мультидисциплінарна команда сприяє: комплексній оцінці потреб клієнта; розробленню індивідуального плану реабілітації; узгодженню дій між установами; моніторингу результатів допомоги [3]. Даний формат роботи відповідає принципу клієнтоцентризму, оскільки дозволяє врахувати індивідуальні особливості та життєвий контекст особистості.

Партнерська модель взаємодії забезпечує безперервність реабілітаційного процесу. У випадках, коли

клієнт потребує одночасно психологічної підтримки, медичної допомоги, соціального супроводу та правової консультації, саме координація між службами дозволяє уникнути фрагментарності втручань. Соціальна підтримка має бути системною та узгодженою, адже розрізнені заходи не формують стійкого реабілітаційного ефекту. Індивідуалізація програм стає можливою лише за умови обміну інформацією між фахівцями та спільного визначення стратегічних цілей допомоги [1].

Особливого значення набуває міжвідомча координація, яка дозволяє: уникнути дублювання послуг; раціонально використовувати ресурси; забезпечити своєчасну маршрутизацію клієнта; підвищити ефективність реабілітаційних програм. Відсутність координації між службами часто призводить до перевантаження клієнта повторними зверненнями, втрати інформації та зниження довіри до системи допомоги [6].

Отже, партнерство виступає стратегічною умовою успішної соціально-психологічної реабілітації, оскільки забезпечує цілісність, узгодженість і результативність допомоги. Воно сприяє формуванню підтримувального соціального середовища, у межах якого клієнт може поступово відновлювати життєву активність і соціальні зв'язки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у результаті проведеного теоретич-

ного аналізу обґрунтовано значення консультування, комунікації та партнерства як взаємопов'язаних складових соціально-психологічної реабілітації. Встановлено, що консультування виступає базовим інструментом реабілітаційного процесу, оскільки забезпечує первинну діагностику потреб клієнта, формування довірливого контакту, активізацію внутрішніх ресурсів та визначення індивідуальної траєкторії відновлення. Реалізація консультативної допомоги через діагностичну, підтримувальну, корекційну, ресурсну та орієнтаційну функції сприяє зниженню психологічної дезадаптації та поступовій соціальній інтеграції особистості.

Потрібно пам'ятати, що зазначені компоненти утворюють єдину систему: консультування забезпечує індивідуальну допомогу; комунікація формує довірливі взаємини; партнерство створює ресурсне середовище. Разом вони сприяють відновленню психологічного благополуччя, соціальної активності та життєвої перспективи особистості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням моделей міжвідомчої взаємодії, розвитком інноваційних консультативних та комунікативних технологій, а також вивченням ефективності мультидисциплінарних підходів у соціально-психологічній реабілітації різних категорій населення.

Список літератури:

1. Бех І.Д. Особистість у просторі виховання. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/420694.pdf (дата звернення: 04.03.2026)
2. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45931/1/> (дата звернення: 28.02.2026)
3. Кулик І. В. Соціальна робота з різними групами клієнтів. URL: <https://ksptsr.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/71/2023/02/posibnyk-srzhk.pdf> (дата звернення: 04.03.2026)
4. Максименко С. Д. Загальна психологія. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744612/1/I> (дата звернення: 04.03.2026)
5. Мальцева О., Шувалова А. Соціально-психологічна реабілітація цивільного населення під час війни. URL: <https://orgpsy-journal.in.ua/index.php/oper/article/view/440> (дата звернення: 28.02.2026)
6. Сучасні підходи до психосоціальної підтримки населення в умовах криз. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2024/3%28149%29/pages-5-6/samoushkodzhuvalna-povedinka-nadannya-psihosocialnoyi-dopomogi-v-umovah-viyni#gsc.tab=0> (дата звернення: 27.02.2026)
7. Теорія і практика соціальної роботи з травмованими групами населення. URL: https://habitus.od.ua/journals/2025/75-2025/part_1/11.pdf (дата звернення: 25.02.2026)
8. Титаренко Т. М. Соціально-психологічна реабілітація особистості: етапи, технології, техніки. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713738/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0> (дата звернення: 28.02.2026).

References:

1. Bekh, I. D. *Osobystist u prostori vykhovannia* [Personality in the space of education]. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/420694.pdf [in Ukrainian].
2. Dulia, A. V. *Sotsialna pidtrymka nederzhavnymy orhanizatsiiamy simey uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii* [Social support provided by non-governmental organizations to families of participants of the anti-terrorist operation]. Retrieved from: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45931/1/> [in Ukrainian].
3. Kulyk, I. V. *Sotsialna robota z riznymy hrupamy kliientiv* [Social work with different groups of clients]. Retrieved from: <https://ksptsr.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/71/2023/02/posibnyk-srzhk.pdf> [in Ukrainian].
4. Maksymenko ,S. D. *Zahalna psykholohiia* [General psychology]. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744612/1/I>
5. Maltseva, O., Shuvalova, A. *Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia tsyvilnoho naseleння pid chas viyny* [Socio-psychological rehabilitation of the civilian population during war]. Retrieved from: <https://orgpsy-journal.in.ua/index.php/oper/article/view/440> [in Ukrainian].

6. Modern approaches to psychosocial support of the population in crisis conditions. Retrieved from: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2024/3%28149%29/pages-5-6/samoushkodzhuvalna-povedinka-nadannya-psihsocialnoyi-dopomogi-v-umovah-viyni#gsc.tab=0> [in Ukrainian].

7. Theory and practice of social work with traumatized population groups. (2025). Retrieved from: https://habitus.od.ua/journals/2025/75-2025/part_1/11.pdf [in Ukrainian].

8. Tytarenko, T. M. *Sotsialno-psykholohichna rehabilitatsiia osobystosti: etapy, tekhnolohii, tekhniky* [Socio-psychological rehabilitation of personality: Stages, technologies, techniques]. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713738/1/> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 05.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 342.25:340.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-17>

Мороз Олег Васильович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

olehmoroz8@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-3506-8744

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Вступ. В умовах децентралізації влади та повномасштабного вторгнення інститут місцевого самоврядування зіткнувся з безпрецедентними викликами, пов'язаними з масовим внутрішнім переміщенням населення та зростанням кількості осіб, які потребують комплексного соціального супроводу. Оскільки виключно державна модель соціального захисту довела свою організаційну неповороткість, відбулося делегування базових соціальних повноважень на рівень територіальних громад, що супроводжувалося стрімким розвитком низових соціальних ініціатив як реакції громадянського суспільства на кризу. Це зумовлює гостру потребу в системній трансформації нормативно-правової бази, яка має створювати гнучкі та прозорі юридичні механізми інституціоналізації надання соціальних послуг, прямого фінансування соціальної роботи та підтримки локальних соціальних ініціатив у межах територіальних громад.

Мета роботи полягає в аналізі чинної нормативно-правової бази регулювання діяльності територіальних громад України для систематизації підтримки локальних соціальних ініціатив у межах територіальних громад.

Наукова новизна. У дослідженні систематизовано багаторівневу ієрархію муніципального законодавства крізь призму потреб соціальної роботи з урахуванням новітніх змін 2024–2025 років. Простежено еволюцію організаційної структури органів місцевого самоврядування та доведено, що неврегульованість статусу громади як повноцінної юридичної особи публічного права створює суттєві інституційні бар'єри. Розкрито кадрові диспропорції фахівців із соціальної роботи між міськими та сільськими територіями під час реалізації соціального замовлення, громадського бюджету та цифрових ініціатив, зокрема платформи DREAM.

Висновки. Фінансова автономія є базовою умовою реалізації муніципальних соціальних програм, проте вилучення локальних ресурсів у період війни вимагає нових компенсаторних інструментів. Для підвищення соціальної життєстійкості територій необхідно завершити муніципальну реформу: на законодавчому рівні остаточно вирішити проблему правосуб'єктності громад що дозволить інтегрувати громадські соціальні ініціативи у єдину систему надання соціальних послуг та гармонізувати вітчизняне законодавство з європейськими стандартами.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, нормативно-правова база, правосуб'єктність, юридична особа публічного права, соціальні ініціативи, соціальне замовлення, народовладдя.

Moroz Oleh Vasylovych

Applicant for the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education

Specialty I10 Social Work and Counseling,

Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

NORMATIVE-LEGAL FRAMEWORK FOR REGULATING THE ACTIVITIES OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

Introduction. Under the conditions of power decentralization and full-scale invasion, the institution of local self-government faced unprecedented challenges related to mass internal displacement and the growing number of persons requiring comprehensive social support. Since the purely state model of social protection has proven its organizational inflexibility, there has been a delegation of basic social powers to the level of territorial communities, accompanied by the rapid development of grassroots social initiatives as a civil society response to the crisis. This necessitates an acute need for a systemic transformation of the normative-legal framework, which should create flexible and transparent legal mechanisms for the institutionalization of social services provision, direct financing of social work, and support of local social initiatives within territorial communities.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to analyze the current regulatory and legal framework governing the activities of territorial communities in Ukraine in order to systematize support for local social initiatives within territorial communities.

Scientific novelty. The study systematizes the multi-level hierarchy of municipal legislation through the prism of social work needs, taking into account the latest changes of 2024–2025. The evolution of the organizational structure of local self-government bodies is traced, and it is proven that the unregulated status of the community as a full-fledged legal entity of public law creates significant institutional barriers. Staffing disparities of social work specialists between urban and rural areas during the implementation of social contracting, participatory budgets, and digital initiatives, particularly the DREAM platform, are revealed.

Results. Financial autonomy is a basic condition for the implementation of municipal social programs; however, the withdrawal of local resources during the war requires new compensatory instruments. To increase the social resilience of territories, it is necessary

© Мороз О. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

to finally resolve the problem of communities' legal personality at the legislative level, which will allow integrating grassroots social initiatives into a single system of social services provision and harmonize domestic legislation with European standards.

Key words: *territorial community, local self-government, normative-legal framework, legal personality, legal entity of public law, social initiatives, social contracting, grassroots democracy.*

Вступ. Інститут місцевого самоврядування є невід'ємним фундаментом демократичної правової держави, а в системі публічного управління України його базовим та первинним суб'єктом виступає територіальна громада. Реформа децентралізації, активна фаза якої розпочалася у 2014 році, докорінно змінила архітектуру влади, забезпечивши передачу значного обсягу адміністративних, фінансових та організаційних повноважень від центральних органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування базового рівня [2]. Для сфери соціального захисту це означало концептуальний перехід: відповідальність за оцінку потреб вразливих груп населення та організацію соціальної роботи була покладена безпосередньо на громади. Однак повномасштабне вторгнення та запровадження правового режиму воєнного стану поставили перед вітчизняним муніципальним правом безпрецедентні виклики. Якщо на етапі становлення реформи головним завданням нормативно-правової бази було формування спроможних об'єднаних територіальних громад та розмежування повноважень, то сьогодні правове поле повинно відповідати на екзистенційні загрози: масове внутрішнє переміщення населення, руйнування інфраструктури, стрімке зростання кількості осіб з інвалідністю та соціально вразливих груп. За цих умов виключно державна, модель соціального захисту довела свою організаційну неповороткість. Частковою відповіддю на кризу став розвиток низових соціальних ініціатив – волонтерських рухів та центрів психосоціальної підтримки, які взяли на себе частину функцій соціальних служб. Відповідно, виникла гостра наукова та практична потреба у системній трансформації нормативно-правової бази: вона має не лише регулювати владні повноваження місцевих рад, але й створювати гнучкі, прозорі юридичні механізми для інституціоналізації практичної соціальної роботи та легалізації громадських соціальних ініціатив у межах самої територіальної громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика конституційно-правового статусу територіальної громади та нормативно-правового регулювання її діяльності становить значний інтерес для сучасної науки та практики. Фундаментальні засади муніципальної влади ґрунтовно досліджувалися в працях Батанова О. Дослідник не просто констатував наявність місцевого самоврядування, а довів, що без юридичного визнання за територіальною громадою статусу повноцінного суб'єкта публічного права (а не лише об'єкта управління) система самоврядування залишається декларативною. Він дійшов висновку, що громада повинна мати реальні правові важелі управління власністю без бюрократичного посередництва державного апарату [1, с. 46]. У контексті соціальної роботи це означає право громади

вільно розпоряджатися майном для створення притулків, шелтерів чи реабілітаційних центрів.

Сучасний стан нормативно-правового регулювання, зокрема глибинну проблему «незавершеної правосуб'єктності» громад, критично аналізує Столярчук А. Науковець на основі аналізу оновленого законодавства доводить, що домінування у вітчизняному праві підходу, де громада трактується просто як сукупність жителів створює юридичний парадокс: громада має конституційні права, але позбавлена цивільно-правової дієздатності для їх прямої реалізації. Звідси випливає його висновок про нагальну потребу реформування муніципального права для усунення управлінського дуалізму між місцевими радами та самими громадами [15].

Питання впливу реформи децентралізації на територіальну організацію влади та стійкість управління досліджує Савицький А. Оцінюючи наслідки функціонування громад в умовах безпекової кризи, автор констатує, що території з вищим рівнем попередньої фінансово-адміністративної децентралізації продемонстрували кращу життєздатність. Його головний висновок полягає в тому, що для збереження громад фокус управління має зміститися з суто адміністративних функцій на розбудову соціальної згуртованості та розвиток превентивної соціальної роботи [13, с. 11].

Фінансово-правові аспекти, що становлять матеріальну основу діяльності громад, глибоко висвітлені у працях Мельника О. та Кондратюка В. Дослідники обґрунтовують, що закріплення частки загальнодержавних податків на місцевому рівні є єдиною гарантією сталого розвитку. Проте, аналізуючи реалії воєнного стану, вони роблять висновок, що примусове вилучення локальних ресурсів (зокрема, «військового ПДФО») критично підриває матеріальну базу для місцевих програм соціального захисту, вимагаючи від держави розробки нових компенсаційних механізмів [6].

Особливості інституційного реформування та адаптації вітчизняної системи до європейських муніципальних стандартів розкриваються у працях Л. В. Горохової. Вона доводить, що структурна децентралізація в Україні здебільшого завершена, однак функціональна – суттєво відстає. Її висновки вказують на необхідність обов'язкового практичного впровадження принципів субсидіарності згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування [3, с. 56].

Водночас, незважаючи на ґрунтовність згаданих теоретичних концепцій, стрімкі законодавчі зміни 2024–2025 років щодо новітніх інструментів прямого народовладдя, соціального замовлення та цифрової інклюзії залишаються недостатньо вивченими як нормативне поле для організації надання соціальних послуг. Відчувається гострий брак комплексних

досліджень, які б безпосередньо пов'язували оновлений правовий статус територіальних громад із практичними юридичними механізмами імплементації соціальних ініціатив на місцях.

Мета дослідження полягає в аналізі та систематизації чинної нормативно-правової бази регулювання діяльності територіальних громад в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правова база діяльності територіальних громад в Україні формувалася шляхом складної, багатоетапної трансформації радянської моделі жорсткого централізованого управління у європейську демократичну систему самоврядування [14, с. 4]. Зasadничим міжнародно-правовим документом у цій сфері стала Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Верховною Радою України у 1997 році, яка визначила самоврядування як право і реальну спроможність органів місцевої влади регламентувати значну частку публічних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під власну відповідальність і в інтересах місцевого населення [4]. У парадигмі соціальної політики це означає імплементацію принципу субсидіарності: соціальні проблеми повинні вирішуватися на найближчому до людини адміністративному рівні. До початку масштабної реформи 2014 року вітчизняне законодавство містило суттєву суперечність: де-юре Конституція України наділяла громади широкими правами, але де-факто вони не мали ані закріплених фінансових ресурсів, ані механізмів для їх реалізації через надмірну централізацію виконавчої влади. Переломним моментом у нормативному регулюванні стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року. Цей нормативно-правовий акт запровадив унікальний правовий механізм формування спроможних базових одиниць шляхом делегування державою гарантованих фінансових ресурсів тим територіям, які пройшли процедуру об'єднання [9]. З 2020 року нормативно-правова база перейшла на новий етап: формування громад перестало бути суто добровільним процесом і було закріплено адміністративним шляхом, що логічно завершило базовий етап просторової децентралізації влади в державі.

Фундамент правового регулювання діяльності громад нерозривно пов'язаний із Розділом XI Конституції України. Відповідно до статті 140 Основного Закону, місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [5]. Законодавець деталізує це основоположне поняття у базовому Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», визначаючи територіальну громаду як жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці, або добровільне об'єднання жителів кількох населених пунктів в одну громаду [10]. У вітчизняній правовій доктрині ведеться глибока і тривала дискусія між двома основними підходами: корпоративним, де громада розглядається як публічна корпорація (юридична особа), та кому-

нітаристським, де громада сприймається виключно як демографічна сукупність мешканців певної території. Аналіз чинних норм свідчить, що вітчизняний законодавець свідомо обрав саме комунітаристський підхід, що породжує ключову юридичну колізію, відому в науці муніципального права як проблема «незавершеної правосуб'єктності». З одного боку, стаття 142 Конституції України імперативно визначає, що саме територіальні громади є безпосередніми власниками рухомого і нерухомого майна, доходів місцевих бюджетів, інших коштів, землі та природних ресурсів. Більше того, стаття 2 Цивільного кодексу України прямо відносить територіальні громади до повноправних учасників цивільних відносин [16]. Однак, де-факто і де-юре, територіальна громада в Україні як цілісний суб'єкт позбавлена статусу юридичної особи публічного права. Згідно з чинним законодавством, права юридичної особи набувають лише окремі органи місцевого самоврядування – сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі комітети.

Цей правовий дуалізм має прямі негативні управлінські наслідки, особливо для впровадження інноваційних соціальних ініціатив на місцях. Відсутність у громади як такої повноцінного статусу юридичної особи критично обмежує можливості міжнародної співпраці. Наприклад, ініціативна група фахівців не може безпосередньо укласти договір на отримання гранту для розгортання мобільної соціальної бригади без створення окремої громадської організації або без примусового залучення апарату місцевої ради. Крім того, відсутність єдиної юридичної особи призводить до парадоксальних ситуацій, коли міська рада як одна юридична особа може роками оскаржувати в судах дії власного ж виконавчого комітету чи департаменту соціальної політики.

Для системного розуміння багаторівневої архітектури юридичного забезпечення життєдіяльності громад та їхньої здатності продукувати соціальні ініціативи, доцільно систематизувати масив нормативних актів у вигляді аналітичної таблиці 1.

Як демонструє наведений аналіз, жодна соціальна ініціатива не може бути системно та успішно реалізована без відповідного стабільного фінансово-правового підґрунтя, матеріальну основу якого становлять Бюджетний та Податковий кодекси України. У процесі фінансової децентралізації було остаточно ліквідовано неефективну систему суб'єктивного вирівнювання бюджетів; натомість громади отримали законодавчо закріплені стабільні джерела надходжень, зокрема 64% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), а також прямі надходження від місцевих податків і зборів. Ця фінансова автономія вперше дала змогу місцевим радам створювати потужні цільові програми підтримки місцевих соціальних ініціатив. Проте правовий режим воєнного стану вніс суворі корективи: законодавче вилучення з доходів місцевих бюджетів «військового ПДФО» суттєво обмежило фінансову спроможність територій. Це змусило громади та локальних активістів шукати нові нор-

Аналітичне співвідношення рівнів нормативно-правового регулювання діяльності територіальних громад

Рівень правового регулювання	Основні джерела (Нормативно-правові акти)	Ключовий зміст та вплив на соціальні ініціативи громади
Міжнародно-правовий рівень	Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована 1997 р.); директиви та стандарти ЄС у сфері соціальної політики.	Закріплює принцип субсидіарності. Вимагає від держави гарантування фінансової автономії громад для надання базових соціальних послуг.
Конституційний рівень	Конституція України (розділ XI, статті 140–146).	Визначає громаду як первинний суб'єкт самоврядування. Залишає відкритою проблему «незавершеної правосуб'єктності», що ускладнює пряме управління об'єктами соціальної сфери.
Кодифікований законодавчий рівень	Бюджетний кодекс України; Податковий кодекс України; Цивільний кодекс України (стаття 2).	Забезпечує матеріальну основу (частка ПДФО, місцеві податки) для утримання штату фахівців із соціальної роботи та фінансування програм підтримки.
Базовий законодавчий рівень	ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»; ЗУ «Про соціальні послуги»; ЗУ щодо народовладдя на місцевому рівні (№ 3677-IX від 2024 р.).	Деталізує повноваження місцевих рад у сфері соціального захисту. Легалізує механізм соціального замовлення, визначає суб'єктів соціальної роботи та легалізує волонтерські ініціативи.
Підзаконний (урядовий) рівень	Постанови Кабінету Міністрів України (щодо соціального замовлення, ведення випадку № 64, роботи Центрів життєстійкості № 83, функціонування ЄІССС).	Регламентує професійні стандарти соціальної роботи, алгоритми кейс-менеджменту, нормативи кадрового забезпечення та механізми інтеграції ВПО.
Локальний (муніципальний) рівень	Статут територіальної громади; Положення про громадський бюджет; Місцеві цільові програми соціально-економічного розвитку.	Адаптує загальнонаціональні норми до специфіки конкретної території. Безпосередньо регулює процедури виявлення потреб клієнтів та фінансування місцевих соціальних ініціатив.

мативні механізми залучення донорських та благодійних коштів.

Базовим нормативним актом, який детально регулює задоволення гострих соціальних потреб мешканців громади, є Закон України «Про соціальні послуги». В умовах децентралізації держава передала функцію визначення потреб та організації надання базових соціальних послуг на рівень територіальних громад [12]. Саме цей закон зобов'язав громади вести Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг, що стало юридичним містком для інституціоналізації соціальних ініціатив громадського сектору. Головним інноваційним правовим інструментом, що нерозривно пов'язує місцеву владу та низові громадські соціальні ініціативи в цьому контексті, є інститут соціального замовлення. Згідно з чинною нормативною базою, соціальне замовлення – це юридичний та фінансовий засіб залучення недержавних суб'єктів (громадських організацій, благодійних фондів, соціальних підприємств) до надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів громади на конкурсній основі.

Окремим фундаментальним документом, що визначає рамки превентивної соціальної роботи в громаді, є Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». Цей нормативно-правовий акт зміщує акцент із подолання наслідків кризи на раннє виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Він зобов'язує органи

місцевого самоврядування створювати мережу спеціалізованих служб підтримки та здійснювати соціальний супровід, що робить територіальну громаду основним гарантом безпеки дитини та збереження сім'ї.

Правовою основою для легалізації та підтримки соціальних ініціатив на місцях також виступає Закон України «Про волонтерську діяльність». В умовах воєнного стану цей закон надає можливість органам місцевого самоврядування не просто співпрацювати з активістами, а офіційно укладати договори про провадження волонтерської діяльності. Це дозволяє легально компенсувати волонтерам витрати (наприклад, на проїзд чи зв'язок) з місцевого бюджету, перетворюючи стихійні соціальні ініціативи на стабільні та захищені державою елементи муніципальної системи соціального захисту.

Організаційні механізми сучасної соціальної роботи деталізуються новітніми підзаконними актами уряду. Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2026 р. № 64 «Порядок організації надання соціальних послуг, ведення випадку та визначення чисельності соціальних менеджерів, відповідальних за забезпечення та ведення випадку» вперше системно та на загальнодержавному рівні закріплено вимоги до ведення випадку або так званого кейс-менеджменту [7]. Цей документ формує жорсткі кадрові вимоги до соціальної сфери громади: обов'язкове введення посади фахівця із соці-

альної роботи (соціального менеджера) з чітким розрахунком: один спеціаліст на 10 тисяч населення. Окремим інноваційним елементом вітчизняної правової бази стали Постанови Кабінету Міністрів України щодо порядку створення та функціонування Центрів життєстійкості, де держава забезпечує інфраструктуру, а надання психосоціальних послуг делегується громадським організаціям через контр-актування [11].

Важливим напрямом нормотворчості стало регулювання роботи з внутрішньо переміщеними особами. Постанова КМУ № 812 унормувала діяльність Рад з питань внутрішньо переміщених осіб при органах місцевого самоврядування. З точки зору соціальної роботи, ці Ради є ідеально структурованою формою соціальної ініціативи: вони дозволяють самим отримувачам соціальних послуг (переселенцям) інтегруватися у процес прийняття управлінських рішень та формувати місцеві цільові програми підтримки.

Довгий час соціальні ініціативи громадян існували паралельно з муніципальною владою, не маючи чіткого законодавчого механізму імплементації в обов'язкові управлінські рішення. Ситуація кардинально змінилася із прийняттям у 2024 році Закону щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. Цей нормативний акт запровадив дієві механізми впливу громадян на розподіл бюджетних коштів та обов'язковість публічних консультацій, що фактично наблизило вітчизняну практику до європейських стандартів громадської участі [8]. Закон легалізував та зробив обов'язковими для прийняття Статути територіальних громад, які відтепер повинні жорстко регламентувати процедури прямої участі громадян у прийнятті рішень. Революційною новацією стало зниження вікового цензу: право ініціювати публічні консультації, подавати електронні петиції та голосувати за проекти громадського бюджету отримали жителі громади віком від 14 років, що відкрило легальний правовий шлях для потужних молодіжних соціальних ініціатив. Крім того, громадський бюджет став прямою правовою формою реалізації соціальних ініціатив, коли громадяни самостійно розробляють проекти, а влада зобов'язана їх профінансувати за результатами прямого електронного голосування.

Впровадження сучасних технологій соціальної роботи абсолютно неможливе без глибокої цифровізації, яка також отримала чітку, імперативну нормативно-правову рамку. Окрім того, сучасна правова рамка вимагає від територіальної громади забезпечення «цифрової інклюзії». Законодавство України зобов'язало територіальні громади здійснювати організацію надання соціальних виплат і послуг виключно через Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС). Для соціального працівника ця система ліквідує паперову бюрократію, формуючи «соціальну історію» особи, що критично важливо для оперативного супроводу внутрішньо переміщених осіб. Згідно з європейськими трендами 2025 року, цифровізація послуг повинна базуватися

на принципах людиноцентричності та субсидіарності, що передбачає збереження фізичних точок доступу до сервісів поряд із ШІ-платформами для прогностичного планування допомоги. Крім того, для залучення міжнародних донорських коштів на відновлення зруйнованої інфраструктури урядом було запроваджено цифрову екосистему управління відбудовою DREAM, реєстрація інвестиційних та соціальних проєктів у якій стала обов'язковою нормативною вимогою.

Незважаючи на значну прогресивність останніх законодавчих змін, їх практична реалізація на місцях виявляє значні просторові диспропорції. Подальший аналіз активності громад виявляє суттєву диспропорцію: якщо міські територіальні громади демонструють високу залученість до процесів прямої участі громади (171% від очікуваної активності), то сільські громади (53,8%) гостро відчувають дефіцит кадрів та ресурсів. Міські ради швидко адаптуються, затверджуючи сучасні Положення про громадський бюджет та залучаючи гранти. Натомість сільські громади гостро відчувають кадровий дефіцит фахівців із соціальної роботи, здатних здійснювати якісний кейс-менеджмент та проводити складні тендерні процедури для закупівлі соціальних послуг. У таких умовах соціальна життєстійкість базується переважно на горизонтальних волонтерських зв'язках. Юридична складність процедур часто стає нездоланим бар'єром для низового активу, що вимагає від вітчизняного законодавця розробки та закріплення спрощених правових процедур для невеликих громад. Актуальність масштабування соціальних ініціатив підтверджується також критичними демографічними змінами: скороченням дитячого населення на 26% порівняно з 2022 роком та зростанням кількості осіб з інвалідністю, що за оцінками 2025 року охоплює понад 12,7 млн українців, які потребують захисту. Новітні правові доктрини пропонують відійти від статичного розуміння територіальної громади на користь концепції «інноваційної спроможності». За такого підходу громада – це жива екосистема. Соціальний розвиток тут залежить від того, як поєднуються прагнення окремих мешканців, дії управлінців та державна політика. Така модель «демократичного експерименталізму» перетворює територіальну громаду на своєрідну лабораторію для спільного творення публічних благ. Загалом, сучасна українська громада є адміністративною структурою, а передусім сукупністю жителів, які мають спільні інтереси та реалізують право на місцеве самоврядування, яка трансформується у складний соціально-правовий організм, де місцева влада виступає модератором між міжнародними донорами, бізнесом та мешканцями.

Набуття Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу зобов'язує державу до подальшої глибокої та системної гармонізації муніципального законодавства із європейськими стандартами (*acquis communautaire*). Для забезпечення довгострокової життєстійкості територіальних громад нормативно-правова база потребує невідкладної

реалізації кількох стратегічних кроків. Першочерговим завданням є подолання проблеми «незавершеної правосуб'єктності» шляхом внесення змін до статті 140 Конституції України та базового законодавства, що дозволить офіційно визнати територіальну громаду єдиною юридичною особою публічного права. Другим критичним кроком має стати чітке законодавче розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями на основі принципу субсидіарності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи здійснений аналіз, слід зазначити, що нормативно-правова база діяльності територіальних громад в Україні пройшла історичний шлях еволюції, закріпивши за громадою статус головного суб'єкта системи соціального захисту населення на базовому рівні. Зміни до Бюджетного та Податкового кодексів заклали необхідну матеріальну та фінансову основу для самостійності територій. Прийняття профільних законів про соціальні послуги, волонтерську діяльність та соціальну роботу з сім'ями чітко окреслило обов'язки місцевого самоврядування у сфері соціального супроводу вразливих груп. В умовах воєнного стану законодавець здійснив безпрецедентний крок назустріч розвитку громадянського суспільства, прийнявши новітнє законодавство про народовладдя на рівні

місцевого самоврядування. Легалізація бюджету участі, обов'язкових публічних консультацій, електронних петицій та зниження вікового цензу, у поєднанні з розвитком інституту соціального замовлення та створенням Центрів життєстійкості, сформували надійне правове підґрунтя для професійної соціальної роботи та підтримки локальних соціальних ініціатив. Відтепер соціальна активність мешканців законодавчо трансформувалася зі стихійного явища у чітко регламентований інструмент муніципального управління. Сучасна українська громада функціонує не просто як адміністративна структура, а як складний соціально-правовий організм, де місцева влада виступає ефективним модератором між міжнародними донорами, бізнесом та ініціативними мешканцями. Для забезпечення стійкості держави та ефективного відновлення Верховній Раді України необхідно завершити муніципальну реформу: законодавчо визнати правосуб'єктність громад як юридичних осіб, остаточно розмежувати повноваження з виконавчою гілкою влади у сфері соціальної політики та розробити механізми подолання кадрового дефіциту фахівців із соціальної роботи у сільській місцевості. Остаточне вирішення цих правових колізій та подолання кадрових диспропорцій дозволять перетворити систему соціальних послуг та місцеві соціальні ініціативи на сталий та незворотній механізм забезпечення повоєнної відбудови України.

Список літератури:

1. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальної громади в Україні. *Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки*. 2004. № 2. С. 42–49.
2. Бориславська О. М. Децентралізація публічної влади: європейські стандарти та українська практика. URL: [https://despro.org.ua/media/upload/central_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropejskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni\(2\).pdf](https://despro.org.ua/media/upload/central_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropejskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni(2).pdf).
3. Горохова Л. В. Реформування місцевого самоврядування в Україні. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 54–58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.9>.
4. Європейська хартія місцевого самоврядування : ратифіковано Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
6. Мельник О. П., Кондратюк В. В. Роль фінансової децентралізації в розвитку місцевих громад України. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. Вип. 2 (19). С. 22–32 DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(19\)-2025-22-32](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(19)-2025-22-32)
7. Порядок організації надання соціальних послуг, ведення випадку та визначення чисельності соціальних менеджерів, відповідальних за забезпечення та ведення випадку : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2026 р. № 64. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-orhanizatsii-nadannia-sotsialnykh-s64140126>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України від 09.05.2024 № 3677-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-20>.
9. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Дата оновлення: 13.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
10. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Дата оновлення: 11.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
11. Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2024 № 83. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP240083>.
12. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.
13. Савицький А. Я. Еволюція структури та функцій місцевих органів влади в Україні в контексті децентралізації. 2024. № 9. С. 7–14. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.9.7>.
14. Світлична Н. та ін. Доктринальні питання визначення поняття децентралізації та місцевої публічної влади. *Право та державне управління*. 2023. № 8. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-8-01-07>.
15. Столярчук А. Громада як правове явище: сутність, правосуб'єктність, недоліки та перспективи трансформації правового статусу в законодавстві України. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 1. С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.1.2025.6>

16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 01.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

References:

1. Batanov, O. V. (2004). Konstytutsiino-pravovyi status terytorialnoi hromady v Ukraini [Constitutional and legal status of the territorial community in Ukraine]. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu. Yurydychni nauky*. 2. 42–49. [in Ukrainian].
2. Boryslavska, O. M. (2021). Detsentralizatsiia publichnoi vlady: yevropeyski standarty ta ukrainska praktyka [Decentralization of public power: European standards and Ukrainian practice]. Retrieved from: [https://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_za_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskikh_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni\(2\).pdf](https://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_za_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskikh_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni(2).pdf) [in Ukrainian].
3. Horokhova, L. V. (2023). Reformuvannya mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini [Reforming local self-government in Ukraine]. *Rehionalni studii*. 33. 54–58. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.9> [in Ukrainian].
4. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannya: ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 15 lypnia 1997 r. No. 452/97-VR [European Charter of Local Self-Government: ratified by the Law of Ukraine of July 15, 1997, No. 452/97-VR]. (1997). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (1996). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
6. Melnyk, O. P., & Kondratiuk, V. V. (2025). Rol finansovoi detsentralizatsii v rozvytku mistsevykh hromad Ukrainy [The role of financial decentralization in the development of local communities in Ukraine]. *Irpynskiy yurydychniy chasopys*. 2(19). 22–32. Retrieved from: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(19\)-2025-22-32](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(19)-2025-22-32) [in Ukrainian].
7. Poriadok orhanizatsii nadання sotsialnykh posluh, vedennia vypadku ta vyznachennia chyselnosti sotsialnykh menedzheriv, vidpovidalnykh za zabezpechennia ta vedennia vypadku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 sichnia 2026 r. No. 64 [Procedure for organizing the provision of social services, case management and determining the number of social managers responsible for provision and case management: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 14, 2026, No. 64]. (2026). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-orhanizatsii-nadannia-sotsialnykh-s64140126> [in Ukrainian].
8. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannya: Zakon Ukrainy vid 09 travnia 2024 r. No. 3677-IX [On amending certain legislative acts of Ukraine regarding democracy at the level of local self-government: Law of Ukraine of May 09, 2024, No. 3677-IX]. (2024). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-20> [in Ukrainian].
9. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 05 liutoho 2015 r. No. 157-VIII [On the voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine of February 05, 2015, No. 157-VIII]. (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].
10. Pro mistseve samovriaduvannya v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. No. 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997, No. 280/97-VR]. (1997). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr> [in Ukrainian].
11. Pro orhanizatsiiu diialnosti ta zabezpechennia funktsionuvannya tsestriv zhyttiistiikosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 sichnia 2024 r. No. 83 [On the organization of activities and ensuring the functioning of resilience centers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 23, 2024, No. 83]. (2024). Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/KP240083> [in Ukrainian].
12. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2019 r. No. 2671-VIII [On social services: Law of Ukraine of January 17, 2019, No. 2671-VIII]. (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> [in Ukrainian].
13. Savytskyi, A. Ya. (2024). Evoliutsiia struktury ta funktsii mistsevykh orhaniv vlady v Ukraini v konteksti detsentralizatsii [Evolution of the structure and functions of local government bodies in Ukraine in the context of decentralization]. *Derzhava ta rehiony*. 9. 7–14. Retrieved from: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.9.7> [in Ukrainian].
14. Svitlychna, N., et al. (2023). Doktrynalni pytannia vyznachennia poniattia detsentralizatsii ta mistsevoi publichnoi vlady [Doctrinal issues of defining the concept of decentralization and local public power]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 8. 1–7. Retrieved from: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-8-01-07> [in Ukrainian].
15. Stoliarchuk, A. (2025). Hromada yak pravove yavyshe: sutnist, pravosubiektnist, nedoliky ta perspektyvy transformatsii pravovoho statusu v zakonodavstvi Ukrainy [Community as a legal phenomenon: essence, legal personality, shortcomings and prospects for the transformation of legal status in the legislation of Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. 1. 61–68. Retrieved from: <https://doi.org/10.30970/jcl.1.2025.6> [in Ukrainian].
16. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. No. 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003, No. 435-IV]. (2003). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-18>**Овод Юлія Василівна**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет
ovod-julia@email.ua
ORCID ID: 0000-0001-5226-2422

ГРОМАДА ЯК ПРОСТІР СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ: НОВІ ПІДХОДИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Вступ. У сучасних умовах соціальних трансформацій громада дедалі більше розглядається як ключовий простір соціального захисту та соціалізації, де поєднуються ресурси держави, місцевої влади та громадських організацій. Вона виступає не лише адміністративною одиницею, а живим соціальним середовищем, що забезпечує підтримку, інтеграцію та розвиток особистості.

Мета роботи полягає у науковому обґрунтуванні ролі громади як простору соціального захисту та соціалізації та визначенні завдань модернізації соціальної роботи через впровадження інноваційних практик.

Наукова новизна. У статті досліджується концепція громади як простору соціального захисту та соціалізації, що набуває дедалі більшої актуальності в сучасній соціальній роботі. Громада розглядається як орган управління і простір соціальної взаємодії, у якому створюються механізми допомоги, включення та особистісного зростання.

Особлива увага приділяється європейському досвіду, де громади активно співпрацюють із державними структурами, реалізуючи муніципальні програми, інклюзивні освітні та культурні проекти, а також інноваційні соціальні послуги, такі як онлайн-консультації чи мобільні соціальні служби. Це дозволяє поєднувати державні ресурси з активністю місцевих громад, створюючи простір для інтеграції різних груп населення.

Порівняння практик різних країн демонструє багатоманітність моделей від традиційних форм взаємодопомоги до інституційних партнерств між державою, місцевими органами влади та громадськими організаціями.

Громада виконує функцію соціального захисту, забезпечуючи базові умови життя та доступ до соціальних послуг для різних категорій населення. Важливим є принцип субсидіарності, що передбачає прийняття рішень максимально наближених до людини та її індивідуальних потреб. Розвиток мережі підтримки включає діяльність громадських організацій, волонтерських рухів та локальних ініціатив, які створюють додаткові ресурси для допомоги вразливим групам: людям з інвалідністю, літнім громадянам, внутрішньо переміщеним особам та дітям у складних життєвих обставинах.

Нові підходи у соціальній роботі в громаді формуються під впливом децентралізації та сучасних соціальних викликів. Одним із ключових напрямів є передача громадам ширших повноважень у сфері соціального захисту, що дозволяє швидше реагувати на проблеми та створювати локальні програми підтримки. Важливим нововведенням є розширення джерел фінансування шляхом залучення грантів, коштів міжнародних організацій та партнерських проектів, що робить соціальний захист більш стійким. Паралельно формується принцип безбар'єрності, який забезпечує доступність середовища для всіх категорій населення.

Висновки. Таким чином, громада постає як ключовий простір соціального захисту та соціалізації, здатний адаптуватися до культурних, економічних та політичних умов, а також відповідати на сучасні виклики, створюючи умови для розвитку та інтеграції кожної особистості.

Ключові слова: соціальний захист, громада, соціалізація, соціальна робота, соціальні послуги, розвиток особистості, інтеграція.

Ovod Yulia Vasylivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy
Khmelnitskyi National University

COMMUNITY AS A SPACE OF SOCIAL PROTECTION AND SOCIALIZATION: NEW APPROACHES IN SOCIAL WORK.

Introduction. In modern conditions of social transformations, the community is increasingly seen as a key space for social protection and socialization, combining the resources of the state, local authorities, and public organizations. It acts not only as an administrative unit, but also as a living social environment that provides support, integration, and development of the individual.

New approaches in social work are being shaped by decentralization, digitalization, and the need for a barrier-free environment, which allows communities to respond more quickly to challenges, create local programs, and attract additional sources of funding.

Purpose and objectives of the article consists in scientifically substantiating the role of the community as a space for social protection and socialization and identifying the tasks of modernizing social work through the implementation of innovative practices.

Results. The article explores the concept of community as a space of social protection and socialization, which is becoming increasingly relevant in modern social work. The author emphasizes that the community is considered not only as an administrative unit, but as a living social environment in which mechanisms for support, integration, and personal development are formed.

A comparison of practices in different countries demonstrates the diversity of models – from traditional forms of mutual assistance to institutional partnerships between the state, local authorities, and public organizations.

© Овод Ю. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Particular attention is paid to European experience, where communities actively cooperate with state structures, implementing municipal programs, inclusive educational and cultural projects, as well as innovative social services, such as online consultations or mobile social services. This allows combining state resources with the activity of local communities, creating space for the integration of different population groups.

The community performs the function of social protection, ensuring basic living conditions and access to social services for different categories of the population. The principle of subsidiarity is important, which involves making decisions as close as possible to the person and his individual needs. The development of a support network includes the activities of public organizations, volunteer movements, and local initiatives that create additional resources to assist vulnerable groups: people with disabilities, senior citizens, internally displaced persons, and children in difficult life circumstances.

New approaches to community social work are being shaped by decentralization and modern social challenges. One of the key areas is the transfer of broader powers to communities in the field of social protection, which allows them to respond more quickly to problems and create local support programs. An important innovation is the expansion of funding sources – attracting grants, funds from international organizations and partnership projects, which makes social protection more sustainable. At the same time, the principle of barrier-free living is being formed, which ensures the accessibility of the environment for all categories of the population.

Thus, the community emerges as a key space for social protection and socialization, capable of adapting to cultural, economic, and political conditions, as well as responding to modern challenges, creating conditions for the development and integration of each individual.

Key words: social protection, community, socialization, social work, social services, personality development, integration.

Вступ. У сучасних умовах трансформацій та децентралізаційних процесів громада постає як адміністративно-територіальна структура та ключовий соціальний простір для інтеграції особистості, реалізації механізмів соціального захисту та формування соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у наукових працях досліджуються різні аспекти теорії та практики соціальної роботи (С. Гунько С, Лях Т, Карпенко О., В. Поліщук, А. Капська, І. Мигович, Л. Мішик, І. Сопівник, Н.Овдій, Л. Тюття, Р. Вайнола, Г. Лактіонова, І. Трубавіна, І. Пеша, Г. Слозанська та ін.). Привертають увагу дослідження, присвячені роботі в громаді як складовій діяльності соціального працівника. Ці питання розглядаються О. Безпалько, І. Зверевою, А. Капською, Т. Семигіною та іншими.

Водночас проблематика соціальної роботи в громаді активно аналізується і зарубіжними науковцями, серед яких Г. Брагер, М. Боп, М. Майо, М. Пейн, А. Твелвтріз, П. Тейлор.

Мета дослідження полягають у науковому обґрунтуванні ролі громади як простору соціального захисту і соціалізації та визначенні завдань модернізації соціальної роботи через впровадження інноваційних практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль громад у соціальному захисті своїх громадян є особливо актуальною, адже реформа децентралізації надала їм нові повноваження у сфері соціальної політики, що потребує переосмислення діяльності на локальному рівні.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що саме локальні спільноти здатні забезпечити згуртованість своїх мешканців. Дослідники О. Безпалько, А. Капська, Г. Кучер, М. Скочко, Н. Коляда, А. Слозанська, О. Чуйко та інші описують значення інноваційних соціальних технологій, які сприяють розвитку соціальної роботи, орієнтованої на громаду та формування партнерських моделей взаємодії між соціальними працівниками й членами спільноти [2].

Сучасні підходи у соціальній роботі дедалі більше тяжіють до інтеграції цифрових інструментів, прак-

тик, співучасті та кооперації, що дозволяє громадам виступати простором соціального захисту мешканців та активного їх розвитку.

У багатьох країнах Європи громади діють у партнерстві з державними структурами. Соціальний захист реалізується через муніципальні програми, інклюзивні освітні та культурні проекти, а також через інноваційні соціальні послуги (онлайн-консультації, мобільні соціальні служби тощо). Це дозволяє поєднувати державні ресурси з активністю місцевих громад, створюючи простір для інтеграції різних груп населення.

У регіонах, де тривають війни чи масові переселення, громади часто беруть на себе функції захисту. Підхід «community-based protection» («захист на основі громади»), який активно застосовується, передбачає залучення самих членів громади до процесу прийняття рішень і створення механізмів безпеки. Наприклад, у Сальвадорі проводиться «community coffee sessions» («спільні кавові сесії»), де люди мають можливість обговорювати проблеми, отримувати підтримку та формувати довіру. Це не лише соціальний захист, а й процес соціалізації через спільну діяльність.

У країнах Африки громади створюють системи підтримки, які часто замінюють державні інститути. Вони проявляються у формі «community-based social protection» («соціальний захист на рівні громади»), яка включає взаємодопомогу, групові фонди, локальні ініціативи для підтримки найбільш вразливих членів громади. Такі практики базуються на традиційних формах солідарності та колективної відповідальності, що дозволяє людям вижити навіть у кризових умовах [9].

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зрозуміти як громада стає ключовим простором для соціального захисту та соціалізації, адаптуючись до культурних, економічних та політичних умов.

Нормативно-правова база України визначає громаду як основного суб'єкта соціального захисту та створює багаторівневу систему від базових стандартів життя до спеціальних програм підтримки окремих груп населення. Вона дозволяє поєднувати державні гарантії з місцевими ініціативами, формуючи сучасну модель соціальної роботи.

Закон України «Про соціальні послуги» встановлює види соціальних послуг, порядок їх надання територіальними громадами та принципи індивідуального підходу до отримувачів допомоги [3]. Законодавством проголошені принципи доступності та адресності, які реалізуються на рівні територіальних громад. Громади отримали право створювати власні центри надання соціальних послуг, формувати програми соціального розвитку та залучати громадські організації до їх реалізації.

Важливе значення має Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», що регулює матеріальну підтримку сімей у складних життєвих обставинах [4]. Для захисту прав дітей діє Закон України «Про охорону дитинства», який гарантує соціальну підтримку та інтеграцію дітей у громадах [6].

Територіальна громада стає середовищем, де реалізується принцип субсидіювання, прийняття рішень максимально наближених до людини та її індивідуальних потреб. Важливим є розвиток мережі підтримки, яка включає діяльність громадських організацій та волонтерських рухів. Вони надають додаткові ресурси для допомоги вразливим групам населення, зокрема людям з інвалідністю, літнім громадянам, внутрішньо переміщеним особам та дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах [2].

Шляхом участі в культурних, освітніх та соціальних практиках засвоюються цінності та норми, відбувається процес інтеграції у суспільство та формується власна ідентичність. Соціалізація у громаді носить інклюзивний характер, адже охоплює різні соціальні групи.

Важливим напрямком є формування соціального капіталу, який виявляється у взаємодовірі, солідарності та співпраці між її членами. Він є основою для розвитку громадянської активності та локальної демократії [1].

Нові підходи у соціальній роботі в громаді передбачають переорієнтацію від традиційних моделей на інноваційні практики. Децентралізація соціальних послуг надає громадам більше повноважень у сфері соціального захисту та можливість самостійно визначати пріоритети, відповідно до потреб мешканців, а також швидше реагувати на проблеми [8].

Розширення джерел фінансування соціальної роботи, активне залучення грантів, коштів міжнародних організацій та партнерських проєктів робить соціальний захист більш стійким.

Паралельно формується принцип безбар'єрності та доступного середовища. Згідно з аналітичними матеріалами до розробки урядового Плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні, основна увага зосереджена на покращенні якості захисту прав і свобод усіх суспільних груп, їхньої інтеграції в громаду, відкриття для них можливості самостійно озвучувати свої потреби, захищати інтереси, впливати на формування порядку денного та ухвалення рішень на локальному та загальнонаціональному рівні.

Доступність послуг охорони здоров'я та реабілітації забезпечується на рівні громади,

розвиваються програми раннього втручання та створюється комплексна система психологічної підтримки жителів [7].

Цифровізація соціальних послуг є визначальною рисою сучасної соціальної роботи. Онлайн-консультації, електронні реєстри та мобільні додатки роблять допомогу більш доступною. Одним із важливих нововведень є мобільні соціальні служби, що працюють у віддалених селах та невеликих громадах. Виїзні команди фахівців надають допомогу людям, які раніше залишалися поза увагою.

Т. Сенько досліджувала хаби як інноваційну складову соціокультурного простору, визначаючи їх місце в сучасній культурній ієрархії та аналізуючи їх різновиди. Це відкриті простори для комунікації, співпраці та реалізації громадських проєктів, які виконують освітню, культурну, інтеграційну функції, підтримку соціальних ініціатив [10].

Сучасна соціальна робота дедалі більше зорієнтована на профілактику проблем, а не лише на їх вирішення. Громади впроваджують освітні та молодіжні програми, працюють з сім'ями та проводять превентивні заходи з метою зменшення ризиків соціальної ізоляції чи кризових ситуацій. Одним із підходів, вартим уваги, став кейс-менеджмент, що забезпечує індивідуальний супровід клієнта з урахуванням локальних ресурсів та можливостей громади.

Дієвими практиками є орієнтація на розвиток громади, в якій соціальний працівник як фасилітатор змін, стимулює самоорганізацію та розвиток локальних ресурсів та активізує громади шляхом використання різноманітних заходів, які в свою чергу сприяють соціалізації та згуртованості.

Побудова партнерських взаємовідносин між органами влади, бізнесом, громадськими організаціями та мешканцями, а також активне залучення членів громади до прийняття рішень та планування соціальних програм належать до інноваційних напрямків, які сьогодні активно застосовуються.

Нові підходи у соціальній роботі в Україні поєднують децентралізацію, інноваційність та партнерство, створюють сучасну модель соціального простору, де громада стає активним учасником соціального захисту та соціалізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Завдяки децентралізації влади громади отримали можливість самостійно визначати пріоритети у системі соціальної підтримки населення. Такі рішення зробили соціальну роботу більш гнучкою та наближеною до потреб людей. З метою подальшого розвитку соціальної роботи у громадах варто посилити інституційну спроможність місцевих органів влади, забезпечивши їх сучасними інструментами управління та підготовкою кадрів.

Таким чином, громада стає не лише простором соціального захисту, а й середовищем розвитку та соціалізації, де кожна людина має можливість отримати підтримку, реалізувати власний потенціал і відчувати себе частиною спільноти.

Список літератури:

1. Гунько С., Лях Т., Карпенко О. Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. *Вісничість. Humanitas*, (2), 2023, с. 218–224. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32>
2. Пеша І. В., Сопівник І. В., Вакуленко О. В., Овдій Н. М. Соціальна робота у територіальній громаді: навчальний посібник. Київ: НУБіП України, 2024. URL: <https://inmol.org/posibnyk-sotsialna-robota-v-terytorialnij-hromadi/> (дата звернення 05.03.2026).
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення 05.03.2026).
4. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення 05.03.2026).
5. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 2000 року № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (дата звернення 05.03.2026).
6. Про охорону дитинства: Закон України від 2001 року №30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 05.03.2026).
7. Пріоритети та виклики політики безбар'єрності: аналітичні матеріали до розробки Плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні. Київ: НІСД, 2024. 136 с. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/prioriteti-ta-vikliki-politiki-bezbarjernosti-200325.pdf> (дата звернення 08.03.2026).
8. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13712/1/8slozanska_monogr.pdf (дата звернення 08.03.2026).
9. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. За ред. В.С. Кравців, І.З. Сторонянської. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf> (дата звернення 15.03.2026).
10. Т. Сенько. Хабби як інноваційна складова соціокультурного простору. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* № 4, 2022. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4633/Visnyk_4_2022-35-41.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 15.03.2026).
11. Тимечко І. Р. Узагальнення підходів щодо сутності територіальної громади України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Вип. 1(7). С. 164-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_1_29. (дата звернення 15.03.2026).

References:

1. Hunko, S., Liakh, T., & Karpenko, O. (2023). Publicnyi prostir yak instrument rozvytku sotsialnoi zghurtovanosti hromady. [Public space as a tool for developing social cohesion in a community]. *Politeness. Humanitas*, (2), S. 218–224. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32> [in Ukrainian].
2. Piesha, I. V., Sopivnyk, I. V., Vakulenko, O. V., & Ovdiy, N. M. (2024). Sotsialna robota u terytorialnii hromadi: navchalnyi posibnyk. [Social work in the territorial community: a textbook]. Kyiv, 305 s. Retrieved from <https://inmol.org/posibnyk-sotsialna-robota-v-terytorialnij-hromadi/> [in Ukrainian].
3. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy (2019). [On social services: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/> [in Ukrainian].
4. Pro sotsialnu robotu z sim'yami, ditmy ta moloddu: Zakon Ukrainy (2001). [On social work with families, children and youth: Law of Ukraine] No. 2558-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> [in Ukrainian].
5. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu malozabezpechenym sim'iam: Zakon Ukrainy (2000). [On state social assistance to low-income families: Law of Ukraine] No. 35. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14/> [in Ukrainian].
6. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy (2001). [On the Protection of Childhood: Law of Ukraine] No. 30. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/> [in Ukrainian].
7. Priorytety ta vyklyky polityky bezbar'iernosti: analitychni materialy do rozrobky Planu zakhodiv na 2025-2026 roky z realizatsii Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbar'ierneho prostoru v Ukraini [Priorities and challenges of barrier-free policy: analytical materials for the development of the Action Plan for 2025-2026 for the implementation of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine]. Kyiv. Retrieved from <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/prioriteti-ta-vikliki-politiki-bezbarjernosti-200325.pdf> [in Ukrainian].
8. Slozanska, H. I. (2018). Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody: monohrafiia. [Social work in the territorial community: theories, models and methods: monograph] Ternopil. Retrieved from http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13712/1/8slozanska_monogr.pdf [in Ukrainian].
9. Kravtsiv, V. S., & Storonianska, I. Z. (Eds.). (2020). Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiia. [Territorial communities in the context of decentralization: risks and mechanisms of development: monograph] Lviv: Retrieved from <https://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf> [in Ukrainian].
10. Senko, T. (2022). Khabby yak innovatsiina skladova sotsiokulturnoho prostoru. [Hubs as an innovative component of socio-cultural space] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 1(4). Retrieved from https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4633/Visnyk_4_2022-35-41.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
11. Tymechko, I. R. (2017). Uzahalnennia pidkhdodiv shchodo sutnosti terytorialnoi hromady Ukrainy [Generalization of approaches regarding the essence of the territorial community of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, 1(7), 164–170. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_1_29 . [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-19>**Попик Юрій Володимирович**

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри базової загальновійськової підготовки,
Хмельницький національний університет
poruku@khmnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-4944-0560

ІНТЕГРАЦІЯ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ХМЕЛЬНИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Вступ. Базова загальновійськова підготовка (БЗВП) у закладах вищої освіти є важливим елементом формування громадянської та військової готовності молоді. Її впровадження відповідає стратегічним завданням держави щодо створення системи національного спротиву та забезпечення обороноздатності країни. Дисципліна спрямована на інтеграцію правових, соціокультурних, психологічних та військово-практичних знань у єдину систему компетентностей, що дозволяє здобувачам ефективно діяти як у мирний час, так і в умовах воєнного стану.

Навчальний процес організовується на основі принципів законодавчої обов'язковості, поєднання теоретичної та практичної складових, мотиваційної спрямованості, територіально-зонального підходу та міждисциплінарності. Теоретичний блок охоплює знання з історії, міжнародного гуманітарного права та психології, тоді як практичний компонент включає тренування з тактики, орієнтування, заходів радіаційного, хімічного та біологічного захисту, надання домедичної допомоги та евакуації постраждалих. Особлива увага приділяється розвитку навичок психічної саморегуляції, стресостійкості та командної взаємодії.

Використання сучасних освітніх технологій, інтерактивних методів навчання та інформаційно-комп'ютерних засобів сприяє підвищенню мотивації здобувачів і забезпечує ефективне засвоєння матеріалу. Крім того, програма узгоджується з міжнародними практиками країн НАТО та ЄС, що дозволяє інтегрувати українську систему підготовки у європейський безпековий простір.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні впровадження базової загальновійськової підготовки в освітній процес Хмельницького національного університету, визначення її принципів, методів та результатів, а також значення дисципліни як системного інструменту формування готовності здобувачів освіти до виконання завдань національної оборони.

Наукова новизна. У статті досліджується практичний досвід інтеграції базової загальновійськової підготовки в освітній процес Хмельницького національного університету з акцентом на особливості організації навчання, використання сучасних методів та поєднання міждисциплінарних компонентів.

Висновки. Таким чином, БЗВП у закладах вищої освіти виступає не лише навчальною дисципліною, а й системним інструментом формування громадянської відповідальності, патріотизму та готовності молоді до захисту держави. Її значення полягає у створенні комплексної моделі підготовки, яка поєднує правові норми, педагогічні технології та практичні навички, забезпечуючи високий рівень готовності здобувачів до виконання завдань національної безпеки.

Ключові слова: інтеграція, освітній процес, базова загальновійськова підготовка, патріотичне виховання, здобувачі вищої освіти.

Popyk Yurii Volodymyrovych

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Basic General Military Training,
Khmelnitskyi National University

INTEGRATION OF BASIC GENERAL MILITARY TRAINING INTO THE EDUCATIONAL PROCESS OF KHMELNYTSKYI NATIONAL UNIVERSITY

Introduction. Basic military training (BMT) in higher education institutions is an important element of the formation of civil and military readiness of young people. Its implementation corresponds to the strategic tasks of the state in creating a system of national resistance and ensuring the country's defense capability. The discipline is aimed at integrating legal, socio-cultural, psychological and military-practical knowledge into a single system of competencies, which allows students to act effectively both in peacetime and in martial law.

The educational process is organized on the basis of the principles of legislative obligation, a combination of theoretical and practical components, motivational orientation, territorial-zonal approach and interdisciplinarity. The theoretical block covers knowledge of history, law, international humanitarian law and psychology, while the practical component includes training in tactics, orientation, radiation, chemical and biological protection measures, provision of first aid and evacuation of victims. Special attention is paid to the development of mental self-regulation skills, stress resistance and team interaction.

The use of modern educational technologies, interactive teaching methods and information and computer tools helps to increase students' motivation and ensures effective learning of the material. In addition, the program is consistent with international practices of NATO and EU countries, which allows integrating the Ukrainian training system into the European security space.

© Попик Ю. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Purpose and objectives of the article consists in highlighting the integration of basic combined arms training into the educational process of Khmelnytskyi National University, determining its principles, methods and results, as well as substantiating the importance of the discipline as a systemic tool for forming the readiness of education seekers to perform national defense tasks.

Results. The article examines the practical experience of integrating basic combined arms training into the educational process of Khmelnytskyi National University with an emphasis on the peculiarities of organizing training, the use of modern methods, and the combination of interdisciplinary components.

Thus, BGMT in higher education institutions acts not only as an academic discipline, but also as a systemic tool for the formation of civic responsibility, patriotism, and readiness of young people to defend the state. Its significance lies in the creation of a comprehensive training model that combines legal norms, pedagogical technologies, and practical skills, ensuring a high level of readiness of students to fulfill national security tasks.

Key words: *integration, educational process, basic military training, patriotic education, higher education students.*

Вступ. Сучасні реалії, пов'язані з війною та глобальними викликами, актуалізують потребу у формуванні готовності молоді до захисту держави.

Базова загальновійськова підготовка є невід'ємною частиною освітнього процесу, що поєднує знання, навички та цінності, спрямовані на виховання патріотизму та громадянської відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми БЗВП та її ролі у патріотичному вихованні проводили українські науковці та практики у сфері військової освіти, зокрема В. Малюга, Ю. Костенко, І. Колеснікова та А. Колесник. Вони аналізували нормативну базу, педагогічні засади та практичні аспекти інтеграції патріотичного виховання у систему підготовки молоді. А. Зельницький описує структурно-функціональну модель загальновійськової підготовки та можливості імплементації моделі в освітній процес. Аналіз законодавчих ініціатив щодо БЗВП та проблеми правового регулювання і узгодження з мобілізаційними процесами надають дослідження М.Веселова. У статті Батюк О.В., Куруч О.С., Федорова М.В. наголошується, що базова загальновійськова підготовка має здійснюватися у обов'язковому порядку з метою забезпечення громадян України військово-обліковою спеціальністю, а також формування необхідних знань, умінь і навичок для виконання конституційного обов'язку щодо захисту держави, її незалежності та територіальної цілісності.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних засад інтеграції базової загальновійськової підготовки у систему освітнього процесу Хмельницького національного університету, а також аналізі ефективності поєднання правових, соціокультурних та військово-практичних компонентів у підготовці здобувачі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дисципліна «Базова загальновійськова підготовка (теоретична підготовка)» є складовою обов'язкової частини дисциплін загальної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та забезпечує здатність самоідентифікувати себе як громадянина України, здійснювати психологічну саморегуляцію та заходи щодо забезпечення безпеки й надання домедичної допомоги.

Для її вивчення розроблена робоча програма, складена на основі типової програми Збройних Сил України, рекомендована за погодженням Міністерством освіти і науки України та Професійного стан-

дарту офіцера тактичного рівня Збройних Сил України [11].

Відповідно до статті 6 Закону України «Про основи національного спротиву», загальновійськова підготовка є базою для формування готовності громадян до оборони та є обов'язковою для студентів чоловічої статі (жінки можуть вивчати її добровільно) з 1 вересня 2025 року [7].

Результати вивчення дисципліни спрямовані на формування комплексних компетентностей здобувачів освіти та охоплюють такі сфери:

1. Соціокультурна та національна ідентичність – усвідомлення сутності української національної ідентичності, знання адміністративно-територіального устрою, природних ресурсів та історичних постатей.

2. Психологічна підготовка – здатність надавати першу психологічну допомогу, здійснювати самопомогу та застосовувати методи психічної саморегуляції.

3. Аналітичні та тактичні навички – уміння аналізувати інформацію, отриману під час спостереження за місцевістю, використовувати засоби зв'язку та тактичні сигнальні жести.

4. Безпекові компетентності – виконання заходів радіаційного, хімічного та біологічного захисту, орієнтування на місцевості за допомогою природних та технічних засобів, дотримання правил безпеки при роботі з вибуховими речовинами.

5. Правова та військова підготовка – застосування положень Статуту Збройних сил України, норм міжнародного гуманітарного права та принципів загальновійськового бою.

6. Медична та евакуаційна компетентність – надання домедичної допомоги, організація та здійснення евакуації постраждалих.

7. Життєзабезпечення в екстремальних умовах – використання прийомів і способів забезпечення життєдіяльності у польових умовах [3].

Навчальний курс містить 13 тем щодо національно-патріотичної, психологічної, розвідувальної підготовки, зв'язку та комунікації, військової топографії та інженерної підготовки (мінна безпека), статуту Збройних Сил України, домедичної та тактичної підготовки, виживання і міжнародного гуманітарного права.

Здобувачі вищої освіти опановують зміст навчального матеріалу, понятійний апарат, набувають навичок поєднувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання [11].

Організація навчального процесу з дисципліни «Базова загальновійськова підготовка» здійснюється

із застосуванням як традиційних, так і сучасних освітніх технологій та методів, що забезпечують комплексне засвоєння матеріалу:

– лекційні заняття (використання проблемного та інтерактивного підходів, застосування методів візуалізації для підвищення ефективності сприйняття інформації);

– практичні заняття (словесні та наочні методи (зразковий показ), практичні вправи: відпрацювання елементів прийомів із контролем точності, тренування у повільному темпі та на швидкість, інтерактивні та проблемні методи для формування навичок у реальних умовах);

– самостійна робота (опрацювання теоретичного матеріалу, виконання індивідуальних творчих завдань, підготовка до тестового контролю знань, використання інформаційно-комп'ютерних технологій для самонавчання та перевірки результатів).

Політика навчальної дисципліни визначається системою вимог до здобувача вищої освіти, що передбачені чинними положеннями Університету про організацію і навчально-методичне забезпечення освітнього процесу. Оцінювання академічних досягнень здобувача вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про контроль і оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ». Завершальним етапом вивчення дисципліни є диференційований залік.

Принципи вивчення дисципліни «Базова загальновійськова підготовка» у закладі вищої освіти ґрунтуються на комплексному поєднанні правових, педагогічних та практичних засад, що забезпечують формування готовності студентів до виконання завдань національної оборони [5].

Навчання базується на законодавчій обов'язковості, адже БЗВП визначена державою як ключовий елемент системи національного спротиву. Це забезпечує єдність стандартів та узгодженість освітнього процесу з потребами Збройних сил України.

Під час викладання застосовується принцип інтеграції теорії та практики: теоретичні знання з історії, права, психології та військової справи поєднуються з практичними тренуваннями з тактики, орієнтування, РХБ-захисту, домедичної допомоги

та евакуації. Такий підхід формує цілісну систему компетентностей.

Важливим є принцип мотиваційної спрямованості, що передбачає використання сучасних освітніх технологій, інтерактивних методів та прикладів з міжнародного досвіду. Це сприяє підвищенню зацікавленості студентів та формуванню внутрішньої готовності до служби.

Програма навчальної дисципліни містить практичні заняття з оволодіння прийомами психологічної саморегуляції та самопомоги, вміння орієнтуватися на місцевості за допомогою небесних світил, компаса, годинника, карти та місцевих предметів, надавати домедичну допомогу на етапі «допомога під вогнем/під загрозою», накладати турнікети, знати способи та методи евакуації, призначення БПЛА, їх класифікацію та бойові можливості, форми, способи, основні тактичні прийоми застосування, призначення, будову та поводження зі зброєю.

Завдяки цьому підготовка не сприймається як формальний обов'язок, а як корисний досвід, що підвищує особисту компетентність і готовність до реальних викликів.

Навчання організовується відповідно до територіального принципу, що забезпечує рівний доступ до підготовки та врахування регіональних особливостей.

БЗВП реалізує принцип міждисциплінарності, адже інтегрує знання з різних галузей від гуманітарних до технічних, створюючи комплексну основу для підготовки майбутніх фахівців.

Нарешті, запровадження базової загальновійськової підготовки здійснюється відповідно до міжнародних стандартів, зокрема практик країн-членів НАТО та ЄС.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, базова загальновійськова підготовка формує у здобувачів вищої освіти фундаментальні компетентності, необхідні для виконання військового обов'язку та забезпечення обороноздатності держави, а основні змістові компоненти становлять цілісну систему формування готовності молоді до захисту держави та виховання патріотичної свідомості.

Список літератури:

1. Зельницький А. Базова загальновійськова підготовка громадян України: моделювання та імплементація в освітній процес. Військова освіта. Збірник наукових праць № 2 (50), Київ, 2024. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2024-50/83-101>
2. Базова військова підготовка: як це працюватиме після прийняття мобілізаційного закону. Інформатор. Опубліковано 07.03.2024. URL: <https://kalush.informator.ua/2024/03/07/bazova-vijskova-pidgotovka-yak-zerpraczuvatyme-pislya-pryjnyattya-mobilizacijnogo-zakonu/> (дата звернення: 10.03.2026).
3. Бондаренко О.В., Кузьменко В.М. Базова загальновійськова підготовка. Навчальний посібник. Київ, 2021. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/INTERFLEX_%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_02-22.pdf (дата звернення: 10.03.2026).
4. Веселов М. Ю. Базова загальновійськова підготовка: перспективи та проблеми правового регулювання. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/bitstreams/1581fc39-9db6-4c54-9b25-cc90a5316a02/download> (дата звернення 10.03.26).
5. Герасименко М. В. Національно-патріотична підготовка особового складу Збройних Сил України / М. В. Герасименко, В. В. Марасва, О. А. Мацагор та ін. / за заг. ред. Н. А. Агаєва. Київ: Вид. дім «СКІФ». 2023. 180 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/natsionalno-patriotichna-pidgotovka-osobovogo-skladu-zbroynikh-sil-ukraini.pdf?srsltid=AfmBOoo-lvH_tKROa9m3Nv8YKM3u5jad-StOBxDqoxBS3_OHCO67rI6 (дата звернення 10.03.26).

6. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення 05.03.2026).
7. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення 05.03.2026).
8. Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення 10.03.26).
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 734 «Порядок проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.03.26).
10. Практичний курс: База: Сучасна військова підготовка [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/basic-modern-military-training/> (дата звернення 10.03.26).
11. Робоча програма навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка», ХНУ, 2025. URL: <https://msn.khmn.edu.ua/course/view.php?id=9834> (дата звернення 11.03.26).

References:

1. Zelnytskyi, A. (2024). Bazova zahalnoviyskova pidhotovka hromadian Ukrainy: modeliuvannia ta implementatsiia v osvittii protses. [Basic combined arms training of citizens of Ukraine: modeling and implementation in the educational process]. *Viyskova osvita. Zbirnyk naukovykh prats*, 2(50). Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2024-50/83-101> [in Ukrainian].
2. Bazova viyskova pidhotovka: yak tse pratsiuvatyme pislia pryiniattia mobilizatsiinoho zakonu (2024). [Basic Military Training: How It Will Work After the Mobilization Law Is Adopted], 2(50) 2026, Retrieved from <https://kalush.informator.ua/2024/03/07/bazova-viyskova-pidgotovka-yacze-praczyuvatyme-pislya-pryjnyattya-mobilizacijnogo-zakonu/> [in Ukrainian].
3. Bondarenko, O. V., & Kuzmenko, V. M. (2021). Bazova zahalnoviyskova pidhotovka. [Basic combined arms training] Kyiv. Retrieved from https://sprotvyg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/INTERFLEX_%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_02-22.pdf [in Ukrainian].
4. Veselov, M. Yu. Bazova zahalnoviyskova pidhotovka: perspektyvy ta problemy pravovoho rehuliuвання. [Basic combined arms training: prospects and problems of legal regulation] 2026, Retrieved from <https://rep.dnuvs.ukr.education/bitstreams/1581fc39-9db6-4c54-9b25-cc90a5316a02/download> [in Ukrainian].
5. Herasymenko M. V. Natsionalno-patriotychna pidhotovka osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy. [National-patriotic training of personnel of the Armed Forces of Ukraine]. 180 s. Retrieved from https://jurkniga.ua/contents/natsionalno-patriotichna-pidgotovka-osobovogo-skladu-zbroynikh-sil-ukraini.pdf?srsltid=AfmBOoo-lvH_tKROa9m3Nv8YKM3u5jad-StOBxDqoxBS3_OHCO67rI6 [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy “Pro viyskovyi обов'язок і виyskovu sluzhbu” (iz zminamy ta dopovnenniamy) (1992, March 25). [Law of Ukraine “On Military Duty and Military Service”] Retrieved March 5, 2026, Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy “Pro osnovy natsionalnogo sprotyvu (2021, July 16)”. [Law of Ukraine «On the Fundamentals of National Resistance»] Retrieved March 5, 2026, Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy vid 11.04.2024 r. № 3633-IX «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhodzhennia viyskovoї sluzhby, mobilizatsii ta viyskovoho obliku». [Law of Ukraine «To introduce changes to the current legislative acts of Ukraine, separate issues of military service, mobilization and military formation were raised»] Kyiv. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> [in Ukrainian].
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 chervnia 2024 r. № 734 «Poriadok provedennia bazovoi zahalnoviyskovoї pidgotovky hromadian Ukrainy, yakі zdobuvaiut vyshchu osvitu, ta politseiskykh». [Procedure for conducting basic military training for citizens of Ukraine who are pursuing higher education and police officers] Kyiv. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
10. Praktychnyi kurs: Baza: Suchasna viyskova pidhotovka. [Modern military training]. Retrieved from <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/basic-modern-military-training/>. [in Ukrainian].
11. Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Bazova zahalnoviyskova pidhotovka» (2025). [Basic combined arms training: syllabus]. Khmelnytskyi. Retrieved from <https://msn.khmn.edu.ua/course/view.php?id=9834> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 37.3011.3

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-20>**Попик Яніна Миколаївна**викладач кафедри базової загальновійськової підготовки,
Хмельницький національний університет
porykyu@khmnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0006-0112-4568

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Вступ. Проблема психологічної готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі є однією з ключових умов успішної реалізації принципів інклюзивної освіти в Україні.

Ефективність упровадження інклюзивних освітніх практик детермінується рівнем психологічної готовності педагогів, що виступає системоутворювальним чинником результативності освітнього процесу. Недостатня сформованість цього компонента професійної компетентності може зумовлювати виникнення бар'єрів у процесі інтеграції дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього простору, спричиняти труднощі у міжособистісній взаємодії та негативно позначатися на якості навчальних досягнень. Водночас високий рівень психологічної готовності педагогів забезпечує розвиток інклюзивної культури освітнього середовища, сприяє оптимізації педагогічної діяльності, підвищує ефективність навчально-виховного процесу та створює умови для успішної соціальної інтеграції учнів.

Таким чином, психологічна готовність педагогів постає не лише як важливий елемент їхньої професійної компетентності, але й як стратегічний ресурс модернізації сучасної освіти, орієнтованої на гуманізацію, рівність можливостей та суспільну інтеграцію.

Мета роботи полягає у характеристиці компонентів психологічної готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, визначенні чинників, що її формують, та окресленні шляхів підвищення ефективності професійної діяльності в умовах інклюзії.

Наукова новизна. Психологічна готовність розглядається як інтегральна характеристика особистості педагога, яка включає мотиваційний, когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Вона визначає здатність педагога приймати індивідуальні особливості дітей з особливими освітніми потребами, формувати толерантне ставлення та забезпечувати сприятливий психоемоційний клімат у навчальному закладі.

У роботі наголошується, що недостатній рівень психологічної готовності педагогів може стати бар'єром для ефективної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні заклади, спричиняти труднощі у комунікації, підвищувати ризик конфліктів та соціальної ізоляції учнів. Водночас високий рівень готовності сприяє розвитку інклюзивної культури, підвищує якість освітніх результатів та забезпечує соціальну інтеграцію учнів у колектив.

Особлива увага приділяється викликам, які постають перед педагогами у процесі роботи в інклюзивному середовищі: психологічним бар'єрам, емоційному навантаженню, ризику професійного вигорання. Автор підкреслює необхідність системної підтримки педагогів, що включає удосконалення професійної підготовки у закладах вищої освіти, проведення тренінгів та семінарів, спрямованих на розвиток емпатії, комунікативних навичок та стресостійкості, а також організацію психологічного супроводу та супервізій.

Висновки. Важливим завданням сучасної педагогічної науки та практики є формування психологічної готовності педагогів через удосконалення професійної підготовки, впровадження спеціалізованих курсів з інклюзивної педагогіки та психології, організацію тренінгів, супервізій та психологічної підтримки. Психологічна готовність педагогів є не лише професійною компетенцією, а й стратегічним ресурсом розвитку сучасної освіти, орієнтованої на інклюзивність, рівність можливостей та суспільну інтеграцію.

Ключові слова: психологічна готовність, педагоги, інклюзивне середовище, інклюзивна освіта, професійна компетентність, соціальна інтеграція.

Рорук Yanina MykolaivnaTeacher at the Department of Basic General Military Training,
Khmelnitskyi National University

PSYCHOLOGICAL READINESS OF TEACHERS TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Introduction. The article examines the problem of teachers' psychological readiness to work in an inclusive educational environment, which is one of the key conditions for the successful implementation of the principles of inclusive education in Ukraine.

The effectiveness of implementing inclusive educational practices is determined by the level of psychological readiness of teachers, which is a system-forming factor in the effectiveness of the educational process. Insufficient formation of this component of professional competence can lead to the emergence of barriers in the process of integrating children with special educational needs into the general educational space, cause difficulties in interpersonal interaction and negatively affect the quality of educational achievements. At the same time, a high level of psychological readiness of teachers ensures the development of an inclusive culture of the educational environment, contributes to the optimization of pedagogical activities, increases the efficiency of the educational process, and creates conditions for the successful social integration of students.

Thus, the psychological readiness of teachers appears not only as an important element of their professional competence, but also as a strategic resource for the modernization of modern education, focused on humanization, equality of opportunities, and social integration.

Purpose and objectives of the article consist in characterizing the components of teachers' psychological readiness to work in an inclusive environment, identifying the factors that shape it, and outlining ways to increase the effectiveness of professional activity in conditions of inclusion.

Results. Psychological readiness is considered an integral characteristic of a teacher's personality, which includes motivational, cognitive, emotional and behavioral components. It determines the teacher's ability to accept the individual characteristics of children with special educational needs, form a tolerant attitude and ensure a favorable psycho-emotional climate in the educational institution.

The paper emphasizes that an insufficient level of psychological readiness of teachers can become a barrier to the effective integration of children with special educational needs into general education institutions, cause difficulties in communication, increase the risk of conflicts and social isolation of students. At the same time, a high level of readiness contributes to the development of an inclusive culture, improves the quality of educational outcomes and ensures the social integration of students into the team.

Particular attention is paid to the challenges that teachers face when working in an inclusive environment: psychological barriers, emotional stress, and the risk of professional burnout. The author emphasizes the need for systematic support for teachers, which includes improving professional training in higher education institutions, conducting trainings and seminars aimed at developing empathy, communication skills, and stress resistance, as well as organizing psychological support and supervision.

An important task of modern pedagogical science and practice is the formation of psychological readiness of teachers through improving professional training, implementing specialized courses in inclusive pedagogy and psychology, organizing trainings, supervisions and psychological support. Psychological readiness of teachers is not only a professional competence, but also a strategic resource for the development of modern education focused on inclusion, equality of opportunities and social integration.

Key words: *psychological readiness, teachers, inclusive environment, inclusive education, professional competence, social integration.*

Вступ. Інклюзивна освіта є одним із ключових напрямів розвитку сучасної педагогіки, що спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

Успішність реалізації інклюзивних практик значною мірою залежить від психологічної готовності педагогів як визначального чинника ефективності освітнього процесу. Актуальність дослідження зумовлена тим, що недостатній рівень психологічної готовності педагогів може стати бар'єром для ефективної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні заклади. Водночас високий рівень готовності сприяє розвитку інклюзивної культури, підвищує якість освітніх результатів та забезпечує соціальну інтеграцію учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інклюзивна освіта завжди перебуває в полі зору як вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Так О. Таранченко та І. Демченко підкреслюють, що готовність педагога до інклюзії визначається не лише професійними знаннями, а й особистісними установками, рівнем емпатії та толерантності. Ляховець Л.О., Острянюк Т.С., Щербата В.Г. досліджують структурні компоненти психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл, порівнюючи тих, хто має досвід роботи з учнями з ООП, і тих, хто такого досвіду не має. Їхні роботи показують, що практичний досвід значно впливає на рівень готовності.

Н. Синьова та Т. Лещенко доводять, що позитивний досвід взаємодії з дітьми з інвалідністю суттєво підвищує рівень готовності педагогів, тоді як відсутність підтримки з боку адміністрації може призводити до професійного вигорання. О. В. Мельничук та Н. П. Ярошук аналізують професійну підготовку майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії, виділяючи теоретико-методологічні засади формування психологічної готовності ще на етапі навчання у закладі освіти.

Мета дослідження полягає у характеристиці компонентів психологічної готовності педагогів

до роботи в інклюзивному середовищі, визначенні чинників, що її формують, та окресленні шляхів підвищення ефективності професійної діяльності в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивна освіта сьогодні є один із ключових напрямів розвитку освітньої політики, що спрямований на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

В українському законодавстві питання інклюзивної освіти займає важливе місце. Зокрема Конституція України гарантує право кожного на освіту, а Закон України «Про освіту» закріплює принцип рівного доступу та заборону дискримінації. Закон України «Про повну загальну середню освіту» деталізує механізми організації інклюзивного навчання, визначає роль асистента вчителя та інклюзивно-ресурсних центрів [4,5].

Важливим орієнтиром є міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю та Конвенція про права дитини, які інтегруються у національну систему освіти. Окрім цього, Міністерство освіти і науки України регулярно ухвалює накази та програми підвищення кваліфікації педагогів, спрямовані на розвиток їхніх компетентностей у сфері інклюзії [7,8].

Ключовими умовами успішної реалізації інклюзивної освіти є створення безпечного та комфортного середовища для всіх учнів; розвиток індивідуальних здібностей дітей з особливими потребами; формування культури толерантності й соціальної інтеграції [1].

Формування готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі потребує системного підходу. Серед ефективних методів варто виділити:

– професійні тренінги та семінари щодо формування практичних навичок роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;

– супервізію та наставництво, що дозволяють педагогам отримувати підтримку від більш досвідчених колег;

– психологічні тренінги, спрямовані на розвиток емпатії, толерантності та навичок емоційної саморегуляції;

– використання сучасних технологій (цифрові платформи, адаптовані навчальні матеріали), що полегшують роботу педагога та сприяють індивідуалізації навчання [9].

Психологічна готовність до роботи в інклюзивному середовищі розглядається як комплексна характеристика особистості, що включає мотиваційний, когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Вона передбачає наявність позитивного ставлення до інклюзії, усвідомлення її значення для розвитку суспільства, знання особливостей дітей з різними освітніми потребами, а також уміння застосовувати відповідні методи навчання та виховання [9].

Мотиваційний компонент готовності полягає у внутрішньому прийнятті цінностей інклюзії, розумінні її значення для розвитку особистості та суспільства. Педагог, який усвідомлює важливість інклюзивної освіти, демонструє готовність до професійного самовдосконалення та пошуку нових методів роботи.

Когнітивний аспект охоплює знання про особливості розвитку дітей з інвалідністю чи іншими освітніми потребами, розуміння принципів диференційованого навчання, володіння сучасними педагогічними технологіями.

Емоційно-вольовий компонент включає здатність до емпатії, толерантності, емоційної стійкості та саморегуляції, що особливо важливо у складних педагогічних ситуаціях.

Поведінковий компонент проявляється у практичних діях педагога, організації інклюзивного середовища, застосуванні адаптованих методик, співпраці з батьками та колегами.

Педагоги, які працюють в інклюзивному середовищі, постають перед низкою складних викликів, що охоплюють професійні, психологічні та організаційні аспекти їхньої діяльності [10].

Відчутним є недостатній рівень спеціальних знань і навичок, оскільки традиційна підготовка не завжди враховує особливості роботи з дітьми з різними освітніми потребами. Це змушує вчителів постійно вдосконалюватися, опановувати нові методи та адаптувати навчальні програми.

Додатковим випробуванням стає психологічне навантаження. Надмірна увага до кожного учня, його мотивація та емоційний стан часто призводять до професійного вигорання.

Виникають труднощі організації навчального процесу, де є необхідність створення спеціальних умов у класі а також співпраця з асистентами, психологами та батьками, які мають свої очікування й потребують постійного залучення і підтримки.

Сучасні реалії додають нових викликів, соціальні обставини та військові дії в Україні збільшують кількість дітей з травмами та психологічними проблемами.

Аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить, що рівень готовності педагогів варіюється залежно від типу освітнього закладу. У дошкільних закладах педагоги частіше демонструють високий рівень емоційної готовності, адже робота з малими дітьми потребує значної емпатії та гнучкості.

У загальноосвітніх школах педагоги володіють базовими знаннями щодо інклюзії, але часто відчувають труднощі у практичній реалізації диференційованого навчання.

У закладах вищої освіти викладачі зазвичай орієнтовані на академічні досягнення й не завжди мають досвід роботи з студентами з особливими освітніми потребами.

Професійна діяльність педагога в умовах інклюзивного освітнього середовища передбачає виконання ним багатофункціональної ролі, що виходить за межі традиційного викладання. Педагог виступає не лише як транслятор знань, але й як наставник, психологічний консультант та партнер у взаємодії з учнями та їхніми родинами і таким чином забезпечує ефективність освітнього процесу, сприяє формуванню довірливих стосунків і створює умови для успішної соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Підтримка з боку адміністрації закладу, колег та батьків створює сприятливе середовище для реалізації інклюзивних практик, запобігає професійному вигоранню, зниженню мотивації та ефективності діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Психологічна готовність педагогів до роботи в інклюзивному середовищі є багатомірним явищем, що визначає успішність реалізації інклюзивної освіти. Вона формується під впливом особистісних, професійних та соціальних чинників і потребує цілеспрямованого розвитку.

Подальші дослідження у цьому напрямі можуть бути спрямовані на розробку комплексних програм підготовки педагогів, які поєднують теоретичні знання, практичний досвід та психологічну підтримку. Це дозволить удосконалити умови для формування інклюзивного освітнього простору, де кожна дитина матиме можливість реалізувати свій потенціал.

Список літератури:

1. Васківська І., Дідух К. Психологічна готовність педагогів до роботи в інклюзивному середовищі. *Науковий вісник Житомирського державного університету*. 2022. №3. С. 45–52. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/45756/1/1.pdf> (дата звернення 15.03.26).

2. Данілавічюте Е.А., Нагорна О.В. Формування технологічної культури майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів. Дніпро. 2023. 224 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743686/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення 15.03.26).
3. Дмитрієва І. В. Командна взаємодія фахівців у процесі індивідуального супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 7(1). С. 90-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2016_7%281%29_11. (дата звернення 10.03.26).
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 15.03.26).
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 15.03.26).
6. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.03.26).
7. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенцію ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 15.03.26).
8. Конвенція про права дитини (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 15.03.26).
9. Ляховець Л.О., Острянюк Т.С., Щербата В.Г. Структурні компоненти психологічної готовності вчителів до роботи з учнями з особливими освітніми потребами. *Педагогічні науки*. 2021. № 7. С. 112–119. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.4/12>.
10. Лапін А.В. Когнітивна сфера. Навчально-методичний посібник: Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: Київ: 2020. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/users/home?screen=EPrint%3A%3AView&printid=729481>
11. О. Акімова. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзії. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. №7, 2025 DOI: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-1.01>

References:

1. Vaskivska, I., & Didukh, K. (2022). Psykholohichna hotovnist pedahohiv do roboty v inkluzyvnomu seredovyschi [Psychological readiness of teachers to work in an inclusive environment]. *Naukovyi visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*, (3), 45–52. <https://eprints.zu.edu.ua/45756/1/1.pdf> [in Ukrainian].
2. Danilavičiūtė E.A., Nahorna O.V. Formuvannia tekhnolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv inkluzyvykh navchalnykh zakladiv. [Formation of technological culture of future specialists of inclusive primary schools]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743686/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> [in Ukrainian].
3. Dmytriieva, I.V. (2016). Komandna vzaiemodiiia fakhivtsiv u protsesi indyvidualnoho suprovodu dytyny v umovakh inkluzyvnogo navchannia. [Team interaction of specialists in the process of individual support of a child in conditions of inclusive education]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky*, 7(1), 90–99. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2016_7%281%29_11 [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). vid 05.09.2017 №2145-VIII [Law of Ukraine «On Education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» (2020). vid 16.01.2020 №463-IX [Law of Ukraine «On Complete General Secondary Education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>. [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy (1996). vid 28.06.1996 [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukrainian].
7. Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu (2009). (ratyfikovana Ukrainoiu 2009 r.) [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text. [in Ukrainian].
8. Konventsiia pro prava dytyny (1989). vid 20.11.1989 [UN Convention on the Rights of the Child]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
9. Liakhovets, L. O., Ostrianko, T. S., & Shcherbata, V. H. (2021). Strukturni komponenty psykholohichnoi hotovnosti vchyteliv do roboty z uchniamy z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Structural components of teachers' psychological readiness to work with students with special educational needs]. *Pedahohichni nauky*, (7), 112–119. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.4/12> [in Ukrainian].
10. Lapin A.V. Kohnityvna sfera. Navchalno-metodychnyi posibnyk: Dity z osoblyvymy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori. [Teaching and Methodological Guide: Children with Special Needs in the General Educational Space]. Kyiv. 2020. <https://lib.iitta.gov.ua/cgi/users/home?screen=EPrint%3A%3AView&printid=729481> [in Ukrainian].
11. О. Акімова. Професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів до роботи в умовах інклюзії [Professional training of future primary school teachers for work in inclusion settings]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezpererвної osvity. Seriia «Pedahohika. Psykholohiia»*, 7, 2025. DOI: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-1.01> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 364.4:159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-21>**Столярик Ольга Юрївна**

докторка філософії з соціальної роботи, доцентка,
в.о. завідувача кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Львівський національний університет імені Івана Франка
olgastolarik4@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1105-2861

ЧИ ГОТОВІ МИ ДО РОБОТИ З ТРАВМОЮ? САМООЦІНКА ТРАВМОІНФОРМОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена різким зростанням кількості запитів, пов'язаних із психотравмуючими подіями, та потребою в адаптації соціальних сервісів до роботи з особами, які мають досвід травматизації. У статті представлено результати комплексного аналізу самооцінки когнітивного та праксеологічного компонентів готовності соціальних працівників до впровадження травмоінформованого підходу.

Мета роботи. Дослідження фокусується на самооцінці обізнаності фахівців із концептами гострої та комплексної травми, механізмами адаптації клієнтів і вікарною травматизацією. Емпіричний етап реалізовано у форматі передтренінгового зрізу (n=54).

Наукова новизна полягає у виявленні суттєвої диспропорції в структурі професійної готовності: між високим рівнем емпатичного сприйняття адаптивної природи травми (72,2% респондентів демонструють розуміння того, що симптоми клієнта є стратегіями виживання) та значним дефіцитом конкретних інструментальних навичок. Зокрема, ідентифіковано критичну «сліпу пляму» професійної рефлексії – низьку обізнаність стосовно вікарної травматизації (лише 33,3% опитаних усвідомлюють ризики для власного ментального здоров'я) та виражену професійну невпевненість у застосуванні практичних технік стабілізації клієнтів.

Висновки. Аналіз засвідчив скепсис фахівців щодо реалізації принципів травмоінформованості в ієрархічних інституційних контекстах. Доведено, що готовність соціальних працівників має високий етичний потенціал, проте потребує негайного інструментального підкріплення. Констатовано потребу в переході від ознайомчих тренінгів до довгострокових програм професійного супроводу, які б включали відпрацювання конкретних стабілізаційних навичок, впровадження регулярної супервізії та реформування організаційного дизайну соціальних інституцій у напрямку створення безпечного середовища як для клієнтів, так і для персоналу.

Ключові слова: травмоінформована практика, травмоінформований підхід, комплексна травма, соціальна робота, вікарна травматизація, професійна компетентність, ретравматизація, стабілізація.

Stoliaryk Olha Yuriivna

Doctor of Philosophy in Social Work, Associate Professor,
Acting Head of the Social Pedagogy and Social Work Department,
Ivan Franko National University of Lviv

ARE WE READY TO WORK WITH TRAUMA? SELF-ASSESSMENT OF TRAUMA-INFORMED COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS

Introduction. The relevance of this study is driven by a sharp increase in requests related to psychotraumatic events and the subsequent need to adapt social services for individuals with a history of trauma. This article presents the results of a comprehensive analysis regarding social workers' self-assessment of the cognitive and praxeological components of their readiness to implement a trauma-informed approach.

Purpose and objectives of the article. The research focuses on practitioners' self-evaluation of their awareness concerning concepts of acute and complex trauma, client adaptation mechanisms, and vicarious traumatization. The empirical stage was conducted as a pre-training assessment (n=54).

Scientific Novelty. The study identifies a significant disproportion within the structure of professional readiness: specifically, between a high level of empathetic perception regarding the adaptive nature of trauma (72.2% of respondents recognize client symptoms as survival strategies) and a substantial deficit in specific instrumental skills. Notably, a critical "blind spot" in professional reflection was identified – a low awareness of vicarious traumatization (only 33.3% of those surveyed recognize risks to their own mental health) – alongside pronounced professional uncertainty in applying practical stabilization techniques for clients.

Results. The analysis revealed skepticism among specialists regarding the implementation of trauma-informed principles within hierarchical institutional contexts. It is demonstrated that while the readiness of social workers possesses high ethical potential, it requires immediate instrumental reinforcement. The findings establish a need to transition from introductory training to long-term professional support programs. Such programs should include the practice of specific stabilization skills, the implementation of regular supervision, and the restructuring of organizational design within social institutions to foster a safe environment for both clients and staff.

Key words: trauma-informed practice, trauma-informed approach, complex trauma, social work, vicarious traumatization, professional competence, retraumatization, stabilization.

© Столярик О. Ю., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Вступ. Останні десятиліття характеризуються зростанням уваги до впливу травматичного досвіду на психічне здоров'я, соціальне функціонування та життєві стратегії людей. Дослідження в галузі соціальної роботи, психології, та суміжних дисциплін [4; 5; 11] переконливо демонструють, що пережиті травматичні події можуть мати довготривалі наслідки для емоційного стану, поведінки та міжособистісних відносин людини. У відповідь на ці виклики у практиці соціальної роботи сформувалася концепція *травмоінформованого підходу* (англ. – *trauma-informed approach*), яка передбачає врахування впливу травми на життя клієнтів, чутливе ставлення до їхнього досвіду та створення безпечного і підтримувального середовища взаємодії. Травмоінформована практика вимагає від фахівця не лише емпатії, а й специфічної аналітичної та рефлексивної оптики, здатної розпізнавати «мову травми» у клієнтських наративах та реакціях. Інтеграція знань про травму в систему соціальної допомоги стає не просто професійною вимогою, а етичним імперативом, що дозволяє відновити суб'єктність клієнта та забезпечити ефективність соціальної інтервенції в умовах тривалих суспільних криз.

Значення травмоінформованої практики особливо зростає в умовах суспільств, які переживають масштабні кризи, збройні конфлікти або гуманітарні катастрофи. Повномасштабна війна в Україні призвела до значного поширення травматичного досвіду серед населення, включаючи втрату близьких, вимушене переміщення, руйнування житла, насильство та тривалу невизначеність [15; 20]. У цих умовах соціальні працівники відіграють важливу роль у наданні підтримки людям, які переживають наслідки травматичних подій. Відповідно, рівень їхньої обізнаності щодо природи травми, її проявів та принципів травмоінформованої практики стає однією з визначальних передумов ефективності соціальної допомоги.

Попри зростання уваги до тематики травми у сфері соціальної роботи питання рівня підготовки фахівців до роботи з травматичним досвідом залишається недостатньо дослідженим. Найявний відчутний розрив між *інституційним визнанням потреби* в травмоінформованому підході та *фактичним рівнем готовності фахівців* з соціальної роботи надавати травмоінформовану соціальну підтримку. У цьому контексті важливим є аналіз того, як самі соціальні працівники оцінюють знання про травму, її різновиди, поведінкові реакції клієнтів, а також власну готовність застосовувати принципи травмоінформованого підходу у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях соціальної роботи та психології травма (Косьянова & Крижановська, 2025 [1]; Руднева & Мальована, 2025 [2]; Blehm, 2025 [7]) розглядається як подія або серія подій, що сприймаються людиною як загрозові для життя, безпеки або цілісності та перевищують її здатність до звичайного психологічного опрацювання досвіду. Наслідки травматичних подій можуть проявлятися як тривалі емоційні, когнітивні і поведінкові зміни, зокрема

підвищена тривожність, труднощі у встановленні довірливих стосунків, уникання певних ситуацій або підвищена реактивність. У соціальній роботі дедалі більше визнається, що значна частина клієнтів соціальних служб має досвід різних форм травматичних подій, включаючи насильство, втрату, вимушене переміщення або інші кризові обставини [4; 5].

У сучасному науковому дискурсі особливе місце посідає розмежування між епізодичним травматичним стресом та комплексною травмою. Якщо гостра травма постає як дискретна, обмежена в часі подія, що шокує психіку своєю інтенсивністю, то комплексну травму, за оцінками дослідників (Kumar, Brand & Courtois, 2022 [13]; Mooren & Stöfösel, 2014 [18]), слід сприймати як результат кумулятивного впливу тривалих або систематично повторюваних психотравматичних факторів. Такий досвід може мати глибокі та довготривалі наслідки для розвитку особистості, емоційної регуляції, відчуття безпеки та здатності до соціальної взаємодії. Усвідомлення специфіки комплексної травми дозволяє краще зрозуміти складність поведінкових реакцій клієнтів соціальної роботи та уникати спрощених інтерпретацій їхніх дій [3; 5; 6].

Оскільки комплексна травма часто коріниться у досвіді безпорадності та примусу, традиційні директивні методи соціальної роботи можуть мимоволі дублювати динаміку деструктивних стосунків, спричиняючи вторинну ретравматизацію. Відтак комплексна травма постає не як сума окремих інцидентів, а як специфічний спосіб буття у травматичному полі, що вимагає від фахівця соціальної роботи не лише констатації фактів минулого, а й глибокого розуміння того, як ці факти інкорпоровані в поточне функціонування клієнта.

У відповідь на поширеність травматичного досвіду серед клієнтів соціальних служб у практиці соціальної роботи сформувалася концепція травмоінформованого підходу. Цей підхід передбачає інтеграцію знань про вплив травми у всі аспекти професійної діяльності – від організації соціальних послуг до безпосередньої взаємодії з клієнтами. Травмоінформована практика ґрунтується на розумінні того, що чимало поведінкових реакцій людей, які пережили травму, можуть бути адаптивними стратегіями виживання. Відповідно, замість запитання «Що з цією людиною не так?» фахівці намагаються поставити запитання «Що сталося з цією людиною?». Така зміна перспективи сприяє більш емпатійному та підтримувальному характеру взаємодії з клієнтами, а робота з комплексною травмою виходить за межі індивідуальної підтримки, стаючи актом відновлення соціальної справедливості та людської гідності [17; 14; 4].

До сутнісного компоненту травмоінформованого підходу слід віднести й усвідомлення ризиків, з якими стикаються самі фахівці. Зокрема, у науковій літературі описується явище вікарної або *вторинної травматизації* – психологічних змін, які можуть виникати у спеціалістів унаслідок тривалого контакту з історіями травматичного досвіду клієнтів. Такі зміни можуть включати емоційне виснаження,

зниження професійної мотивації, підвищену трижність або зміни у сприйнятті світу. Усвідомлення цих ризиків і розвиток стратегій професійної самопідтримки розглядаються як важливі елементи підготовки фахівців соціальної роботи. Критичний погляд на проблему дозволяє виявити парадокс: саме ті якості фахівця, що роблять його ефективним – емпатичне залучення та здатність до контейнування складних емоцій – одночасно роблять його найбільш вразливим до вікарного травмування. Це ставить під загрозу не лише ментальне здоров'я спеціаліста, а й етичну валідність його допомоги: травмований фахівець ризикує втратити нейтральність, впадаючи або в професійний цинізм як форму дисоціативного захисту, або в гіперзалученість, що порушує професійні межі. Тільки через визнання власної вразливості фахівець здатний підтримувати стійку професійну позицію, що є необхідним фундаментом для відновлення суб'єктності клієнта [21].

Отже, сучасна парадигма соціальної роботи вимагає системної інтеграції травмоінформованої оптики в усі рівні професійної взаємодії. Це передбачає не просто розширення інструментарію фахівця, а фундаментальну зміну професійної ідентичності – від транслятора нормативних вимог до рефлексивного практика, здатного контейнувати складний травматичний досвід клієнта без ризику власної деструкції. У цьому контексті «травмоінформованість» постає не як статичний набір знань, а як динамічна компетенція, що поєднує когнітивне розуміння механізмів нейробіології травми з етичною стійкістю та навичками саморегуляції.

Критичним аспектом впровадження цієї парадигми є розрив між теоретичним визнанням важливості травмофокусованого підходу та реальною готовністю фахівців до його імплементації в умовах високої інтенсивності соціальних криз. Дослідження когнітивного та емоційного компонентів професійної готовності дозволяє виявити зони дефіциту: наскільки глибоко соціальні працівники диференціюють прояви комплексної травми та чи володіють вони верифікованими стратегіями превенції вікарної травматизації. Без об'єктивної оцінки рівня обізнаності та суб'єктивного відчуття впевненості фахівців неможливо побудувати ефективну систему супервізійної підтримки та фахової підготовки.

Метою дослідження є комплексний аналіз самооцінки когнітивного та праксеологічного компонентів готовності соціальних працівників до роботи в межах травмоінформованої парадигми. Дослідницький фокус зосереджено на детермінації рівнів обізнаності фахівців із фундаментальними конструктами травматології, зокрема: диференціації між гострою та комплексною травмою, механізмами нейробіологічної та поведінкової адаптації клієнтів, а також ідентифікації латентних ознак вікарної травматизації як професійної загрози.

Емпіричний етап дослідження реалізовано у форматі передтренінгового зрізу (пре-тесту), що дозволило зафіксувати вихідний рівень професійної рефлексії без впливу безпосереднього навчання.

Основним інструментом збору даних слугувала авторська структурована анкета, розроблена для квантифікації самооцінки травмоінформованої компетентності.

Обраний формат опитування дозволяє не лише статистично описати рівень знань респондентів, а й виявити когнітивні розриви між об'єктивними викликами сучасної соціальної роботи та суб'єктивним відчуттям інструментальної готовності фахівців до їх подолання.

Анкета включала блоки, які стосувались знань про травму та її види; практичні навички взаємодії з травматизованими клієнтами; ціннісно-рольові орієнтації фахівця у контексті травмоінформованого підходу (ТПП). Відповіді фіксувались за п'ятибальною шкалою Лайкерта: 1 – «зовсім не погоджуюсь / не впевнений», 5 – «повністю погоджуюсь / абсолютно впевнений». Для аналізу даних використовувались описова статистика та частотний аналіз розподілу відповідей. Результати представлені у вигляді відсоткового розподілу за кожною шкалою.

В опитуванні взяли участь 54 респонденти. Більшість респондентів належить до вікових груп 35–44 та 45–54 роки (по 37% кожна), тобто вибірка представлена переважно фахівцями зрілого віку з ustalеним професійним досвідом. Молоді фахівці віком до 34 років склали близько 15% вибірки. За рівнем освіти домінують магістри (63%), кандидати наук / доктори філософії – 9,3%, бакалаври – 14,8%, молодші спеціалісти – 13%.

За професійним стажем вибірка є гетерогенною: майже третина (27,8%) має досвід понад 11 років, 18,5% – від 6 до 10 років і ще 18,5% – від 3 до 5 років. Лише 9,3% є початківцями з досвідом менше одного року. Таким чином, опитування охопило переважно досвідчених, добре освічених практиків, що надає результатам особливої аналітичної ваги.

Звісно, слід враховувати й певні обмеження проведеного дослідження. Опитування було здійснене серед учасників одного тренінгу, тому вибірка не може вважатися репрезентативною для всієї спільноти соціальних працівників. Крім того, результати ґрунтуються на самооцінці респондентів, що може відображати радше їхню суб'єктивну впевненість у власних знаннях, ніж фактичний рівень компетентності. Попри це, отримані дані дозволяють окреслити важливі тенденції та визначити потенційні напрями подальших досліджень і освітніх ініціатив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опитування передбачало оцінювання респондентами власного рівня знань щодо травми та пов'язаних із нею понять. Відповідаючи на твердження про розуміння того, що таке травма, та здатність назвати її різні види, більшість учасників продемонстрували доволі високий рівень упевненості у своїх знаннях. Близько двох третин респондентів обрали верхні позиції шкали, що свідчить про їхню впевненість у достатньому розумінні базового поняття травми. Водночас певна частина учасників оцінила свої знання як помірні, тоді як лише незначна кількість респондентів повідомила про низький рівень обі-

знаності з цією темою. Отримані результати свідчать про те, що базове розуміння феномену травми є доволі поширеним серед опитаних соціальних працівників.

Разом із тим відповіді на питання, що стосувалися більш спеціалізованих аспектів травматичного досвіду, продемонстрували більш неоднорідну картину. Зокрема, оцінюючи власне розуміння відмінностей між комплексною травмою та гострими травматичними подіями, респонденти частіше обирали середні позиції шкали. Хоча значна частка учасників все ж зазначила достатній або високий рівень обізнаності з цим питанням, помітна частина респондентів висловила лише часткову впевненість у своєму розумінні цих відмінностей. Зміщення вибору респондентів до медіанних значень шкали вказує на те, що за умови номінального володіння термінологією, фахівці відчувають дефіцит інструментальних знань для розрізнення тривалих травматичних станів.

Найбільш виражені прогалини у професійній компетентності респондентів спостерігаються у домені похідних та системних форм травматизації, що вказує на фрагментарність розуміння соціального контексту травми. Особливо критичним виадеться дефіцит знань щодо феномену «вікарної травматизації», який виявився найменш знайомим для аудиторії: лише третина опитаних (33,3%) демонструє високу впевненість у володінні цим конструктом, тоді як аналогічна частка фахівців (33,3%) фактично констатує повне неознаність. Ця самооцінка свідчить про низький рівень професійної рефлексії щодо ризиків власної допоміжної діяльності, адже брак концептуального апарату для ідентифікації вторинного стресу, на нашу думку, позбавляє фахівця механізмів захисту.

Подібна амбівалентність характерна і для розуміння «спільної травматичної реальності»: значна частина респондентів (понад 50% у сукупності нейтральних та низьких оцінок) не володіє інструментарієм для аналізу ситуацій, де фахівець і клієнт перебувають під впливом одних і тих самих макро-соціальних загроз. В умовах сучасних викликів, зокрема воєнних дій, ігнорування цього аспекту може сутнісно обмежувати здатність соціального працівника утримувати професійну позицію та адекватно оцінювати динаміку взаємодії.

Дещо краща, проте все ще неоднорідна картина, спостерігається щодо концептів міжпоколінної та

колективної травми, а також явища ретравматизації. Хоча понад половина респондентів (близько 52–57%) декларують достатню обізнаність у цих питаннях, наявність п'ятої частини опитаних із критично низьким рівнем знань вказує на системну вразливість фахової спільноти. Така ієрархія знань підсвічує ключову проблему – соціальна робота все ще тяжіє до екстерналізації *травми* як чогось, що трапилося з «іншим» у минулому, недостатньо фокусується на процесах, що відбуваються «тут і зараз» у професійному контакті. Це актуалізує необхідність перегляду освітніх програм із наголосом на етиці самозбереження фахівця та специфіці роботи в умовах спільного травматичного простору. Таблиця 1 демонструє рівні самооцінки обізнаності соціальних працівників із різними видами травми.

Наведений розподіл відповідей може свідчити про те, що професійні ризики, пов'язані з роботою з травматичним досвідом клієнтів, поки що недостатньо системно представлені у професійній підготовці або програмах підвищення кваліфікації соціальних працівників.

Представлені в Таблиці 1 дані дозволяють продемонструвати асиметрію між гуманістичними установками та інструментальною готовністю соціальних працівників. Найвищий рівень консенсусу (72,2% оцінок «4–5») спостерігається у твердженні щодо сприйняття реакцій клієнта як адаптивних стратегій виживання, а не патології. Це свідчить про глибоку інтеграцію депатологізуючої парадигми в професійну свідомість. Наразі фахівці демонструють готовність відійти від домінуючих чи контролюючих моделей взаємодії на користь розуміння контексту виживання клієнта. Така установка, як засвідчує аналіз наукової літератури, становить фундаментальну передумову для реалізації травмоінформованої практики.

Розподіл відповідей щодо вікарної травматизації, де третина респондентів обрала найнижчі бали, а загальна структура відповідей абсолютно симетрична – 33,3% у кожному сегменті, вказує на критичну зону професійної рефлексії. Відсутність концептуалізації власних ризиків унеможливило побудову стійких систем супервізії, а фахівець, який не ідентифікує вікарну травму, ризикує сприйняти власне виснаження як особисту професійну непридатність, що веде до прихованого вигорання та зниження якості допомоги.

Таблиця 1

Розподіл відповідей за твердженнями щодо знань про травму (% від загальної кількості, n=54)

Твердження	1–2 бали (%)	3 бали (%)	4–5 балів (%)
Розумію, що таке травма та її види	9,3	31,5	59,3
Розумію різницю між комплексною та гострою травмою	20,4	22,2	57,4
Реакції клієнта – адаптивні механізми, не патологія	9,3	18,5	72,2
Знаю та можу пояснити «вікарну травматизацію»	33,3	33,3	33,3
Знаю «спільну травму» та «спільну травматичну реальність»	22,3	29,6	48,1
Розумію різницю між міжпоколінною та колективною травмою	20,4	27,8	51,8
Знаю про ретравматизацію і чому її мінімізація є етичною вимогою	18,5	24,1	57,4

Окремий блок запитань стосувався розуміння поведінкових реакцій клієнтів, які пережили травматичний досвід. Значна більшість респондентів погодилася з твердженням, що багато реакцій людей, які пережили травму, можуть бути адаптивними стратегіями виживання, а не навмисними проявами проблемної поведінки. Розподіл відповідей за цим пунктом зміщений у бік високих оцінок, що свідчить про поширене серед опитаних розуміння необхідності інтерпретувати поведінку клієнтів у контексті їхнього травматичного досвіду. Це, у свою чергу, відповідає ключовим принципам травмоінформованого підходу, який передбачає уважне ставлення до впливу травматичних подій на поведінку та емоційні реакції людини.

Аналогічна тенденція спостерігається і в розумінні комплексної травми та ретравматизації – близько 57% високих оцінок. Попри те, що більшість декларує обізнаність, близько 20% фахівців констатують дефіцит знань у цих питаннях. Це маркує зону «високого ризику» – робота з комплексною травмою без чіткого розуміння механізмів ретравматизації може мимоволі дублювати динаміку насильства в процесі надання допомоги. Оцінка власної здатності до практичного застосування травмоінформованого підходу виявилася найбільш стриманою. Переважання середніх позицій шкали свідчить про наявність «праксеологічного розриву» – фахівці розуміють чому важливо враховувати травму, але вагаються щодо того, як саме трансформувати це розуміння в конкретні інтервенції. Такий стан невпевненості можна схарактеризувати як етап професійного розвитку, оскільки свідчить про перехід від неусвідомленої некомпетентності до усвідомленого пошуку інструментів.

Аналіз результатів засвідчив, що половина респондентів оцінили власну здатність ефективно керувати ситуацією дисоціації клієнта з використанням травмоуливих технік стабілізації на рівні 4–5, проте 27,8% – на 1–2. Це означає, що майже третина фахівців не відчуває себе підготовленими до одного з найскладніших і водночас доволі частих проявів травматичної реакції.

Ще більш невтішними можна вважати дані щодо травмоінформованого кризового втручання: лише 44,4% дали оцінку 4–5, тоді як 20,4% – 1–2, а 35,2% обрали нейтральну позицію. Доволі показовим видається й результат щодо регулярної оцінки впливу травми на соціальне функціонування клієнта: 22,2% респондентів обрали оцінку 1 – тобто взагалі не роблять цього у своїй практиці. Загалом лише 44,4% оцінили цю практику позитивно (4–5 балів).

До не менш показових слід віднести й дані щодо застосування принципів ТПП в ієрархічних інституційних контекстах: 42,6% обрали нейтральну оцінку 3, і лише 35,2% – рівень 4–5. Це свідчить про те, що навіть ті, хто розуміє принципи ТПП, не впевнені в їхній реалізованості у реальних установах. Дещо сильнішою виглядає компетентність у встановленні травмоінформованих професійних меж: 51,8% – оцінки 4–5.

Отже, результати опитування дають підстави припустити, що, попри загальну обізнаність із концепцією травмоінформованої практики, рівень її практичного опанування серед соціальних працівників може суттєво варіюватися.

Загалом отримані результати дозволяють говорити про певну ієрархію рівнів знань серед опитаних фахівців. Базове розуміння травми та її проявів у поведінці клієнтів є відносно добре сформованим, тоді як більш складні концептуальні аспекти травматичного досвіду та професійні наслідки роботи з травмою демонструють менш стабільний рівень обізнаності. Зокрема, виявлена «сліпа пляма» щодо похідних форм травматизації, насамперед вікарної травматизації, і це, на нашу думку, становить серйозну фактору і етичну проблему. Вікарна травматизація – це процес трансформації внутрішньої системи смислів фахівця внаслідок тривалого емпатійного контакту з травмованими клієнтами [10; 16]. Незнання цього феномену означає, що значна частина соціальних працівників не лише не може розпізнати його у себе, а й не вживає заходів профілактики. В умовах воєнного часу та безпрецедентного навантаження на фахівців соціальної сфери це суттєво підвищує ризики вигорання та втрати фахової ефективності.

Брак впевненості у застосуванні травмоінформованого підходу в ієрархічних інституційних контекстах вказує на системний бар'єр між індивідуальною готовністю фахівця та організаційною культурою установ. Дослідження показують, що ефективне впровадження ТПП неможливе без належної організаційної підтримки, зокрема забезпечення психологічної безпеки персоналу, регулярної супервізії та реформування адміністративних процедур [8; 19].

Слід відзначити, що вибірка складалась переважно з досвідчених, добре освічених фахівців. Відтак виявлені прогалини не варто розцінювати як наслідок браку кваліфікації чи стажу, вони, на нашу думку, радше відображають системну відсутність травмоінформованих компонентів у програмах базової підготовки та підвищення кваліфікації. Це актуалізує питання інституційного реагування. Йдеться не лише про поширення базових знань про травматичний досвід, а й про поглиблене опрацювання таких тем, як комплексна травма, механізми адаптації до травматичних подій, практичне застосування принципів травмоінформованого підходу та профілактика вторинної травматизації фахівців. Практики соціальної роботи потребують регулярних тренінгових програм із травмоінформованого підходу, зорієнтованих на розвиток конкретних знань, умінь та навичок (а не лише теоретичної обізнаності).

Ефективними форматами можуть бути супервізія, інтервізія та практикуми на основі реальних кейсів. Важливо, що ці формати виконують різні функції у професійному розвитку: супервізія забезпечує безпечний простір для рефлексії складних випадків і власних емоційних реакцій, сприяючи профілактиці вікарної травматизації; інтервізія підсилює горизонтальну підтримку та обмін досвідом між колегами;

тоді як практикуми дозволяють відпрацьовувати конкретні інтервенції, зокрема навички розпізнавання травматичних реакцій, побудови безпечної взаємодії з клієнтом та реагування на кризові ситуації.

Додатково до цього, доцільним є впровадження симуляційних навчальних форматів (рольові ігри, моделювання складних випадків, доповнена реальність), які дозволяють інтегрувати теоретичні знання у практичну діяльність у контрольованому середовищі. Онлайн-компоненти (вебінари, модульні курси) можуть забезпечувати доступність і безперервність навчання, однак їхня ефективність значно зростає за умови поєднання з очними або малогруповими форматами, що передбачають активну участь і рефлексію. Важливо також інституціоналізувати регулярність таких практик, інтегруючи їх у організаційну політику як невід'ємну складову професійної підтримки персоналу, а не як разові ініціативи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати цілісне бачення сучасного стану професійної готовності соціальних працівників до впровадження травмоінформованого підходу у польову практику. Попри успішну концептуаліза-

цію травми на рівні загальних понять, практична імплементація травмоінформованої моделі в Україні залишається на етапі становлення. Спостерігається феномен «декларативної компетентності», за якої висока емпатія та розуміння адаптивності реакцій клієнта не підкріплені навичками стабілізації, регулярної діагностики та інституційною підтримкою.

Можна стверджувати, що готовність соціальних працівників до роботи з травмою наразі має високий етичний потенціал, але потребує негайного інструментального та інституційного підкріплення. Тільки через подолання виявлених когнітивних лакун та розвиток навичок самозбереження фахівців можливо побудувати систему соціальної допомоги, яка буде не просто констатувати травму, а реально сприяти її подоланню та посттравматичному зростанню клієнтів. Подальший розвиток галузі вимагає переходу від ознайомчих тренінгів до довгострокових програм професійного супроводу, які б включали відпрацювання конкретних стабілізаційних технік та зміну організаційного дизайну соціальних інституцій у напрямку більшої гнучкості та безпеки, що й має стати предметом подальших досліджень.

Список літератури:

1. Косьянова О. Ю., Крижановська А. В. Психологічні наслідки дитячих травм та їхній вплив на особистісні характеристики дорослої людини. *Психологія та соціальна робота*. 2025. № 1. С. 150–159. <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.14>
2. Руднева А. О., Мальована Ю. Г. Особливості діяльності соціальних працівників у подоланні психотравмуючих наслідків війни. *Психологія та соціальна робота*. 2025. № 1. С. 284–293. <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.27>
3. Семигіна Т., Столярик О. Нове обличчя соціальної роботи: сучасні теорії та підходи. Таллінн : Teadmus, 2025. URL: <https://www.researchgate.net/publication/393631750> (дата звернення: 25.03.2026).
4. Столярик О. Переосмислення соціальної роботи крізь призму практики, що враховує травму. *Social work and education*. 2025. Vol. 12, № 3. С. 424–443. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.3.11>
5. Столярик О., Семигіна Т. Орієнтовані на травму підходи: важливість у підготовці соціальних працівників та напрямки розвитку. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13895828>
6. Столярчук О. А., Каліщук С. М., Рева О. М. Феномен колективної травми українського суспільства в екстремальних подіях війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 48(8). С. 1696–1708. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1696-1708](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1696-1708)
7. Blehm A. What is trauma? A critique and definition. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*. 2025. Vol. 45, № 3. P. 296. <https://doi.org/10.1037/teo0000274>
8. Bloom S. L. *Creating Sanctuary: Toward the Evolution of Sane Societies*. New York : Routledge, 2013. 342 p. <https://doi.org/10.4324/9780203569146>
9. Fallot R., Harris M. *Creating Cultures of Trauma-Informed Care (CCTIC): A Self-Assessment and Planning Protocol*. Washington : Community Connections, 2009. <https://doi.org/10.13140/2.1.4843.6002>
10. Figley C. R. *Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat the Traumatized*. New York : Brunner/Mazel, 1995. 268 p. <https://doi.org/10.4324/9780203777381>
11. Garland C. *Understanding trauma: A psychoanalytical approach*. Routledge, 2018. <https://doi.org/10.4324/9780429484575>
12. Jawaid A., Gomolka M., Timmer A. Neuroscience of trauma and the Russian invasion of Ukraine. *Nature Human Behaviour*. 2022. Vol. 6, № 6. P. 748–749. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01344-4>
13. Kumar S. A., Brand B. L., Courtois C. A. The need for trauma training: Clinicians' reactions to training on complex trauma. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2022. Vol. 14, № 8. P. 1387. <https://doi.org/10.1037/tra0000515>
14. Levenson J. Trauma-informed social work practice. *Social work*. 2017. Vol. 62, № 2. P. 105–113. <https://doi.org/10.1093/sw/swx001>
15. Limaj E. et al. The trauma of war: implications for future generations in Ukraine (comparison with the Eastern European countries that were at war at the end of the 20th century). *International Journal of Environmental Studies*. 2024. Vol. 81, № 1. P. 111–124. <https://doi.org/10.1080/00207233.2023.2267388>

16. McCann I. L., Pearlman L. A. Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*. 1990. Vol. 3, № 1. P. 131–149. <https://doi.org/10.1007/BF00975140>
17. Mersky J. P., Topitzes J., Britz L. Promoting evidence-based, trauma-informed social work practice. *Journal of social work education*. 2019. Vol. 55, № 4. P. 645–657. <https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1627261>
18. Mooren T., Stöfösel M. *Diagnosing and treating complex trauma*. Routledge, 2014. <https://doi.org/10.4324/9781315779805>
19. SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach. Rockville: Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2014. 27 p. URL: <http://hdl.handle.net/11212/1971>
20. Semigina T., Kokoichuk Y., Shkuro V., Stoliaryk O. Resilience in Social Work during Armed Conflict: Insights from Ukraine for Global Future Practice. *Global Perspectives on Social Work in Transition: Navigating Technological, Cultural, and Academic Challenges*. 2025. P. 53–76. Verlag Barbara Budrich. <https://doi.org/10.3224/84743109/03>
21. Semigina, T., & Stoliaryk, O. (2025). Navigating wartime realities: Adaptation and resilience in Ukrainian social work education. *Socialinē teorija, empirija, politika ir praktika*, 31, 8–24. <https://doi.org/10.3224/10.15388/STEPP.2025.31.1>

References:

1. Kosianova, O. Yu., & Kryzhanovska, A. V. (2025). Psykholohichni naslidky dytiachykh travm ta yikhnyi vplyv na osobystisni kharakterystyky dorosloi liudyny [Psychological consequences of childhood traumas and their impact on the personal characteristics of an adult]. *Psykhohohiia ta sotsialna robota*, (1), 150–159. <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.14>
2. Rudnieva, A. O., & Malovana, Yu. H. (2025). Osoblyvosti diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv u podolanni psykhotravmuiuchykh naslidkiv viiny [Features of the activity of social workers in overcoming the psychotraumatic consequences of war]. *Psykhohohiia ta sotsialna robota*, (1), 284–293. <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.27>
3. Semigina, T., & Stoliaryk, O. (2025). *Nove oblychchia sotsialnoi roboty: suchasni teorii ta pidkhody* [The new face of social work: modern theories and approaches]. Teadmus. <https://www.researchgate.net/publication/393631750>
4. Stoliaryk, O. (2025). Pereosmyslennia sotsialnoi roboty kriz pryzmu praktyky, shcho vrakhovuie travmu [Rethinking social work through the lens of trauma-informed practice]. *Social Work and Education*, 12(3), 424–443. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.3.11>
5. Stoliaryk, O., & Semigina, T. (2024). Oriientovani na travmu pidkhody: Vazhlyvist u pidhotovtsi sotsialnykh pratsivnykiv ta napriamy rozvytku [Trauma-oriented approaches: Importance in the training of social workers and directions of development]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky*, (10). <https://doi.org/10.5281/zenodo.13895828>
6. Stoliarchuk, O. A., Kalishchuk, S. M., & Reva, O. M. (2025). Fenomen kolektyvnoi travmy ukrainskoho suspilstva v ekstremalnykh podiiakh viiny [The phenomenon of collective trauma of Ukrainian society in extreme events of war]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 48(8), 1696–1708. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1696-1708](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1696-1708)
7. Blehm, A. (2025). What is trauma? A critique and definition. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 45(3), 296. <https://doi.org/10.1037/teo0000274>
8. Bloom, S. L. (2013). *Creating sanctuary: Toward the evolution of sane societies*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203569146>
9. Fallot, R., & Harris, M. (2009). *Creating cultures of trauma-informed care (CCTIC): A self-assessment and planning protocol*. Community Connections. <https://doi.org/10.13140/2.1.4843.6002>
10. Figley, C. R. (1995). *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. Brunner/Mazel. <https://doi.org/10.4324/9780203777381>
11. Garland, C. (2018). *Understanding trauma: A psychoanalytical approach*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429484575>
12. Jawaid, A., Gomolka, M., & Timmer, A. (2022). Neuroscience of trauma and the Russian invasion of Ukraine. *Nature Human Behaviour*, 6(6), 748–749. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01344-4>
13. Kumar, S. A., Brand, B. L., & Courtois, C. A. (2022). The need for trauma training: Clinicians' reactions to training on complex trauma. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 14(8), 1387. <https://doi.org/10.1037/tra0000515>
14. Levenson, J. (2017). Trauma-informed social work practice. *Social Work*, 62(2), 105–113. <https://doi.org/10.1093/sw/swx001>
15. Limaj, E., Yaroshenko, O. M., Melnychuk, N. O., Moskalenko, O. V., & Chung, J. K. (2024). The trauma of war: Implications for future generations in Ukraine (comparison with the Eastern European countries that were at war at the end of the 20th century). *International Journal of Environmental Studies*, 81(1), 111–124. <https://doi.org/10.1080/00207233.2023.2267388>
16. McCann, I. L., & Pearlman, L. A. (1990). Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*, 3(1), 131–149. <https://doi.org/10.1007/BF00975140>
17. Mersky, J. P., Topitzes, J., & Britz, L. (2019). Promoting evidence-based, trauma-informed social work practice. *Journal of Social Work Education*, 55(4), 645–657. <https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1627261>
18. Mooren, T., & Stöfösel, M. (2014). *Diagnosing and treating complex trauma*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315779805>
19. SAMHSA (2014). *SAMHSA's concept of trauma and guidance for a trauma-informed approach*. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. URL: <http://hdl.handle.net/11212/1971>

20. Semigina, T., Kokoïachuk, Y., Shkuro, V., & Stoliaryk, O. (2025). Resilience in social work during armed conflict: Insights from Ukraine for global future practice. In *Global perspectives on social work in transition: Navigating technological, cultural, and academic challenges* (pp. 53–76). Verlag Barbara Budrich. <https://doi.org/10.3224/84743109/03>

21. Semigina, T., & Stoliaryk, O. (2025). Navigating wartime realities: Adaptation and resilience in Ukrainian social work education. *Socialnè teorija, empirija, politika ir praktika*, 31, 8–24. <https://doi.org/10.3224/10.15388/STEPP.2025.31.1>.

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 378.091.212:364-43]:061.2-027.564.2

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-22>

Червоненко Катерина Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
kschervonenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6749-2167

Сташук Ольга Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
olgastashuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7817-8739

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В ГРОМАДСЬКИХ ТА БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ: СТРУКТУРНО-КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ

Вступ. У статті розглядається проблема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в громадських та благодійних організаціях. Процеси децентралізації та деінституалізації в Україні зумовили розширення кола надавачів соціальних послуг, де поряд із державними інституціями важливе місце посіли недержавні суб'єкти, залучені до розв'язання гострих соціальних проблем. Це актуалізувало потребу у соціальних працівниках, підготовлених до роботи у динамічному середовищі недержавного сектору, що зумовило необхідність визначення та змістової характеристики структурних компонентів їхньої готовності до роботи в громадських та благодійних організаціях.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та змістова характеристика компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у громадських та благодійних організаціях.

Наукова новизна. У науковій розвідці розкрито специфіку недержавного сектору у соціальній сфері та визначено можливості для професійної самореалізації соціальних працівників. Уточнено категорію «готовність до роботи в громадських та благодійних організаціях» як здатність майбутніх соціальних працівників реалізовувати державні стандарти надання соціальних послуг через адаптивні та інноваційні практики в умовах недержавного сектору. Виокремлено та схарактеризовано компоненти досліджуваної готовності: мотиваційно-ціннісний (спрямованість на гуманістичні ідеали недержавного сектору), знаннєвий (знання соціальних стандартів, специфіки міжсекторальної взаємодії), діяльнісний (володіння технологіями кейс-менеджменту та фандрейзингу) та рефлексивно-адаптивний (здатність до самооцінки, саморегуляції та профілактика вигорання).

Висновки. Ефективність роботи соціальних працівників у громадських та благодійних організаціях безпосередньо залежить від сформованості компонентів їхньої професійної готовності. Визначені компоненти можуть стати основою для розробки критеріїв оцінювання якості підготовки фахівців соціальної сфери до роботи у недержавному секторі.

Ключові слова: *готовність, соціальні працівники, громадські та благодійні організації, недержавний сектор.*

Chervonenko Kateryna Serhyivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy»
of Zaporizhzhia Regional Council

Stashuk Olha Oleksandrivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of Psychology and Social Work,
Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy»
of Zaporizhzhia Regional Council

READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR WORK IN PUBLIC AND CHARITABLE ORGANIZATIONS: A STRUCTURAL-COMPONENT ANALYSIS

Introduction. The article examines the problem of professional training of future social workers for work in public and charitable organizations. The processes of decentralization and deinstitutionalization have led to the expansion of the range of social service providers, where, alongside state institutions, an important place has been occupied by non-state actors – public and charitable organizations involved in addressing acute social problems. This has actualized the need for social workers prepared to work in the

dynamic environment of the non-state sector. However, the scientific discourse indicates the necessity of defining and substantively characterizing the structural components of the readiness of future social workers for work in public and charitable organizations.

Purpose and objectives of the article is the theoretical substantiation and substantive characterization of the components of the readiness of future social workers for work in public and charitable organizations.

Scientific novelty. The study reveals the specificity of the non-state sector in the social sphere and identifies opportunities for the professional self-realization of social workers. The definition of “readiness for work in public and charitable organizations” has been clarified as the ability of future social workers to implement state standards of social service provision through adaptive and innovative practices in the conditions of the non-state sector. The components of the studied readiness have been distinguished and characterized: motivational-value (orientation toward the humanistic ideals of the non-state sector), cognitive (knowledge of social standards and the specifics of intersectoral interaction), activity-based (mastery of case management and fundraising technologies), and reflexive-adaptive (ability for self-assessment, self-regulation, and prevention of burnout).

Results. The effectiveness of social workers’ activities in public and charitable organizations directly depends on the formation of the components of their professional readiness. The identified components may serve as a basis for developing criteria for assessing the quality of training of social sphere specialists for work in the non-state sector.

Key words: *readiness, social workers, public and charitable organizations, non-state sector.*

Вступ. Динамічна трансформація національної системи соціального захисту в Україні зумовила потребу у розширенні переліку надавачів соціальних послуг, де поряд із державними інституціями важливу роль відіграють недержавні суб’єкти. Це зумовлює розвиток активної партнерської взаємодії, за якої громадські та благодійні організації стають рівноправними учасниками ринку соціальних послуг та потужними партнерами державних соціальних інституцій. Зокрема, стаття 9 Закону України «Про соціальні послуги» (2019) визначає залучення громадських об’єднань, благодійних та релігійних організацій як один із напрямів реалізації державної політики у цій сфері. Підвищення ролі громадських організацій у функціонуванні суспільства демонструють результати дослідження Українського незалежного центру політичних досліджень за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» щодо оцінки сталості організацій громадянського суспільства України, проведеного у 2023–2024 рр. з метою вимірювання прогресу та виявлення прогалів у розвитку громадського сектору країни за сімома показниками: правове середовище, організаційна спроможність, фінансова стійкість, адвокація, надання послуг, секторальна інфраструктура та публічний імідж [14]. Згідно з оцінками експертів, індекс сталості майже за всіма показниками покращився в межах 0,1 бала, що свідчить про високий ступінь адаптивності та життєстійкості вітчизняного недержавного сектору у надскладних умовах воєнного стану, де громадські та благодійні організації не лише втримали свої позиції, а й стали надійними партнерами держави у вирішенні гострих соціальних проблем, перетворившись на повноцінних суб’єктів реалізації соціальної політики.

Розширення участі громадських та благодійних організацій у наданні соціальних послуг актуалізує потребу в соціальних працівниках, підготовлених до роботи у динамічному середовищі недержавного сектору, що зумовлює необхідність обґрунтування структури їхньої професійної готовності до реалізації цього напрямку діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового дискурсу свідчить про зростання інтересу вчених до розширення системи соціального захисту через залучення недержавних суб’єктів.

Питання ролі неурядових організацій у розв’язанні гострих соціальних проблем суспільства висвітлено у працях А. Божич [16], Р. Кравченко, Н. Кабаченко, О. Васильченко [3], Т. Чекашиної [15]. Іноземні дослідники (Д. Мур, К. Хадзі-Міцева та Н. Буллайн) [18], М. Робінсон, Г. Вайт [19]) акцентують увагу на перевагах надання соціальних послуг громадськими та благодійними організаціями порівняно з державними інституціями. Ю. Горемікіна [1] досліджувала механізми міжсекторальної взаємодії та виокремлює проблеми розвитку недержавного сектору, зокрема, дефіцит фахівців у цій сфері та недостатній рівень їхньої підготовленості. За таких умов пріоритетного значення набуває проблема формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в громадських та благодійних організаціях. Це зумовлено необхідністю переходу від неформальних практик благодійної допомоги до системного надання професійних соціальних послуг, що вимагає від фахівців здатності інтегрувати державні соціальні стандарти у діяльність недержавних інституцій, забезпечуючи високу адаптивність та результативність соціальної підтримки вразливих груп населення.

Теоретико-практичним аспектам професійної підготовки майбутніх соціальних працівників присвячено низку наукових розвідок, в яких ґрунтовно досліджено структуру та зміст готовності до здійснення різних видів професійної діяльності з різними категоріями клієнтів. Так, Т. Острячко проаналізовано питання підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи в інклюзивному молодіжному середовищі та виділено у структурі готовності організаційний та управлінський компоненти [9]. А. Савицька, досліджуючи стан готовності до роботи з соціально виключеною молоддю зосередила увагу на виокремленні рефлексивно-оцінного компоненту готовності, розглядаючи його як «здатність майбутніх соціальних працівників до самовизначення та прагнення допрофесійної самореалізації» [13]. В. Логвіненко, Е. Костишин та А. Лозинський обґрунтовують необхідність формування готовності фахівців соціальної сфери до роботи в умовах надзвичайних ситуацій, що є критично важливим у контексті сучасних воєнних та техногенних викликів [6]. Д. Мельничук обґрунтувала структуру (мотива-

ційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний, особистісно-психологічний, рефлексивно-оцінний компоненти) професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості як складну багатоаспектну характеристику особистості, що складається із знань, вмінь, навичок й особистісних якостей [8]. Ю. Підвальною проаналізовано готовність майбутніх фахівців до надання кваліфікованої допомоги людям з інвалідністю, формування якої передбачає вдосконалення особистісно-ділових і професійних якостей, підвищення рівня знань, умінь і ключових компетентностей, а також безпосереднє включення фахівця до процесу осмислення професійних цілей і цінностей [10].

Отже, поліфункціональний характер діяльності соціальних працівників зумовлює потребу у формуванні їхньої готовності до роботи в різних секторах та інституціях. Разом з тим, з огляду на зростаючу роль недержавних суб'єктів у системі соціальної підтримки населення особливої актуальності у контексті нашого дослідження набуває визначення та змістова характеристика структурних компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в громадських та благодійних організаціях, що дозволить сформулювати критерії фахової підготовки та забезпечити її відповідність динамічним суспільним запитам.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та змістова характеристика компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в громадських та благодійних організаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними документами, що регулюють діяльність громадських та благодійних організацій в Україні виступають закони «Про громадські об'єднання» (2012) та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012). Аналіз нормативно-правової бази засвідчує, що діяльність громадського об'єднання, незалежно від його організаційно-правової форми (громадської організації або громадської спілки) спрямована на «здійснення та захист прав і свобод, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів» [12]. Ця загальна мета знаходить своє практичне втілення в діяльності благодійних інституцій, пріоритетними напрямками яких визначено надання допомоги у сферах передбачених ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Серед них, поруч із освітою, охороною здоров'я, екологією, опікою і піклуванням, представництвом інтересів, правовою допомогою та ін., виокремлено соціальний захист, соціальне забезпечення, надання соціальних послуг і подолання бідності, а також сприяння реалізації державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища України [11].

Із початком реформи децентралізації влади в Україні суттєвих змін зазнала й система надання соціальних послуг. Зокрема, було розширено перелік

надавачів та встановлено єдині вимоги до них незалежно від форми власності чи господарювання [5]. Обов'язковою умовою діяльності таких суб'єктів стало їх внесення до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг. За даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, станом на початок 2026 р. в цій системі верифіковано 4597 суб'єктів, з яких – 525 надавачів (понад 11%) представляють громадські й благодійні організації, фонди та спілки [2].

Згідно з результатами аналізу даних Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг, проведеного аналітичним центром Cedos у межах проєкту «Модель замовлення соціальних послуг у неурядових організацій», серед послуг, які найчастіше надають громадські та благодійні організації України, переважають: консультування, соціальна адаптація, інформування, соціальна профілактика, представництво інтересів, соціально-психологічна реабілітація осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин, соціально-психологічна реабілітація, соціальний супровід сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, соціальна реабілітація осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями, натуральна допомога [7]. Це підтверджує повноцінну інтеграцію недержавних суб'єктів у загальнодержавну мережу надання соціальних послуг та їх офіційне визнання рівноправними партнерами держави здатними професійно вирішувати актуальні соціальні проблеми на рівні з державними інституціями.

Крім того, з метою уніфікації соціальної підтримки та гарантування високої якості надання соціальних послуг, усі надавачі незалежно від форм власності, в тому числі громадські та благодійні організації, зобов'язані дотримуватися загальних критеріїв діяльності. Одним із таких критеріїв є «відповідний фаховий рівень спеціалістів, що надають такі послуги (соціальних працівників, соціальних менеджерів, фахівців із соціальної роботи, соціальних педагогів, психологів та інших)» [5]. Це свідчить про те, що державні вимоги охоплюють не лише матеріально-технічну базу та фінансову прозорість надавачів соціальних послуг, а й регламентують рівень професійної компетентності та готовності до професійної діяльності фахівців, зокрема соціальних працівників, необхідний для ефективної роботи в умовах недержавного сектору.

В «Енциклопедії освіти» готовність до професійної діяльності розглядається через призму ключових компонентів: операційного (оволодіння системою дій, знань, умінь та навичок); мотиваційного (сформованість професійних інтересів та ціннісних орієнтацій); соціально-психологічного (рівень розвитку комунікативної сфери майбутнього спеціаліста); психофізіологічного (стан систем організму, що забезпечує діяльність у конкретному професійному напрямі) [4, с. 137]. Відповідно, професійна готовність може бути розглянута як складне структурне утворення особистості, що поєднує в собі свідоме прагнення до оволодіння фахом із фундаменталь-

ною системою знань, умінь та навичок. Саме така інтегрованість особистісних і професійних ресурсів забезпечує успішну самореалізацію фахівців та трансформацію теоретичної підготовки у професійну компетентність, необхідну для виконання обов'язків у конкретній сфері діяльності.

У контексті нашої розвідки дефініція «готовність майбутніх соціальних працівників до роботи в громадських та благодійних організаціях» вимагає уточнення, враховуючи специфіку роботи недержавного сектору, який відкриває перед соціальними працівниками унікальні перспективи та можливості, спрямовані на вдосконалення їх професійної діяльності та системи соціальної підтримки загалом.

Аналізуючи європейські практики державного регулювання діяльності громадських організацій, Д. Мур, К. Хадзі-Міцева та Н. Буллайн акцентують на розмаїтті підходів до їх правової регламентації, визначаючи при цьому спільну мету – стимулювання суспільно корисної діяльності та забезпечення потреб суспільства й громадськості [18]. Серед основних переваг надання соціальних послуг громадськими та благодійними організаціями найчастіше визначають: гнучкість, здатність швидко реагувати на нові виклики у соціальній сфері, готовність оперативно адаптувати процес надання послуг, відповідно до актуальних потреб (Д. Мур, К. Хадзі-Міцева, Н. Буллайн) [18], здатність налагоджувати якісну комунікацію та забезпечувати сталий зворотний зв'язок із отримувачами послуг (М. Робінсон, Г. Вайт) [19], високий рівень адаптивності й функціональної ефективності недержавних інституцій (Ю. Горемікіна [1], Т. Черкашина [15]), можливість економити ресурси державному сектору, за рахунок фінансування безпосередньо вартості послуги, тоді як розвиток та утримання самої організації здійснюється за рахунок зовнішнього фінансування (Т. Кокс) [17].

До того ж, неурядові організації, за думкою А. Божич, виступають ключовими суб'єктами впровадження соціальних інновацій, спрямованих на розв'язання актуальних суспільних проблем та забезпечення сталого розвитку суспільства, налагодження міжнародного обміну досвідом, що сприяє операційній адаптації та впровадженню новітніх моделей надання соціальних послуг з урахуванням специфіки національної системи соціального захисту [16].

Вищезазначене дозволяє припустити, що діяльність у недержавному секторі відкриває перед соціальними працівниками широкий простір для професійної самореалізації, передусім, через можливості:

- впроваджувати інноваційні соціальні технології та новітні психосоціальні практики за відсутності жорсткої бюрократичної регламентації;
- розвивати проєктне мислення, змінюючи роль пасивного виконавця інструкцій на активного соціального менеджера, готового розробляти та впроваджувати власні проєкти, залучати ресурси та керувати волонтерськими ініціативами;

- фокусуватися та гнучко реагувати на специфічні потреби вузьких цільових груп, що залишаються поза увагою державних програм;

- активно співпрацювати з міжнародними суб'єктами соціальної підтримки, що сприяє обміну досвідом та найкращими практиками щодо надання соціальних послуг й забезпечує безперервне підвищення кваліфікації;

- проявляти високий рівень автономності у прийнятті рішень, що сприяє підвищенню рівня персональної відповідальності, креативності та виступає дієвим механізмом запобігання професійному вигоранню.

З огляду на вищевикладене, готовність до роботи в громадських та благодійних організаціях розглядаємо як здатність майбутніх соціальних працівників реалізовувати державні стандарти надання соціальних послуг через адаптивні та інноваційні практики в умовах недержавного сектору. Специфіка цієї готовності полягає у синергії таких компонентів: мотиваційно-особистісного, знаннєвого, діяльнісного й рефлексивно-адаптивного. Розглянемо їх докладніше.

Мотиваційно-ціннісний компонент виступає фундаментальним елементом у структурі готовності до роботи в громадських та благодійних організаціях, зміст якого ґрунтується на сформованих гуманістичних цінностях, альтруїзмі та усвідомленій вірі в місію організації. На відміну від традиційного функціонально-адміністративного підходу, професійна діяльність у недержавному секторі потребує від фахівців не лише виконання посадових обов'язків, а й високого рівня персональної суб'єктивності та залученості у процес вирішення соціальних проблем. Специфіка інституційного середовища громадських організацій висуває особливі вимоги до світоглядної позиції соціального працівника: її базування на чітких ціннісних орієнтирах, глибокому розумінні філософії благодійності та волонтерства й пріоритетності інноваційних методів у розв'язанні проблем над формалізованими бюрократичними процедурами. Ключовими показниками сформованості цього компонента виступають стійка мотивація до безперервного професійного саморозвитку та здатність приймати етичні рішення в умовах невизначеності, що часто властива недержавному сектору.

Наступним елементом досліджуваної готовності виступає *знаннєвий компонент*, який відображає рівень теоретичної підготовки майбутніх фахівців щодо правових засад функціонування недержавних суб'єктів надання соціальних послуг, специфіки менеджменту в громадських та благодійних організаціях, особливостей залучення ресурсів та механізмів соціального проєктування, алгоритмів, обсягів та показників якості послуг, визначених законодавством. Важливим аспектом знаннєвого компоненту виступає здатність фахівця імплементувати чіткі вимоги державних стандартів у гнучкі інструменти реалізації конкретного проєкту, враховуючи специфіку цільової групи та умови реалізації. Показниками сформованості цього компонента виступають

повнота та системність знань про правове й операційне поле діяльності недержавних організацій.

Діяльнісний компонент готовності репрезентує систему практичних умінь та навичок, які дозволяють фахівцю якісно надавати соціальні послуги згідно з державними стандартами (консультування, соціального супроводу, медіації, представництва інтересів, соціальної профілактики тощо), враховуючи специфіку діяльності в громадських та благодійних організаціях (адаптивність, гнучкість, інноваційність), зумовлену проєктним характером роботи. Важливими для роботи у недержавному секторі виступають вміння професійно готувати проєктні заявки, здійснювати пошук альтернативних джерел фінансування, а також ефективно залучати, навчати та координувати роботу волонтерів. Показниками сформованості зазначеного компонента визначаємо високий рівень професійних умінь розв'язувати складні соціальні завдання в умовах обмежених ресурсів.

Рефлексивно-адаптивний компонент готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в громадських та благодійних організаціях інтегрує їхню здатність до об'єктивної самооцінки, критичного аналізу власного досвіду та оперативного пристосування до мінливих умов недержавного сектору. Специфіка роботи в таких умовах вимагає від фахівця вміння аналізувати результативність своєї праці,

визначати та оперативно корегувати її, зберігаючи емоційну стійкість. Основними показниками сформованості визначеного компонента виступають здатність до конструктивної самокритики та швидка адаптація до нових умов.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, готовність майбутніх соціальних працівників до роботи в громадських та благодійних організаціях є невід'ємною складовою їхньої фахової підготовки в системі професійної освіти і розглядається як здатність реалізовувати державні стандарти надання соціальних послуг через адаптивні та інноваційні практики в умовах недержавного сектору. У структурі готовності об'єднані мотиваційно-особистісний (гуманістичні цінності, альтруїзм, благодійність, волонтерство), знанневий (знання соціальних стандартів та специфіки міжсекторальної взаємодії), діяльнісний (володіння технологіями кейс-менеджменту та фандрейзінгу) й рефлексивно-адаптивний (здатність до самооцінки, саморегуляції та профілактика вигорання) компоненти, синергія яких забезпечує здатність майбутніх соціальних працівників професійно здійснювати фахову діяльність в умовах громадських та благодійних організацій. Визначені компоненти можуть стати основою для розробки критеріїв оцінювання якості підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у недержавному секторі.

Список літератури:

1. Горемикіна Ю. В. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 1. С. 161–168.
2. Дані про надавачів соціальних послуг : Електронний кабінет соціальних послуг Міністерства соціальної політики України. URL: <https://surl.li/rogomg>
3. Кравченко Р., Кабаченко Н., Васильченко О. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери. *Соціальна робота в Україні: перші кроки* / Під ред. В. Полтавця. Київ : Видавничий дім «KM Academia». 2000. С. 130–144.
4. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти. Київ : «Юрінком Інтер». 2008. 1040 с.
5. Критерії діяльності надавачів соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 року № 185. URL: <https://surl.li/bjvtgi>
6. Логвіненко В., Костишин Е., Лозинський А. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах надзвичайних ситуацій. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 53. Том 1. С. 348–353.
7. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Кабанець Ю. Співпраця громад із недержавним сектором у сфері надання соціальних послуг. 2024. URL: <https://surl.li/shefig>
8. Мельничук Д. Структура професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2025. 2(55), С. 55–59. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2024.55.55-59>
9. Острячко Т. Готовність майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивного молодіжного середовища. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 1. С. 212–219.
10. Підвальна Ю. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з інвалідністю. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2019. 2, С. 81–88. <https://doi.org/10.31499/2706-6258.2.2019.178465>
11. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України № 5073–VI від 05.07.2012 р. URL: <http://surl.li/ftgxp>
12. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572–VI від 22.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
13. Савицька А. Ю. Дослідження стану готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з соціально виключеною молоддю. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. Вип.13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14599253>

14. Скворцова В., Походай Я. Український незалежний центр політичних досліджень. Індекс сталості розвитку ОГС в Україні : звіт за 2024 рік. URL: <https://surl.li/swjmax>
15. Черкашина Т. О. Недержавні громадські організації як суб'єкт надання соціальної допомоги населенню. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2010. № 2 (6). С. 89–94.
16. Bozic A. Unpacking social innovation by nonstate service providers in the challenging social work practice. *Journal of Comparative Social Work.* Vol. 17(2). 2022. 4–28. DOI: <https://doi.org/10.31265/jcsw.v17i2.416>
17. Cox T. Between East and West: Government-Nonprofit Relations in Welfare Provision in Post-Socialist Central Europe. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly.* 2020, Vol. 49(6). PP. 1276–1292. DOI: <https://doi.org/10.1177/089976402092745>
18. Moore D., Hadzi-Miceva K., Bullain N. A comparative overview of public benefit status in Europe. *The International Journal of Not-for-Profit Law*, 2008. 11(1). URL: <https://surl.li/zbsbbx>
19. Robinson M., White G. Role of Civic Organizations in the Provision of Social Services. *Towards Synergy.* 1997. 64 p. URL: <https://surl.li/nwlvae>

References:

1. Horemykina, Yu.V. (2009). Problemy rozvytku nederzhavnykh orhanizatsii u sferi nadання sotsialnykh posluh. [Problems of the development of non-state organizations in the sphere of social service provision]. *Demography and Social Economics.* 1. 161–168. [in Ukrainian].
2. Dani pro nadavachiv sotsialnykh posluh : Elektronnyi kabinet sotsialnykh posluh Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. [Data on social service providers: Electronic Cabinet of Social Services of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. Retrieved from: <https://surl.li/rogomg> [in Ukrainian].
3. Kravchenko, R., Kabachenko, N. & Vasylchenko, O. (2000). Rozvytok nederzhavnykh orhanizatsii sotsialnoi sfery. [Development of non-state organizations in the social sphere]. *Social Work in Ukraine: First Steps /* Pid red. V. Poltavtsia. Kyiv : Vydavnychiy dim «KM Asademia». 130–144. [in Ukrainian].
4. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Encyclopedia of education.* Kyiv : Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
5. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Criteria for the Activities of Social Service Providers” No. 185 (2020). Retrieved from <https://surl.li/bjvtgi> [in Ukrainian].
6. Lohvinenko, V., Kostyshyn, E. & Lozynskyi A. (2022). Formuvannya hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty v umovakh nadzvychnykh sytuatsii. [Formation of the readiness of future social workers for work in emergency situations]. *Humanities Science Current Issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers /* [redaktory-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]. Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 53. 348–353 [in Ukrainian].
7. Lomonosova, N., Khelashvili, A. & Kabanets Yu. (2024). Spivpratsia hromad iz nederzhavnym sektorom u sferi nadання sotsialnykh posluh. [Cooperation of communities with the non-state sector in the sphere of social service provision]. Retrieved from: <https://surl.li/shefig> [in Ukrainian].
8. Melnychuk, D. (2025). Struktura profesiinoi hotovnosti maibutnykh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadання kompleksnoi sotsialnoi posluhy z formuvannya zhyttiistiikosti. [Structure of professional readiness of future specialists in social work for the provision of a comprehensive social service on the formation of resilience]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work».* 2(55), 55–59 [in Ukrainian].
9. Ostrianko, T. (2021). Hotovnist maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty v umovakh inkluzyvnoho molodizhnoho seredovyscha. [Readiness of future social workers for work in an inclusive youth environment]. *Social work and social education.* 1. 212–219. [in Ukrainian].
10. Pidvalna, Yu. (2019). Formuvannya hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z liudmy z invalidnistiu. [Formation of the readiness of future social workers for work with persons with disabilities]. *Psychological and Pedagogical Problems of Modern School.* 2. 81–88 [in Ukrainian].
11. Law of Ukraine “On Charitable Activities and Charitable Organizations” No. 5073–VI (2012). Retrieved from <http://surl.li/frxrp> [in Ukrainian].
12. Law of Ukraine “On Public Associations” No. 4572–VI (2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> [in Ukrainian].
13. Savytska, A. Yu. (2024). Doslidzhennia stanu hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z sotsialno vykliuchenoiu moloddiu. [Study of the state of readiness of future social workers for work with socially excluded youth]. *Pedagogical Academy: Scientific Notes.* 13. [in Ukrainian].
14. Skvortsova, V. & Pokhodai Ya. (2024). Ukrainyskyi nezaleznyi tsentr politychnykh doslidzen. Indeks stalosti rozvytku OHS v Ukraini : zvit. [Ukrainian Independent Center for Political Studies. Civil Society Organization Sustainability Index in Ukraine: Report]. URL: <https://surl.li/swjmax> [in Ukrainian].
15. Cherkashyna, T. O. (2010). Nedержавні громадські організації як суб'єкт надання соціальної допомоги населенню. [Non-state public organizations as a subject of providing social assistance to the population]. *National Technical University of Ukraine Journal. Political science. Sociology. Law.* 2 (6). 89–94. [in Ukrainian].
16. Bozic, A. (2022). Unpacking social innovation by nonstate service providers in the challenging social work practice. *Journal of Comparative Social Work.* Vol. 17(2). 4–28.

17. Cox, T. (2020). Between East and West: Government-Nonprofit Relations in Welfare Provision in Post-Socialist Central Europe. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. Vol. 49(6). 1276–1292.
18. Moore, D., Hadzi-Miceva, K. & Bullain, N. (2008). A comparative overview of public benefit status in Europe. *The International Journal of Not-for-Profit Law*, 11(1). Retrieved from: <https://surl.lu/zbsbbx>
19. Robinson, M. & White, G. (1997) Role of Civic Organizations in the Provision of Social Services. *Towards Synergy*. 64 p.

Дата першого надходження статті до видання: 06.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 331.45:004:304.2

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-23>

Гуменюк Ірина Леонтіївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
vons-irina@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3984-1419

Марунчак Оксана Василівна

викладач вищої категорії,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
marunchak1972@gmail.com

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ПРАЦІ: СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ

Вступ. У статті розглянуто роль цифрових технологій у системі охорони праці та їхній потенціал для підвищення ефективності управління виробничими ризиками. Актуальність теми зумовлена зростанням технічної складності виробничих процесів, обмеженістю ручного контролю, залежністю результатів від людського фактора і потребою в швидкому зборі та обробці даних про умови праці.

Метою дослідження є систематизація ключових цифрових рішень для охорони праці, визначення їхніх переваг і бар'єрів впровадження, а також окреслення перспектив розвитку цифрових рішень у сфері безпеки життєдіяльності. Методологічну основу становлять аналіз і узагальнення наукових та прикладних джерел, системний і логіко-структурний підходи.

Наукова новизна. Систематизовано напрями цифровізації охорони праці: автоматизований моніторинг параметрів виробничого середовища (температури, вологості, рівня шуму, вібрації, концентрації пилу й газів, освітленості) на базі датчиків та Інтернету речей із формуванням сповіщень про відхилення від нормативів; електронний облік інструктажів, навчання, перевірок знань, медичних оглядів і допусків; цифрове управління ризиками (ідентифікація небезпек, оцінювання, карти ризиків, планування заходів мінімізації); мобільні застосунки та цифрові платформи для оперативного інформування працівників, фіксації порушень, повідомлень про інциденти й подання заявок на усунення небезпек.

Висновки. Окремо висвітлено можливості штучного інтелекту, машинного навчання та аналітики даних для прогнозування небезпечних ситуацій, виявлення закономірностей у виробничому травматизмі й обґрунтування профілактичних рішень на основі доказів. Визначено, що цифрові інструменти підвищують оперативність і прозорість контролю, зменшують вплив людського фактора, посилюють залученість працівників і сприяють формуванню культури безпеки. Водночас впровадження стримується високою вартістю обладнання та програмного забезпечення, нерівномірністю цифрових компетентностей персоналу, потребою в управлінні змінами та оновленні внутрішніх регламентів, а також ризиками кібербезпеки й захисту персональних даних. Наголошено, що результативність цифровізації можлива лише за комплексного підходу: технічне оснащення, навчання персоналу, адаптація процедур і аудит даних. Перспективи розвитку пов'язані з інтеграцією комплексних HSE-платформ, відеоаналітикою дотримання вимог безпеки, використанням цифрових двійників для моделювання ризиків і посиленням кіберзахисту під час цифрової трансформації.

Ключові слова: охорона праці, безпека життєдіяльності, цифрові технології, цифровізація, виробничі ризики.

Humenyuk Iryna Leontiiivna,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance,
Accounting and Taxation named after S. Yurii,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskiy State Institute”

Marunchak Oksana Vasylivna,

Lecturer at the Highest Category,
Separate Structural Subdivision
Kamianets-Podilskiy Professional College of
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskiy State Institute”

© Гуменюк І. Л., Марунчак О. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE OCCUPATIONAL SAFETY SYSTEM: SOCIAL DEVELOPMENT AND DIGITAL TRANSFORMATION

Introduction. The article examines the role of digital technologies in the occupational health and safety (OHS) system and their potential to improve the effectiveness of industrial risk management. The relevance of the topic is driven by the increasing technical complexity of production processes, the limitations of manual control, the dependence of outcomes on the human factor, and the need for rapid collection and processing of data on working conditions.

The **purpose of the study** is to systematize key digital solutions for OHS, identify their advantages and implementation barriers, and outline prospects for the development of digital solutions in the field of life safety. The methodological basis includes the analysis and synthesis of scientific and applied sources, as well as systemic and logical-structural approaches.

Scientific novelty. The main directions of OHS digitalization are systematized as follows: automated monitoring of the parameters of the working environment (temperature, humidity, noise level, vibration, dust and gas concentrations, illumination) based on sensors and the Internet of Things with the generation of alerts when deviations from standards occur; electronic records of briefings, training, knowledge assessments, medical examinations, and work permits/authorizations; digital risk management (hazard identification, assessment, risk maps, and planning of mitigation measures); mobile applications and digital platforms for оперативне informing employees, recording violations, reporting incidents, and submitting requests to eliminate hazards.

Conclusions. The paper also highlights the capabilities of artificial intelligence, machine learning, and data analytics for predicting hazardous situations, identifying patterns in occupational injuries, and substantiating evidence-based preventive decisions. It is determined that digital tools increase the speed and transparency of control, reduce the impact of the human factor, enhance employee engagement, and contribute to building a safety culture. At the same time, implementation is constrained by the high cost of hardware and software, uneven digital competencies of personnel, the need for change management and updating internal regulations, as well as cybersecurity and personal data protection risks. It is emphasized that the effectiveness of digitalization is possible only through a comprehensive approach: technical equipment, staff training, adaptation of procedures, and data audits. Future development prospects are associated with the integration of comprehensive HSE platforms, video analytics for compliance with safety requirements, the use of digital twins for risk modeling, and strengthening cyber protection during digital transformation.

Key words: *occupational health and safety, life safety, digital technologies, digitalization, industrial risks.*

Вступ. Сучасний розвиток промисловості та сфери послуг відзначається активним упровадженням інноваційних технологій, автоматизацією виробничих процесів і підвищенням технічної складності обладнання. З одного боку, це сприяє зростанню ефективності та продуктивності праці, а з іншого – призводить до виникнення нових небезпечних і шкідливих факторів виробничого середовища, що можуть негативно впливати на здоров'я та безпеку працівників. У зв'язку з цим питання забезпечення належного рівня охорони праці набуває особливої актуальності. Незважаючи на наявність розвиненої нормативно-правової бази у сфері охорони праці та впровадження стандартів безпеки, рівень виробничого травматизму і професійних захворювань на багатьох підприємствах залишається досить високим. Значною мірою це зумовлено застосуванням традиційних підходів до управління охороною праці, які часто мають формальний або реактивний характер. Такі підходи орієнтовані переважно на фіксацію наслідків небезпечних подій, а не на їх своєчасне попередження.

Обмеженість можливостей ручного контролю, значна залежність від людського фактора та недостатня швидкість збору й обробки інформації щодо умов праці знижують результативність системи управління безпекою на підприємствах. До того ж ускладнення виробничих процесів потребує постійного аналізу значних масивів даних, що практично неможливо забезпечити без застосування сучасних інформаційних технологій.

У зв'язку з цим особливо актуальним є впровадження цифрових рішень у сфері охорони праці. Використання автоматизованих систем моніторингу, технологій Інтернету речей, мобільних застосунків, інструментів штучного інтелекту та аналітики

даних дає змогу здійснювати безперервний контроль виробничого середовища, своєчасно виявляти відхилення від нормативних показників і прогнозувати можливі ризики. Це сприяє переходу від реагування на наслідки до превентивного підходу, спрямованого на попередження нещасних випадків і професійних захворювань.

Водночас впровадження цифрових технологій у сфері охорони праці супроводжується низкою проблем, серед яких недостатній рівень цифрової компетентності персоналу, фінансові обмеження, а також питання захисту персональних даних та інформаційної безпеки. Відсутність системного підходу до цифровізації охорони праці може знижувати ефективність застосування сучасних технологій і стримувати їх широке впровадження.

Таким чином, постає науково-практична проблема обґрунтування доцільності та ефективності використання цифрових технологій у системі охорони праці, визначення основних напрямів їх застосування, переваг і обмежень, а також розроблення рекомендацій щодо інтеграції цифрових рішень у систему управління безпекою праці з метою збереження життя і здоров'я працівників та підвищення рівня безпеки життєдіяльності загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових джерелах взаємозв'язок між цифровими технологіями та системою охорони праці все частіше визначається як один із пріоритетних напрямів досліджень у сфері безпеки життєдіяльності. Вітчизняні й зарубіжні науковці підкреслюють, що впровадження інноваційних інформаційних рішень позитивно впливає на ефективність управління виробничими ризиками, сприяє зниженню рівня травматизму та вдосконаленню механізмів контролю умов праці.

Зокрема, у працях ряду дослідників наведено теоретичні підходи до використання цифрових інструментів у галузі охорони праці. Так, результати аналізу цифрової трансформації виробничих систем свідчать, що застосування автоматизованих систем моніторингу та збору інформації дозволяє підвищити точність і оперативність виявлення небезпечних чинників у режимі реального часу, а також адаптувати виробничі процеси з метою зменшення ризиків [1–3]. У цьому контексті наголошується, що поєднання технологій Інтернету речей (IoT) із системами безпеки праці забезпечує більш дієвий контроль технологічних параметрів виробничого середовища та своєчасне реагування на відхилення від установлених нормативів.

Окремі наукові праці присвячені застосуванню мобільних інформаційних систем та електронних платформ для управління охороною праці. У цих публікаціях підкреслюється, що мобільні додатки дозволяють співробітникам підприємств у режимі реального часу передавати інформацію про порушення, отримувати інструкції з безпеки та контролювати стан обладнання, що значно підвищує рівень залученості працівників до процесу забезпечення безпеки [4–6].

Також актуальною є тематика використання штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання для аналізу статистичних даних щодо нещасних випадків на виробництві. У низці досліджень зазначається, що застосування алгоритмів ШІ дозволяє не лише обробляти великі масиви даних, але й виявляти приховані закономірності, прогнозувати ризики та розробляти профілактичні стратегії, що значно перевищують можливості традиційних методів [7–9].

Вітчизняні науковці приділяють увагу також питанням нормативно-правового забезпечення цифровізації охорони праці. Вони аналізують існуючі законодавчі ініціативи щодо впровадження цифрових систем, зокрема щодо електронного документообігу, дистанційного інструктажу та цифрового контролю умов праці, а також наголошують на необхідності адаптації законодавства до сучасних технологічних викликів [7].

У роботах практичного спрямування досліджуються конкретні кейси впровадження цифрових рішень на підприємствах різних галузей. Зокрема, аналіз впровадження IoT-пристроїв на виробничих майданчиках показав суттєве зниження кількості виробничих інцидентів та підвищення загальної культури безпеки [13–15]. Такі приклади підтверджують прикладну цінність цифрових технологій і водночас ілюструють технічні та організаційні труднощі, з якими стикаються підприємства під час впровадження новітніх рішень.

Мета статті: Дослідження впливу цифрових технологій на систему охорони праці, окреслення ключових напрямів їх використання, визначення переваг і труднощів впровадження, а також аналіз перспектив подальшого розвитку цифрових рішень у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Підприємства характеризуються зростанням технічної складності виробничих процесів, активним впровадженням автоматизованих систем, роботизацією, використанням високопродуктивного обладнання та інтенсивним інформаційним обміном. З одного боку, ці тенденції сприяють підвищенню ефективності діяльності, а з іншого – формують нові виклики у сфері охорони праці, пов'язані з появою додаткових ризиків, необхідністю оперативного реагування на небезпечні ситуації та потребою у постійному контролі виробничого середовища. У таких умовах цифрові технології стають важливим інструментом удосконалення системи управління охороною праці та підвищення рівня безпеки працівників.

Цифровізація охорони праці передбачає впровадження інформаційних систем, автоматизованих рішень і цифрових інструментів для планування, організації, контролю та аналізу заходів з безпеки праці. Основною метою є підвищення ефективності управління ризиками, зменшення ймовірності нещасних випадків і професійних захворювань, а також забезпечення відповідності підприємства вимогам законодавства та стандартів у сфері охорони праці.

Традиційні підходи до управління охороною праці часто базуються на ручному зборі даних, паперовому документообігу та періодичних перевірках. Проте такі методи не завжди забезпечують належну оперативність і точність, оскільки залежать від людського фактора та не дозволяють вчасно виявляти небезпечні тенденції. Використання цифрових технологій дає змогу перейти до більш системного та превентивного підходу, коли ризики оцінюються й контролюються на основі фактичних даних у реальному часі.

На підприємствах цифрові рішення можуть застосовуватися у різних сферах охорони праці, охоплюючи як організаційні, так і технічні процеси.

Одним із ключових напрямів є автоматизація моніторингу умов праці. Використання датчиків, вимірювальних пристроїв та технологій Інтернету речей (IoT) дозволяє здійснювати безперервний контроль параметрів виробничого середовища: температури, вологості, рівня шуму, вібрації, концентрації пилу, газів, освітленості тощо. Отримані дані передаються до інформаційних систем, де вони обробляються та аналізуються. У разі перевищення допустимих норм система може автоматично формувати сповіщення, що дає змогу швидко реагувати та запобігати небезпечним ситуаціям.

Другим важливим напрямом є цифровий облік і контроль проходження інструктажів та навчання персоналу. Спеціальні програмні продукти дозволяють вести електронні журнали інструктажів, фіксувати результати навчання, перевірок знань та медичних оглядів, контролювати терміни повторного інструктажу. Це значно зменшує ризик помилок, підвищує дисципліну та забезпечує доступність інформації для керівництва та відповідальних осіб.

Також цифрові технології широко застосовуються у сфері управління ризиками. Програмні комплекси дозволяють проводити ідентифікацію небезпек, оцінювати рівень ризику, формувати карти ризиків і плани заходів щодо їх мінімізації. Аналітичні модулі допомагають визначати найбільш проблемні ділянки виробництва, аналізувати причини травматизму та розробляти профілактичні заходи.

Окремим напрямом є використання мобільних застосунків та цифрових платформ для оперативного інформування працівників. За їх допомогою працівники можуть отримувати повідомлення щодо змін у правилах безпеки, знайомитися з інструкціями, фіксувати порушення або потенційні небезпеки, повідомляти про інциденти та подавати заявки на усунення недоліків. Це сприяє підвищенню залученості персоналу та формуванню культури безпеки.

Перспективним є застосування технологій штучного інтелекту та аналітики великих даних. Такі рішення можуть використовуватися для прогнозування аварійних ситуацій, виявлення прихованих закономірностей у даних про травматизм, визначення факторів ризику та оптимізації профілактичних заходів. Наприклад, на основі аналізу статистики інцидентів можна виявити, у які періоди та на яких ділянках підприємства ризику зростають, що дає можливість завчасно посилити контроль і провести додаткові заходи [5].

Попри значні переваги, впровадження цифрових технологій у сфері охорони праці супроводжується певними труднощами. Однією з основних проблем є висока вартість впровадження сучасних систем, зокрема закупівлі обладнання, програмного забезпечення та навчання персоналу. Для багатьох підприємств, особливо малих і середніх, це може бути суттєвим бар'єром.

Іншим важливим аспектом є недостатній рівень цифрових компетентностей працівників, що

ускладнює використання нових інструментів та знижує ефективність цифрових рішень. Також існують ризики, пов'язані з кібербезпекою та захистом персональних даних, адже електронні системи можуть стати об'єктом зовнішніх атак або витоку інформації.

Цифрова трансформація у сфері охорони праці передбачає необхідність проведення організаційних змін, оновлення внутрішніх регламентів і процедур, а також приведення нормативної документації у відповідність до нових умов роботи. За відсутності ефективного управління змінами та належної підтримки з боку керівництва впроваджені цифрові інструменти можуть застосовуватися лише формально, не забезпечуючи очікуваних результатів.

Подальший розвиток цифрових рішень у системі охорони праці пов'язується з удосконаленням автоматизованого моніторингу, впровадженням інтелектуальних систем управління безпекою та посиленням інтеграції між інформаційними платформами підприємства. Перспективними напрямками є використання відеоаналітики для контролю дотримання вимог безпеки, застосування цифрових двійників для моделювання виробничих ризиків, а також упровадження комплексних HR- і HSE-систем, що забезпечують ефективне управління персоналом та охороною праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цифрові технології є дієвим засобом удосконалення системи охорони праці, оскільки підвищують рівень безпеки працівників і забезпечують результативніше управління виробничими ризиками. Водночас ефективне впровадження таких рішень можливе лише за умови комплексного підходу, що передбачає належне технічне оснащення, навчання персоналу, адаптацію внутрішніх процесів та забезпечення кібербезпеки.

Список літератури:

1. Богуславська С. І., Чубенко, Т. В. Інтеграція цифрових технологій в механізм управління розвитком персоналу в медичних закладах. *Економічний простір*. (194). 2024. С. 8–12. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.194.8-12>
2. Доронін І.М. Цифровий розвиток та національна безпека у контексті правових проблем. *Інформація і право*. 2019. № 1. С. 29–36
3. Електронний документообіг: пам'ятка для роботодавця від Держпраці. URL: <https://www.kadrovik.ua/novyny/elektronnyj-dokumentobig-pam-yatka-dlya-robotodavtsya-vid-derzhpratsi>
4. Кальянов А. В., Хлестова О. А. Цифрова економіка в охороні праці. *Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки*. Вип. 58(2). Маріуполь, 2019. С. 16–17.
5. Крайнюк О. В., Буц Ю. В., Богатов О. І. Підвищення безпеки виробництва за допомогою цифрових технологій. *Theory, Science and Practice: Abstracts of III International Scientific and Practical Conference, Tokyo, Japan*. 2020. С. 421–423. DOI: <https://doi.org/10.46299/ISG.2020.II.III>
6. Швець, Н., Черняченко, Д. Електронна форма трудового договору в контексті реформування законодавства про працю. *Підприємництво, господарство і право*. 1. 2019. С. 84–89.
7. Центральне міжрегіональне управління Державної служби з питань праці. URL: <https://kyiv.dsp.gov.ua/novyny/pratsivnykam-kotelni-pro-vymohy-bezpeky-pratsi-pid-chas-ekspluatatsii-posudyn-shcho-pratsiuiut-pid-tyskom/>

References:

1. Bohuslavskaya, S. I., & Chubenko, T. V. (2024). Intehratsiia tsyfrovyykh tekhnolohii v mekhanizm upravlinnia rozvytkom personalu v medychnykh zakladakh. [Integration of digital technologies into the mechanism of personnel development management in medical institutions]. *Economic Space*, (194), 8–12. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.194.8-12> [in Ukrainian].

2. Doronin, I. M. (2019). Tsyfrovyi rozvytok ta natsionalna bezpeka u konteksti pravovykh problem. [Digital development and national security in the context of legal issues]. *Information and Law*, No. 1, 29–36. [in Ukrainian].
3. Elektronnyj dokumentoobig: pam'jatka dlja robotodavcya vid Derzhpraci. [Electronic Document Management: A Memo for Employers from the State Labor Service]. Retrieved from: <https://www.kadrovik.ua/novyny/elektronnyj-dokumentoobig-pam-yatka-dlya-robotodavtsya-vid-derzhpratsi> [in Ukrainian].
4. Kalyanov, A. V., & Khlestova, O. A. (2019). Tsyfrova ekonomika v okhoroni pratsi. [Digital economy in occupational safety]. *Scientific Works of MAUP. Series: Economic Sciences*, Issue 58(2). Mariupol, 16–17. [in Ukrainian].
5. Krainiuk, O. V., Buts, Y. V., & Bohatov, O. I. (2020). Pidvyshchennia bezpeky vyrobnytstva za dopomohoiu tsyfrovyykh tekhnolohii. [Improving production safety using digital technologies]. In *Theory, Science and Practice: Abstracts of the III International Scientific and Practical Conference* (pp. 421–423). Tokyo, Japan. DOI: <https://doi.org/10.46299/ISG.2020.II.III> [in Ukrainian].
6. Shvets, N., & Chernyachenko, D. (2019). Elektronna forma trudovoho dohovoru v konteksti reformuvannia zakonodavstva pro pratsiu. [Electronic form of an employment contract in the context of labor legislation reform]. *Entrepreneurship, Economy and Law*, (1), 84–89. [in Ukrainian].
7. Tsentralne mizhrehionalne upravlinnia Derzhavnoi sluzhby z pytan pratsi. [Central Interregional Directorate of the State Labour Service of Ukraine]. (n.d.). *News / Requirements for occupational safety during the operation of pressure vessels*. Retrieved from: <https://kyiv.dsp.gov.ua/novyny/pratsivnykam-kotelni-pro-vymohy-bezpeky-pratsi-pid-chas-ekspluatatsii-posudyn-shcho-pratsiuiut-pid-tyskom/> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

УДК 373.014.5:352.07](477.72-04=161.1) «2022-2025»

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-1-24>

Лозовий Віталій Станіславович

доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник

Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

lozovyi_v@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-5057-2838

Дудченко Володимир Степанович

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

vds190565@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9710-2895

РОСІЙСЬКА ПОЛІТИКА ІНДОКТРИНАЦІЇ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ЯК ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Вступ. Після окупації частини українських територій однією з складових політики їх інкорпорації до складу рф є повна русифікація населення загарбаних регіонів. Оскільки головним інструментом асиміляції є освіта важливо дослідити заходи російської влади у сфері шкільної освіти на тимчасово окупованих територіях (далі ТОТ) як знаряддя політики примусового приєднання та поглинання в рф і грубого порушення норм міжнародного права.

Мета. Розглянути проблему порушення норм міжнародного права щодо захисту прав дітей на освіту і злочинних дій режиму рф на тимчасово окупованих територіях України у період повномасштабної війни 2022-2025 рр.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає у дослідженні російських практик індоктринації освіти, порушення норм міжнародного права щодо захисту прав дітей на освіту на українських тимчасово окупованих територіях. Зазначено важливість політики протидії намаганням рф втілити політико-ідеологічну індоктринацію, зробити шкільну освіту інструментом зросійщення та мілітаризації українських дітей. Подано рекомендації, врахування яких допоможе зменшити деструктивний вплив рф на свідомість українських дітей через систему освіти.

Висновки. Насадження російських ідеологічних установок щоб знищити українську національну ідентичність та прищепити російську ідентичність є основною метою політики індоктринації кремля на ТОТ. Після повномасштабного вторгнення рф в Україну російська влада замінила українську систему освіти на ТОТ російською системою освіти і вдається до індоктринації українських дітей, що є порушенням міжнародного права щодо зобов'язань держави-окупанта. Це дає підстави піднімати питання кваліфікації злочинної діяльності і відповідальності за неї за міжнародним правом.

Ключові слова: Україна, тимчасово окуповані території, російська політика, шкільна освіта, діти та молодь, індоктринація, повномасштабна війна, міжнародно-правові норми.

Lozovyi Vitaliy Stanislavovych

Doctor of Historical Sciences, Professor

Leading Researcher of the Center for the Study of the History of Podillia,

Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine

at the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University

Dudchenko Volodymyr Stepanovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Inclusive Education

Rehabilitation and Humanities, Educational and Rehabilitation Institution

of Higher Education «Kamianets-Podilskyi State Institute»

RUSSIAN POLICY OF EDUCATIONAL INDOCTRINATION IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE (INTERNATIONAL LEGAL ASPECT)

Introduction. After the occupation of part of the Ukrainian territories, one of the components of the policy of their incorporation into the Russian Federation is the complete Russification of the population of the occupied regions. Since the main instrument of assimilation is education, it is important to examine the measures of the Russian authorities in the field of school education in the temporarily occupied territories (hereinafter TOT) as an instrument of the policy of forced accession and absorption into the Russian Federation and a gross violation of the norms of international law.

Purpose. To consider the problem of violation of the norms of international law regarding the protection of children's rights to education and criminal actions of the Russian regime in the temporarily occupied territories of Ukraine during the period of the full-scale war of 2022-2025.

Scientific novelty. The scientific novelty consists in studying Russian practices of indoctrination of education, violation of the norms of international law regarding the protection of children's rights to education in the Ukrainian temporarily occupied territories. The importance of the policy of countering the attempts of the Russian Federation to implement political and ideological indoctrination, to make school education a tool for the Russification and militarization of Ukrainian children is noted. Recommendations are given, the consideration of which will help reduce the destructive influence of the Russian Federation on the consciousness of Ukrainian children through the education system.

Conclusions. The imposition of Russian ideological attitudes in order to destroy Ukrainian national identity and instill Russian identity is the main goal of the Kremlin's indoctrination policy on TOT. After the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, the Russian authorities replaced the Ukrainian education system on TOT with the Russian education system and resort to indoctrination of Ukrainian children, which is a violation of international law regarding the obligations of the occupying state. This gives grounds to raise the issue of the qualification of criminal activity and responsibility for it under international law.

Key words: *Ukraine, temporarily occupied territories, Russian policy, school education, children and youth, indoctrination, full-scale war, international legal norms.*

Вступ. Починаючи з 2014 р. кремль проводить політику анексії українських територій та їх інкорпорації в склад рф. Особливого посилення вона набула під час нового етапу повномасштабної війни проти України, що розпочався 24 лютого 2022 року. Однією з складових такої політики є повна русифікація населення загарбаних регіонів. Оскільки головним інструментом асиміляції є освіта важливо дослідити заходи російської влади у сфері шкільної освіти на ТОТ як знаряддя політики примусового приєднання та поглинання в рф і грубого порушення норм міжнародного права

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти зазначеної проблеми знайшли висвітлення в історіографії. Так, І. Грідіна проаналізувала умови, за яких освіта у тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей перетворилась на інструмент гібридної війни рф проти України [1]. Специфіку ситуації з функціонуванням шкільної освіти на підконтрольних «лнр» та «днр» територіях упродовж першого року російсько-української війни висвітлив О. Хоменко [2]. М. Гончар охарактеризував політику російської влади у сфері освіти в окупованій Херсонській області у період з кінця лютого до жовтня 2022 року [3]. Вагомий вклад у висвітлення освітніх процесів на ТОТ України внесли громадські організації [4-5]. Враховуючи важливість політики протидії намаганням рф зробити шкільну освіту інструментом зросійщення українських дітей на ТОТ зазначена тематика потребує подальшого, поглибленого наукового дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення завдань та засобів політики рф у сфері індоctrинації шкільної освіти на тимчасово окупованих територіях України, визначення її основних напрямів у період повномасштабної війни 2022–2025 рр., розглянути проблему порушення норм міжнародного права щодо захисту прав дітей на освіту і злочинних дій режиму рф.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 2014 р. від початку окупації частини українських територій політика Кремля спрямована на їх інкорпорацію в рф. Особливого посилення вона набула під час повномасштабної агресії з лютого 2022 року. Головною складовою такої політики є повна русифікація населення загарбаних

регіонів, а важливим інструментом індоctrинації є шкільна освіта.

Одним із аргументів повного усунення української освіти на ТОТ є заяви рф, що вона має нібито «нацистський» зміст. Таку дезінформацію рф поширює в ООН та в багатьох країнах світу стверджуючи, що саме Україна використовує ідеологічне виховання та освітню дискримінацію як інструменти війни проти власного населення.

На загарбаних територіях російська влада запустила програму з так званої «денацифікації освітньої системи». На ТОТ України втілено дії щодо деукраїнізації системи освіти з метою побудови освітнього процесу за навчальними програмами рф і інкорпорації його в російську освітню систему. Індоctrинація школи спрямована на те, щоб виховати українських дітей росіянами, і переконати їх, що південно-східний регіон є складовою росії, а не України. Крім того, виховувати в українських дітей почуття ненависті до України та українців. Ця політика русифікації набирає різноманітних форм.

Щоб продемонструвати, що ТОТ увійшли до складу росії, окупанти змінили українську державну символіку на російську. На школи вивішують російські прапори та герби, а заняття розпочинають з гімну рф. У класах чіпляють портрети путіна та російських «героїв сво», різні проросійські гасла та цитати.

Одразу змінено мову навчання з української на російську. Українську мову з навчального процесу фактично вилучено і учні не можуть отримувати нею освіту. Навіть за розмови українською мовою в школах дітей переслідують. Дії щодо знищення рідної мови українців на ТОТ мають ознаки лінгвоциду.

Російська освітня політика, як складова державної політики базується на антидемократичних цінностях етатизму, недотримання прав людини і підпорядкованості людини державі, запереченні існування українців як народу та України як держави.

У рф для ідеологічної обробки свідомості учнів та молоді передусім використовується історія. З 1 вересня 2023 р. школи окупованих регіонів України як і в росії навчаються за підручником з історії рф, який має статус «єдиного держпідручника з історії». На відміну від України та ЄС, в рф інформація в підручниках подається як єдино правильна

і не піддається критичному осмисленню. Підручник рясніє спотвореннями та маніпуляціями фактів, надуманими інтерпретаціями. На уроках пропагується, що «історія прийшла» на нині окуповані рф землі України лише з російською владою, тому рф «законно повертає» землі, як «свої колишні». Учнів переконують, що вторгнення в Україну – це не акт агресії, а акт справедливості. Внесення кремлем до підручників подій сьогодення вказує що влада рф фактично стерла межу між історією та пропагандою [6].

Проведений науково-дидактичний аналіз чинних російських підручників з суспільствознавчих дисциплін стверджує, що вони формують негативні стереотипи про Україну та західні демократії, сіють мову ворожнечі, пропагують мілітаризм та виправдовують війну.

Для нівелювання української ідентичності запроваджено програми перевиховання. У школах ТОТ ввели уроки «патріотичного» виховання «Розмови про важливе». Міносвіти рф не приховує, що теми для «Розмов...» сформовані з урахуванням стратегії національної безпеки рф [7]. Учні повинні усвідомити власну «загальногромадянську російську ідентичність», стати патріотами рф та бути готовими захищати її зі зброєю в руках. Учням не лише нав'язують російську ідентичність, а й індоктринують у їхню свідомість наратив підтримки війни, розв'язаної рф проти України.

Сутнісною ознакою в рф є мілітаризація освіти дітей та молоді. Військову підготовку в школах проходять також українські діти. На ТОТ значно поширюються осередки воєнізованої дитячої організації «Юнармія», створеної міноборони рф. Ця та інші мілітаризовані організації готують дітей до залучення у війні на боці росії. Фіксуються випадки участі випускників шкіл на ТОТ у військових діях проти України.

Водночас влада рф грубо порушує міжнародне гуманітарне право і здійснює насильницьке переміщення українських дітей на тимчасово окуповані українські території або вглиб росії [8]. Важливим напрямком діяльності окупантів є схилення до колаборації українських педагогів, з переслідуванням тих, хто відмовляється від співпраці, а також залякування учнів та батьків, які не згодні з русифікацією. Насильство, якому піддаються діти, страх і тривога, які вони відчувають, мають серйозні та стійкі негативні травматичні наслідки для когнітивного розвитку дітей.

Таким чином, рф не дотримується базових принципів освітньої політики, до яких належать принцип свободи навчання та викладання. Индоктринація освіти на ТОТ полягає у намаганні прищепити дитині фундаментальні світоглядні уявлення за відсутності будь-якого критичного мислення. Вона спрямована на манкуртизацію українських дітей – нівеляцію цінностей, національних та моральних орієнтирів, втрати ними історичних, соціокультурних та інших зв'язків з Україною. Політика індоктринації на ТОТ має всі ознаки порушення прав дитини, зазначених у міжнародних документах, зокрема і правових.

Міжнародні стандарти прав людини закріплюють низку зобов'язань держав у сфері освіти під час війни. Росія ігнорує Декларацію про безпеку шкіл – міждержавне політичне зобов'язання, яке надає країнам можливість висловити політичну підтримку захисту учнів, учителів і шкіл під час збройних конфліктів [9].

Право на освіту захищене ст. 26 Загальної декларації прав людини [10], ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [11], ст. 2 Першого Протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12], Конвенцією з подолання дискримінації в освіті [13] та іншими актами.

Стаття 50 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни закріплює обов'язок окупаційної держави сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту та вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Вона за будь-яких обставин забороняє змінювати їх громадянський статус [14]. Але російська влада грубо порушує згадану статтю свідченням чого є факт отримання школярами з Генічеського округу паспортів рф. Як зазначається, це відбулося в урочистій обстановці у рамках акції «Ми – громадяни Росії» у присутності депутата законодавчих зборів та інших посадовців рф. Організатори наголосили, що подібні заходи проводитимуться регулярно, даючи можливість іншим школярам стати повноправними громадянами Росії [15].

Політика індоктринації рф на ТОТ грубо порушує Конвенцію про права дитини. А саме ст. 8 (1-2) у якій держава зобов'язана поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання, ст. 17(а) право на інформацію, щоб дитина мала доступ до інформації та матеріалів із різноманітних національних і міжнародних джерел, ст. 28(1) (d) право на освіту, та ст. 29 (1)(c) право дитини на повагу до власної культурної ідентичності, мови та цінностей, до національних цінностей країни, в якій проживає дитина [16]. В окупованій Чулаківці на Херсонщині молодших школярів «прийняли» до рядів пропагандистської організації «Орлята росії», що створена для «виховання справжніх патріотів Вітчизни», серед головних цінностей яких – «Батьківщина, якій ми служимо». За повідомленнями від місцевих мешканців, перед початком 2023 навчального року батьків дітей змусили написати заяву на вступ дітей до цієї організації [17]. Можна стверджувати і про вчинення рф злочину проти людяності – дискримінаційне переслідування (ст. 7(1)(h) Римського статуту) [18]. Так, у Мелітопольському районі, окупанти за українську мову одягли учневі мішок на голову та вивезли за село. Додому він повертався вночі полем [19].

Запровадження освітніх наративів рф щодо українських дітей може слугувати доказом низки міжнародних злочинів, зокрема воєнних злочинів

за ст. 8(2)(a)(v) та ст. 8(2)(b)(xv) Римського статуту у формі співучасті. Під цим розуміється сприяння мобілізації, призову на військову службу та залученню до бойових дій. РФ створює середовище примусового характеру, що в перспективі може призвести вже до нібито «добровільної» військової служби українських дітей у лавах окупаційних сил або на стороні рф. Окрім цього, освітня політика рф є принизливим поведінням для українських дітей, яких примушують бути патріотами рф та визнавати «легітимними» мотиви збройної агресії. Хоча деякі діти перебувають ще на етапі формування власної ідентичності, це не повинно звільняти від відповідальності за воєнний злочин за ст. 8(2) (b)(xxi) Римського статуту [20]. Для заохочення дітей до вступу на службу у збройні сили рф відбулася акція на «День призовника» (8 квітня), в якій взяли участь юнармійці та кадети освітніх закладів ТОТ Криму. Дітей ознайомили зі штатними та спеціальними зразками стрілецької зброї збройних сил рф, з бойовими якими БТР-80, експонатами музею авіації чорноморського флоту. До роботи з дітьми залучаються і учасники російського агресивного вторгнення, які проводили заходи щодо початкової військової підготовки для юнармійців ТОТ Херсонщини. Під час цих заходів військові так званої «сво» наочно розповіли про амуніцію та бойове спорядження і дали дітям можливість попрактикуватися у навичках складання-розбирання автомата Калашникова та пістолета Макарова [21].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основна мета політики індоктринації кремля – насадити російські ідеологічні установки на ТОТ щоб знищити українську національну ідентичність та прищепити російську ідентичність. Таке повне переформатування свідомості дітей та молоді можна кваліфікувати як впровадження практик культурного геноциду. Вони втілюються насильницькими методами за такими напрямками: запровадження російської державної символіки; зміна мови навчання з української на російську; перехід на навчальні програми та навчальну літературу рф; вилучення всіх українознавчих суспільно-гуманітарних дисциплін зі шкільних програм та запровадження вивчення російської історії як основного предмету ідеологічної індоктринації та манкуртизації; запровадження програм перевиховання, сутнісною ознакою яких є милітаризація освіти, знищення української ідентичності дітей та молоді, формування негативного та ворожого ставлення до української держави і суспільства; втілення методів залякування та насильства щодо учнів, вчителів та батьків, які не згодні з політикою русифікації.

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну російська влада замінила українську систему освіти на ТОТ російською системою освіти і вдається до індоктринації українських дітей, що є порушенням міжнародного права щодо зобов'язань держави-окупанта. Це дає підстави піднімати питання кваліфікації злочинної діяльності і відповідальності за неї за міжнародним правом.

Індоктринаційні дії рф в освіті на тимчасово окупованих територіях порушують низку гуманітарних та правових міжнародних норм і є злочинними практиками. Для протидії індоктринації, захисту права дітей на українську освіту та збереження власної української ідентичності, українська влада має докласти всебічних політичних, правових і дипломатичних зусиль, включати це питання до порядку денного під час переговорних процесів, інформувати міжнародне співтовариство та застосовувати міжнародні правові механізми. Виходячи з зазначених завдань доцільно вжити таких заходів:

- ініціювати в ООН, в Європарламенті, парламентах демократичних країн проведення серії слухань про злочинні практики індоктринації українських дітей на ТОТ, насильницьке переформатування свідомості, позбавлення їх права на українську освіту;

- сприяти включенню інформації про ситуацію з освітою на ТОТ України до щорічної доповіді ЮНЕСКО про освіту;

- здійснювати постійний моніторинг та фіксацію даних про злочини рф щодо порушення прав дітей на ТОТ;

- налагодити тісну взаємодію з правозахисниками та правоохоронними органами демократичних держав для оперативного розслідування всіх достовірних заяв про злочини рф та кваліфікованого притягнення діячів та колаборантів держави-агресора за позбавлення права на освіту українських дітей на ТОТ до кримінально-правової відповідальності. Наукові та експертні дослідження індоктринації дітей на ТОТ як актів культурного геноциду з боку рф сприятимуть створенню міжнародного прецеденту врахування фактів знищення української ідентичності в кваліфікації злочинів РФ як складової геноциду українського народу;

- проводити інформаційну та роз'яснювальну роботу щодо протидії інформаційним диверсіям рф та її проксі-суб'єктів в ООН, а також на територіях світових та європейських країн, розвінчувати фальсифікації щодо української освіти як «нацистської»;

- поширювати в державах та суспільствах ЄС інформацію про кардинальну відмінність освітніх ціннісних систем України та рф, наголошуючи на порушенні рф гуманістичних принципів освітньої політики, в якій замість поширення ідей демократії, прав людини, миру між державами, прищеплюються ідеї етатизму, авторитаризму, милітаризму, пропаганди війни, ненависті тощо;

- здійснювати заходи щодо розширення фактографічної бази, виявлення та поширення у закордонних ЗМІ нових документів та матеріалів, які висвітлюють проблеми русифікаційної освітньої політики рф на ТОТ;

- ініціювати у всеєвропейському масштабі проведення громадських та фахових слухань і дискусій на тему: «Індоктринація освіти на ТОТ України – порушення прав дитини і гуманітарний злочин»;

- створити тематичну пересувну виставку про російську злочинну політику індоктринації на ТОТ для експонування у демократичних країнах світу;

– у комунікації із закордонними партнерами доцільно поставити питання на рівні міжнародних освітніх організацій про припинення співпраці з рф у сфері освіти, оскільки вона є інструментом пропаганди та насильницької індоктринації дітей;

– внести пропозицію на рівні урядів держав та міжнародних освітніх організацій щодо невизнання посвідчень та дипломів виданих рф про здо-

буття базової та повної загальної середньої освіти на ТОТ;

– розробити механізм отримання української середньої освіти дітьми з окупованих регіонів України.

Перспективою наступних досліджень є подальше висвітлення фактів протидії українськими вчителями та школярами кремлівській політиці в галузі шкільництва на ТОТ України як складової інкорпорації до складу рф.

Список літератури:

1. Грідина І. М. Освітнянський фронт війни на Сході України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2016. № 16. С. 199-208.
2. Хоменко О. Довгий тунель без світла в кінці: середня школа на теренах «народних республік» у перший рік російсько-української війни. *Українознавство*. 2016. № 2. С. 8-17.
3. Honchar, M. (2023). Honchar, M. (2023). Education policy of the russian administration in the occupied Kherson region (end of February-October 2022). *Studies in Comparative Education*, (2). URL: <http://pps.udpu.edu.ua/article/view/270951/266398>.
4. Назаренко Ю., Когут І., Жерьобкіна Т. Освіта на окупованих територіях України (24 лютого – 30 квітня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah.pdf>.
5. Васківська Н., Корнієнко К., Підгорна Д., Петровець М. Шкільна освіта: прихована зброя РФ проти України. Київ, 2023. 92.
6. Учебник Мединского: история или взволнованная агитка? URL: <https://www.dw.com/ru/usebник-medinskogo-istoria-ili-vzvolnovannaa-agitka/a-66481442>.
7. Кравцов о «Разговорах о важном»: берем ценности из стратегии нацбезопасности. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5842699>.
8. Азаров, Д. С., Коваль, Д. О., Нуріджанян, І. С., Венгер, В. М. Війна Росії проти України як геноцид українського народу (переклад з англійської Дениса Азарова). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2023. № 11. С. 30–31. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.12-39>
9. Декларація про безпеку шкіл. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf
10. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
12. Перший протокол до Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_535
13. Конвенція з подолання дискримінації в освіті. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text
14. Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
15. Школярики Генічеського муніципального округу стали громадянами Росії. URL: <https://t.me/s/depobrherson?before=3605>
16. Конвенція про права дитини. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U?an=456428>
17. В Чулаківці окупанти заганяють молодших школярів до пропагандистської організації «Орлята Росії». URL: <https://skadovsk.rayon.in.ua/news/645902-v-chulakivtsi-okupanti-zaganyayut-molodshikh-shkolyariv-do-propagandistskoi-organizatsii-orlyata-rosii>
18. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
19. Ганна Бут «Мої учні стали танкістами та піхотинцями». Вчителька з Мелітополя пережила окупацію та допомагає ЗСУ у новому місті. URL: <https://shotam.info/moi-uchni-staly-tankistamy-ta-pikhotyntsiamy-vchytelka-z-melitopolia-perezhyala-okupatsiiu-ta-dopomahaie-zsu-u-novomu-misti/>
20. Шкільна освіта: прихована зброя РФ проти України. URL: <https://rchr.org.ua/analytics/shkilna-osvita-pryhovana-zbroya-rf-protu-ukrayiny/>
21. Моніторинговий звіт «Універсальний солдат» або освіта як зброя Росії на окупованому півдні України» / А. Воробйова, М. Суляліна, О. Охредько. – Київ: ЦГП «Альменда». 2023. С.38, С.98

References:

1. Hridina, I. M. (2016). Osvityans'kyu front viyny na Shkhodi [The educational front of the war in the East of Ukraine Ukrainy]. *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Istoryia. Politolohiya [Bulletin of the Mariupol State University. Series: History. Politicalogy]*, 16, 199-208. [in Ukrainian].
2. Khomenko, O. (2016). Dovhyy tunel' bez svitla v kintsii: serednya shkola na terenakh «narodnykh respublik» u pershyu rik rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny [A long tunnel without light at the end: a high school on the territory of the «people's republics» in the first year of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrayinoznavstvo [Ukrainian Science]*, 2. 8–17. [in Ukrainian].

3. Honchar, M., Honchar, M. (2023). Education policy of the russian administration in the occupied Kherson region (end of February-October 2022). *Studies in Comparative Education*, (2). URL: <http://pps.udpu.edu.ua/article/view/270951/> [in English].
4. Nazarenko, Y., Kohut, I., Zher'obkina, T. (2022). Osvita na okupovanykh terytoriyakh Ukrayiny (24 lyutoho – 30 kvitnya 2022) [Education in the occupied territories of Ukraine (February 24 – April 30, 2022)]. <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah.pdf>. [in Ukrainian].
5. Vaskivska, N., Korniyenko, K., Pidhorna, D., Petrovets, M., (2023). Shkilna osvita: prykhovana zbroya RF proty Ukrayiny [School education: the hidden weapon of the Russian Federation against Ukraine]. Kyiv, 2023. 92. [in Ukrainian].
6. Uchebnyk Medynskoho: ystoryya yly vzvolnovannaya ahytka? (2023) [Medinsky's textbook: history or excited agitation?]. <https://www.dw.com/ru/ucebnyk-medynskogo-istoria-ili-vzvolnovannaa-agitka/a-66481442>
7. Kravtsov o «Raz-hovorakh o vazhnom»: berem tsennosty yz stratehyi natsbezopasnosti (2022) [Kravtsov on «Conversations about what is important»: we take values from the strategy of national security]. <https://www.kommersant.ru/doc/5842699>
8. Azarov, D. S., Koval, D. O., Nourijanyan, G. S., & Wenger, V. M. (2023) Viyna Rosiyi proty Ukrayiny yak henotsyd ukrayins'koho narodu [Russia's war against Ukraine as a genocide of the Ukrainian people] (translated from English by Denys Azarov). *Scientific notes of NaUKMA. Legal Sciences*, 11, 12–39. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.12-39>
9. Declaration on Safe Schools. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf
10. Universal Declaration of Human Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
11. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
12. First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_535
13. Convention on the Elimination of Discrimination in Education. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text
14. Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
15. Schoolchildren of the Genicheskiy Municipal District became citizens of Russia. URL: <https://t.me/s/depobrherson?before=3605>
16. Convention on the Rights of the Child. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U?an=456428>
17. In Chulakivka, the occupiers are driving younger schoolchildren to the propaganda organization «Eagles of Russia». URL: <https://skadovsk.rayon.in.ua/news/645902-v-chulakivtsi-okupanti-zaganyayut-molodshikh-shkolyariv-do-propagandistskoi-organizatsii-orlyata-rosii>
18. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
19. Anna But “My students became tankers and infantrymen”. A teacher from Melitopol survived the occupation and helps the Armed Forces of Ukraine in a new city. URL: <https://shotam.info/moi-uchni-staly-tankistamy-ta-pikhotyntsiamy-vchytelka-z-melitopolia-perezhyla-okupatsiiu-ta-dopomahaie-zsu-u-novomu-misti/>
20. School education: the hidden weapon of the Russian Federation against Ukraine. URL: <https://rchr.org.ua/analytics/shkilna-osvita-pryhovana-zbroya-rf-proty-ukrayiny/>
21. Monitoring report “Universal soldier” or education as a tool of Russia in the occupied south of Ukraine” / A. Vorobyova, M. Sulyalina, O. Ohredko. – Kyiv: Central Publishing House “Almenda”. 2023. P. 38, P. 98.

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ:
ОСВІТА І НАУКА**

Випуск 2

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Вікторія Гайдабрус*

Дата розміщення онлайн: 21.05.2026. Дата друку: 28.05.2026.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,67. Зам. № 0426/382
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.